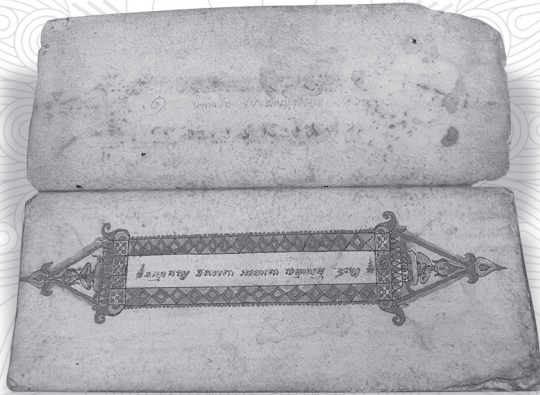

จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๗๐ พรรษา
พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว

ไตรศกกุมาว ภูษชิตาษช้าวสุเชน

นิทานไทยจากชาตคกกาธรรม

ปริวรรตและศึกษาวิเคราะห์

โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์นิตยา ธัญญาภินิชย์

โคสกุमार กับนิทานท้าวอุเทน

นิทานไทยจากชาดกกาถารธรรม

ISBN 978-616-8018-14-9

ที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ทัศนาศิรีโชติ
อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา
อาจารย์จิรภา คงเขียว
รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประสิทธิ์ ฤทธิภิรมย์
ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

ผู้บรรณาธิกรรและศีกษาวิเคราะห้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์นิตยา ธัญญาณิชย์
ผู้ทรงคุณวุฒิบรรณาธิกรรหนังสือชุด มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

บรรณาธิกรร

อาจารย์บรรจง ทองสร้าง
ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

บรรณาธิกรรผู้ช่วย

นางเยาวรัตน์ อมรปิติเจริญ
หัวหน้าสำนักงานสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา
นายศุภกร หนูสม
หัวหน้างานบริหารงานทั่วไป สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

ศิลปะกรรรูปเล่ม

นายกำพล นาคทิม

จัดพิมพ์โดย

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา
๑๖๐ หมู่ ๔ ตำบลเขารูปช้าง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ๙๐๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๗๕-๒๖๐๒๐๐-๕ E-mail: saraban@skru.ac.th

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์พิมพ์การ
๘๕๙/๒๓ ถนนเพชรเกษม ตำบลหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่
จังหวัดสงขลา ๙๐๑๑๐ โทรศัพท์ ๐๘๑-๐๙๗๒๕๓๓, ๐๘๑-๖๐๘๔๘๘๒
E-mail: kamponnarktim@gmail.com

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

นิตยา ธัญญาณิชย์.

โคสกุमार กับนิทานท้าวอุเทน. - สงขลา : สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา, 2565.
318 หน้า.

1. นิทานคติธรรม. 2. ชาดก I. ชื่อเรื่อง.

294.31883

ISBN 978-616-8018-14-9

อาศิรวาท

สัททูลวิกิพีเดียนท์ ๑๘

- ๑ สรวมชีพน้อมศิรทูลละอองธูลิพระบาท
เอื้อนอาศิรวาท ฤเบนทร์
- ๑ เอกองค์วิษณุทศรัชปรเมนทร์
รามาวตารเวน สยาม
- ๑ สืบแผ่นดินนวมิมิสันตติพิราม
ปกเกล้าประชาคม ผดุง
- ๑ ถ้วนมณฑลพระเถลิงถวัลยจรง
ทำนุกระแบบปรุง บิดร
- ๑ โดยเทียรธรรมพจนาปฐมวชิรตอน
โองการอลงกรณ ประทาน
- ๑ เขตชั้น์ยาตรพยุห์บาทยุคลพระอภิบาล
ถ้วนทูกันดาร พิลาสี
- ๑ แม้นมาศจิตรปฤษฎากคปฎิมา
เจียบเจียบวราภา พระท่า
- ๑ ผ่านแผ่นดินสิริคาบ ณ สัตตติฉินา
กาลองค์พระทรงธรรม กถา
- ๑ สรวมไตรรัตนบทถวายพระปรมา
อินทร์ฉัตรเศวตตรา ปฎูล ๖

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ

นายบรรจง ทองสร้าง

ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

: ประพันธ์

ศุภมงคลภาค

วันที่ ๒๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๖๕ เป็นวันมหามงคลสมัย
เฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว เจริญพระชนมพรรษา ๗๐ พรรษา

มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา โดยสำนักศิลปะและวัฒนธรรม ได้จัดพิมพ์
เผยแพร่ผลงานปริวรรตและศึกษาวิเคราะห์หนังสือбуд จำนวน ๒ เล่ม เพื่อเป็นการ
รำลึกและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้ที่ทรงมีต่อมหาวิทยาลัยราชภัฏ
ทั่วประเทศ และเป็นการเทิดพระเกียรติในสมัยศิริศุภมงคลวาระนี้

มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา จักส่งเสริมการปริวรรตและศึกษาวิเคราะห์
หนังสือбуд เพื่อธำรงคุณค่าทางปัญญาของบรรพชน เพื่อการสืบสานรักษาและ
ต่อยอด ดังพระราชปณิธานสืบไป

(รองศาสตราจารย์ ทศนา ศิริโชติ)
อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

ปรายหน้าบท

องค์ความรู้แห่งบรรพชนที่บ่มเพาะผ่านกาลเวลาจนตกผลึกสำหรับ
ยังประโยชน์แก่สังคม ได้รับการสั่งสมและถ่ายทอดผ่านตัวอักษรที่จารลงบนบุค
หรือใบลาน อันเป็นวัสดุที่คงทนที่สุดในยุคสมัยนั้น ๆ หากแต่โดยความไม่จริง
แห่งสรรพสิ่ง วัสดุดังกล่าวย่อมเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา อันหมายถึงองค์ความรู้
แห่งบรรพชนเหล่านั้นย่อมมลายไปตามไปด้วย

การถ่ายทอดองค์ความรู้ อันเรียกว่าภูมิปัญญาเหล่านั้นออกมาเก็บไว้
เพื่อส่งให้กับคนรุ่นต่อไปก่อนการเสื่อมสลายของวัสดุ จึงเป็นความสำคัญยิ่งในการ
รักษาอดีตเพื่อส่งต่อให้กับการก้าวต่อไปในอนาคตได้อย่างปลอดภัย สำนักศิลปะ
และวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ตั้งใจยิ่งที่จักต้องทำสิ่งที่กล่าวมา
ข้างต้นนั้น

ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์นิตยา ธีญญาณิษฐ์ ที่กรุณาใช้
สรรพความรู้และพลังแห่งความตั้งใจ ในการปริวรรตองค์ความรู้เหล่านั้นในกาลนี้
เป็นอย่างยิ่ง

(อาจารย์บรรจง ทองสร้าง)

ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

คำนำ

นิทานไทยจากชาตกกถาธรรม เรื่อง โศสกกุมาร กับนิทานทำวอุเทน ฉบับที่นำมาปริวรรตและศึกษาวิเคราะห์ เป็นหนังสือชุดขาว ขนาดความยาว ๘๔ เซนติเมตร ความกว้าง ๑๔ เซนติเมตร และความหนา ๑๐ เซนติเมตร ประกอบด้วยหน้าต้น ๘๐ หน้า และหน้าปลาย ๗๔ หน้า แต่งเป็นคำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี ๑๑ จำนวน ๔๒๗ บท กาพย์ฉก ๑๖ จำนวน ๘๖๓ บท และกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ จำนวน ๕๔๕ บท รวมทั้งหมด ๑,๘๓๕ บท

ชื่อเรื่อง โศสกกุมาร กับนิทานทำวอุเทน ดูเหมือนกับเป็นนิทานสองเรื่อง แต่จริงๆ แล้วทั้ง โศสกกุมารและทำวอุเทน ต่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงเป็นเรื่องเดียวกัน เป็นชาตกกถาธรรมที่เน้นเรื่องการกระทำ (กรรม) อันจะส่งผลต่อปัจจุบัน และอนาคต ก่อให้เกิดการเวียนว่ายในสังสารวัฏ จนกว่าจะชำระกรรมให้หมดจดจึงจะเข้าสู่นิพพาน คือความสงบเย็นได้

ขอขอบคุณผู้จารหนังสือชุด ผู้นำมอบแต่สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ขอขอบคุณผู้สร้างสรรค์วรรณกรรมไว้ให้ประกอบการศึกษาอ้างอิง และนอกเหนืออื่นใดขอขอบคุณสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ที่ให้โอกาสข้าพเจ้าได้ศึกษาหนังสือชุดและเปิดเผยคุณค่าให้ปรากฏ อันจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาแก่ผู้ที่สนใจต่อไป

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์นิตยา ชาญพานิชย์)

ผู้ทรงคุณวุฒิปริวรรตหนังสือชุด สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

สารบัญ

ส่วนปริวรรต

ประวัติต้นฉบับ	๑๑
หน้าต้น	๑๕
หน้าปลาย	๙๒

ส่วนศึกษาวิเคราะห์

ความเป็นมาและประวัติผู้แต่ง	๑๖๘
ลักษณะภาษา	๑๗๐
ลักษณะคำประพันธ์	๑๗๔
เรื่องย่อ นิทานไทยจากชาดกกถาธรรม	๑๗๕
แนวคิด จุดเน้น และเจตนาของผู้เขียน	๒๑๓
โครงเรื่อง	๒๒๒
คุณค่าของวรรณกรรม	๒๓๔
ประมวลศัพท์โดยสังเขป	๓๑๗

หนังสืออ้างอิง	๓๒๐
----------------	-----

ประวัติผู้ปริวรรตและศึกษาวิเคราะห์	๓๒๑
------------------------------------	-----

หนังสือบูชา นิทานไทย จากชาติกถาธรรม

ประวัติต้นฉบับ

หนังสือฉบับนี้เป็นของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา โดย นายบุญหลง นิมดำ บ้านเลขที่ ๕ หมู่ ๘ ตำบลพนมวงก์ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ได้ให้ นายไพฑูริย์ แก้วอินทร์ นักศึกษาชั้นประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาระดับสูง ปีที่ ๒ วิชาเอกภาษาไทย วิทยาลัยครูสงขลา นำมามอบให้ไว้ เมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๔ เลขหนังสือ จ ๐๐๐๑๓ ๒๒๒-๑๔-๐๐-๙๙๐

ลักษณะต้นฉบับ

เป็นหนังสือบูชา ขนาดความยาว ๔๘ เซนติเมตร กว้าง ๑๔ เซนติเมตร
หนา ๑๐ เซนติเมตร

หน้าต้น มี ๘๐ หน้า

หน้าปลาย มี ๗๔ หน้า

สภาพต้นฉบับ

เป็นต้นฉบับที่มีสภาพสมบูรณ์

ลักษณะอักษร

เป็นอักษรไทย เขียนด้วยลายมือค่อนข้างบรรจง แต่มีบางช่วงที่ลายมือไม่ค่อยสวย เพราะมีผู้มาร่วมเขียน โดยผู้เขียนหลักได้ระบุไว้ว่า พี่เจ้าขวัญแก้ว เขียน ๓ ประทัด เณรสีแก้ว ประทัด ๑ เป็นต้น

ลักษณะภาษา

เขียนตามคำและสำเนียงภาษาถิ่นใต้ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นภาษาและสำเนียงถิ่นใต้ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ดังใช้คำว่า

บริวาร	ว่า	บริหฺวาน
ยา	ว่า	หลฺย่า
สี่	ว่า	เส
ร้อพล	ว่า	ร้อพล
โศกา	ว่า	สุกา
เร้ง	ว่า	แร้ง
เจ็บ	ว่า	แจบ
ก้วงล	ว่า	ก้วงลวน
เย็น	ว่า	เหย้น เป็นต้น

ส่วนคำศัพท์ที่เขียนเป็นคำศัพท์ถิ่นใต้ เช่น คำว่า

เกียน	หมายถึง	เกวียน
แกวก	หมายถึง	แหวก
ในอยู่	หมายถึง	เดี๋ยวนี้ หรือตอนนี้ ปัจจุบันนี้
เมลิตา	หมายถึง	ลืมตา
อีม	หมายถึง	ยืม
ไอ้อย	หมายถึง	ไอ้เอ๋ ชักช้า
ฯลฯ		

การสะกดการันต์ ไม่เคร่งครัด มาตราตัวสะกด หากอยู่ในแม่เดียวกันก็ใช้ได้ เช่น คำว่า คน เขียนเป็น คร คำว่า ดล มีที่เขียนเป็นดล หรือ ดร ก็ปรากฏอยู่นอกจากนั้นไม่ปรากฏเครื่องหมายวรรณยุกต์ โท หรือจัตวา มีเครื่องหมายวรรณยุกต์เอก ปรากฏไม่กี่แห่ง ส่วนใหญ่ปรากฏรูปวรรณยุกต์ตรี กำกับคำที่ออกเสียงพิเศษในภาษาถิ่น

อนึ่ง การเขียนเน้นที่เสียงเป็นสำคัญ เช่น ชื่อโคสก แม้จะบอกว่าชื่อเช่นนี้ เพราะมีเสียงกึกก้อง ซึ่งควรเขียนเป็น “โฆษก” แต่ในการเขียนก็ใช้ โคสก โคสกา หรือ โคสการ ตลอดเรื่อง

การวางรูปพยัญชนะ ยังมีการเขียนแบบโบราณ เช่น คำว่า เดียว เขียน ดยว อะนั้น เขียน อนนน ฯลฯ มีการนำพยัญชนะ “พ” และเชิงของตัว “ย” ใน อักษรขอมมาใช้ พบในคำว่า ล่อ ล่อลวง ล้อกลิ้ง ล้อเลื่อน ทั้งนี้ โดยใช้อักษร พ ผู้อ่านต้องพิจารณาอ่านตามบริบทว่าจะอ่าน ล่อ หรือ ล้อ เป็นต้น เพราะไม่มีรูปวรรณยุกต์กำกับ

เนื้อเรื่อง

มีรอยดินสอเขียนไว้ก่อนเริ่มเรื่องว่า นิทานไทย จากชาติกถาธรรม เป็น นิทานขนาดยาว มีตัวละครแต่ละเมือง เชื่อมโยงกัน แต่ในที่สุดความในนิทานตอนสุดท้าย ยังมีเนื้อเรื่องค้างอยู่ โดยผู้เขียนสรุปจบเรื่อง

๑ หยุตบหงไดไว้ พี่น้องทั้งหลาย อย่าได้อานาทร
ฉบัตันสิ้นแล้ว หนาแก้วบังอร ถ้าเจ้าจะนอน ตามใจเถิดหนา

แล้วได้ระบุนัน เดือน ปี ที่เขียน และวัตถุประสงค์ในการเขียนไว้ด้วย

ข้อสังเกต

๑. ในระหว่างการเขียนเรื่องราว ผู้เขียนได้เขียนข้อความแสดงอารมณ์ความรู้สึก และเหตุที่ต้องหยุดพักการเขียนไว้ต่อเนื่องไปกับเรื่องราวด้วย เช่น

- ปะหมตฉิบแล้วคุณเอ้ย ฉานซี้เกียจซึกประทัดนักจริง ๆ ฉานเขียนได้เจ็ด

ประทัด

- ไปฉันจ้งหันก่อน อีสาวเอ้ย
- ไปฉันจ้งหันก่อนแล
- อีม เจ็บเอา เป็นต้น

หน้าต้น

นะโมตัสสะ ะคะวะโต ะระหะโต สัมมาสัมพุทฺธัสสะ

๑ นะโมนมัสการ	นขะประธานตั้งศีโร
นบประคมโลกยสโถ	นำสัตว์เข้าสู่นิรพาน
๑ เพื่อทรงพระกรุณา	เป็น (จา) ประชาในสงสาร
ให้พ้นจากบ่วงมาร	ซึ่งฝูงสัตว์ในโลกา
๑ หนึ่งข้าขอบพระคุณ	พระเนาโลกอุดรธรรม
แปดหมื่นสี่พันชั้น	เป็นประทับแก้วแก้วตรีธรรม
๑ หนึ่งนบวรคุณ	พระปัจเจกพุทธา
ตรัสไถยธรรมมา	เป็นมรรคาอันใหญ่หลวง
๑ นบคุณพระวรวงษ์	อัครสาวกสิ้นทั้งปวง
แห่งพระพุทธิเจ้าหลวง	ปรานีบัติตามโอวาทั้ง
๑ นบคุณพระอุปัชฌาย์	และคุณครูอารีย
ปิตุราขมาตฺรัง	ผู้ประสิทธิ์สุขสวัสดิ
๑ ข้าขอสำแดงฉันท	เรื่องราวในคัมภีร์
แห่งหน่อพระชินสีห์	เทศนาชี้เป็นนิทาน
๑ ไว้ในพระธรรมบท	ให้ปรากฏทุกสถาน
ชักเรื่องโคสกกุมาร	รวมนิทานพระอุเทน
๑ บาลีชี้เป็นอรรถ	พวกป็นหน่อสดับประจักษ์เจน
จักยกออกเป็นเกณฑ	คำปรมัตถ์ดุจภาษา
๑ ปางหน่อศาสดาจารย์	เสด็จสำราญเซตุมหา
วิหารอันใหญ่โอฬาร	ยาวได้ร้อยแสนไตรตรา
๑ เป็นของพระอนา	ถะปิลย์ฉลาดตกแต่งไว้
อุทิศถวายแก่ไท	หน่อพุทธองค์สงฆ์นับแสน

๑ ในเมืองสาวตลิ่ง
ฝูงคนอนันต์แน่น
๑ ท่านที่เป็นสาวก
มิใช่สาวกา
๑ สาวกทั้งห้าโกฏิ
จัดแต่งโภชนาไป
๑ กับสงฆ์อัครสาวก
ป่วยชายสุริย์ลง
๑ พระเจ้าเทศนาโปรด
ชักเรื่องปัจจุบัน
๑ ยังมีเมืองหนึ่งใหญ่
ท่านท้าวเจ้าธรรณี
๑ ชื่อมหาปะรันตะปะ
มเหสีมีเฉลิมเมือง
๑ แสนสนมหมื่นห้าพัน
จตุรงค์พลโยธี
๑ ร้อยเจ็ดกรุงนครา
ฝูงสกลสะก่ายกอง
๑ ช่างม้ารถหัตถ์
ราชนิกุลลูกขุนหลวง
๑ ลูกค้ำมหาเศรษฐี
แขกญวนมอญแขกขวา
๑ ศัตรูหมู่ไพริน
ก็ละเหตุเข้าประจัญ
๑ ยามเมื่อจะเกิดเหตุ
ท้าวเข้าสู่निทภัย

เจ้าธรรณีกุศลแมน
ได้เจ็ดโกฏิโดยคณนา
อารียกห้าโกฏิถ้า
ได้สองโกฏิตราไตร
ครั้นอรุณอินทัย
ถวายสมเด็จพระพุทธองค์
อีกอนาเนกทั้งปวงสงฆ์
ต่างก็ไปสู่วังธรรม
เป็นประโยชน์ชะนิรันดร
มาชี้แจงตามบาลี
นามกรไซริโกสามพิ
เป็นศรีสูงบารุงเมือง
มีตบะต่อไปเรื่อง
พระนามนาถเทวี
อีกกำนัลหม่อันทวี
มีอนนต์ก็เนื่องนอง
ถวายมาลาดอกเงินทอง
ทรัพย์สิบ ๒ พระคลังหลวง
พลโยธีตราทรวง
มีประเทหลายภาษา
ทั้งกระฎุมพีชาวไร่นา
เทศคุลาฝรั่งลาว
ไม่ดูหมิ่นคิดเตียดฉันท
ก็อยู่สุขเย็นใจ
แก่ภูเบศเจ้าเวียงชัย
ในไสยาสน์แท่นสุวรรณ

๑ ด้วยนาถมเหสี	จันทวิมังเมียรชัญญ
เกือบใกล้รุ่งหิรัญ	รังสีแสงแจ่มผจง
๑ ท้าวประทับเคลิ้มหลับสนิท	เกิดตลจตินิมิตพลาง
ล่องเห็นประหลาดอย่าง	แล้วก็ตื่นประทมพลัน
๑ ท้าวตื่นปรารภจิต	ปลุกมิ่งมิตรขึ้นจาบัลย์
เล่าก่นยุบลฝัน	แก่นักธรรมสิ้นต้นปลาย
๑ นางสดับคำนิรมิต	หวาดหวั่นนึกคิดใจหาย
จึงหาใครให้ทาย	พอเค้าดูรู้ร้ายดี
๑ ท้าวฟังยุพินพร้อม	เห็นต้องตามประเวณี
ชำระพระพักตร์ศรี	เสด็จออกท่องพระโรงชัย
๑ พร้อมด้วยหมู่ขุนอำมาตย์	เข้าเฝ้าท้าวอันดับไป
หาหลวงปู่ใหญ่ใหญ่	ราชะนี้ขุมโหรา
๑ จึงท้าวมีพระราช	โองการตรัสให้ไปหา
โหราเฒ่าเข้ามา	แล้วถ้อยประการใด
๑ บัดนั้นตัวโหรา	รับวาจาแต่ท้าวไท
ยังอยู่พระภูวไนย	ประสงคไต่ตรัสเรียกหา
๑ ท้าวตรัสคืนนี้เกิด	นิรมิตจิตเจตนา
หลายหลากมากนักหนา	ท้าวเล่าเรื่องยุบลฝัน
๑ ว่าท้าวอัมมรองค์	เอาอามะรงค์อันพรายพรณ
โชติช่วงคฤาสूरีย์ฉัน	เธอประสาทส่งให้เรา
๑ เราให้แก่มเหสี	จันทวิเจ้ารับเอา
สอดก้อยแล้วเนา	ในปราสาทแห่งนงคราญ
๑ บังเกิดพายุร้าย	ขึ้นมีตมอันธการ
อับแสงบ่แจ่มนา	แล้วพัดพานเอาปราศรัย
๑ หอบขึ้นเวหาหน	นารถนิรมลเนาในปราศรัย
ปราศรัยปลิวไปโดยทาง	นภากาศคลาดไกลตา

๑ ทั้งเพแล้วชาวเมือง
จนใจจะติดตาม
๑ หน้อยหนึ่งชนชาวเมือง
ว่าภูซำมะรงค์เรา
๑ บนนยอดเศวตฉัตร
ทำวนิมิตใน
๑ บัดนั้นตาโหรเฒ่า
ในฝันนั้นจะถึง
๑ แล้วก้มกราบทูลแก่ท้าว
ซึ่งท้าวฝันเห็นว่า
๑ มาให้ท้าวรับไว้
แล้วปิ่นให้ไฉมยง
๑ จักได้ราชบุตรา
แล้วเกิดลมพายุใหญ่
๑ พระเคราะห์เจ้าเทวี
อันว่าวายุร้าย
๑ จะคาบพาเทวี
ไปไกลพระราชวัง

ฉงนงในอุรา
ต่างเจียบเหงา
ก็ลือเลื่องไปทั่วตัว
กลับมาเนาสถิตใน
แสงก็ซัดจรัสไซ
ราตรีเรากลากใจจริง
แจ้งเรื่องราวแล้วรำพึง
มเหสีจะมีบุตรา
ผู้ปิ่นเกล้าจอมจักรา
อมรินทร์าเอาชามะรงค์
ดูแจ่มแจ้งแข่งสีสง
เธอรับไว้ได้เหมือนใจ
มีบุญญาล้ำแดนไตร
พิศปรางค์ปรานางปลิวหาย
ในครั้งนี้จะวุ่นวาย
ฤทหนึ่งสัตว์สุกัญ
ไปจากที่นิเวศน์วัง
ทั้งราชบุตรก็ติดไป

๑ ฉบับ ๑

๑ โหรจึงลงเลขชั้นใน
ก็ตั้งปีเดือนวันยาม	ดูโชคเกณฑ์ไฉ
๑ ศักราชตั้งลงบ่ขาม
พระเคราะห์สมบอกตามต้นปลาย	พระเคราะห์รูปบอกตาม
๑ สามคุณเจ็ดหายโดยหมาย
ตราไว้แล้วตั้งอื่นไป	ออกเศษสูญปลาย
๑ ดูในอินทรีย์พาดด้วยไฉ
ต้องในเรือนลัคน์เรือนจันทร์	บาทจันทร์นั้นไซ้
๑ ราหูแทรกเหล็กแขงขัน
ตกในเชิงตะกอนนิบหาย	ราหูมรณัน
๑ อายุคุณกันบ่คลาย
อ่านเป็นอันดับโดยหมาย	เจ็ดแปดเก้าหมาย
๑ ออกสูญสามถ้ำมรณัง
ย่อมยังจตุติจากสถาน	ถึงพรหมรูปร่าง
๑ ดูในเบญจขันธ์ห้าประการ
เตโชดินน้ำลมไฟ	จัดภูตสี่สถาน
๑ ทวารทั้งเก้าเบิกไป
ให้แก่พระกาฬเข้ามา	ประตูนอกใน
๑ เทวะท้าวทั้งเก้าันนั้นหนา
ทับลัคนาจันโท	โคจรโคจรคลา
๑ ดูในโชคเกณฑ์ชีโว
ครีอราชบุตรสุดสรรค	จักเกิดลาโ
๑ ข้าแต่ท้าวเจ้าไอศวรรย์
ร้ายแรงแขงขันนักหนา	โชคเกณฑ์ทรงธรรม

๑ ยังอีกสิบเดือนโดยตรา ครือหส์ดีลึงคหัตถ์	มีราชปักษา
๑ จักคาบเอาองค์เทวี ทีในหิมพานต์สถานไพร	ไปสู่ฉิมพลี
๑ ทั้งราชบุตรสุดใจ จึงไปโดยความคะคนคา	ติดกายอรไท
๑ อายุสิบห้าพระวสา กลับคืนมากรุงนรินทร์	พระราชบุตรา
๑ จักได้เป็นเจ้าของธรณินทร์ แต่ว่าองค์พระฤสาย	ลือล่งทั่วถิ่น
๑ มิได้อยู่เห็นพระลูกชาย มิได้กลับคืนมา	มเหสีโฉมฉาย
๑ ขององค์ทรงบาทา ตำราเผาคุณท้ออันอัคคี	ไม่แมนเหมือนว่า
๑ แล้วให้ตัดเกล้าเกศี มียู่ทวยทักต่อไป	ข้าฝารูลี
๑ ท้าวสดับคำโหรด้วยใจ หลุทัยระทดท้อนองค์	ปรารมภ์พร้อมใน
๑ เง้อยเหงาเซื่องเซ่างองง ทรงกายบ้ายพักตร์ตรัสไป	ท้าวค้อยดำรง
๑ ถามว่าถ้าเราแก้ไข ยังจักคลายโทษโทษา	เสียพระเคราะห์ส่งไป
๑ แต่พออย่าให้สกุณา ไปจากพารา ฐ สถาน	คาบองค์กัลยา
๑ โหรเฒ่าทูลตอบโองการ ครั้งนั้ร้ายแรงแขงขัน	ว่าพระเคราะห์นังคราญ

๑ สุดที่จะแก้แปรมัน	แม่นยำหีบปล้น
ลูกกะแจเอาไว้ตริงตรา	
๑ ไม่พินจักจากพารา	ข้าบาทบาทา
ไม่รู้ที่จะคิดจิตจน	
๑ แต่ว่าในกำหนดตน	อย่าให้นิรมล
จรดลอกนอกอกเกยชัย	
๑ อย่าเบิกบัญชีรชองใน	บานบัวจงดไ
ในวันพระเคราะห์ร้ายแรง	
๑ ท้าวฟิงโหรว่าทูลแถลง	อันคำแสนแจ้ง
ท่านท้าวจิงเศร้ามองใจ	
๑ ชมชื่นพระทัยอธิบดี	ว่าตามประเวณี
เราได้สร้างปางหลัง	
๑ แลโวโปรตประธานสุวรรณัง	เนาวรัตน์วัดถึง
ให้แก่โหรอาจารย์	
๑ ท่านเสด็จเข้าที่มิมาน	นั่งแนบนงคราญ
เล่าเรื่องทำนายทายฝัน	
๑ เมื่อนั้นนางนาคเอววัลย์	รู้แจ้งแห่งอัน
ภัยร้ายจะเกิดถึงตน	
๑ ด่าวดิ้นเพียงสิ้นชีพขนม	อวารณ์ร้อนรน
ซบพักตร์กับตักสามี	
๑ กันแสงโศก	เพียงจะสิ้นชีวี
ว่าโธกรรมสร้างปางใด	
๑ ท้าวพลอบมิ่งมิตรพิสมัย	เจ้าอย่าอาลัย
แจ้งใจไปตามบุญญา	
๑ ครั้นวายคล้ายโศกโศกา	ท้าวมีบัญชา
ตรัสสั่งสาวสนมกรมนาง	

- ๑ ยังกษัตริย์องค์หนึ่ง
พระนามธิดาขมมหา
 - ๑ ทั้งสององค์กษัตริย์
เป็นมิตรไมตรี
 - ๑ ทั้งสองครองสมัคร
รัพล้างม้าอนันต์
 - ๑ ถึงฤดูนักขัตฤกษ์
ทำลักรักปะจอมไตร
 - ๑ สำนักกรูเมืองท้าว
บดินทรบำเทียว
 - ๑ ซึ่งชายชาวกรุงไกร
ขับร้องก้องดินดาล
 - ๑ ลางบ้างขับมโหรี
ร่อนรำทำเพลงไป
 - ๑ บางพวกเหล่าขี้เมา
แกล้มแนมได้แล้วมา
 - ๑ บ้างตรวจรุ่นหน่อรุ่นวัน
กอดเกี่ยวเลี้ยวพลวัน
 - ๑ ต่าง ๒ แต่งนุ่งห่ม
ทัดดอกไม้เป็นหยุก
 - ๑ แล้วชวนกันไปเล่น
บ้างอุ้มจูงลูกหลาน
 - ๑ แก่เฒ่าหลังค่อมคด
หิวหอบหายใจ
 - ๑ หายเหนื่อยเมื่อยล้ากาย
ค่อยย่องค่อยยกโคล
- ครอบเวทปิยะสนันครา
 เวทลักรปะราชิง
 ท้าวผูกพันพระหทัย
 คือดวงชีวิเดียวกัน
 สวาสดิ์มิ่งแมนเมืองสวรรค
 ทรงทศธรรมอยู่เย็นใจ
 เป็นวันว่างสงกรานต์ไทย
 พาชาวเวียงชัยไปสู
 เวทปิยะหน่อพระภู
 นักขัตฤกษ์มโหสถ (น)
 ก็ไปเล่นเป็นสำราญ
 ชันเพลงลานเพราะจับใจ
 เป่าปี่แก้วปี่ไฉน
 ตามประภทพรรณภาษา
 ชักชวนกันซ้อสุรา
 โห่เฮฮาส่งเสียงสนั่น
 วังเทียวหากัน
 ก็ไปเล่นเป็นผาสุก
 หวีผมเปิดใส่โรจุก
 กระแจเงินทรักกลั่นกลินทา
 เต็นโลดวิ่งบมิซ่า
 บอกโน้นนี้ชี้ให้ดู
 ไม่เท้าจดเดินแถกดู
 หยุตอยู่พักกรอกันโอ
 หยัดร่างร้ายไม้ค้ำไป
 เส้นเอ็นหลังสะพรั่งตา

๑ ลางบ้างจักชูปอด
เดินงมชมชานมา
๑ ลางบอดตริกซ้ายไป
ปะโลนร้องหัวผาง
๑ ไปฟังเขาเล่นเพลง
นางนาคบ้างร้องซา
๑ บ้างขับเสภาทะเล็ก
บางเล่นปรีบไทยถวิล
๑ ถ้วนทุกพรรณภาษา
อึงคะนึ่งอยู่นั้น

มีดอันธการทั้งซ้ายขวา
พบพวกโลนเข้าเฮฮา
ลางบอดได้ไม่ระทาง
บ้างจุกหูถูกลากพา
ร้องครื้นเครงแล้วสั๊กวา
เจ้าหงส์ทองล่องลอยบิน
เสียงประจักษ์พร้อมเพราดิน
อ่อนลมลื่นล่อลวงกัน
มาเล่นงานเสียงสนั่น
ปมีอาจระพรรณนา

๑ ฅบั้ง ๑

๑ บัดนั้นสองกษัตรา
ท้าวทอดพระเนตรลงยล

เสด็จยังพลับพลา

๑ เห็นคนราชพิกล
ซึ่งมาดูการบรรเลง

พิการกายน

๑ บ้างชราตะพายยามโยงเยง
จดจ้องในเทาเฒ่าจราล

ยกย่างโทองเทง

๑ บ้างบอดจักชูปอดชาน
ระนึ่งระนึ่งในกาย

อุ้มลูกจูงหลาน

๑ พระองค์พิศวงนี้หมาย
ให้มารวิปริตต่างต่าง

เวหนาร่างกาย

๑ เกิดมารูปาหลายอย่าง
ครั้นแก่แปรปรวนอาการ

แรกหนุ่มสำอาง

๑ ไหนเป็นจิ้งยีนนาน
บ่เที่ยงบ่แท้เลยหนา

อนิจจาเราท่าน

๑ ปีเดือนคืนวันนั้นมา ยุติตัวให้สิ้นสุดกัน	ด้ตรอนเอาอา-
๑ สองกษัตริย์เร่งคิดพิศวง บ่ได้เล็งแลสิ่งใด	เขาเซื่องเงื่องง
๑ แล้วท้าว ธ ถ้อยปราศรัย ยังไพรพนักหิมวา	ว่าเราควรไป
๑ สืบสร้างพระพรตจรรยา แสวงหาในทางโพธิญาณ	เป็นดาบสา
๑ เห็นว่าจักวิตถาร มาพะวงหลงด้วยโลภี	ไม่เข้าข้อการ
๑ ละสิ้นสิ่งทรัพย์โภคี คือบ่วงริงรัดร่างกาย	อันเครื่องทั้งนี้
๑ ครั้นม้วยชีวิตวอดวาย เป็นแต่อุสุภะเนาพอง	กอดมีเปล่าตาย
๑ ล้วนเครื่องปฏิภูมิกายกอง ป่วยที่ที่ ๒ เราเกิดมา	มิควรมุ่งมอง
๑ ในพระธรรมภลิตกา ว่าหน่อกษัตราครององค์	พุทธโอวาทา
๑ สุขทุกข์สิ่งใดย่อมปลง คิดเห็นเป็นใจเดียวกัน	หลุทัย ธ ทรง
๑ วิสัยสำเหนียกเรอนั้น โดยดั่งมโนปองปุน	พลุฒิใจอัน
๑ เมื่อท้าวคิดบารมีคุณ จึงสั่งชาวคลังซ้ายขวา	เห็นแท้ทางบุญ
๑ ให้เบิกสินทรัพย์โภคา บรรดามีในคลังหลวง	เนาวรัตน์วัดถา

๑ นอกในเมืองหลวง เข้ามา	ทั่วทุกกระทรวง
๑ สิ้นทั้งสิบสองภาษา คอยรับพระทานรางวัล	รอเข้ากันมา
๑ เหล่าชาวพนักงานจัดสรร พร้อมกันทั่วทุกตำแหน่ง	อิงคะนึ่งนี่นั่น
๑ ทหารซ้ายขวาแดง ตัวสรรพคอยรับจงดี	ชวนกันตักแต่ง
๑ พวกช่างแต่งเครื่องคชสี เทียบด้วยกัญฐ์ศอศวา	ขวาม้าสารถี
๑ ชาวโคกระบือจัดหา ชวานางแตงนางโดยปอง	ผูกโคกระบือคลา
๑ ชาวคลังเปิดคลังสิบสอง ให้แตงตามมีโองการ	วิเสทแตงของ
๑ แล้วยำมาสู่หน้าพระลาน ผู้เจ้าสิงคารภพไตร	ถวายไทนฤบาล
๑ สองท้าวดำรัสตรัสไว ในลูกผลไม้ก่อนยึง	ให้เขียนฉลากใส่
๑ ผู้ชายอย่าปราบผู้หญิง เอาตัวมาลงโทษ	ถ้าใครแอบชิง
๑ คนเฒ่าแก่งอมชรา อย่าข้างเร่งจัดแจง	แยกย้ายไว้หน้า
๑ มาตยาออกมาตบแต่ง แห่งท้าวมีรับสั่ง	ต้องตามตำแหน่ง
๑ ผูกคนคอยอยู่พรูปร่าง ศรี ๒ สวัสดิพรชัย	ต่าง ๒ ร้องสั่ง

- ๑ จงราชันอายุชั้ย ร้อยพันปีไป
โยภักย์อย่าได้เป็นบ่อน
- ๑ จงประพุดิพรหมจรรย์แนบเนียน สัตว์ร้ายจากเงียร
อย่าเป็นปีศาจทรงธรรม์
- ๑ สองพระองค์ ๖ อักโอยรางวัล เสร็จสิ้นทุกอัน
แล้วต่าง ๒ ก็ลาสู่สถาน
- ๑ ขณะนั้นสองไท่ทูปาล ชมบารมีทาน
ลุดังมโนนึกหมาย
- ๑ แล้วเสด็จจรจรัลผันผาย สู่ห้องทองพราย
นั่งเหนือพระแท่นแก้วรจนา
- ๑ แสนสาวเฝ้าท้าวดาชดา ฤดาวดาราร
ล้อมพระจันทรารแจ่มใส
- ๑ ท้าวให้ประทานชาวใน เงินผ้าตราไทร
ตามใครจะปองปรารณา
- ๑ สิ่งใดได้ตั้งสัญญา เสร็จแล้วบ่คลา
ท้าวมีขงคาตรัสไป
- ๑ ดูก่อนภคินีทราวมวัย อยู่เกิดสายใจ
อย่าภาารธุระถึงเรา
- ๑ เรียมรักจักไปสู่เขา ทั้งหลายจงเอา
ส่วนบุญด้วยพีเถิดหนา
- ๑ สิบสร้างทางพรหมจรรยา ตามเพศพระดา
บสเจ้าสิบมาแต่ก่อน
- ๑ บัดนี้มีศรีดวงสมร ฟังพจนะสอน
อวารณีสกเศร้ายมอม
- ๑ ใ้อ์ ๒ พระทูลกระหม่อมน้อง จักพรากจากห้อง
ที่นั่งให้เอกา

- ๑ มิอยู่จะไปด้วยพระราชา โปรดเกล้าเสนา
- พระองค์จ้งพาน้องไป
- ๑ ท้าวพจน์ชดชื่นนางไท ไปด้วยมิได้
- ผิดทางวิสัยน้องอา
- ๑ จักเสียหุขกรกิริยา เหมือนกระดานทับหญ้า
- เรียกวาตะทั้งประหาร
- ๑ หนึ่งเล่านิกหวนหาญ หนีจากสงสาร
- หนีจากตัมหาเป็นชี
- ๑ เจ้าอย่าไปเลยเทวี อย่าเศร้าหมองศรี
- (หมองศรี) หมองนวล
- ๑ กำเนิดหญิงนางทรมสงวน ท้าววังหั่งมวล
- อย่าครวญถึงพี่ที่ไป
- ๑ บัดนั้นชวกำนัลใน ฟังท้าวกล่าวไซ
- ต่าง ๒ พี่ไรกันแสง
- ๑ รำให้หิวโหยโรยแรง ถ้วนทุกตำแหน่ง
- อึงมีมิอาจนาระพรรณ
- ๑ จนอรุณรุ่งแจ้งหิรัญ สององค์ทรงธรรม์
- จนเข้าที่สรงวาริ
- ๑ เสรีจทรงผ้าทิพย์โกสัย แพรพรรณอันมี
- ราคาค่าควรไอศวรรย์
- ๑ แล้วเสด็จออกห้องรงค์ หม่อมขมากแจจัน
- เผื่อองค์ทรงธรรม์ดาไซไป
- ๑ ท้าวมีโองการตรัสไตร แก่พระยาน้อยใหญ่
- รักษาเวียงชัยจดี
- ๑ กำเนิดชนที่ ชาวที่มีในเรือนหลวง

๑ ประชากรราษฎรทั้งปวง จงอยู่รักษาตัว	อย่าซึ่งหิงหวง
๑ แผ่จิตเมตตาให้ทั่ว เบียนบั่นเอาทรัพย์หลาย	อย่าได้มีดมีว
๑ สังเวศส่งเสด็จผันผาย ไปตามเสด็จพระองค์	มุขมาตย์ทั้งหลาย
๑ ชาวเมืองต่างรักษาพิศวง แข็งแรงแออดมรรคา	ต่าง ๒ ตามส่ง
๑ ท้าวเสด็จออกนอกนครา พื้นเขตพาราเวียงชัย	สู่อุดรทิตา
๑ ท้าวมีโองการตรัสไตร กลับไปเวียงวังเกิดนาย	มาตยาน้อยใหญ่
๑ ต่าง ๒ ก้มเกล้ากราบถวาย บากหน้ากลับมาสู่เมือง	บังคมลาบาย
๑ ปางสองกษัตริย์ฤทธิเริง ท้าวเทียวจรดล	หลุทัยบันเทิง
๑ ไม่มีหนทางจรจัด ทรงธรรมระทดกาย	บุกป่าอรัญ
๑ เสวยแต่ผลาพฤกษาศรี ได้เลี้ยงชีวิคั่นคง	ต่างโภชนาอาหาร
๑ ลัดเลี้ยวในไพรพง มาได้หลายราตรีกาล	ทั้งสองพระองค์
๑ ขึ้นข้ามคีรีชลธาร ใกล้เขตหิมพานต์ดงหลวง	เจ็ดชั้นกันดาร
๑ เข้าเขตพฤษไพโรทั้งปวง เขตแดนต่อกันไป	ตามส่งพันชวง

๑ เดชะกุศลสองไท เพื่อจักบรรพชาบวชตน	บ่มีเภทภัย
๑ จิ้งร้อนบั้นชุกัมพล ฉงนเรื่องโนมโน	ฤตังไฟลน
๑ แห่งองค์ท้าวอำมรินโท ตริตริกนิกในหัตยา	สุระสักโก
๑ ฤจะว่าเจ้าเมืองมนุสสา สร้างโพธิญาณอย่างใด	กุศลแก่กล้า
๑ ตริแล้วท้าวเจ้าตริกไตร จบท้าวทวีปชมภู	ส่องทิพเนตรใน
๑ จิงเห็นสองกษัตริย์เห็นอยู่ สิงขรขวงเขตหิมพานต์	ในไพร่ไปสู่
๑ จักสร้างจัตุพรหมวิหาร เป็นนักสิทธิ์โยคี	แปลงเพศอาการ
๑ จำจักลงไปด้วยดี นิรมิตอาศรมเป็นสอง	เพิ่มพระบารมี
๑ ให้ท้าวสมคิดจิตปอง ไพของรัตนพิमान	คิดแล้วจากห้อง
๑ โกลีย์จำหะทะยาน ชুবสรรค์พระคันธกุฎี	ลงยังหิมพานต์
๑ เป็นสองอาศรมฤๅษี และเครื่องห่อเกล้าชฎา	ไว้หนึ่งพยัคฆ์
๑ ไม้เท้ากำวบทลีลา ไว้หน้าจกรมพรหมจรรย์	ขอเกี่ยวผลผลลา
๑ ปักธงขาวลงสองอัน เธอจะได้หมิวมาดหมายมุ่งมา	ให้เห็นสำคัญ

๑ ไว้สระใสบัวบุษบา	รอบริมศาลา
ไว้พรรณมาลาต่างต่าง	
๑ เต้าน้ำโองโงโอง่าง	สรรพสิ่งสรรค์สร้าง
สำหรับล้วนดีวิถถถถ	
๑ จารึกอักษรมินาน	ว่าเครื่องบริหาร
ของทำว้ฆววนสร้างถวถ	
๑ แล้งจิ้งกำจัดสัตว์ร้าย	มิให้ใกล้กราย
ยิกไล่ถอกนอกแดนถถถ	
๑ สรรพเสร็จสำเร็จม้ฆพถ	ท้าวเสด็จคืนถถถ
พิมถถถถถถถถถถถถ	
๑ อุทัยไขแสงสุริยถ	สว่างร้อนถถถถถ
อถถถถถถถถถถถถ	
๑ วันน้ถถถถถถถถ	สถิตถถถถถ
ถถถถถถถถถถถถ	
๑ ช่ถถถถถถถถถถ	เห็นผ้าถถถ
ถถถถถถถถถถถถ	
๑ สอถถถถถถถถถถ	ชถถถถถถถถ
ถถถถถถถถถถถถ	
๑ ชถถถถถถถถถถ	ถถถถถถถ
ถถถถถถถถถถถถ	
๑ โดยถถถถถถถถถ	ถถถถถถถ
ถถถถถถถถถถถถ	
๑ มีถถถถถถถถถ	ถถถถถถถ
ถถถถถถถถถถถถ	
๑ ไว้ถถถถถถถถ	ถถถถถถถ
ถถถถถถถถถถถถ	

๑ แล้วเห็นอักษรคำคม ก็แจ้งในลิขิตสาร	ไว้หน้าจกรม
๑ รู้ว่าสมเด็จม้ฆวาน เพื่อจะเอาประโยชน์ด้วยเรา	นิรมิตประดิษฐ์สถาน
๑ เทียงแท้แน่แล้วโดยเดา สมดั่งมโนจินดา	เป็นวาสนาเรา
๑ สองท้าวเข้าสู่ศาลา แล้วทรงหนังสือพิศดารอง	เปลื้องทิพภูษา
๑ สอดเกล้าชฎาล้ายอง การปฏิบัติปิดป้องพิศตรา	เอาลูกประคำทอง
๑ ไม้เท้าจตจ้องจรคลา นุรูปอาการโยคี	สบสมลักขณา
๑ ตามวิสัยเทศฤษี มโนระรื่นชื่นชม	สองท้าวก็มี
๑ เวทลัทธิกะปะท้าวไท แก่ท้าวลัทธิกะปะโคดม	วาทว่าไป
๑ ท่านขอไปอยู่ศรม ทำนองนิรมิตเหมือนกัน	ข้างในอุดม
๑ มีทั้งเขายอดเขานั้น พอไปเยี่ยมเยียนหาสู่	ไม่ใกล้ไกลกัน
๑ ครั้นเราทั้งสองจักอยู่ ไม่ควรแก่เรานักสิทธิ์	อาศรมเดียวดู
๑ เหตุว่าสำรวมวิจิตร แต่ไว้สัญญาแก่กัน	ตัดพาหุกิจ
๑ ถ้าวาสุขทุกขีไครนั้น ไปมาหากันโดยมี	ชำระกิจทัน

๑ ทำตามอาจารย์โยคี	สนธยารাত্রี
ก่อกองอัครีบังคม	
๑ สำคัญว่าผ้าพระสยม	ภูวนาถบรม
ประจักษ์โพธิบุษบก	
๑ กองไฟเป็นความสัญญา	เจ็บปวดอาตมา
อาจเว้นมิเห็นกองไฟ	
๑ จึ้งรู้ว่าเกิดเหตุภัย	ควรเรามาไป
เยียมเยียนให้รู้เหตุการณ์	
๑ ปรีกษากันแล้วมีนาน	อะลั๊กกะปะภูบาล
ลาท้าวเวทิตะฤษี	
๑ แล้วจึงบทธจรลาสี	ไปยังกุฎี
ช่องเขาดังความสัญญา	
๑ ทั้งสองพระดาบสา	ต่อตั้งเมตตา
หลับเนตรภวานาสมาทาน	
๑ จำเริญจตุพรหมวิหาร	ภิรมย์ชมฉาน
ปิตีห้าประการเกิดพลัน	

๑ ราบแล ๑

๑ ปางเมื่อดาบส	อยู่สร้างพระยศ	ในป่าอารัญ
บได้มีเหตุ	เภทภัยทุกอัน	อยู่สุขเกษมสันต์
๑ ครั้งรุ่งสว่างแล้ว	สององค์คลาดแคล้ว	เป็นนิรันดร์มา
เทียวเบิกลูกไม้	ทุกพรรณนา ๒	เข้าสู่อริญา
๑ ครั้นคำฤษี	กองกฤษ์อัครี	กลับมาอาศรม
สำคัญว่าผ้า	จีวรพระสยม	นมัสการบังคม
๑ เวทิตะพระดาบส	อยู่สร้างพระพรต	ปัจเจกโพธิย
บ่ารงทรงศีล	สิ้นอายุขัย	จิตภวานาไป
	จตุเกิดใน	วิมานดาวดึงส์

๑	เป็นพระอินทรา	มีนางกัลยา	อัปสรรำพึง
	เสวยทิพย์สมบัติ	ในชั้นดาวดึงส์	น้อยแต่เจ้าตริงษ์
๑	เมื่อนั้นมัทวาน	รำพึงจินดา	นึกในใจวิล
	เหตุใดตัวกู	มาเป็นพระอินทร์	ได้สร้างผลศีล
			ผลทานประการใด
๑	ทำพิจจะหนาแล้ว	เห็นเป็นแม่นแท้	แนในเหตุภัย
	ด้วยผลกุสร้าง	พระพรตอยู่ไพร	ด้วยสหายร่วมใจ
๑	จำกลงไป	เยือนสำนักเจ้าไท	อยู่ในพงพริง
	คิดแล้วเท่านั้น	อินทราชาบดี	จากดาวดึงส์
๑	จึงนิรมิตการ	เป็นพรหมปชา	หนุ่มน้อยโสภา
	เข้าไปกราบไหว้	สมมติราคา	แล้วพจนา
			แล้วกล่าวปราศรัย
๑	พระดาบสา	ข้าแต่นาคา	ดาบสเจ้าไท
	อยู่ดงพงพริม	มีเหตุเภทใด	สุขทุกข์เป็นเฉน
			หรือพระนักรธรรม์
๑	หนึ่งมุลผลลา	ด้วยว่าแสวงหา	ยังพอครันฉัน
	เหลืออยู่จรั้น	พะพานากายัน	สรรพสัตว์ทั้งนั้น
			ยังมาใกล้กราย
๑	พระองค์ฤหนา	หรือทรงฉันทา	เอกาเดียวตาย
	หรือมีสองผู้	เป็นเพื่อนสหาย	ท่านจงธิบาย
			ให้เราเข้าใจ
๑	เมื่อนั้นดาบส	อะลักกะปะทรยศ	สดับถ้อยปราศรัย
	จึงมีวาจา	ตอบพจนา	อันร่างกายใน
			โรคภัยปมี
๑	หนึ่งมุลผลลา	เสาะแสวงแสวงหา	พอครองกายี
	งูเล็กงูใหญ่	เสื่อสีห์แรดหมี	มิเป็นศัตรู
๑	แต่พวกคชสาร	ในไพรหิมพานต์	มากมายหลายหมู่
	มาอุตุยุดถอน	ผลไม้แห่งตู	ครั้งค้ำมาสู่
			อาวาสทุกวัน
๑	รูปมีทุกร้อน	เพราะพวกกฤษุข	ถอนพุกษาสรร
	เวทนาชนิดน้อย	กะพวกคชมัน	สัตว์นอกว่านั้น
			บได้ใกล้กราย
๑	หนึ่งเมื่อแรกมา	สร้างพรตสัญญา	สองทั้งพระสหาย
	มาอยู่ในไพร	ย่อมสุขสบาย	บัดนี้ฤสหาย
			พระองค์ทรงญาณ

◎ ไม่เห็นกองไฟ	หลายราตรีใน	ยังไม่แจ้งการณ
ไม่เห็นเทียวมา	ชำระกิจงาน	จนมาพบท่าน
◎ บัดนั้นม้ฆวาน	ทั้งดาบสาร	จึงบอกยุบล
สหายท่านนั้นหนา	ครือเราแลหนา	มามี้วยวายชนม์
◎ ดาบสรู้แจ้ง	บ่ได้คลาดแคลง	เกิดในดิงสา
จึงอินทราเจ้า	มีเทพบัญชา	กลัวโยสหายอา
◎ พินเข้าประเสริฐ	มนต์อันล้ำเลิศ	ประจักษ์อักษร
มีอยู่สามนัด	พวกคเซนทร	อย่าได้อวารณ
◎ พินสายนี้ไซ้	ข้างกลัวเหลือใจ	เลยหนาพระสหาย
เส้นกลางข้างรัก	คิดแล้วร้ายมนต์	เส้นทும்จำหมาย
◎ อินทราธิบัติ	บอกให้ถ้วนถึ	ร่ายมนต์อย่าคลาย
แลจับเอาพิน	ถวายเป็นนาคา	อินทร์เจ้ากราบลา
◎ ยิ่งแต่ดาบส	อันสร้างพระพรต	อยู่ในอริญ
ครั้นคำสนธยา	คชาชวนกัน	เข้ามานี้มัน
◎ ดาบสร้ายมนต์	ดีดพินสายบน	กุญชรเกรงขาม
ตระหนกตกใจ	เล่นไปลอนลาน	ดาบสทรงนาม
◎ แล้วดีดสายกลาง	ร่ายมนต์บ่วาง	ขึ้นชมเปรมปรีดี
นำหมู่บริวาร	มาหานาคี	ขึ้นชมยินดี
◎ แล้วพระนาคา	อ่านเวทคาถา	รักเปรมปรีดีมัย
ข้างรู้ภาษา	มนุษย์ทันใจ	นักสิทธิ์ฤทธิ์ไกร
◎ ตูราหัตถี	ตั้งแต่นั้น	จึงมีวาจา
อย่าได้ใกล้กราย	อาศรมเรานา	เร่งชวนกันพา
◎ หมู่พวกคัชชา	รับค่านาคา	ไปกินตามสบาย
นำฝูงบริวาร	ไปตามสบาย	แต่นั้นฤสาย
		อยู่สุขเย็นใจ

๑ ยานี ๑

๑ ปางเมื่ออิสรา
โหรา ๘ ท้าวไท
๑ ยืนกาลนานหลายปี
เจ้าคอยรักษาครรรภ์
๑ เมื่อจักเกิดเหตุภัย
เวรานั้นตามมาทัน
๑ เป็นฤดูเข้าหมันต์
ก่อฤกษ์ชอค์คี
๑ ครั้นรุ่งรุ่งแสงกล้า
ขอพระองค์จงทราบใน
๑ ผิงไฟก็ไม่คลาย
เช่นนี้มีเป็นตัว
๑ พระองค์พงศ์กษัตริย์
หลงลืมคำโหรา
๑ ท้าวชวนจันเทวี
ต้องแสงพระสุรยัน
๑ ท้าวถอดฤชธำมรงค์
ยื่นให้แก่งเยาว์
๑ แล้ว(ห่ม)ผ้าภูษิต
สีแดงแสง(ส)ว่าง
๑ ปางนั้นยังมีนกหัสติลิงค์
อาศัยแทบปลาย
๑ แทบใกล้อาศรมบท
โผผินบินผันผยอง

ปะรันตะปะเจ้ากรุงไกร
จะไกลพรากจากเมียวขวัญ
จันเทวีนาถนักรธรรม์
เป็นนิรันดรครบสิบเดือน
โหราจนใจใครจะทัน
ให้ผันเผชิญสุมประดี
ความหนาวนั้นเป็นพันทวี
เข้าฝิงกายมิคลายใจ
นางกัลยากราบทูลไท
ความหนาวไซ้เป็นพันตัว
หนาวเย็นกายพองขนหัว
ได้โปรดหัวเมียดเถิดหนา
ตระบัดฟังนางกัลยา
กรรมตามมาให้พลัดกัน
เสด็จออกนอกซาลาพลัน
ความเย็นนั้นค่อยบรรเทา
กับผ้าทรงอันเพริดพราย
เจ้ารับเอาใส่นี้วนาง
อันพิจิตรดวงกระจ่าง
จับเนื่อนางนั่งสบาย
ตัวหนึ่งหมาย
ต้นนิโครธปลายไทรทอง
โดยกำหนดปักชีปอง
จรเทียวท่องแสวงอาหาร

๑ กำลังแห่งปีกขา
ฝูงสัตว์ในหิมพานต์
๑ คชสีห์สิงหราช
เคยเที่ยวในพงพี
๑ ครั้นว่าฤดูหนาว
หาเนื้อเดนมปีกขา
๑ วันเมื่อจันเทวี
ออกนั่งชลาไน
๑ แสวงหาซึ่งอาหาร
บินจรร่าร้อนผ่น
๑ เล็งเห็นจันเทวี
สำคัญว่ามิ่งสา
๑ กำลังเทวปีกขา
องค์พระสุริยน
๑ ชาววังสิ้นทั้งหลาย
ชีวิตจิตจากร่าง
๑ บ้างล้มลุกคลุกคลาน
ตกใจไม่มีขวัญ
๑ บ้างวิ่งเข้าตุ้มโพล่
บ้างนั่งเงื่องฉงน
๑ บ้างวิ่งเข้าใต้โตก
ปะรันตะปะพระราชา
๑ ชุ่มอยู่บนปราสาท
ส่วนว่านางอรทัย
๑ หนักครรภ์นางโฉมฉาย
ปีกขาอาบพาศรี

มีเดชาเจ็ดคชสาร
เห็นร้อนมาพาดัวหนี
กลัวอำนาจแห่งสกุณี
เป็นสุขศรีนรินทร์มา
ดาบสท้าวทเวจรดคลา
มาบริโภคนินิจไป
มเหสีเจ้าภพไตร
ปีกขาไปแต่ไพรวัน
ไม่พบพานสักสิ่งอัน
จากไพรวันสู่พารา
ห่มผ้าสีแสงชะป่า
ราปีกปกฉาบลง
สะท้านฟ้าคือเมฆบน
บ่งแสงแจ้งกระจ่าง
ตกใจหายเพียงวายวาง
วิ่งวุ่นวางขึ้นปราจันต์
บ้างพะพานพวกเพื่อนกัน
โดดเดกดันเข้าชุกซ่อน
เอากะโหลกปกปากบน
บเห็นเหตุอันใดหนา
ชะงอกค่อล่อคอยนา
ผ่นพักตราวิ่งเข้าไป
ทิ้งนางนาถเสียโดยไว
เจ้าตกใจล้มสมมติ (สมประตี่)
พาร่างกายไม่ทันที่
ไปพงพีไม่หยุดหย่อน

๑ นางนั่งในกรงเล็บ	มิได้เจ็บกายสายสมร
ดลจิตคิดเดือดร้อน	เร่งอวรณ์รำพึงพลาง
๑ แม้นกูร้องทวาด	ปักษาชาติจักละวาง
ทิ้งลงในทางกลาง	บร่าจจะรอดชีวาวัน
๑ จำกูจะนั่งไว้	ให้ปักษาพาถึงรัง
ถ้าว่าสกุณัง	มันจะทำประการใด
๑ ด้วยบุญนางนักรรรม์	ลูกในครรภ์กันโพลภัย
ปักษาพาเจ้าไป	จบจับพงไพรตั้งใจปอง
๑ ร่อนลงจับกรงรัง	สกุณังตั้งใจปอง
รอนาดทวาดร้อง	เสียงก็ก้องห้องไพรสนธ์
๑ หัสดินตื่นตกใจ	วางนางไทเสียบัดดล
บินขึ้นบนเวหาหน	นางนิ(ร)มลอยู่เือกา

๑ ราว ๑

๑ ปักษีหนีไป	ยังแต่อรทัย	หวาดหวั่นพรั่นจิต
คิดถึงภัสตา	โอ้ว่ายอดฟ้า	พระไม่เห็นเมีย
๑ เมียอยู่ปลายไม้	ลำบากยากไร้	เมียไม่รู้ที่
บร่าจเพื่อน	จากภัยปักษี	จักคิดกระไรดี
๑ แม้นตัวเมียตาย	ไม่เสียตาย	ชีพเลยทำวไท
คิดแต่ทรมารัก	ลูกแม่อยู่ใน	อุทรแม่ไซ้
๑ ถ้าเจ้าเกิดมา	จะได้เห็นหน้า	แม่ปลื้มใจครัน
ไ้อักรมชื่อไต่หนา	มาสนองจงทั้น	พลัดพรากจากเมียขวัญ
๑ มาอยู่คนเดียว	ชะแฉ่แลเหลือว	เปล่าเปลี่ยวอรุรา
จากแสนสมบัติ	พรากพลัดภัสตา	สนมนางซ้ายขวา
๑ นางทรงกันแสง	ระทวยระทอ	อวรณ์ลำเค็ญ
ตั้งแต่นั้นไป	ใครเลยจะเห็น	ด้วยความยากเย็น
		ลำเค็ญกันแสง

๑ คำล้งรอน ๒	นางนาถสายสมร	หิวโหยโรยแรง
ลมกัมชะวาท	พัดพากล้าแขง ในอุทรแห่ง	วรรณาทเทวี
๑ รัญจวนครรภา	กลิ้งเกลือกกายา	เพียงสิ้นสมมติ
นำให้อนิจจา	วรรณาทเทวี ในยามร่ำรี	นางเร่งเปล่าใจ
๑ ในคินนันทนา	มหาเมฆเมฆา	ตั้งขึ้นมาไว
ยังฝนให้ตก	ลงเต็มทั่วไป ฝนฝอยน้อยใหญ่	บได้ขาดสาย
๑ ไกลรุ่งสุรียา	นางประสูติบุตรา	ด้วยพลันง่ายตาย
พอพระพิรุณ	รุ่งแจ้งแสงฉาย มหาเมฆกลับหาย	สาบสูญไปพลัน
๑ กุมารโสภา	งามพร้อมลักขณา	รูปร่างเฉิดฉิน
นางเอาภูษิต	วิจิตรพรายพรรณ รองกับกายัน	บรรทมสำราญ
๑ กล่าวถึงดาบส	ลักกะปะทรยศ	ครั้นรุ่งสุริย์ฉาย
รำพึงว่ากู	จะเข้าดงดาน ยากพันประมาณ	น้ำค้างกลางไพร
๑ กูจักไปหา	เนื้อเดนปักษา	ที่รูกษาพระไทร
คิดแล้วนาคา	ลินลาคลาโคล สู้ต้นพระไทร	วิมานหัสติน
๑ ยินเสียงทาระกา	ร้องอยู่แอ้อ้า	บนปลายพฤกษี
ท้าวเล็งพึงพิศ	น้ำจิตคิดถวิล ที่นี้ใช้ถิ่น	ฐานมนุสสา
๑ ฤว่าฝูงผี	หลอกกูวันนี้	บัดสิ้นกษณา
ฤว่าผีไทร	พระไพรเจ้าป่า ฤจะว่าเทวา	แต่ก่อนบ่ห่อนมี
๑ ดาบสคิดฉงน	เงยพักตร์จะเล็งยล	บนไทรสาซี
เห็นองค์นงลักษณ์	พระอัครเทวี อยู่บนพฤกษี	รูปทรงลำยอง
๑ สมมตินาคา	จึงมีวาจา	ถามไปโดยปอง
ว่าใครผู้ใด	อยู่ต้นไทรทอง เหตุใดมาอยู่	
๑ เมื่อนั้นชាយา	พึงถ้อยพระดาบส	ถามมาคา ๒
นางรำพึงคิด	ในใจโฉมตรู ครั้งนี้ควรกู	บอกโดยสัจจา
๑ จึงนางเทวี	บอกว่าช้านี้	ปักชื่คาบพา
นักสิทธิ์พึงอรรถ	แจจจัดหัตถา ขอเชิญพินิตา	แก้วตาเสด็จลง

๑ นางบอกฤๅษี น้องกล้วยพันธ์ ที่จรลีพะวง
 นามแห่งพระกษัตริย์ จะสูญเสียดีเปล่า ท่านอย่ามาหลง ล้อลิ้นเจรจา
 ๑ ดาบสแถมสรवल พี่นัทรามสงวน ใช้คนลวนลาม
 พี่เป็นกษัตริย์ สู(ร)วงศ์พงศ์นาม ออกมาพนาราม บวชเป็นโยคี
 ๑ นางตอบนาคา ว่าน้องนี่หนา ไม่สิ้นสนที่
 จงท่านสำแดง แจ้งกลกายี กษัตริย์ทั้งสี่ ดูก่อนเจ้าไท

๑ ฉบับ ๑

๑ เมื่อนั้นนักสิทธิ์ฤทธิไพโร ฟังนางทรมาวัย
 จะให้สำแดงกายา
 ๑ แห่งพงศ์กษัตริย์นั้นหนา หนึ่งในสวยโภชนา
 ย่อมพิจารณาอารมณ์
 ๑ หนึ่งในเล่าเข้าแทนประทม หลุทัยปรารมภ์
 ทุกข์ถึงแห่งข้าแผ่นดิน
 ๑ หนึ่งในเสด็จเข้าออกโดยถวิล ทุกวันอาจิม
 เจริจามีได้แปรปรวน
 ๑ สิ้นแล้วไม่ทบไม่ทวน ถ้อยคำเรรวน
 ย่อมตรีนึกตามทางธรรม
 ๑ หนึ่งในเมื่อเสด็จจรผัน ทรงพระแสงขรรค์
 อองอาจดังพระยาราชสีห์
 ๑ เมื่อนั้นนางจันเทวี แจ้งในหทัย
 มีจิตชื่นชมสโมสร
 ๑ ยังเห็นถนัดแน่นอน ปีติเอมอร
 มิได้เสื่อมแคลงแห่งใจ
 ๑ ดาบสหาไม้โดยไว พาดตันพระไพโร
 ขึ้นไปบนรังหัดดิน

- ๑ จักรับทวารโกโดยถวิล พระเยาว์ยุพิน
คิดว่าจะมาต้องพาน
- ๑ จึงว่าข้าแต่ทรงญาณ ท่านอย่าหักหาญ
ต้องพานแก่ข้าก่อนรา
- ๑ ดาบสขานตอบฉายา พี่ใช้คนบ้า
จะพะวงหลงไหลในกาม
- ๑ เจ้าอย่ากลางแคลงแห่งความ ไม่ควรลวนลาม
เมณฺฐนสังวาสเสพสอง
- ๑ ละสนมสมบัติทั้งปวง มาอยู่คามคลอง
โยคีนิสทธิ์ป้างหลัง
- ๑ พี่เอ็นดูร้อยชั่ง กุมารน้อยนั้ก
มิรู้นิยมภาษา
- ๑ นางฟังสิ้นข้อกังขา ส่งกุมารา
นาคารับพาลงพลัน
- ๑ แล้วยนางเจ้าก็ค่อยผายผัน ลงมาโดยพลัน
ยังพินสุธาทันใจ
- ๑ จึงองค์พระดาบสไท่ ชวนนางทรมาวัย
มิเข้ามาถึงอาศรม
- ๑ นางให้ลูกน้อยเสวยนม ผูกเปลบรรทม
ที่ในอาศรมมินาน
- ๑ แล้วยเสวยลูกมันผลาหาร ดาบสทรงญาณ
เข้าไปในหิมพานต์แสงหา
- ๑ มูลผลาโอชรสมา ครั้นบ้ายสุริยา
กลับมามาवासสำราญ
- ๑ นางอยู่จำเนียรเจียรนาน รักษากุมาร
โดยวัฒมนากายขึ้น

๑ โปยกัยพยาธิโรคา	แห่งนางพญา
อีกพระกุมารบมี	
๑ วันหนึ่งได้ฤกษ์ยามดี	สมมติฤทธิ
ทำวจีงให้นามโอรส	
๑ ชื่อเจ้าอุเทนทรงยศ	จักให้ปรากฏ
ประสูติเมื่อรุ่งแสงใส	
๑ เมฆาพระพิรุณร่วมใจ	ทั้งสุริยอภัย
ก็ตั้งขึ้นมาพร้อม (กัน)	
๑ เหตุนี้ให้นามจอมขวัญ	อุเทนทรงธรรม
ในอรรถต่อว่าตั้งขึ้นมา	
๑ ทั้งพระอาทิตย์เมฆา	พระพุทธรูฎีกา
ตรัสไว้ดั่งนิยายต่อไป	
๑ บอกเสร็จสิ้นเรื่องยุบล	ตามคำทศพล
หยุดบทงดไว้ก่อนหนา	

๑ พิลาป ๑

๑ กล่าวถึงพระบาท	ปะรันตาปะราช	เจ้ากรุงนครา
ครั้นนกดหัตถิ	พาแก้วพินดา	จากกรุงนครา
๑ มีก้องตระหลบ	ครั้นเจียบสงบ	สรรพเสียงอันดั่ง
ท้าวค้อยจรคลา	ออกมามองฟัง	แอบใบตาลบัง
๑ ไม่เห็นมเหสี	สั่งให้ชาวที่	เที่ยวสบจบปรา
ไม่พบน้องแก้ว	เปล่าแล้วอกอา	มั่นแท้ปักษา
๑ ทรงพระโศกให้	ถึงนางอรไท	ทุ่มทอดกายให้
ไอ้ทรมารักพี่	มีกรรมปางใด	ให้นางร่วมใจ
๑ เจ้าทรงครรภา	ถ้วนทศมาสตรา	ลำบากกายัน
ยังอยู่หรือตาย	โดยปากสุบรรณ	จะร่ำหาขวัญ
		สักก็วันเหลย

๑	ไอ้แก้วกรรมมาก	จักหา ๒ ยาก	พรากเจ้าพราหมเซย
แต่วันนี้ไป	จะเห็นใครเลย	เสมือนพีแก่ปลั่งปล่อย	ทิ้งให้ปึกษา
๑	คิดมาน่าอายุ	เกิดเป็นผู้ชาย	ละเสียภรรยา
เสนาสามนต์	ชนชาวพารา	กล่าวคำครหา	ว่ากลัวปักษี
๑	ยังว่าข้าศึก	สามารถอาจนิก	ในจิตไพร่
ถูกจิตคิดฆ่า	คาแค้นแสนทวี	สู้ม้วยชีวี	ดีกว่าเป็นคน
๑	ท้าวทรงไศกี	ด่าดื่นอินทรีย์	เพียงจะสิ้นชีพขันธ์
คลังโคลนยนา	ราชาเลี้ยงล	เห็นเหล่านิรมล	ร่ำร้องก้องปรา
๑	เร่งเศร้าไศกี	คิดถึงพินดา	อรานองหมอง
ไม่เป็นจะเสวย	บริโภคน้ำอาม	คำนึงถึงนาง	หลายวันล่วงไป
๑	ตั้งแต่นั้นมา	ท้าวเจ้าพารา	สร้อยเศร้าอาลัย
ทรงพระประชวร	ขมขีพตักษัย	ท้าวพระยาน้อยใหญ่	แต่งศพทรงธรรม
๑	ให้เหล่าลักเลง	เล่นรำทำเพลง	ครึ้มเครงสนั่น
ท่านพึงเข้าใจ	มิอาจจะนาระพรรณ	กษัตริย์สืบกัน	การศพยอมมี
๑	พระยาน้อยใหญ่	กษัตริย์นอกใน	ปรีักษาคดี
ไม่มีผู้ใด	เป็นเจ้าของ	กะเกณฑ์หน้าที	รักษาป้องกัน
๑	หยุดบงดไว้	กล่าวถึงอรไท	นางนาคันภรรยา
อยู่ด้วยเจ้าไท	ในไพร่หิมวันต์	รักษาจอมขวัญ	อุเทนกุมาร
๑	รู้พร้องเจรจา	ทรงวัยใหญ่มา	ลักขณาอาการ
สบที่ประสงค์	ดั่งองค์มัมพาน	สมมติอาจารย์	รักครีอูกตน
๑	วันหนึ่งดาบส	เที่ยวจงกรมจรด	นัยเนตรเลี้ยงล
ถนัดขัดเวก	ดาวกลางหาหน	ประจำทั่วสากล	เมื่อน้อยเมืองใหญ่
๑	ยี่สิบแปดดวง	ส่งแสงโชติช่วง	ตามกำหนดใน
กำพินไสยศาสตร์	อาจจะให้เห็นไป	เมื่อครั้งเจ้าไท	อยู่ครองพารา
๑	เธอได้เล่าเรียน	ต่อตั้งความเพียร	สำเนียรศึกษา
กำหนดกฎหมาย	ไม่เพี้ยนเคลื่อนคลาย	ดาวจำพารา	ท้าวเจ้าเมืองใด

๑ ถ้าจักสวัสดี	โชติช่วงรัศมี	สีขาวยุโรป
ถ้าอุบัติเหตุ	ถึงชีพพิราลัย	ดาวประจําฉันไซ้
๑ อะลักกะปะเจ้าไท	รู้ลักษณะใน	ดาวอื่นแจ้ฉาน
ดาวประจําสามพี	สีแสงร้าวราน	จึงรู้อาการ
๑ สู้อย้สวรรคต	โดยเรากําหนด	ไม่คลาดเคลื่อนคลา
เหตจากจกรรม	ขึ้นสู่ศาลา	สมาธิเมตตา
๑ ครั้นรุ่งสุริย์	องค์พระฤษี	จึงมีวาจ
ว่าเจ้าสามพี	ม้วยชีวาวัง	โดยเห็นในครั้ง
๑ บัดนั้นกัลยา	ฟังดาบสา	นั่งนึ่งเงียบเหงา
เหตุใดท่านกล่าว	ถ้อยคํานึกเตา	ฤเป็นเวรเก่า
๑ ตุก่อนน้องท้าว	ตัวพีมีเจ้า	บ่เป็นเวณี่
ด้วยเจ้าภพไตร	ในโกสามพี	พระเยาวมารศรี
๑ นางตอบวาจา	เหตุใดนาคา	รู้วามรณัง
กว่าตาทิพย์	เห็นไปโดยหวัง	เชิญพระนาคัง
๑ จึงดาบสใคร	บอกพระเทวี	พีไม่มีตา
พีโดยดาว	ที่ประจําเวียงชัย	มีอุบัติไซ้
๑ ถ้าดาวดวงใด	ซึ่งประจําเวียงชัย	อับแสงบ่แจ้แสงสี
เจ้าเมืองจักม้วย	ดับสิ้นอินทรีย์	พระนุชมารศรี
๑ นางฟังดาบส	ทรงโคกระทด	ถึงพระราชา
ไ้อกรรมชื่อใด	ให้พลัดภัสดา	เมียสำคัญว่า
๑ ด้วยท้าวหัสติน	ในป่าพนาสิน	กินเสียมันคง
กลับเอาตัวรอด	บ่ได้ปลดปลง	ชีวิตคั่นคง
๑ แม่ลูกสองเรา	พลอยมันผลผลา	จึงคงชีวัน
คิดเสียดายของ	สิบสองพระคลัง	ม้ารถคชชัง
๑ ถ้าพระลูกยา	ครองในพารา	สุขาชื่นชม
มาตยานาเนก	จะอภิเชกสม	ให้เจ้าเสวยรมย์
		แทนท้าวปิตุโร

๑	เกิดวงศ์ษัตริย์	มาอยู่ป่าช้า	เห็นแต่รุ๊กโข
	อาภัพอัปปาง	จากราไชยโซ	มาอยู่เอโก
๑	เมื่อนั้นนาคา	เห็นนางพระยา	โศกาอาลัย
	ถามว่านางน่อง	ร้องเหตุใด	ถึงเจ้าภพไตร
๑	นางคราญชานไซ	ว่าตัวน่องไซร์	ได้เป็นมเหสี
	แห่งเจ้าพิภพ	ผู้ครองสามพี	คิดถึงภูมิ
๑	นาคาดาบส	รู้แจ้งปรากฏ	ว่าเป็นเมียขวัญ
	อนิจจาเจ้าพี่	วินิจจงทัน	เจ้าอย่าโศกศัลย์
๑	เราท่านเกิดมา	อันความมรณา	มีทั่วดินแดน
	เกิดเป็นร่างกาย	คนตายมันแมน	สัตว์ในแว่นแคว้น
๑	จงกลันโศกา	ฟังคำพี่ว่า	เกิดเยาว์มารศรี
	ถ้ารักท้าวจริง	จงแผ่ไมตรี	สามสิบบารมี
๑	กุศลส่งไป	แก่เจ้าภพไตร	ซึ่งมีววยวายนัม
	ทำบุญส่งให้	พลอยได้กุศล	เห็นว่าชอบกล
๑	ไหนท้าวจะคืน	ฟังคำพี่ว่า	ดึกกว่ารำไร
	นางฟังนาคา	คลายความอาลัย	ตั้งแต่นั้นไป
๑	อุเทนหนุ่มหน้า	ทุกวันค้าเช้า	รักษาพยาบาล
	พินิจพิศดู	ชื่นชมแดลาน	ตั้งแต่นั้นไป
๑	วันหนึ่งเทวี	ตริกในหทัย	จวบชมสภาราญ
	สองคนแม่ลูก	บ่มีพงศา	ปุนเปรียบปีตุรา
๑	อาศัยดาบส	เธอทรงพระพรต	ว่ากูอยู่ป่า
	เป็นคนสัจจร	ลัดเหลี่ยมเที่ยวเทา	แค้นคาเจียบเหงา
๑	สองคนลูกน้อย	จะได้ทุกข์โศก	อยู่เวียนหัวเขา
	ด้วยไม่รู้แห่ง	มรรคาอารัญ	ไว้โนไพรวัน
๑	จะฟังลูกน้อย	เมื่อยังกระจ้อย	ถึงแก่อาสัญ
	จึงกุเล่าโลม	ด้วยความโลกีย์	ไปสู่สามพี
		ให้พระฤๅษี	เล็กน้อยเต็มที
			หลงด้วยมารยา

๑ ที่นั่นตัวกู	จะอยู่เป็นคู่	ชักพระนาคา
ด้วยว่าเธอนี้	เชื้อชาติกษัตรา	คิดแล้วกล้า
๑ ในอาศรมบท	นั่งด้วยทรงยศ	พร้องจาปราศรัย
นวดพั้นคั้นบาท	พียงพาดกายใน	อารมณ์จะให้
๑ พอร้อนทรงใน	นางปลงภูษา	ออกจากกาย
เอาตาลปัตร	พัดให้ฤษี	โอบบายวายวี
๑ กลับกลับจับใจ	ดูเชิงท้าวไท	เคลิ้มไคล้หลายที
อัน...	ษัตรา	มากมีต่าง ๒
๑ ครั้งนี้กูอา	ทั้งเสียพารา	มาอยู่ไพรวัน
บวชเป็นดาบส	สร้างซึ่งรศธรรม	ละเสียก้านัล
๑ ละเสียสมบัติ	ผ่อนผ้าคณาเนก	ทั้งกรุงนคร
ละเสียมเหสี	เป็นที่สโมสร	อยู่สุขเอมอร
๑ ยังยอมสละได้	มาอยู่ป่าไม้	ภาคเพียงเมืองสวรรค
ด้วยพระสหาย	แล้วตายจากกัน	ไปเกิดในชั้น
๑ ยิ่งแต่กู	เที่ยวทรมาณอยู่	พิภพดึงสา
หวังว่าจะได้	พ้นจากราคราคา	นางทำมายา
๑ ราพึงคะนึ่งคิด	ทับทวนดวงจิต	กลุ้มกลัดทรงใน
ห้ามจิตว่าอย่า	ใจพาเวไป	ร้างดับไซรั
๑ บังเกิดโลกีย์	หนักแน่นแสนทวี	สุดที่จะห้ามปราม
พิศโฉมกล้า	รูปชั้นธกาม	หมดจดดงาม
๑ ทรงปิ่นกล้า	งามครบลักษณะ	น่านชมสมสอง
ถะนั่งตั้งเต้า	ยังไม่เศร้าหมอง	ครีกพุ่มบัวทอง
๑ พระดาบสไท	พียงพิศติดใจ	ครั้งเกล้าเฝ้าชม
ห้ามไว้ไม่อยู่	จิตคิดปรารมภ์	เข้าในอาศรม
๑ แล้วกลับออกมา	จากห้องศาลา	อาศรมสำราญ
ราพึงว่ากู	ยังยืนอยู่นาน	ค่อยสร้างสมภาร
		เบื้องหน้าสี่ไป

๑ คิดแล้วพระองค์	อิงแอบนุชนงค์	พิศวงหลงไหล
อันความโลภีย์	มีท้าวพไทร	สองสมัครรักใคร่
๑ ครั้นรุ่งสุริย์ศรี	ท้าวเข้าพงพี	เก็บมูลผลา
ตะวันบ่ายชาย	กลับมา	ยังอาศรม
๑ ฝ่ายนางกษัตริย์	อุตสาห์ปรนนิบัติ	มิให้อนาทร
จนเจ้าอุเทน	ทรงวัยเอมอร	หยาดฟ้าลงมา
๑ อายุของเจ้า	สิบห้าขวบเข้า	เล่าเรียนขานศีล
ศาสตราอาคม	ได้ครบสภกวีล	สอนให้ดีดพิณ
๑ อยู่วันหนึ่งไซ้	พระกุมารไท้	ถามไถ่ชนนี้
ข้าแต่แม่เจ้า	จงเล่าคดี	เราอยู่ที่นี้
๑ นางฟังลูกรัก	คิดสงสารนัก	เกล้าคลั่งนัยนา
โธ่ทรามรักแม่	๒ จะแก้งข้า	เดิมเราอยู่สา
๑ ท้าวประรินตะปะ	เป็นพระปิตรา	แห่งเจ้าสายสมร
มีนกพาแม่	มาในดงดอน	เจ้าทรมบังอร
๑ เชิญเจ้ากลับไป	ยังกรุงเวียงชัย	แม่จักจะสั่ง
บอกมาตยา	น้อยใหญ่ทั่วทั้ง	เจ้าแม่จงฟัง
๑ บัดนี้บิดา	ของเจ้ามรณา	ซีพิลดปลง
เสียแล้วหนีเจ้า	ไม่มีสุริย์วงศ์	จะได้บารง
๑ ได้ฟังมารดา	เล่าเรื่องหลังมา	โศกาหมองศรี
จึงตอบบุบล	แก่พระชนนี	ว่าตัวลูกนี้
๑ ยังกรุงสามพี	ครองกรุงธานี	แทนบิดาไท
มาตาว่าตาม	แม่อนุญาตไป	ไม่ขัดอาลัย
๑ ทูลแจ้งแถลงไหว้	ลาจนบิดา	ลูกรักเสนาหา
รักษาเจ้ามา	เหมือนหนึ่งในปิตรา	เธอได้พิทักษ์
๑ ได้ฟังมารดา	พระกุมารา	พึงพาอาศัย
ครั้นถึงฤชี่	กัมกราบอภิวันท์	กราบทูลทูลทั้ง
		แจ้งสิ้นต้นปลาย

๑ เหมือนพระชนนี	เล่าไว้ถ้วนถี่	ตามที่บรรยาย
โปรดทรงอนุญาต	ประสาทลูกชาย	ลูกขอกราบถวาย
๑ นาคดาบส	ได้ฟังโอรส	บังคมไปเมือง
องค์พระหน่อไท	ลาไปสู่เมือง	ท้าวให้ขัดเคือง
๑ ด้วยความเส่นหา	ครั้งจะห้ามลูกยา	แค้นคาพระทัย
เชิญเถิดพ่อเจ้า	จะเข้าเวียงชัย	จงพาชกไกร
๑ จงมีสวัสดิ์	ครองกรุงสามปี	เจ้าจะเศร้าหมองใจ
พระขรรค์ศิลป์ทรง	สำหรับบำรุง	ส่งให้ลูกยา
๑ จึงตรัสเรียกนาง	จันทวีโฉมปราง	มาแล้วปรึกษา
ว่าเจ้าด้วยราชบุตร	ธาเป็นไฉนหนา	จึงแจ้งคดี
๑ จึงนางอรไท	ก้มเกล้าทูลมา	ข้าแต่ภูมิ
จะอยู่ด้วยท้าว	ที่ดงพงพี	ให้แต่บุตรี
๑ จึงนางโฉมยง	เอาภูษามะรงค์	กับผ้าซัซवाल
ให้แก่โอรส	แล้วมีพจนา	พ่อเจ้าประทาน
๑ เมื่ออยู่ไอสุริยา	เจ้าจงเอาไป	ให้แก่มารดา
แผ่นดินหมู่มาตยา	ในพระนคร	สืบถาพนามกร
๑ ภูษามะรงค์วงนี้	กับผ้าภูษี	เป็นสภาพร
ส่งให้เขาดู	จะได้รู้จักจา	สิ้นความกังขา
๑ กุมารก้มเกล้า	กราบลาสองท้าว	ข้าแต่พระบิดา
กรจับพระขรรค์	ศรีสิทธิ์ฤทธิรงค์	ประเสริฐเลื่องหล่ง
๑ แล้วทำประทักษิณ	สามารถโดยถวิล	ตั้งองค์ทรงครอง
ฝ่ายพระชนนี	ฤษีเจ้าไท	อำมระรงค์พระใส่
๑ ออกนอกอवास	นาคาประภาษ	ลินลาคลาไคล
ว่าเจ้าจงดีด	พินเรียกคชวัน	สองเสด็จจรไป
๑ อุเทนทรงศีล	ทร(ง)เวทิตัดพิน	ตามส่งทรงธรรม
ฝูงพวกคชา	มามากตราไตร	ตรัสว่าจอมขวัญ
	ดีดสายหุ้มไว	ไปสู่เวียงชัย
		สายกลางด้วยไว
		ข้างรู้ภาษา

๑ มนุษย์มีนาน	เจ้าแจ้งอาการ	ฟังหนอนฤธร
สั่งพวกบ่نان	จัดเอาตัวสกรรจ์	เลือกสรรกล้าหาญ
		หมู่พวกคชสาร
		หมื่นโกฏิพันทวี
๑ จึงพระดาบส	โอวาทกำหนด	แก่พวกหัตถ์
ท่านจงกำชับ	ป้องกันจงดี	อย่าได้หลบหนี
		สบที่มุ่งหมาย
๑ ช่วยกันรักษา	อุเทนลูกยา	๒ ให้อันตราย
ท่านพากันไป	เป็นสุขสบาย	ยังเมืองฤสาช
		สาไฟโศครวรรย์
๑ พวกพระยาภุมุข	คำนับรับพร	ชูงวงอภิวันท์
แล้วพระฤษี	มีวาจาบรรพ์	ว่าเจ้าจอมขวัญ
		จงมารับพร

๑ ยานี ๑

๑ ชัย ๒ เจ้าอยู่เป็นสุข	ศรีสวัสดิ์เอมอร
คุณท่านสั่งสอน	คุณบิดาช่วยรักษา
๑ ชัย ๒ เจ้าพิภพ	พระนารายณ์แรงฤทธิ์
จัดโลกपालา	ช่วยรักษาป้องกันภัย
๑ ชัย ๒ อมรินทร์	เจ้าพิภพสรวงสวรรค์
เทวาเจ้าพฤกษาสันต์	นาคาสุบรรณช่วยภิบาล
๑ แห่งพระราชบุตร	เป็นผาสูกสำราญ
เชิญชาวทั่วทุกสถาน	เกรงพระเดช(ทุก)เขตขาม
๑ ให้เชิญชาวกรุงสามพี	กลัวฤทธิ์เลื่องลือนาม
ขอให้สัมฤทธิความ	ปรารถนาแห่งพระลูกรัก
๑ ศัตรูหมู่อรินทรราช	เซ็ดขยาตองค์พระทรงศักดิ์
แต่่งมาลาสวามิภักดิ์	ทั่วโลกไกลจักมานบ
๑ ให้มีชัยชาญ	ยื่นพันปีครองพิภพ
ระบือลือพระยศ	ให้ปรากฏในเวียงชัย
๑ อุเทนพระบรม	ถวายเป็นคัมภีร์รับชัย
เสร็จขึ้นคชสารไกร	ดูประไพตั้งอมรินทร์

๑ พระยาसारเศวตงา
ดูงามสบจิต
๑ สำแดงแปลงฤทธิ์
สะท้อนป่าพนาลัย
๑ บรรดาพวกวงวสุลี
กราบลาพระโคดม
๑ อุเทนหน่อกษัตริย์
ให้เจ้าเข้าเวียงชัย
๑ ชำนาญพระทรงศักดิ์
ยึดพลคชสารศรี
๑ ปีกซ้ายแล้วปีกขวา
กองคชลือชาแมน
๑ ส่วนสองดาบสนี
ดินต่ำความสงสาร
๑ แล้วชวนนางอรไท
คิดคะนึ่งถึงทราชม
๑ ด้วยห้วงพระลูกน้อย
ทำวคอยดำรงนั่ง
๑ ฝ่ายว่าเจ้าอุเทน
ฝูงคชพวกบริวาร
๑ เจ็ดวันผันริบมา
ล่องเข้าแดนภไพโร
๑ อุเทนหน่อกษัตริย์
ว่าท่านอย่าเที่ยวพาล
๑ อย่าเที่ยวเลี้ยวลดกิน
สวนแวงแล้วเคหา

หงายเงียงจับสุริย์สิ้น
ขนายก็เติบโต
ประประรื่องก้องพงไพโร
หวาดไหวสิ้นในหิมวา
ถวายบังคม
แล้วนางนาถคลาดคลาจร
ตามส่งพวกกฤษุช
บายหน้าไปกรุงสามพิ
ห้าหมื่นพันล้อมทันที่
ยกเกียกกายเป็นกองกลาง
ทัพหลังหน้าล้วนกล้าแขง
เข้าชุมเชิงหยั่งเหตุการณ์
ครั้นคชไปมิทาน
จนไกลตาทำวปรารมภ์
จรคลาโคลยงอาศรม
จากออกไปใจแม่หาย
จิตละห้อยป่วยวาง
สำรวมจิตเป็นนิจกาล
ซั้บคเชนทร์เข้าไพรสาณท์
วงแวงล้อมพร้อมกันไป
ล้วนคชาเสียงในไพร
กรุงสามพิมีทันนาน
ทำวตรัสพวกคชสาร
ไปเขียนเหล่าชาวพารา
ผลอาหารในไร่เนา
ฝูงคชนาจะฉิบหาย

๑ กุญชรผู้นี้การ	บ่าวบริวารพวกพึงพลาย
รีบรินพลผันผาย	ล่องเข้าในแดนนครา
๑ ชาวเมืองบ้านน้อยใหญ่	เห็นคชไกรมากนักหนา
แตกแตนแน่นพารา	เป็นโกลาทั้งเมืองหลวง
๑ ลางบ้างตื่นตระหนก	ตกใจทั้งเมียบ่หวง
ละลูกเสียแล้วลวง	เข้าช่องเขตกำแพงเมือง
๑ บ้างร้องว่าเพื่อนเอ๋ย	เราไม่เคยเกิด坎เคือง
ข้างป่ามาเป็นเนือง	มากนองเนืองนับโกฏิแสน
๑ ต่างคิดฉงนใจ	นี้อย่างใดที่ได้坎
ชาวเราเป็นมันแมน	จะตายด้วยอดภักษา

๑ ฅบั้ง ๑

๑ เมื่อนั้นจึงหนอกษัตริย์	ให้พวกคชชา
ล้อมรอบพารามันคง	
๑ แล้วสั่งกุญชรโดยจง	พวกเราอย่าทะนง
อย่าหลงลัดเลี้ยวเที่ยวจร	
๑ แม้นว่าชาวกรุงนคร	จะต่อรบรอน
อ้ายออย่างก่อไพร	
๑ ถ้าว่าชาวกรุงสามพิ	บ่ต่อฤทธิ
ทำนออย่าย่ำผู้ใด	
๑ เร่งบอกให้รู้ทั่วไป	อย่าได้ไว้ใจ
ระวังระไวสงคราม	
๑ พวกคชค้ำันรับติดตาม	ค้ำองค้ทรงนาม
ผู้เจ้าแห่งตนบัญชา	
๑ เข้ากระชั้นกำแพงมิลลา	รอบกรุงนครา
ทำตามศักดาสำแดง	

- ๑ ร้องแตรรันแปรนเสียงโดยแรง งามเยยเสยแพง
วงจับไม้ค่อนกอนดิน
- ๑ สีเท้ากระที่บธณิน กลุ่มเกลื่อนปฐพิน
เป็นหมอกมีตมนอันธการ
- ๑ จับอิฐสินลาคว่าชว่าง ทำฤทธิ์ต่าง ๒
บ้างจับใบเสมาชัย
- ๑ ทหิ้งร้องก้องโกนไฉน ครั้นครั้นหวั่นไหว
แน่นได้เก้าชั้นไตรตรา
- ๑ กล่าวถึงชาวเมืองพารา ตกใจไขว่คว้า
ปิดประตูนคราแขงขัน
- ๑ ท้าวพระยาผู้ใหญ่ประชุมกัน ปรึกษาการอัน
กุญชรซ้างปามาผจญ
- ๑ คิดไฉนจึงจะรู้ยุบล หลากจิตคิดฉงน
เหตุผลที่มามากมาย
- ๑ ชะรอยว่ามีผู้เป็นนาย นำคชาบาย
มาล้อมบ้านเมืองเพื่อใด
- ๑ จึงตรัสมาตยาผู้ใหญ่ ผู้หนึ่งชาญชัย
แวนไวในกุญชร
- ๑ สัตว์ป่าจะมารบรอน เห็นจะผิดผ่อน
เร่งไปลอดแนบแยกกาย
- ๑ ไม่รู้ว่าใครเป็นนาย นำคชาบาย
ล้อมบ้านเมืองเราเพื่อใด
- ๑ จึงตรัสมาตยาผู้ใหญ่ ผู้หนึ่งชาญชัย
แวนไวในเวทกุญชร
- ๑ ให้ขึ้นกำแพงนคร แลไปเกลื่อนกล่อน
แต่ลั่นฆ้องขสารศรี

๑ ล้อมรอบกำแพงบุรี หนาแน่นมีอาจคณา	มากพันพันทวี
๑ จึงเห็นหน้าหน้านอกษัตรา เศวตคชสารชาญสนาม	อยู่บนพระยา
๑ ทรงโฉมหมดจดงดงาม ครีอเทวะท้าวเมืองบน	สีเนื้ออร่าม
๑ อำมาตย์ถามไปบัดดล อันมีมหิทธิศักดิ์ดา	ข้าแต่เจ้าตน
๑ ไยพ้อมาล้อมนครา ด้วยกิณุกิจจงสำแดง	ประสงศ์ซึ่งมา
๑ ยกพลคชากล้าแขง เชิญแจ้งคติที่ห้วง	มาล้อมกำแพง
๑ เมื่อนั้นอุเทนชัตติยง จึงว่าเหวยชาวเวียงชัย	ได้สดับวังนัง
๑ จะบอกให้เอ็งแจ้งใจ บอกเจ้าเวียงชัยอย่าฉงน	จงเร่งเข้าไป
๑ ให้เร่งยกโยธาพล ถ้าข้าเราจักทำลาย	ออกมาต่อประจัญ
๑ ฤจะยกสมบัติมาถวาย ผันผ่อนหย่อนตามคิดอ่าน	ตามแต่จะแก้ภัย
๑ อำมาตย์ขานตอบบนาน ผู้มีฤทธิจงฟัง	ว่าข้าแต่ท่าน
๑ สมบัติในกรุงนครัง แลแสนสนมกำยกอง	สิบสองพระคลัง
๑ ช้างม้าเสนาเนื่องนอง ยกให้บ่พึงควร	ผ่อนผ้าหึ่งปอง

๑ ที่จักประยุทธ์ลาลวน สู้รบด้วยพ่อปมี	เอากายมากวน
๑ อุเทนฟังหมู่เสนี เป็นกลวิมุติสงสัย	กล่าวอุบายวาที
๑ ท่านกล่าวดังนี้เหตุใด มิรบด้วยคุณงน	มิให้เวียงชัย
๑ เธอเองทูปายทำกล เคลื่อนแคลงนุกิจอาการ	เรายังอันลาลวน
๑ มาตยาจึงแจ้งมินาน มเหสีเจ้าธรรณี	ว่านางนงคราญ
๑ กับบุตรในครรภ์ยุพิน คาบตันไปยังรัฐวา	ยังมีหัสติน
๑ หนึ่งเล่าท้าวเจ้านครา มิมอบนคราเวียงชัย	ท้าวดับสังขาร์
๑ ไวก่ผู้หนึ่งผู้ใด ไปไหนบรู้เรื่องราว	นกพารอไท
๑ ช้านานยังไม่ได้ข่าว จะปลงชีพแล้วหรือยัง	แม่ลูกสองท้าว
๑ เหตุนั้นจึงตัวข้า จะแจ้งนุกิจที่ไป	ทั้งหลายเล่าบ่หวัง
๑ ข้าแต่ท่านผู้ทรงชัย แก่ข้าทั้งหลายเลยหนา	อย่าน้อยหลุทัย
๑ จึงไม่สู้ต่อรบรา จะยกถวายใช้ที	กรุงไกรสวรรรยา
๑ เมื่อนั้นหนอเนื้ออิบตี กล่าวตอบชอบที่ทางธรรม์	ฟัง मुख เสนี

๑ จึงมีโองการไปพลัน แลมาตยาน้อยใหญ่	ดูก่อนพลชั้นธ์
๑ จะบอกให้เข้าใจ ท้าวเจ้าพิภพทรงนาม	เรานี้หน่อไท
๑ ซึ่งนกหัสติมหาขันธ์ สู่ต้นนิโครธพระไทรทอง	หิมเวศพนาราม
๑ เจ้าเล่าเสร็จตามทำนอง เหตุนี้จึงแจ้งทั่วยัง	หนหลังโดยปอง
๑ อำมาตย์ตอบถ้อยวจนัง บ่สิ้นที่ยังงน	ให้ทั้งหลายฟัง
๑ ซึ่งเจ้าแจ้งเรื่องยุบล เล่าลือประโยชน์เรื่องมา	เกลือกรู้เหตุผล
๑ ประสบเอาแต่ค่างาม ไต่เล่าจักปนคิดแสดง	พันปลูกผูกความ
๑ สิ่งใดสำคัญอันแถลง จึงจักเที่ยงแท้โดยธรรม์	ชักออกชี้แจง
๑ เป็นลูกโหวหารคมสัน เชื่อได้ไฉน	ฉะนั้นยัง
๑ ถ้าแท้ว่าบุตรหน่อไท จงแสดงแจ้งมาอย่าอำ	มีสำคัญใด
๑ อุเทนกล่าวตอบคำ จะแจ้งแก่ท่านทั้งปวง	ว่าเราไม่อำ
๑ ไซ้ว่าจะกล่าวล่อลวง แต่โดยลิ้นลมเลยหนา	จงท่านทั้งปวง
๑ ตรัสพลางเรียกซึ่งมาตยา บอกนามชื่ออันมี	ตามคำมารดา

๑ อำมาตย์รับคำด้วยดี ตอบว่าจริงฉะนั้นหรือนาย	อุเทนจักรี
๑ แล้วเจ้าเปลื้องผ้าจากกาย ด้วยพระหัตถ์สอดใส่อำมะรงค์	ชูชั้นโดยหมาย
๑ เหวยท่านนี้แลผ้าทรง ขององค์บพิตรบิดา	อีกฤษอำมะรงค์
๑ ประทานให้แก่ชนมารดา ยังจริงหรือเท็จเป็นไฉน	ท่านจงพิจารณา
๑ มาตยาพิศดูภูไซ ก็เห็นเป็นแท่นนอน	กับแหวนประไพ
๑ ต่าง ๒ น้อมเกล้าถวายกร ขอเชิญภูธรเสวยรมย์	โสมนัสสมโสมร
๑ แล้วกล่าวคำเชิญชม ดังโหรทำนายแต่หลัง	ว่าดังนี้สม
๑ อุเทนพงศ์กษัตริย์ชัตติยวงศ์ แก่พวกภูธรทั้งหลาย	โองการตรัสสั่ง
๑ ท่านจงกลับไปตามสบาย อยู่กันอย่างมีฉันทา	รักษาร่างกาย
๑ ว่าแล้วจึงจากคชา ก็รับเสด็จนั้น	หม่อมขมาตยา
๑ เชิญเจ้าสู่ศาลาบัน ก็เข้าเวดล้อมพร้อมพวง	หน้าเมืองทรงธรรม
๑ ฝ่ายพวกภูธรทั้งหมด ขึ้นถวายบังคมลาไท	ยกวงจ้วงชู
๑ พาพวกภูธรจรรไป สำราญสถานแห่งตน	สู่ที่อาศัย

๑ บัดนั้นมาตยาสามนต์ ขอเชิญพุลกระหม่อมจอมไตร	กราบบาทยุคล
๑ เสด็จจรเข้าในเวียงชัย อึกกรีกกันมานั้น	ฝูงชนสบสมัย
๑ บ่าวสาวแก่เฒ่าแจจัน แตกตื่นมาดูพระองค์	แทรกเบียดเสียดกัน
๑ ต่าง ๒ มีก้องร้องส่ง สวัสดีภาคล่ายอง	สรรเสริญว่าทรง
๑ ครวที่ข้าฝ่าละออง จะกราบมนัสบังคม	พระบาทหึ่งปอง
๑ ต่าง ๒ ระรื่นชื่นชม เสด็จสู่ประตูลาขวัง	ป็นหน่อบรม
๑ สนมนางต่างมาสะพรั่ง ใหนั่งอารักษ์วิเชียร	รับเสด็จไปยัง
๑ เสนาเข้าเฝ้าดาษเดียร ถวายตัวเป็นข้ายุคล	ต่างนบขอบเศียร
๑ ให้ตกแต่งโรงบัดดล ทำตามเพณิกษัตริย์	พิธีมงคล
๑ นางสนมเฒ่าแก่แออัด บายศรีเจ็ดชั้นฉลุฉลา	เกณฑ์กันตรวจจัด
๑ เตรียมพร้อมยกมาโดยด้าว เชกเจ้าให้ครองสิงคาร	ครบตามลำเนา
๑ อำมาตย์หมู่พฤตจาศรย์ ให้มีอายุรราชา	โอยพรภูบาล
๑ แก่เฒ่าทำวพญาเสนา ให้พ้อภิญโญยิ่งไป	โอยสวัสดิ์สัตถา

๑ ขອງยีนอายุชั้ย	ร้อยพันปีไป
ปราศจากเภทภัยทุกประการ	
๑ ครั้นเสร็จสมโภชมินาน	ท้าวมีโองการ
ตรัสสั่งไปตามตำแหน่ง	
๑ ฝ่ายพระยาร้อยเอ็ดรู้แจ้ง	ชวนกันตักแต่ง
บุตรธิดามาถวาย	
๑ ท้าวอยู่เป็นสุขสบาย	นักโทษทั้งหลาย
ปล่อยปลอดรอดพ้นโทษภัย	
๑ ท้าวอาณาประเทศสบสมัย	อยู่สุขเย็นใจ
โกโคยเกษมสมบุรณ์	
๑ ด้วยบุญกุศลเกื้อหนุน	ท้าวครองไอยศุรย์
สวัสดิ์เลื่องลือขจร	
๑ เรื่องราวอุเทนรินทร	งดเพียงนี้ก่อน
ผ่อนตามบาสิ่วรไตร	

๑ สุรางคนางค์ ๑

๑ ยังมีเมืองหนึ่ง	ใหญ่กว้างหึ่ง	พระนามกรุงไกร
ทั้งท้าวเจ้าเมือง	ไม่ปรากฏใน	พระนามชื่อใด
๑ ในเมืองแหลมนั้น	บังเกิดภัยกัน	ข้าวแพงนักหนา
อหิวาตะเหตุโหด	บังเกิดใช้ท่า	ชนชาวพารา
๑ กรุงเมืองแหลมนั้น	ไม่ใกล้ไกลกัน	มรณาพันทวี
ชาวเมืองทั้งหลาย	พากายหลีกหนี	ไปยังธานี
๑ ยังมีบุรุษ	ผู้หนึ่งล่ำอูด	ชื่อชามนามกร
โกตุทะเลิก	กาหลิบังอร	รูปาสายสมร
๑ นางนาคาหลี	เจ้ามีบุตรี	น่ารักฟังชม
ยังเป็นทารก	แออาน่าชม	แผ้วเมียบรรมารภ
		กัล้วยภัยความตาย

๑	ตรีตริกปริกษา	คิดจะหนีใช้ท่า	ผู้พาร่างกาย
	ไปกรุงสามพิ	หนีให้พ้นตาย	คิดแล้วจึงย้าย
	๑	ได้มาครบครัน	ผิวเมียมายผัน
	อุ้มทารก	มาถึงทางกลาง	เสบียงรายทาง
	๑	มรรคายังไกล	จะคิดฉันท
	พี่น้องแรงนัก	หอบพักเต็มที	ละทิ้งบุตร
	๑	ครั้นเราไม่ตาย	ยอมยังหาได้
	เห็นจักเต็มที	จะอุ้มลูกอ่อน	บุญเรายังก่อน
	๑	นางนาถกาหลิ	ฟังคำสามี
	ว่าจะทิ้งลูกเสีย	ที่โนไพรวนารมย์	วิตกกอกกรม
	๑	จะทำกระไรได้	ยังอยู่ชวนชวาย
	โกตตะลิก	ถามตอบเมียไป	ว่าจักทำไฉน
	๑	นางนาถกาหลิ	ว่าเราสองศรี
	ท่านยังจะลงรอย	ด้วยข้าฤหนา	ผิวเมียมปริกษา
	๑	คนสองสมัค	อย่าเข้ามาจัก
	ฝ่ายว่าทารก	เมื่อแม่พาผัน	นิทรหาลับไหล
	๑	มีความสบาย	ประจูดอกไม้
	ไม่ต้องแดตนาย	คลายดองข่องใน	ที่พ่อพาไป
	๑	โกตตะลิก	ถอนใจอุกอีก
	ทำเดินให้ช้า	อยู่หลังกาหลิ	เห็นต้นพุกษี
	๑	หักไปไม้มา	รองทารก
	แล้วจรตามทาง	ไปหาเมียตน	กาหลินิรมล
	๑	จึงถามสามี	ว่าเอาบุตร
	ตอบว่าเหว	พี่ทิ้งทารก	ไว้ได้รักษา
	๑	กาหลิมารดา	ตือกพรรณนา
	ใจทำได้	ไม่คิดถึงร่างกาย	น้อยฤท้ทั้งกว้าง
			ผู้พาร่างกาย
			แต่งเสบียงเดินทาง
			เดินไม่แหวะวาง
			สิ้นลงบมี
			แม่เจ้าใจดี
			ผิดเจ้าแล้วไป
			เจ้าอย่าอาวรณ
			เจ้าอย่าปรารมภ์
			กล่าวถ้อยนิยม
			ร้องให้รำไร
			จะทิ้งเสียกันได้
			ตามใจเถิดหนา
			จะผลัดเวรกันพา
			ออกเปลี่ยนเวรกัน
			บุกป่าอารัญ
			อยู่ร่มรื่นใจ
			เหี่ยวแห้งทุกที
			คิดจะท่มบุตร
			แห่งหนึ่งชอบกล
			ตั้งลูกไว้บน
			ไม่เห็นทารก
			ไว้ที่ไหนนา
			ต้นโน้นริมทาง
			รู้ว่าต่าง ๒
			ลูกเสียทั้งเป็น

๑ น้ำใจช่างกระไร ลูกเกิดทรงวงใน ควรท่อมเสียหลาย
 ไม่เสียตายเลยหนา ดังว่าเหาเส้น เช่นนี้มีเป็น
 ๑ ท่านเร่งผายผัน กลับหลังโดยพลัน เอาบุตรไว้
 โโกตุทะลิกได้ฟัง หลบหลังรอดไป พาลูกสายใจ มาให้เมียขวัญ
 ๑ ส่วนทารกา ต้องแตกวาทา ไกลจะสิ้นอาสัญ
 เดินมาหน้อยหนึ่ง ม้วยชีพชิววัน กาหลิโคกคัลย์ รำรักบุตรี
 ๑ พระพุทธุฎฐิภา ว่ากรรมเวรา จงสนองทันที
 ผู้ใดทำกะลูก เหมือนโกตุทะลิก นาระเวรจักมี ตามมล้างอาตมา
 ๑ ทั้งลูกทั้งเป็น กระทำจำเป็น เกิดกายภาคหน้า
 ท่านจักทั้งเสีย ถ้วนถึงเจ็ดครา พระพุทธุฎฐิภา ว่าไว้มันคง
 ๑ ฝ่ายสองผิวเมีย เอาลูกฝังเสีย แล้วเต้าตามตรง
 ลูถึงสามปี บุตรีพระองค์ ท่านท้าวผู้ทรง พิภพบุรี
 ๑ ผิวเมียเข้าไป ในพระเวียงชัย ถึงเรือนโคบาล
 วันนั้นนายทำ ขวัญโคมินาน ตกแต่งอาหาร มากมายเหลือใจ
 ๑ ถวายพระปัจเจก โปธิเจ้าไท ฉ้นแล้วกลับไป
 โโกตุทะลิก กาหลิจรไกล ถึงเรือนขึ้นกระเด โคบาลยินดี
 ๑ โคบาลนั้นหนา เป็นคนหูดา ศรีทธาสนธิ
 เห็นสองผิวเมีย ขึ้นชมยินดี นายถามสามี ธุระใดมา
 ๑ ทั้ง(ณ)งสนใจ จงบอกเราไป อย่างพรางอำเลยหนา แต่บ้านเมืองไกล
 ผิวเมียทั้งสอง พร้องตามวาจา ว่าข้าพลัดมา แจ้งในหลุทัย
 ๑ แสงหาอาหาร จงท่านโคบาล โคบาลได้ฟัง เอาโภชนาให้ ผิวเมียทั้งสอง
 ๑ โโกตุทะลิก ความอยากสุดคิด รับโภชนาปอง
 เกิดความยินดี ยิ่งกว่าเงินทอง ประรมภักจิตข้อง เพื่อจะปันกันกิน
 ๑ นางนาถกาหลิ ว่าแก่สามี ท่านอย่าคิดถวิล
 ถึงข้านี้เลย เอาเถิดท่านกิน โกลิกเอาสิ้น กินพันกำลั้ง

๑ ส่วนนายโคบาล	สั่งสี่บอาหาร	ประทานสุนัขขัง
ปนน้ำนมโค	โอหารสหวาน	แม่สุนัขการ
๑ โกลิกเห็นหมา	กินมรุปายา(ส)	กินสำราญใจ
จิตคิดว่ากู	ครานี่สุดใจ	แต่สุนัขไซ้
๑ ความอยากปีทา	จะใคร่รักษา	ได้อาหารดี
ฝ่ายว่ากรรมล่าอยาก	อาหารลมติ	โกลิกถึงตาย
๑ จิตเข้าปฏิสนธิ	ในครรภ์มณฑล	สุนัขโดยหมาย
ด้วยจิตประหวัด	เมื่อเร่งให้ตาย	ครั้งดับชีวา
๑ พระเจ้าเทศนา	ว่าสัตว์เกิดมา	ในภพสากล
ตายด้วยอดอยาก	น้ำจิตพะวง	มักเข้าปฏิสนธิ
๑ บางที่เป็นเปรต	อสุรกายเพศ	ในท้องเตียรณาน
เกิดในจตุภูมิ	นรกสี่สถาน	ด้วยอดอาหาร
๑ ส่วนว่ากาหลี	ครั้งว่าชีวี	สูยงนรกานต์
ทำประสามนคิด	เผาศพแล้วสง-	สการเล่าเมรุจะลง
๑ แล้วยนางกลับมา	อาศัยเคหา	จิตไม่เที่ยงตรง
เจ้าทำจ้างได้	ข้าวสารทันใจ	ครั้งว่าชีวี
๑ ครั้นพระเจกโพธิ	ท่านที่ย้อมมาโปรด	ชีวีตปลดปล่อย
กาหลีใส่บาตร	ทุกวันบ่ขาด	ปริเววาร่าไร
๑ นางตั้งปรารภนา	เดชะตัวข้า	โคบาลโดยไว
แม่น้ำตายเกิด	ทุกชาติใด ๒	หุงหาคณพลัน
๑ เจียรกาลนานมา	แม่สุนัข	บิณฑบาตทุกวัน
เป็นตัวผู้ดูงาม	ตัวเดียวพ่วงพี	เป็นนิจนิรันดร์
๑ สุนัขค่อยวัย	วัฒนาเกล้าใหญ่	แผ่กุศลไปแก่สามิदन
ถ้อยคำมนุษย์	ไม่รู้เจรจา	ไม่คิดนอกใจ
๑ การงานอันใด	โคบาลใช้ไป	ด้วยท้าวสามี
โคบาลรักใคร่	หรือบุตรชายหญิง	เกิดลูกทันที
	ให้นามสั่งจิง	พิทักษ์รักษา
		รู้ฟังภาษา
		ฟังได้ทุกสิ่ง
		ไม่ขัดสั่งจิง
		ชื่อโทนเอกา

๑ ตั้งแต่วันนั้น	ครั้งนายผายผัน	ไปนิมนต์มหา
ปัจเจกโพธิ	นายพาโทนมา	เอาไปทุกครา
๑ วันหนึ่งจึงนาย	น้อมเกล้ากราบถวาย	บังคมวรญาณ
ว่าข้าแต่องค์	ปัจเจกโพธิญาณ	ธูรกิจการ
๑ โปรดขอรัก	อย่าได้ถือใจ	ข้าฝ่าธุลี
ให้แต่สุนัข	มากกราบบทธรี	นิมนต์ไปที่
๑ ปัจเจกพุทธ	ธจึงรับโอ	กาสพลันพันใด
ว่าตามอัชฌา	จักคิดแก้ไข	รูปไม่ถือใจ
๑ โคบาลกรรบาลา	กลับมาถึงป่า	อันมีสัตว์ร้าย
บอกกับสุนัข	ว่าใจจำหมาย	ที่นี้เร่งผาย
๑ ระวีระเว	อย่าได้ไวใจ	โดดไปไวตรา
จำหมายให้มัน	ทุกครั้งทุกครา	ว่าแล้วก็พา
๑ มาถึงเรือนพลัน	ครั้งรุ่งสุริยัน	สุนัขผายผัน
ตามค่านายสั่ง	หมายจดบทจร	ถึงอวาสหอน
๑ ปัจเจกพุทธา	เห็นสุนัขมา	นิมนต์โดยหวัง
เธอจึงห่มผ้า	เสร็จสรรพครบทั้ง	บาตรสะพายเหนือองค์
๑ สุนัขนำหน้า	ทอดบาทตลาดคลา	ลงจากอาศรม
ถึงเคหาสถาน	คูบ้านเชิญชม	นิมนต์พระสงฆ์
๑ อังคาสจันทัน	โอชารสอัน	ครบตามกระบวน
ฉันทแล้วเสร็จสรรพ	รับพรแผ่ผล	บุญให้โดยควร
๑ อยู่วันหนึ่งไสร้	สุนัขโทนไป	สงสัยเหมือนกัน
ปัจเจกพุทธา	ท่านเสด็จคลาผัน	เหมือนหนึ่งทุกวัน
๑ นึกในใจปอง	พอกูจักลอง	ครั้งถึงกลางทาง
ยังมันจะรู้แห่ง	ฤจักหลงทาง	คิดแล้วแหวะวาง
๑ สุนัขคิดฉงน	เหตุใดทศพล	เดินชนโหดเห็น
ทางนี้มีไป	ละไลทางอื่น	สุนัขจึงยืน
		ขวางทางโดยไว

๑ ปัจเจกพุทธา	เธอไม่พรรณนา	ทำเดินเมินไป
สุนัขคาบชาย	จิวรโวยไว	ลากคร่าเจ้าไท
๑ เธอหลงหลายครั้ง	สุนัขให้พาลาง	ไล่สกัดขัดขวาง
ซั๊กจิวรพา	มาให้ถูกทาง	ถึงแล้วเธอย่าง
๑ โคบาลถวายโภชน	เธอรักตักใจโกฏี	แล้วทโภชนัง
ให้ทานสุนัข	เป็นนิจโดยหวัง	ส่วนสุนัขซัง
๑ ครั้นออกพระวสา	ปัจเจกพุทธา	รักเจกพุทโร
บาลว่ารูปจักไป	ยังบรรพโต	ท่านบอคนายโค
๑ แห่งพระปัจเจก	โพธินาเนก	เป็นที่ประชุม
ชำระสระกิจ	เป็นที่ชุมนุม	หยาบจิวรคลุม
๑ อันว่าคันธมาสน์	เป็นที่สะอาด	อยู่เนาที่ใหญ่
ว่าพระปัจเจก	โพธิอาศัย	แสนสนุกเหลือใจ
๑ รกยางแก่นเปลือก	ดอกลูกไม่เลือก	พื้นพรรณไม้ล้อม
กลั่นตรลบ	ตลอดจบจอม	เข้าล้อมไม้หอม
๑ ครั้นจักนาระพรรณ	ไม่ในเขาคัน-	ทรงรสสิบประการ
มีผลข้างหน้า	ยังมีหลายสถาน	จึงนายโคบาล
๑ ปัจเจกพุทธา	รับเอาจิวรา	ถวายผ้าจิวร
แล้วส่งสุนัข	เราจักไปก่อน	แต่นี้ท่านหอน
๑ ฝ่ายว่าสุนัข	ได้ฟังถามทัก	แล้วลานายจร
จะใคร่กล่าวตอบ	ไม่รู้เจรจา	หาใครเหลยหนา
๑ ห่วงพระเจกโพธิ	ด้วยท้าวเคยโปรด	อกแน่นแค้นคา
แก่กูได้กิน	เป็นนิจ(นิ)รันดร์	ต่าวดินแดนัน
๑ จักได้ฟังใคร	เสมือนพระวรไตร	อาหารให้ปัน
จะตามเธอไป	ไม่ได้กูเอ่ย	หน้าเล่าอกเอย
๑ กูจักอยู่เอย	ตายตามเธอไป	ไม่มีแล้วเลย
ไอ้โทษรำรัก	เพียงจักมรณา	ขึ้นทางเวหา
	ปัจเจกพุทธา	เห็นว่าตีกว่า
		เหาะเหินเสด็จไป

๑ สุนัขตามแล	สุดนัยนาแท้	กลิ้งเกลือกเสือกไป
กับพื้นปรุพี	หอนก้องเสียงใส	สำคัญน้ำใจ
๑ สิ้นเสียงร่ำรัก	ตระบัดสุนัข	ก็สิ้นกำลัง
อกแยกแตกตาย	โดยหมายจิตหวัง	ขึ้นไปเกิดยัง
๑ เนาที่พิมาน	นางฟ้าบริวาร	ชั้นดาวดึงส์สวรรค์
ส่งเสียงก้องกึก	พิลึกใครจะทัน	เทพท้าวเมืองสวรรค์
๑ ตุ่ก่อนราท่าน	ได้สร้างสมภาร	ชวนกันไถ่ถาม
ซึ่งมีเสียงดัง	ก้องทั้งภพกาม	เชิญบอกความตาม
๑ เทพบุตรบอกว่า	อันตัวของข้า	เป็นโฉมใจความ
เมื่ออยู่เมืองมนุษย์	เป็นสุนัขพี	แต่สัจวาที
๑ น้ำจิตรักใคร่	พระปัจเจกฤษาย	คิดน่วมบัดสี
ดับจิตมาเกิด	ในฉกามา	นิมนต์พุทธา
๑ พระพุทธปฏิมา	ว่าสัตว์เกิดมา	เท่านั้นแลข้า
มิได้แปรปรวน	ทับทวนชวนไขว่	ท่านจงเข้าใจ
๑ อันจิตมนุษย์	แปรปรวนที่สุด	จิตรักผู้ใด
लगที่เบ็นดี	लगที่เบ็นร้าย	ตราบเท่าวันตาย
๑ ด้วยเหตุนี้หนา	จึงโคสั๊กกา	พลันพาเวียนว้าย
เพราะใจมีตรง	ไม่พะวงหลายหัน	มักไม่เที่ยงธรรม
๑ เสียงดังเหลือใจ	แต่เธอพูดใน	ไปเกิดในสวรรค์
กึกก้องกุกอก	นอกโพชนมณฑปธา	จึงได้สุขา
๑ เพราะเหตุฉนั้น	เทพในเมืองสวรรค์	วิมานอาตมา
ชื่อว่าโคสก	เทวบุตรภยศ	หมั้นโยชนกำหนด
๑ เสวยทิพย์สมบัติ	เจ็ดวันสันทัด	ในนามปรากฏ
หลงด้วยกามคุณ	กลั่นรสนารี	พันหนึ่งโดยมี
๑ เครื่องทิพย์อาหาร	ด่าวดั้นวิญญาน	ในดาวดึงส์
ขามคลอนย้อนจิต	พิสวาสราร้าย	คลังเคลิ้มลืมเสวย
	รำจวนบ่เสบาย	ด้วยความชมเชย
		จติจากสวรรค์มา

○ พระเจ้าเทศนา	ว่าเทพยดา	เมื่อสิ้นชีวิต
ด้วยเหตุทั้งสี่	จึงม้วยอาสัณ	อายุชยันนั้น
○ หนึ่งเล่าสิ้นบุญ	อภิรมย์ชมเชย	ตั้งเป็นประณม
ที่จะสิ้นนิยม	ความโกรธปีทา	จิตเคลิ้มสู่สม
○ เจ็ดวันดาวดิ่งส์	นับในมนุษย์ถึง	เจ็ดร้อยวสา
เมื่อครั้งโคสก	เป็นโกตุทะเลิก	ว่างพระศาสนา
○ ยิ่งแต่ปัจเจกโพธิ	ท่านได้มาโปรด	สัตว์ท้าวสงสาร
จึงโคสกกา	ได้อยู่วิมาน	แล้วจติบันดาล
○ ในกรุงสามพี	ได้เป็นเศรษฐี	มาถึงศาสนา
พระโคตมธรรม	ตรัสชี้ธรรมา	โคสกเทวา
○ จึงเข้าปฏิสนธิ	ในครรภ์มณฑล	นางคนจิตตะวณ
นครโสภี	แพศยาทหารุณ	คบชายเขยครุ่น
○ ครั้นทรงครรภ์	ถ้วนทศมาสตรา	คลอดบุตรโดยปอง
ถ้าเป็นผู้ชาย	ทิ้งเสียไม่ปอง	เป็นหญิงล้ำยอง
○ พิทักษ์รักษา	บรรจงปรีชา	คุ้มหาเต็บใหญ่
ไว้สืบกะเกณฑ์	เป็นประโยชน์ต่อไป	ครั้งชายนั่นไซ้
		ให้สืบวงศ์

○ จบ ○

○ บัดนั้น จึงหญิงแพศยา	นางทรงครรภ์
ครบถ้วนสืบเดือนโดยหมาย	
○ ไกลรุ่งประสูติลูกเป็นชาย	รูปร่างพรรณราย
ใครเห็นก็นำใครชม	
○ นางถามทาสีว่าแหวย	หญิงชายท่านเอ๋ย
เร่งบอกมาอย่านาน	
○ ทาสีบอกว่ากุมาร	เป็นชายสคราญ
นำชมคมสันพันทวี	

๑ ตอบว่าดูกรทาสี	เร่งเร็วทัน ๒ ที
เอากระดั่งมาใส่ไผ่พลัน	
๑ แล้วเจ้าเร่งพาผายผัน	ไปที่งเลยพลัน
ที่กองหญ้าแห้วทันใจ	
๑ ทาสีพากุมารไป	นอกด้วยไผ่
วางกุมารไว้ตามสั่ง	
๑ แล้วกลับมาเรือนโดยหวัง	เร่งกาสะรัง
พร้อมหมู่สุนัขหน้าหมา	
๑ ช่วยคุ้มรักษา	เร่งกาสุนัขเอ็นดู
๑ แวดล้อมกุมารโฉมตรู	เป็นวงเวียนอยู่
มิได้เข้าใกล้กราย	
๑ ยังมีมานพหนึ่งนาย	จรจัดผันผาย
แต่ไม่ปรากฏชื่อใด	
๑ เห็นหมากาเร่งรุ่งไขว่	นายคิดในใจ
เหตุใดเร่งกามารวัง	
๑ นายเดินไปโดยหวัง	เห็นกุมารัง
ยังเป็นรูป่าสะอาดดี	
๑ มานพชื่นชมเปรมปรีดี	พามาทันที
ถึงเรือนเรียกเมียรับหრა	
๑ กูได้ทารกหนึ่งมา	รูปโฉมโสกา
ลองไว้เป็นบุตรสืบไป	
๑ นางเมียออกมารับไผ่	พ่อเจ้าลูกใคร
โสภาน่ารักน่าชม	
๑ แล้วให้กุมารกินนม	ใส่เปลเวชม
หวังให้เป็นบุตรอาตมา	

- ๑ ยังมีเศรษฐีมหา
มีทรัพย์แปดสิบล้าน
๑ อุเทนตั้งให้เป็นนาย
ขึ้นแก้วตบะผู้ใหญ่
 - ๑ สีบวงศ์ตระกูลมาใน
มีอายุสูงศักดิ์ศรี
 - ๑ สถิตอยู่ปราสาทสำดี
ข้าสาวชาวที่หมื่นพัน
 - ๑ ช่างม้าโคกระบือนั้น
เป็นหยีบด้วยหาเจ้ากรุงไกร
 - ๑ วันนั้นเศรษฐีเข้าไป
อุเทนจอมเจ้าโลกา
 - ๑ เศรษฐีเล็งเห็นโหรา
ถามถึงนคราศฤงคาร
 - ๑ จะติฎจะร้ายประการ
จงทำนวานบอกอย่าอำ
 - ๑ โหรครั้นได้ฟังคำ
ว่าเหตุไม่มีในเมือง
 - ๑ คินนี้ข้าดูบันเทือง
เรื่องฉายให้คุณทุกแห่ง
 - ๑ ถ้าบุตรใครเกิดสำแดง
อาทิตย์จะเป็นเศรษฐี
 - ๑ ผู้ใหญ่ในกรุงสามพิ
ในเมืองสามพิ ๒ ศาล
 - ๑ เศรษฐีได้ฟังอาจารย์
มีจิตชื่นชมสมหมาย
- ชื่อว่าวิธก
 - พวกหมู่เศรษฐีทั้งหลาย
 - กรุงเมืองท้าวไท
 - ประดับดวงมณี
 - มีสครบครัน
 - ฝ่ายสมเด็จพระเจ้า
 - จึงมีวาจา
 - ไต่บังอาจารย์
 - ตอบโดยสัจจ
 - ด้วยดาวประจำเมือง
 - เมื่อใกล้รุ่งแจ้ง
 - ยิ่งกว่าเศรษฐี
 - บอกแจ้งแสดงสาร

๑ ตรีในหลุทัยบัวย แม่นยาเชื่อได้ตั้งใจ	โหรเฒ่าแกทาย
๑ ด้วยว่าภรรยาภูไซรั แก้ทบถ้วนทศมาสา	ห้องเต็บโตใหญ่
๑ มีปิตีชื่นชมหนักหนา เป็นชายได้เป็นเศรษฐี	ใครได้บุตฺรมา
๑ บัญชาคนใช้ทันที ไปถามที่เรือนแห่งเรา	นายเร้งจรลี
๑ ภรรยาข้าใช้ก่อนเก่า คลอตบุตรเมื่อรุ่งอุทัย	บรรดาของเรา
๑ ถ้ายังไม่เกิดท่านไป คามาน้อยใหญ่ทุกแห่ง	เที่ยวถามตามใน
๑ ถ้าพบกุมารสำแดง ท่านเร้งซื้อมาอย่างนาน	คลอตเมื่อรุ่งแจ้ง
๑ มาดว่าบิดาชนมาน ร้อยพันตำลึงก็ตามที	ตั้งค่ากุมาร
๑ บัดนั้นคนใช้เศรษฐี ถึงเรือนถามคนทั้งหลาย	วิ่งไปทันที
๑ บอกว่ายังหาคลอตไม่ เที่ยวถามไปทุกเคหา	ตระบัดคนใช้
๑ ถึงเรือนมานพนั้นหนา จึงมีวาจาถามไป	เห็นกุมารา
๑ ว่าลูกท่านเกิดเมื่อใด ว่าเกิดเมื่อรุ่งแสงฉาย	มานพบอกไว
๑ คนใช้ว่าท่านจงขาย ซื้อเอาสักตำลึงทอง	แก่เราเถิดหนา

๑ แห่งท่านเลยนะเสนี่๑	
๑ คนใช้ผ่อนจิ้งทวี่	จะให้สามสี่
มานพยังไม่ปรารถนา	
๑ ทวีเป็นลำดับขึ้นมา	ถึงสิบตำลึงตรา
มานพมิชายกุมาร	
๑ เสนี่ทวีขึ้นมินาน	ถึงพันประมาณ
ตำลึงโดยกำหนดด้วยไฉ	
๑ พร้าหมณีจึงส่งให้ไป	ทนายคลาไคล
บัดใจถึงเรือนเศรษฐี	
๑ กลับมาแต่เฝ้าภูมี	ถึงเรือนทันที
คนใช้จึงแจ้งกิจจา	
๑ ว่าได้ซื้ออาหารกา	เป็นมูลราคา
พันตำลึงทองประมาณ	
๑ เศรษฐีมีจิตขึ้นบาน	แล้วบรรณาการ
ให้อาหาทองพันนั้นไป	
๑ ส่งให้พร้าหมณีโดยไฉ	แต่วันนั้นไป
เศรษฐีรักฤกฤกตุน	
๑ ส่งให้กาหลิ้นรมล	ข้าใช้แห่งตน
รักษามีให้เศร้าหมอง	
๑ เศรษฐีดำริตริตรอง	นึกในใจปอง
ว่าถ้าลูกกูเป็นหญิง	
๑ จะให้เลี้ยงกันแท้จริง	ส่วนทรัพย์ทั้งนั้น
ให้แก่ทั้งสองเสพสม	
๑ อยู่เย็นเป็นสุขเสวยรมย์	เห็นจักอุดม
ตั้งคำโหราทำนาย	

๑ ถ้าลูกกูเกิดเป็นชาย ไม่ไว้กูจะฆ่ามันเสีย	เห็นที่วุ่นวาย
๑ ข้าจวนผู้โงะกะเยี้ย เพราะเหตุการณ์ใดหนา	ใครคิดจะฆ่าเสีย
๑ ผู้เฒ่ามื่อรรถวาจา เพื่อผลกรรมสร้างปางก่อน	ซึ่งคิดฉันทา
๑ เมื่อเป็นโกทะลิกผืนผ่น เวรนี้จึงมาตามทัน	บาปทั้งลูกอ่อน
๑ อยู่มาไม่ช้าโดยวัน ประสูติลูกมาเป็นชาย	เมียเศรษฐีนั้น
๑ เศรษฐีก็คิดทุบาย มาแลจึงมีวาจา	หากาหลียาย
๑ ดูกรกาหลีทาสา ทารกท่านไปยาวนาน	จงเร่งเร็วพา
๑ ทั้งแทบประตุโคบาล ด้วยตีนแห่งไคย่ายี	ให้ตายวายปราณ
๑ แล้วท่านซาบดูคติ จะตายฤมิรมนัง	ว่าทารกนี้
๑ กาหลีค่านับรับสั่ง มรรคังนางคลาน้ำตา	อุ้มลูกไปยัง
๑ ว่าโอสุตรักแม่อา พลัดแม่แต่น้อยกระจ้อยจริง	เจ้าเป็นกำพว้า
๑ แค้นใจสุดที่จะรำพึง ด้วยตีนแห่งไคจะปีทา	ครั้งนี้ตายจริง
๑ ไม่ทำตามคำลูกอา ที่การทำนเป็นเจ้านาย	แม่เกรงบุญญา

๑ เดินพลางตริกพลางใจหาย	แม่คิดว่าสาย
สุดใจเกิดในอุทรมารดา	
๑ ครั้นถึงคอกโคนอน	กาหลิผันผอน
เข้าไปเอาลูกนั้นวาง	
๑ ให้เจ้ากุมารนอนขวาง	ประตุโคแลนาง
กาหลิเข้าแอบพฤกษา	
๑ แต่ชะม้วนายโคบาลมา	บอกคอกมินาน
ยิกไล่ฝูงโคออกไป	
๑ วันนั้นพ่อผู้ใหญ่	ออกก่อนเพื่อนไป
ยีนล้อมกุมารไว้พลัน	
๑ ฝูงโคมากมายถึงพัน	คับคั่งแจจัน
เพื่อนอกเสียสิ้นพ่อโคให้ถอย	
๑ ยืนแข่งมิได้เรีกรอย	ขวิดขาบ่ถอย
บังตรันมันคงตรึงตรา	
๑ นายโคบาลคิดรำพึง	เหตุใดโคจึง
แออัดกันอยู่นักหนา	
๑ แต่ก่อนออกหลังทั้งปวง๑	
๑ วันนี้เหตุใดมาลวง	ออกก่อนหนักหน่วง
ตั้งนั้นภูนาสงสัย	
๑ โคบาลเพื่อนจึงเข้าไป	เห็นทารกไว
อยู่ใต้ห้องพ่อนายโค	
๑ ตกใจฉงนฉงาย	อนิจจาร่างกาย
ตายแล้วหรือเป็นเณหนา	
๑ ลูกใครกดใจเข้ามา	ทั้งที่นี้หนา
ให้คิดเวทนาลูกตน	

๑ นายพามาเรือนบัดดล	กาหลี่เลี้ยงยล
เห็นแล้วกลับมาสถาน	
๑ เศรษฐีจึงถามมินาน	นางตอบอการ
ว่านายโคบาลพจร	
๑ เศรษฐีมีจิตรุ่มร้อน	รู้ว่าไม่มรณ
จึงเอาทองคำหลี่	
๑ พันตำลึงซื้อมาลาที่	กาหลี่จรัส
มาเรือนโคบาลโดยพลัน	
๑ กาหลี่ให้ทองทั้งพัน	พากลับมาพลัน
ถึงเศรษฐีจึงมีวาจา	
๑ กาหลี่ว่าพี่จงพา	ทারণนี้หนา
ไปทิ้งที่หนทางเกียน	
๑ ทิ้งห้าร้อยเล่มแนบเนียน	เมื่อยามใกล้จร
สุริย์แสงสว่างขึ้นมา	
๑ แล้วแอบคอยดูทารกา	จึงนางทาสา
ให้รู้ตายหรือยัง	
๑ กาหลี่คำนับรับสั่ง	พาทารกหวัง
ไปไว้ตามสั่งเศรษฐี	
๑ ครั้นพุ่งรุ่งโรจน์สุริย์	พอคามีต่าง๒
ขับเกียนจรคลา	
๑ หัวหน้ามาถึงทารกา	พ่อโคสองพา
ก็ยื่นมิชักเกียนไป	
๑ พ่อคำตีโคคลาโคล	โคมิได้ไป
ยื่นแข่งมิไหวกายัน	
๑ หมูโคยื่นคืบคั้งแจจัน	เกียนหลังก็พลัน
เกียนหน้าเข้าไยเร่งจร	

๑ ให้เจ้ากุมารกินนม ความญแพะก็ร้องตวาดมา	เสร็จเกษมภิรมย์
๑ แม่แพะก็ไม่พรณนา ไม้ทำอะไรรัน	นายแพะเงื้องเงือด
๑ แม่แพะยังมีไม่พรั่น ชะรอยว่าเหตุการณ์จักมี	นายหลากใจครั้น
๑ เข้าไปดูท่วงที นายยกพามาเรือนตน	เห็นเจ้าโฉมศรี
๑ กาหลีกลับมาบัดดล ก็ถามเหมือนในปางหลัง	เศรษฐีเจ้ากล
๑ กาหลิบอกเสร็จกิจจ้ง ก็ให้ทองอีกพันตำลึง	เศรษฐีครั้นฟัง
๑ กาหลิรับทองบ่หึง เสมือนหนึ่งกล่าวแต่หลังมา	พาเดินดั้นดิง
๑ เศรษฐีกล่าวตอบวาจา ไปทิ้งในแหวทิ้งโจน	ว่าท่านจงพา
๑ กาหลิปากุมารโยน แล้วแอบซุ่มซ่อนกาย	ลงในแหวไล่น
๑ ในแหวพื้นที่พันทวี งอกอยู่ในแหวพิศาล	กอไม้ไผ่มี
๑ พาโหมรกช่างเลื้อยพาน รับกุมารไว้ทันใจ	เกี่ยวพันผันสาน
๑ ด้วยบุญกุมารหรือไฉน สู้ยั้งทองแหวโดยถวิล	ไม่ตกลงไป
๑ มีช่างสารเป็นอาจฉิน หาหมู่สารเลอลำแพง	พ่อลูกคิดถวิล

๑ เทียวหาไม้ไปทุกแดน ก็ได้ยินเสียงทารกา	ถึงเหวโดยแม่น
๑ ร้องอยู่ในเหวแออา จึงเห็นทารกาขึ้นชม	นายช่างพิจารณา
๑ นายยกขึ้นโดยนิยม ยากมลหรือเจ้าใจดี	เห็นน่าปรารมภ์
๑ พามาสู่เรือนโดยมี มาบอกเศรษฐีเสร็จความ	ส่วนนางทาสี
๑ เศรษฐีนับทองถนน ส่งให้กาหลิพาไป	พันตำลึงตาม
๑ ซื้อเขาหาพามาไว้ ส่งให้กาหลิมินาน	เหมือนดั่งเก่าไซรั
๑ ล่วงไว้จำเนียรเจียรกาล ชื่อเจ้าโคสกเสนาหา	ให้นำกุมาร
๑ เทียวเล่นกับบริพาร เล่นชুমกับเจ้าบุญ	ลูกเศรษฐีมา
๑ โคสกฉลาดแสนดี ซี้แพ้กั้นแก่ทั้งหลาย	ครั้นลูกเศรษฐี
๑ ผู้โจษจึงกล่าวภิปราย เศรษฐีปองร้ายยายี	เหตุไฉนไหนหมาย
๑ ซื้อให้ยายเผ่ากาหลิ ไม่มีผู้ใดจะค้าชู	ทั้งเสียหลายที
๑ เศรษฐีมิได้เอ็นดู โคสกจึงไม่ถึงตาย	ผู้ใดจะชู
๑ ผู้ฉลยเผยแพร่พินาย ด้วยผลที่สร้างปางหลัง	โคสกไม่ตาย

๑ เมื่อครั้งเป็นสุนัขขี้ขี้	นิมนต์พุทฺธัง
จึงเกิดกำลังมากคาม	
๑ บุญนั้นมาช่วยติดตาม	รักษาพยายาม
มิได้ความมรรณา	
๑ แต่กรรมเมื่อทอดบุตรา	เสียดกลางมรรคา
นั้นแลมาสนองจงผลาญ	
๑ วันหนึ่งเศรษฐีใจพาล	ครั้นเห็นโคสการ
ตั้งนามเสียเบงในหนึ่ง	
๑ เศรษฐีให้หากุมภะกั	ช่างหม้อมายัง
แล้วถามกุมภการโดยไ	
๑ ว่าท่านเผาหม้อเมื่อใด	กุมภการบอกไ
พຽ່นี้แลเข้าจักเผา	
๑ เศรษฐีว่าท่านจงเอา	ชຽะแห่งเรา
เราจะทดแทนคุณแก่นาย	
๑ กุมภการตอบคำโดยหมาย	ท่านบอกแยะคาย
ให้รู้เหตุผลก่อนหนา	
๑ เศรษฐีแกลั้งกล่าวกิจจา	ว่าลูกเราหระ
อูกหังการชຽ่เข้าบัตสี	
๑ สั่งสอนบຽงวาที	เล่นเบี้ยไทยดี
เสียทรัพย์เพราะมันมากมาย	
๑ ท่านจงฆ่าให้มันตาย	ด้วยทรัพย์โดยหมาย
แล้วใสในเตาเผาไฟ	
๑ ช่างหม้อว่าอย่าทุกขีใจ	เข้าจักทำให้
ท่านเร่งส่งไปอย่านาน	
๑ เศรษฐีได้ฟังขึ้นบาน	ให้ทองกุมภการ
ถ้วนพันตำลึงถึงมือ	

๑ ท่านอย่าพูดจาแอ้อ เขารู้เราได้ฉิบหาย	คนจ๊กเล่าลือ
๑ กุมภการกลับมาเรือนนาย เขียนหนังสือตายไว้พลัน	เศรษฐีทุบาย
๑ เรียกโคสกมาจาบัลย์ ให้ไปหานายกุมภการ	พ่อจะใช้เจ้าฝัน
๑ โคสกรับคำบ่นาน ถามว่ากังวลสิ่งใด	กัมเกล้ากราบกราน
๑ ที่จ๊กใช้ข้านี้ไป ว่าพ่อกังวลนักหนา	เศรษฐีบอกไว
๑ เจ้าบอกกุมภการอย่าช้า ให้มาด้วยความกังวล	ว่าพระบิดา
๑ หนังสือส่งให้บันดล แจ้งในนั้นแล้วแลหนา	ว่าเรื่องยุบล
๑ โคสกรับหนังสือหมาย ไต่เต้าตามมรรคาจร	จากบ้านฝันผาย
๑ วันนั้นลูกเศรษฐีผ่อน แหบลู่ทางมรรคาไคล	ไปเล่นขุมก่อน
๑ แลเห็นโคสกเดินไป แกจ๊กไปไหนพ้อ	จึงถามด้วยไว
๑ โคสกบอกว่าบิดา ไปหานายช่างกุมภการ	ใช้ถือสารตรา
๑ ลูกเศรษฐีว่าพี่น้องจะวาน ให้ช้า ๒ จ๊กไปแทน	เล่นสะบ้าย่านาน
๑ พี่กลัวบิดาจะคาแค้น น้องยา ๒ พุดป่วยที่	จะได้มันแม่

๑ พี่กลัวบิดาพันทวี	ท่านจักทุบตี
ว่าพี่เชื่อนแซแลงาม	
๑ ลูกเศรษฐีว่าพี่อย่าขาม	แม่นพี่แจ้งความ
ซึ่ง(พิ)โรธน้องจะรับโทษเอา	
๑ จะให้บิดาตีเรา	ท่านอย่านึกเดา
จงให้ชนะเถิดหนา	
๑ โศสภฟิ่งน้องวอนว่า	จึงแก้สารตรา
ออกให้น้องยาด้วยพลัน	
๑ แล้วบอกธุรกิจนั้น	ตามเศรษฐีอัน
สิ่งเสียซึ่งถือแสดง	
๑ น้องรับคำพี่แถลง	พาสารไปอยู่แห่ง
ยังเรือนนายกุมภการหวัง	
๑ กุมภการแจ้งหทัยัง	จับเจ้าบุตตั้ง
พิฆาตใส่กุ่มท้อคคี	
๑ ดับต้นสิ้นชีชีวี	คิดนำบัดสี
ลูกเองมาซึ่งม้วยมรณ	
๑ ส่วนว่าโศสภสายสมร	ขณะมะขุมมิหยอน
ก็ตราบเท่าสายเวลา	
๑ คอยน้องไม่เห็นกลับมา	สำคัญสัญญา
ว่าน้องกลับเรือนทางอื่น	
๑ ฉวยขุมลากคร่ากลับคืน	มาถึงเรือนยีน
เศรษฐีครั้นเห็นฉงนใจ	
๑ จึงถามโศสภมาไว	จะเจ้าไม่ไป
ฤไยจงแจ้งอาการ	
๑ โศสภขานตอบ่นาน	ว่าน้องนี้ฉาน
เล่นขุมก็แพ้พันทวี	

๑ ให้ข้าเล่นแทนด้วยดี	เจ้าเล่าถ้วนถี่
ตามน้องร้องรับโทษต่าง	
๑ เศรษฐีครั้นรู้เรื่องความ	จึงเดินลุลงลาม
ไปหากุมภการไสร้พลัน	
๑ จึงว่าดูรากุมภกัน	ไยท่านดั่งนั้น
ฆ่าลูกเราเองมรณา	
๑ ครั้งนี้ฉิบหายเพื่อนอา	เราจักหมายฆ่า
โคสกให้ถึงบรรลัย	
๑ นำคิดแค้นใจ	ครั้งนี้สุดที่แล้นนาย ๑
๑ กลับถูกลูกเองพิลี่ย	นำคิดแค้นใจ
ครั้งนี้สุดที่แล้นนาย	
๑ สนิ่งตัวเราตาย	ชีวิตวอดวาย
ในครั้งครานี้แท้จริง	
๑ น้อยใจเราไซ้รับพิ้ง	เสมือนจะตะบึง
เข้าไฟตายตามลูกกุ	
๑ คิดมาน่าอายอดสู	แก่ร่างกาย
๒ คิดว่าจักสมหมาย	
๑ ช่างหม้อต็อกชกกาย	ฉุกใจบ่วาย
ข้าหมายว่ามันแหละหนา	
๑ ด้วยยังไม่รู้จักหน้า	เจ้าทำเวรา
มารับตายต่างผู้อื่น	
๑ ฤท่านจะเอาทองคั้น	ทวีขึ้นอื่น
ไม่ขึ้นไม่ขัดท่านเลย	
๑ เศรษฐีตอบว่าท่านเอย	อย่าอิงไปเลย
ผลกรรมเองแหละหนา	

๑ ว่าแล้วเศรษฐีผืนผาย แต่นั้นป่วยไศกา	กลับมาโดยหมาย
๑ เหตุนี้สมเด็จจกมี สาธกประทับเรื่องความ	ยกย่อบาลี
๑ ว่าคนผู้ใดลามปาม พยาบาลแก่คนอื่น	ปองร้ายหมายความ
๑ ไม่มีความผิดติดพัน กรรมนั้นกลับถึงอาตมา	แก่งยงโกโฆทัณฑ์
๑ ลูกเศรษฐีก็สิ้นชีวา เพราะว่าท่านไม่ตอบโอรธ	ตายแทนโคสกา
๑ เหตุนี้เศรษฐีหฤโหด ทั้งบุตรแลทรัพย์มากมี	เสียผลประโยชน์
๑ โคสกค่อยจำเรฎุศรี รูกาน่ารักพิงชม	ได้สืบทกปี
๑ เศรษฐีคิดโดยนิยม ควรกู่ฆ่าโคสกา	อุบายหนึ่งคม
๑ คิดพลางเศรษฐีแต่งสาร ว่าจงท่านนายขุนส่วย	ในลักษณะอาการ
๑ ฆ่าโคสกกุมารให้ม้วย เราจักให้ทองทั้งพัน	เห็นแก่เราด้วย
๑ แก่ท่านเป็นเค้ารางวัล เรียกโคสกนั้นมาไ	เสร็จแล้วก็ฝัน
๑ ว่าพ่อจะใช้ให้ไป ด้วยกิจธุระมากมาย	หาขุนส่วยไสร้
๑ โคสกกล่าวตอบภิปราย ด้วยคนผู้ใดเป็นสอง	ข้าจักผืนผาย

๑ เป็นเพื่อนเดินโดยใจปอง เดินทางจะได้จัดแจง	หนึ่งสะแบงรับรอง
๑ เศรษฐีกล่าวถ้อยสำแดง หาเพื่อนแลสะแบงเดินทาง	เจ้าอย่างกลางแคลง
๑ เศรษฐีมีอยู่ที่ท่ามกลาง เป็นสหายกับพระบิดา	ตามนักหนทาง
๑ ตะวันชายใกล้คำสุรียา ศัยก่อนนอนให้สบายใจ	เจ้าจงหยุดอา
๑ ครั้นรุ่งรางแสงอุทัย สายไซร์ถึงบ้านขุนส่วย	ภักษาแล้วไป
๑ ทั้งบ้านเป็นบ่าวพ่อด้วย ขุนส่วยนั้นเป็นนายใหญ่	กันสิ้นเห็นด้วย
๑ โศกรับสารตายไว บมิได้รู้สีกอาตมา	กราบลาคลาโคล
๑ ไต่เต้าตามมรรคาลัย ลูถึงบ้านเรือนเศรษฐี	บ้ายชายสุรียา
๑ บัดนั้น มณฑาทิวี นั่งอยู่แทบที่บันได	ผู้เมียเศรษฐี
๑ เหลียวเห็นโคสกด้วยไว นางไทจึงมีวาจา	เดินเข้ามาใน
๑ บ่าวน้อยมาแต่ไหนหนา เชิญพ่อสำแดงแจ้งการ	ประสงคซึ่งมา
๑ โศกตอบคำบนาน แห่งท่านวัดกเศรษฐี	ว่าข้าถือสาร
๑ เป็นใหญ่ในสามพี ผู้บุตรถือสารแสดงมา	ให้ตัวข้านี้

๑ สั่งว่าถ้าจนเวลา	ให้หยุดอยู่อา-
คียนอนเรือนท่านเศรษฐี	
๑ สหายแห่งบิดานี้	โพรกซ้ำจึงลี
ไปเรือนขุนส่วยบัดดล	
๑ มณฑารูรู้เรื่องยุบล	ว่าบุตรสหายตน
ก็ขึ้นสำราญบายใจ	
๑ เชิญเจ้าโคสกขึ้นไป	นั่งเคหาใน
พร้อมด้วยทาสเศรษฐี	
๑ ถ้อยพร้องจาพาทิ	จิตถวิลยินดี
ในเจ้าโคสกบุตรา	
๑ รูปโฉมประโลมกามา	เป็นที่เสนาหา
บุรุษกษัตริย์ปองขุน	
๑ ผิวเมียรสรเสริญชมชวน	ปางก่อนเกื้อหนุน
สหายได้บุตรดั่งปอง	
๑ แลฤพิ้อย่าหม่นหมอง	อันบ้านโพนของ
ขุนส่วยไกลแล้วลูกอา	
๑ หยุดอนนีก่อนเกิดหนา	รุ่งแสงสุริยา
แก้วตาจึงพ้อจรไป	
๑ โคสกได้ฟังชื่นใจ	ด้วยเหน้อยมาไกล
เอนกายให้คลายหทัย	

๑ ยานี้ ๑

๑ บัดนี้จักตได้	ยกเรื่องนิยายตามบาลี
ปางเมื่อนางกาหลิ	ซึ่งอยู่ด้วยนายโคบาล
๑ เจ้าอุตสาหิใส่บาตร	พระปัจเจกโพธิญาณ
ครั้นดับชีพสังขาร	มาเกิดเป็นลูกเศรษฐี

๑ สุนนเป็นบิดา
ชั้นชาลิบห้าปี
๑ เรียกว่าสาวมาบัตตล
ว่าพี่ไปซื้อน้ำมัน
๑ ได้แล้วเร่งกลับมา
ทาสีลาตีผัน
๑ มณฑาเห็นสาวศรี
ทาสีเข้ามาไว
๑ มณฑาว่าอ้อเจ้า
ไปปูบนเตียงที่
๑ แล้วเชิญเจ้าโคสก
แล้วเอ็งปีบบาทา
๑ ทาสีจึงตอบปล้น
ช้านักนางจะว่าข้า
๑ มณฑาว่าเอ็งนี้
คนอื่นไม่ไว้ใจ
๑ ทาสีกลับมาปล้น
แล้วเชิญโคสกผ่อน
๑ โคสกเดินเหนื่อยมา
ทาสีลาตีผัน
๑ ดาหาราเห็นทาสี
เอ็งซ้าอย่าแะวาง
๑ ทาสีกักราบเกล้า
เมื่อย่าว่ารายมาย
๑ มณฑามารดาเจ้า
ฟูกหมอนที่นอนนั้ง

มณฑาครือชนนี้
ชื่อนางนาถว่า ดาหารา
แล้วนางบอกยุบล
ทันเวลาค่ำสายัณฑ์
ลงจากปรานางคลาไคล
มาข้างนี้ก่อนไปไหน
นั่งลงพลันไหววันทา
เอาฟูกหมอนอันสะอาดดี
ให้หมดจดจรงจนา
ให้สำราญจิตนิทรา
แก้เมื่อยล้าคลายชื่นบาน
ว่าดิฉ้านี้ต้องการ
แม่โปรดปรานฉานตอนไป
เคยจัดแจงการข้างใน
เอ็งเร่งไปข้างนี้ก่อน
หาจัดแจงแต่งฟูกหมอน
เข้าไปนอนแล้วนวดพื้น
นั้งนิทราหลับไปปล้น
ซื้อน้ำมันพลันกลับปรางค์
มีความโกรธบ่นด่าพलग
ตามใจเพลินไปสบาย
แล้วเล่าความแก่สุดสาย
จะแจ้งข้อให้แม่ฟัง
ให้กลับเข้าแต่งเตียงตั้ง
ให้โคสกลูกเศรษฐี

๑ ข่านวดพื้นปีบบาทา
ไปตลาดกลับมา
๑ ดาหาราฟงทาสี
มีความเส่นหา
๑ ด้วยว่าเจ้าโคสก
หลายชาติล่วงมานาน
๑ ในจิตคิดรักใคร่
ถามว่าพี่ทาสี
๑ เผ่าพงศัวงศ์สถาน
บอกน้องให้เข้าใจ
๑ ทาสีว่าโคสก
เป็นลูกของวงศ์ภค
๑ ว่าถือหนังสือมา
ถ้าได้กับโฉมฉาย
๑ นางฟงคำทาสี
รักสนิทคิดใจปอง
๑ ควรจะไปดูแล
ครั้นถึงยามราตรี
๑ เศรษฐีปีตุมารดา
ดาหารานางนิรมล
๑ ถึงห้องเจ้าโคสก
เห็นแล้วจรโคลคลา
๑ พิศโฉมประโลมใจ
แสงส่องต้องกายัน
๑ คลั่งเคลิ้มปลื้มจับจิต
เปลื้องผ้าดมกลืนอวย

เจ้าหลับแล้วข้าจรลี
แม่เหวี่ยงคโศธา
ออกชื่อถึงโคสก
ในวิญญาน์ดินแดลาญ
เคยคู่สร้างมาแต่ก่อน
ครั้นออกชื่อก็ยินดี
แต่ยังไม่เห็นกายี
เจ้าโคสกอยู่ไหนหนา
หนุ่มแก่บ่าวร่างราวใคร
ลูกเต้าใครหนอพี่อา
หนุ่มบ่าวน้อยงามโสภา
ท่านเศรษฐีสหายนาย
ถึงขุนส่วยด้วยไวหมาย
ฤๅได้แก้วมาแกมทอง
ลาคดีมีใจปอง
จักใครร่วมไมตรีกัน
ให้เที่ยงแท้แน่ทรวงใน
สเจียบสงัดดี
เข้านิทราหลับลิ้มตน
ชวนทาสีลีนลามา
ยกย่องเยื้องขำเลื่องหา
มานั่งใกล้โคสกปล้น
นางอรไทแรงกระสัน
ผิวหนังนั้นงามพรรณราย
คำนึ่งคิดอารมณ์หมาย
สำราญกายนางชื่นใจ

๑ กระซิบถามทาสีปล้น	ว่าอะนั่นห่ออันใด
หยิบแก้ออกแลไว	รู้แจ้งใจในสारा
๑ จะใครรู้เรื่องคดี	ในสารศรีที่พามา
จึงชวนทาสีพา	กันคลาโคลไปสูปรางค์
๑ ครั้นถึงที่นอนใน	แก้ฝนิกไวส่องเทียนสว่าง
อ่านคูรู้ท่าทาง	ว่าให้มล้างชีวิตมรณ์
๑ นางแจ้งเร่งตกใจ	ว่าเหตุไฉนทรมมบังอร
ไม่รู้กลข้อซ้อน	เขาปองจิตคิดฆ่าตัว
๑ น้อยหรือหนังสือขาด	ให้พิฆาตคิดนำกลัว
ไม่รู้ความตีชั่ว	นำอนิจจามากรรมตาย

(ปะหมตฉิบแล้วคุณเอ้ย ฉานซี้คร้านซักปะทัดนักจจริง ๒ ฉานเขียนได้เจ็ด
ปะทัด คุณเอ้ยอย่าว่าเลย : ผู้จาร)

๑ ถ้าพบนายขุนส่วย	เห็นจะม้วยชีวาวย
ไไหนจะคงคินร่างกาย	ในครั้งนี่แม่นักหนา
๑ จำกูจะช่วยทุกซ์	ให้ได้สุขสมปรารถนา
คิดพลางนางกัลยา	เจ้าแปลงสารให้ชอบความ
๑ ในสารว่าเศรษฐี	ในกรุงศรีบุรีนาม
มาถึงนายโหมคาม	แลขุนส่วยเป็นนายใหญ่
๑ ให้เร่งแต่งธิดา	ลูกเสน่หามาด้วยไว
ให้พร้อมที่บ้านใหญ่	เรียกนายสะหมอดมาคิดอ่าน
๑ ไปขอลูกสหาย	ให้ลูกเราอย่าได้นาน
เรื่องอภิเชกसान	งานวิวิหโดยใจปอง
๑ แห่งเราให้สำเร็จ	ตามที่ต้องปองประสงค์
ปลุกเรือนให้มันคง	ลงกลางบ้านล้อมกำแพง
๑ แล้วแต่งคนรักษา	ทวารบาบามเข้มแขง
พวกไพรให้จัดแจง	เครื่องบรรณามาสู่หา

๑ บ้านส่วยน้อยแลส่วยใหญ่ ลูกผู้ใดใครยังอยู่
ให้พร้อมกันมาสู่ อยู่เป็นเพื่อนเจ้ากุมาร
๑ แต่งการสำเร็จแล้ว เร่งบอกมาอย่าได้นาน
จะให้ทองแก่ท่าน พันตำลึงพึงใจตน
๑ เสรีแล้วนางดาหรา พับเข้าฝืนกบัตเดี่ยวดล
พาไปไว้ชอบกล นางห่อตั้งตั้งแต่ก่อน
๑ ส่วนว่าเจ้าโคสก ยังหลับนิ่งบนเตียงตั้ง
ดาหรานางสายสมร เจ้ากลับมาสู่ปราโม
๑ ครั้นรุ่งรางสุรียา ต่างลืมนตาทันทใจ
โคสกผู้หน่อไท ลาเศรษฐีแลโคลคลา
๑ ไปถึงบ้านขุนส่วย เห็นเจ้าไวไถ่ถามมา
ว่ามารุระหา ด้วยนุกิจจงสำแดง
๑ โคสกบอกว่าตัว ข้าผู้นี้ถือสารตรา
แห่งบิดาให้มาแจ้ง ยังแห่งท่านผู้เป็นนาย
๑ มีอยู่ในลิขิต กังวลจิตมีมากมาย
โคสกจงยื่นให้ นายขุนส่วยเอาทันที
๑ ขุนส่วยแจ้งในสาร จิตชื่นบานพูดโอ้อี
ว่าท่านมหาเศรษฐี มีเมตตาข้าพพันใจ
๑ นายขุนส่วยเรียกบ่าวไพร่ ให้มาพร้อมเคหาใน
เชิญเจ้าโคสกไว ขึ้นไปนั่งยังที่ควร
๑ แล้วสั่งหมุ່นายใช้ ให้วิ่งไวไปโดยด่วน
บอกกันสิ้นทั้งปวง ล้วนนายบ้านชวนกันมา
๑ พร้อมเสร็จขุนนางส่วย ก็บอกแจ้งซึ่งสารตรา
ตามคำที่ว่ามา แล้วว่าเหวยพวกเรา
๑ ช่วยกันทำเคหัง อย่าหยุดยั้งตั้งใจเดา
ทางกลางภูมิลำเนา เอาสี่ด้านไว้จรดล

๑ ชาวบ้านก็ชวนกัน
แล้วให้หมู่ทนายเดิน
๑ จัดซื้อเครื่องบริโภค
เตรียมพร้อมไว้เคหา
๑ ตกแต่งชั้นหมากพลู
ดาหาราอยู่ปราจีนต์
๑ เป็นสหายด้วยนายเรา
จักเอาคนที่ดี
๑ เลือกเอาคนชำนาญ
ขยายแต่งแล้วขยายหลา
๑ แก้วว่าน่าเห็นสม
พูดนั้นมาไซร์นี้
๑ ทั้งย้ายบ้านขุนส่วย
ฝ่ายขอล่อเอาหญิง
๑ สำเร็จแต่งนุ่งห่ม
เราได้ยามฤกษ์ชัย
๑ ต่างคนยกขันหมาก
ตามมรรคาไล
๑ ถึงบ้านเรือนท่านเศรษฐี
ท่านจะอยู่ฤจรรดล
๑ ฟุ้งชนก้ตอบปล้น
เต่าแก่แ่นะขึ้นไป
๑ เศรษฐีเห็นแปลกหน้า
คำนึงสิ่งใดมี
๑ เต่าแก่จึงบอกปล้น
อยู่เมืองสามพิสาร

จัดแจงทำให้งั้นเกิน
เร่งเก็บส่วยเร่งเข้ามา
เครื่องกินอยากมีนา ๒
แห่งขุนส่วยสำเร็จการ
ไปสู่ขอนางนงคราญ
เป็นลูกสาวท้าวเศรษฐี
ท่ามกลางทางท่านมั่งมี
มีฝีปากช่างพูดจา
ให้ยายหวานเป็นหัวหน้า
ช่างพูดจาปราชาติ
ด้วยลั่นลมแกชยันดี
ล้วนแต่ดีเป็นความจริง
ยอมเห็นด้วยแก่ทุกสิ่ง
มาให้ช่วยพูดตายใจ
เสร็จแล้วว่ามาทันใจ
ไยไม่ยกขันหมากพา
ทันปากแกแล้วโคลคลา
ไม่ได้ซำก็ลูดล
กล่าววาที่แก่ฟุ้งชน
ไปแห่งหนตำบลใด
ตัวท่านนั้นไปไหน
เคหาในเรือนเศรษฐี
ชวนซักหาพูดพาที่
ท่านจรลีถึงเคหา
ว่าเศรษฐีวิธกกา
ในสารมาถึงขุนส่วย

๑ ให้เจ้าโคสการ
โถมงมทรมเร่รวย
๑ เทวีบุตรตัวท่าน
ดาหาราผู้ยาใจ
๑ อภิเชกด้วยโคสก
เป็นกระไรท่านทั้งสอง
๑ เศรษฐีมีวาจา
ว่าท่านวิศกะเล่า
๑ รักใคร่กันทั้งสอง
นอมกล่าวซึ่งลูกยา
๑ ตัวพี่แล้วตัวเจ้า
ชรามาทตามทัน
๑ สมบัติเราทั้งนี้
ก็วางยงดวงชีวา
๑ ภรรยาตอบวาที
ตามท่านปองนึกใน
๑ ออเจ้ายังอ่อนการ
สุดแท้แต่วาสนา
๑ สุนนฟังมณฑา
ว่าท่านสหายใช้
๑ เรานี้มิได้ซัด
แก่กันแต่ก่อนมี
๑ เฒ่าแก่ก็บอกพลัน
เชิญท่านเร่งจัดแจง
๑ แล้วสามท่านผู้เฒ่า
บอกขุนส่วยพอเสร็จการ

บุตรของท่านมาแล้วด้วย
อวยพรมาขอนางไท
อันสะคราญโฉมละไม
ให้มีคู่อยู่เป็นสอง
เป็นปิ่นปักอยู่ปักครอง
เชิญพร้อมจาตามลำเนา
แก่ภรรยาโดยใจเดา
เป็นเพื่อนมิตรสหายมา
ตั้งร่วมดวงหทัยปรา-
อย่าเสียทางไมตรีกัน
ก็แก่เฒ่าลงทุกวัน
หนีไม่พ้นความมรณา
จะยกให้ลูกเสนาหา
เจ้าจะว่าประการใด
ตัวข้านี้ตามน้ำใจ
ปลูกฝังให้แก่ลูกยา
ไม่คุ่นเคยรู้ภาษา
บุญแก้วตาสองยาใจ
ขึ้นอรุณาแล้วว่าไป
ให้ขอมาซึ่งบุตร
ด้วยใจภักดีต่อเทวี
เชิญเถิดท่านช่วยตกแต่ง
พรทุกวันนี้ฤกษ์ดีแล้ว
แล้วพาไปไว้อย่านาน
ล้าลาทำวคินยังสถาน
แล้วจัดสรรค้พร้อมทันที

๑ ฝ่ายว่านางมณฑา
ตกแต่งราชบุตรี
๑ เสรีจพลันทันท่วงที
น่านางผู้บังอร
๑ นางสาวคนเฒ่าแก่
พริ้งพริ้วมล้อมดวงจันทร์
๑ ตระบัดเดียวบ่หึง
อกรับเชิญนั่งด้วย
๑ นายบ้านต่างแต่งชุด
เสร็จแล้วก็นำมา
๑ ขุนส่วยแต่งโคสก
เข้มซัดรัดเกี้ยวสาน
๑ ห่มสีมีราคา
เสร็จแล้วเชิญเข้าใน
๑ แล้วให้เจ้าทั้งสอง
อภิเษกทันฤกษ์ดี
๑ ทำตามเพทไสยศาสตร์
เสร็จสรรพเชิญมิ่งขวัญ
๑ ชาวเจ้าผู้เฒ่าแก่
ให้เจ้าอยู่สุขา
๑ ให้ได้เป็นมหาเศรษฐี
ข้าเฒ่าทั้งนี้ไซ้
๑ พร้อมด้วยนางบริวาร
เศรษฐีกลับคามา
๑ เขาฟังเราแท้จริง

ทั้งสุนนสองเศรษฐี
โฉมเทวีงามบวร
สองเศรษฐีสโมสร
ขึ้นรถแก้วแคล้วคลาศผัน
ชาวชะแม่หมูกำนัล
เป็นเหล่าหลั่นรูปแรรวย
บรรลู่ถึงบ้านขุนส่วย
กันกับท่านเศรษฐีมา
อันบริสุทธิสุทัศน์ดา
พร้อมด้วยเครื่องบรรณาการ
ให้นุ่งยวงช่วงซิวาล
พับพิงพิศแลวิไล
อันค่าแสนตราไตร
เรือนโรงราชพิธิ
นั่งเคียงใกล้หน้าบายศรี
พร้อมพราหมณ์ชี้เชิญมิ่งขวัญ
ปมื่ออาจจะนาระพรรณ
โคสกพลันวรดาหระ
ต่างโอยพรพรรณนา
อายุยืนอย่ามีภัย
แทนบิดาท่านผู้ใหญ่
ได้ฟังโพธิสมภาร
มอบเวนให้สรรพทุกสิ่ง
ว่าครั้งนี้เป็นที่ยิ่ง
แต่นี้ไปใจเย็น

๑ ราว แล ๑

๑ ฝ่ายโคสกา	กับนางดาหรา	ครั้นรุ่งสุริยัน	
สองสูสียาสน์	ด้วยนาถเมียขวัญ	สองเจ้าเกล้าคลัน	เหนือเตียงทองพราย
๑ ชมช่อบุษบา	เกิดมีราคา	เสียดิ้นสยงกาย	
เป็นที่เกษมสุข	ทุกทั่วหญิงชาย	แสนสวาทบ้วย	ตราบเท่าสุรียา
๑ รุ่งแจ้แสงใส	วรดาหราไป	เอาอุทกามา	
สีพื้นบัวนโษษฐ์	ตกแต่งโภชนา	ปรนนิบัติภัสดา	เป็นนิจทุกวัน
๑ นางให้จัดแจง	นายประตู่สี่แห่ง	รักษาพยาบาล	
ถ้าว่าเศรษฐี	โกสามพินา	ให้นันักการ	มาหาสามี
๑ ท่านทั้งสี่นาย	จงบอกแยกคาย	เราก่อนทุกที	
อย่าบอกแก่ท่าน	โคสกาสามิ	ให้รู้ทั่วทั้งที่	ฟังคำจำหน่าย
๑ สั่งแล้วเทวี	กลับเข้าสู่ที่	มณฑีทรทองพราย	
อยู่เย็นเป็นสุข	ทุกข์ภัยอันตราย	บได้ใกล้กราย	ด้วยบารมีคุณ
๑ วันหนึ่งขุนส่วย	ว่าครั้งนี้ร้าย	เราได้ฟังบุญ	
คิดแต่งสารตอบ	มิให้หมองหม่น	ซึ่งท่านการุณ	มาแล้วเสร็จการ
๑ ครั้งนั้นเศรษฐี	ในกรุงสามพิ	ครั้นรู้แจ้งความ	
ว่าขุนส่วยแต่ง	ซึ่งมงคลการ	เจ้าโคสกากรมาร	กับวรดาหรา

(ฉันทน์จันทน์ก่อน : ผู้จาร)

๑ แค้นใจสุดคิด	เพียงดังชีวิต	จะม้วยมรณา	
กุใช้ให้ตาย	กลับได้ภริยา	หนังสือเขียนฆ่า	กลับมาแปรปรวน
๑ ใครเล่าเล่นฉลาด	แปลงสารพิฆาต	คิดอ่านสมควร	
จิตตรีกนีกบอง	ต้อง... กระบวน	คำกุเสียพลัน	
๑ วัฒนเศรษฐี	โหมนัสหทัย	เพียงจะม้วยอาสัณ	
นำแค้นใจสุด	ด้วยบุตรเองอัน	ทนายกุมภกัร	เผาเสียในไฟ
๑ สองทุกข์เข้าประชุม	ทรวงอกระงุม	เพียงเลือดตาไหล	
ไม่สมปรารถนา	คับคาแค้นใจ	ครั้งนี้ตายไป	ดีกว่าเป็นคน

๑	วัดมกเศรษฐี	คติน้อยหทัย	เป็นพันกำลัง
	ความโศกเบียดเบียน	บังเกิดโรครัง	ลงโลหิตัง
	๑	หวนคิดขึ้นมา	สมบัติกุหนา
	กุนีมิให้	โคสกด้วยดี	คิดแล้วด้วยดี
	๑	ว่าเหวยนายคลัง	เร่งใช้ชะนัง
	ว่าเราป่วยไข้	ให้มาเร็วรา	นายคลังแต่งตรา
	๑	ถึงบ้านโคสก	เวลาตะวันตก
	นายประตู่ร้องว่า	ท่านมาแต่ไหน	บอกว่าเราไซ้
	๑	มาแต่สามพี่	วัดมกเศรษฐี
	ให้ท่านโคสก	ไปสูสสถาน	ท่านนายประตู่บ้าน
	๑	พากันเข้าไป	สำแดงแจ้งไซ
	วรนาถาหารา	กล่าวถ้อยอภิปราย	บิดาป่วยไข้
	๑	บอกว่าเศรษฐี	เจ็บหลายราตรี
	รับประทานอาหาร	อยู่ก่อนนางไท	นางฟังแจ้งใจ
	๑	ท่านอยู่นี้ก่อน	ค่อยคลายบทจร
	เจ้าให้แลดู	มิให้เคืองคา	นิงไว้ไม่ปรา-
	๑	อยู่สองสามวัน	เศรษฐีอาธรรม
	เหตุใดโคสก	ยังไม่จรถี	มาหาเรานี้
	๑	นายคลังบอกไ	ว่าคนที่ไป
	ยังไม่กลับมา	โยช้าอยู่นาน	ไม่รู้อาการ
	๑	วัดมกเศรษฐี	ว่าเร็วบัดนี้
	นายคลังจัด	ผู้อื่นไปไ	ถึงนายประตู่ชัย
	๑	บอกว่าเศรษฐี	ป่วยไข้ครั้งนี้
	ยังกินอาหาร	ได้บ้างโณมงาม	ใช้ข้ามาตาม
			โคสกด้วยพลัน

หน้าปลาย

๑ ตอบว่าพี่มา ข้าจักรจรัส อยู่ท่าข้าก่อน
สักสองสามวัน (พลิกและหน้าปลาย : ผู้จาร) ค่อยไปพร้อมกัน เยือนพระบิดา

๑ เลี้ยงดูอาหาร ให้ผู้ถือสาร อยู่เป็นสุขา
ฝ่ายว่าเศรษฐี ทวีเจ็บทุกครา คอยไม่เห็นมา ยิ่งแค้นแดลาญ

๑ จึงถามนายคลัง ไปหาโคสก ไยอยู่ช้านาน
นายคลังบอกว่า ไปหลายวันวาร คนที่ถือสาร บໍรู้เหตุผล

๑ เศรษฐีว่าไป ใช้คนอื่นไว เร่งเร็วรีบรณ
ไปหาโคสก ลูกกูจรดล นายคลังใช้คน อื่นให้รีบไป

๑ ครั้นถึงนางงาม บิดาทรงนาม เจ็บหนักเข้าไหน
บอกว่าเศรษฐี ลงเลือดเหลือใจ ภาชนะสองใบ รับส่งไม่ทัน

๑ ไม่กินอาหาร หลายวันมานาน ไม่พ้นจะวายสัญ
บ่นหาโคสก เป็นนิจทุกวัน ใช้ข้ามาพลัน ว่าให้เร่งจร

๑ อันว่าเศรษฐี เจ็บในครานี้ เห็นจักม้วยมรณ
เชิญแม่ดาหธา พาสามีจร อย่าให้ทันมรณ พอได้เห็นใจ

๑ นางวรดาหธา ฟังแจ้งกิจจา ขึ้นชุ่มภายใน
ครั้งนี้สำเร็จ ดั่งน้ำใจไฝ ครวทีจะคลาไคล ข้าไปเสียความ

๑ คิดแล้วชชชช นางเข้าไปหา ภัสตาแสดงตาม
ความไข้เศรษฐี วัฒนกะมีนาม ใช้คนมาตาม เร่งพาท่านไป

๑ เจ้าโคสกกุมาร ฟังแจ้งแสดงสาร ตระหนกตกใจ
ดูก่อนแก้วพี่ จำเราเร็วไป เยือนบิดาไท อย่าช้าเลยนวล

๑ นางวรดาหธา ฟังอรรถภัสตา ออกมาโดยด่วน
เจ้าให้จัดแจง เครื่องบรรดาครว เสร็จสครบถ้วน สิ่งพรรณนา ๒

๑ โคสกจึงให้ จัดโคเคียนไว ทุกเครื่องบรรดา
ชาวบ้านรู้ข่าว แต่งของเข้ามา ให้โคสก ท้าทุกแห่งหน

๑ ให้ทุกเกียนท่า	ครั้นรุ่งสุริยา	ชวนนางนิรมล
แต่งกายสำเร็จ	เสร็จแล้วจรดล	ขึ้นรถอำพน
๑ นายสารถี	พาโคจรลี	คลาคลี้จากสถาน
ครั้นค่ำแรมนอน	รุ่งจรมินาน	บรรลู่ถึงบ้าน
๑ นางวรดาหรา	ว่าแก่วัสตา	วัดกเศรชฐี
เมื่อเราเข้าไป	หาท่านเศรชฐี	ท่านจงนั่งที่
๑ ข้าจะนั่งแทบกกลาง	พูดกันแล้วพलग	ลงจากรถา
พวกนางกำนัล	เศรชฐีวัดกกา	ชวนกันออกมา
๑ บอกเจ้าโคสก	ว่าท่านวิตก	ถึงพ้อสายใจ
คอยหลบ่นหา	ว่าช้อยู่เฝ้า	ความใช้ท่านไซ้
๑ ความเจ็บนั้นหนา	ไม่พ้นเวลา	เต็มท่วงที่อยู่
โคสกได้ฟัง	รีบเข้าไปสู่	นั่งลงหมอบอยู่
๑ วรดาหรา	เจ้านั่งแทบกกลาง	พรั่งพร้อมชั้นที่
นางไทชยับ	เข้ามาในที่	แยกพวกเศรชฐี
๑ คนผู้พยาบาล	บอกความมึนนาน	ว่าลูกท่านมา
เศรชฐีได้ฟัง	ว่าโคสกกา	อยู่ที่ใดหนา
๑ นายคลังบอกว่า	โคสกเข้ามา	พร้อมด้วยเมียขวัญ
นั่งแทบบาทา	แห่งท่านนานครั้น	ขอทราบประทาน
๑ วัดกเศรชฐี	นายคลังความ	ซึ่งข้าว่าจ้าง
ว่าทรัพย์เงินทอง	นอกในเคหัง	ทั้งสิบพระคลัง
๑ นายคลังบอกว่า	สินทรัพย์โภคา	ประมาณเท่าใด
พลข้างม้ารถ	ให้คิดประสมไป	แต่ทรัพย์นั้นไซ้
๑ วัดกเศรชฐี	กล่าวพจวาที่	สั่นทั้งนอกใน
ว่าทรัพย์สมบัติ	มีมากกายกอง	กุนีมิให้
๑ นางวรดาหรา	ได้ฟังวัดกกา	โคสกกุมาร
มิให้สมบัติ	แก่โคสกกุมาร	นางคิดเดือดดาล
		กล่าวคำหักราน
		แก้งทำโสกี

๑ อ้ออิงตระลบ	แก้งทำให้กลบ	เกื่อนคำเศรษฐี
ฝูงคนบรรดา	นั่งอยู่ในที่	ไม่ทันแจ้งคดี
๑ นางถามเข้ามา	เมื่อกีบิดา	เศรษฐีจาบัลย์
ข้าก็ไม่ทันได้	ยินฟังหมายมัน	ขอโปรดติฉาน
๑ ว่าพลางชายา	ยกเอาหัตถา	ว่าอ้ออิงกัน
แห่งมหาเศรษฐี	มีคำโอนอ่อน	ประกัษอุทร
๑ อันออกจรรจา	ว่าทรัพย์โกคา	โกณฑาพาที่
ทั้งปวงสุอย่า	บัดนั้นนารี	ของกู่ทั้งนี้
๑ แล้นางดาหธา	เคล็อนคลายหัตถา	เสียงอ่ย่าหายคำ
เศรษฐีพูดได้	ยินเสียงออกคำ	จากแต่ะอกอ่า
๑ จึ่งนางเทวี	จึ่งเอาเศียรศรี	ไว้เถิดทั้งปวง
แก้งทำรำให้	สิ้นเนื้ออกดวง	ห่มทับกับทรวง
๑ ว่าพระบิดา	มอบทรัพย์โกคา	บอกแก่ทั้งหลาย
ข้าราชการสืบสาย	ท่านนั่งทั้งหลาย	ข้างม้าโคควาย
๑ เศรษฐีวัฒกา	เมื่อสิ้นชีวา	ไปเกิดในนรก
จตุภูมิอันมี	ด้วยทำย่ายี	เปียนโคสกา
๑ พระพุทธฎีกา	โปรดเป็นคาถา	บาลีวิถถาร
ว่าคนผู้ใด	คิดข้องปองผลาญ	ยกโทษใส่ท่าน
๑ โทษสืบประการ	ว่าไว้วิถถาร	เป็นเวรสืบไป
หนึ่งครือความทุกซ์	เปียดเปียนภายใน	นอนไม่หลับไหล
๑ ที่สองร้อนรุ่ม	ในใจไขว่ครุ่น	ทุกซ์ทนมิวาย
คิดผิดเป็นถุก	ผูกพันมันหมาย	ในใจไม่สบาย
๑ ที่สามฤโรค	บังเกิดเศร่าโศก	ขาดทรวงบ่หาย
เข้ามาอาจฉิน	ในกายกายฉิน	ความร้ายเปียดเปียน
๑ ที่สี่ฤภัย	ท้าวพระยาผู้ใหญ่	อาพารฟางเพี้ยน
ทุบตีจำจง	ไซ่ตรวนชื่อคา	ให้ถึงมรณา
	ได้ทุกซ์เวทนา	จักทำโทษา
		ตราบเท่าชีวัง

๑ ที่ห้าฤๅญาติ	จักพลอยพินาศ	ฉิบหายทั่วทั้ง
เผ่าพงศ์วงศ์ปราน	พลอยได้ทุกซัง	มิให้เห็นหน
๑ ที่หกฤๅทรีพย์	จะพลอยย่อยยับ	ด้วยทุกซังกังวล
เพราะโมหจิต	คิดไม่เห็นผล	จะปัญญาผิดมน
๑ ที่เจ็ดคือไฟ	ไหม้ร้อนประลัย	ฉิบหายวายปราน
ที่แปดฤๅฟ้า	ผ่ากายเรือนบ้าน	ให้ม้วยสังขาร
๑ ที่เก้าคือโจร	พวกผ่าเหล่าโลน	ลักปล้นเคหา
ตีชิงวิ่งราว	เอาทรัพย์นา ๒	ด้วยภัยโจรา
๑ ที่สิบบพปลาย	กล่าวคือความตาย	เจ็บปวดครวญคราง
จะไปทนทุกข์	ในนรกอับปาง	เพราะกรรมต่อสร้าง
๑ โทษสิบประการ	สำแดงวิถถาร	ทำตามทศพล
เวรกรรมตามสนอง	จึงต้องทุกข์ทน	วิถถกะแสนกล
๑ พวกฤๅตวิถถกะ	ข้าไทนา ๒	ร่ำรักมากมาย
แล้วไปกราบทูล	อุเทนฤๅสาย	ว่าเศรษฐีตาย
๑ ข้าแต่พระองค์	เศรษฐีดับปลง	ให้ทราบบาหา
กรุงกษัตริย์ตรีสถาม	ว่าบุตรนัดดา	เศรษฐีวิถถกะ
๑ มาตยาก็แก่ล่า	ทูลว่าลูกเต้า	เศรษฐีนั้นไซร์
มีอยู่ภูวไนย	เศรษฐีเวนให้	ทรัพย์สินทั้งนั้น
๑ อุเทนราชา	ฟังถ้อยมาตยา	ทูลองค์ทรงธรรม
โคสกกุมาร	บุตรเศรษฐีนั้น	จิตทำวมีบัณ
๑ ว่าตัวมาตยา	สูเร้งเร็วพา	โคสกกุมาร
เข้ามาบัดนี้	หัวหน้านักการ	อำมาตย์กราบกราน
๑ มาถึงเคหา	โคสกกถามมา	นายบอกโดยถวิล
ว่ามีโองการ	เจ้าผ่านธรรณิน	ให้ท่านเร้งผิน
๑ โคสกกุมาร	ฟังนายนักการ	ว่าเจ้าพารา
ท้าวปองประสงค์	ทรงตรัสให้หา	ตกแต่งกายา
		เสร์จสรรพนับปลัน

๑ ลงจากเคหา	กับนายมาตยา	ลีนลาคลาผัน
ไปเฝ้าท้าวโท	เจ้ากรุงไอศวรรย์	เมื่อยามวันนั้น
๑ โคสกเข้าไป	โลดเล่นน้ำใน	หน้าห้องสนาม
วาริถิ่งไหล	วิ่งไปบนาน	อุเทนทรงนาม
๑ ทอดพระเนตรแลมา	เห็นโคสกา	เสด็จหน้าบัญชี
คลานเข้าเฝ้าท้าว	ถึงหน้าสิงห	อุเทนนรินทร
๑ ตุก่อนโคสก	เจ้าย่าวิตก	มีราชโองการ
ถึงพระบิดา	ซึ่งม้วยสังขาร	เราจักตั้งท่าน
๑ สิ้นทรัพย์โศกา	ของท้าววฒกะ	สร้อยเศรั้าแดลาญ
จงเจ้ารักษา	ปกครองให้ดี	ให้เป็นเศรษฐี
๑ โคสกเศรษฐี	รับพจวาที่	มากนักน้อยโดยมี
แล้วจรตามทาง	เยี่ยงอย่างยาตรา	บำรุงกายา
๑ อุเทนกษัตรา	เห็นโคสกา	แทนที่บิดา
สะสวยหมดจด	สบสมยศไกร	เมื่อกว้องไว
๑ ท่านมีโองการ	เหวยใครอย่านาน	หาโคสการ์
กลับมาเฝ้าท้าว	เจ้ากรุงนครา	มีพระบัญชา
๑ เหวยเจ้าโคสก	เรายังวิตก	เหตุใดท่านนั้น
เมื่อมาหาเรา	เล่นโลดถลัน	เมื่อกลับไปนั้น
๑ เรายังสงสัย	จงแจ้งแกลงไซ	แลดูแงงาม
เหตุนี้เราฉงน	สนเท่ห์ที่ถาม	เจ้าทรัพย์โศกาม
๑ จึงโคสกกุมาร	รับราชโองการ	บอกมาอย่าพราง
ขอพระกรุณา	อย่าทรงอางขนาง	ด้วยเหตุแต่ปาง
๑ ข้าบาทที่ผู้	ยังเด็กหนุ่มอยู่	บรู้เตียงสา
คะนองใจสบาย	เชิงชายทหารกา	บัดนี้เจ้าฟ้า
๑ ถึงมหาเศรษฐี	ให้ทดแทนที่	ท้าวบิดาไท
พ้นจากทารก	แล้วพระจอมไตร	รักษาศไกร
		ในฝารูลี

๑ อันว่าทารกา	ให้หมู่ทาสา	ชอบผัดรายดี
คิดแต่จะเล่น	โลดเต้นจึงมี	บ่หนักตริกที่
จะทำการงาน		
๑ เอาแต่ความสนุก	พบเพื่อนเข้าชุก	ประชุมเช่นบาป
เห็นหญิงกำหนด	ลัดเลี้ยวเกี่ยวพาน	ปราศจากในการ
อิริยาบถงาม		
๑ ผู้มียศลา	ย่อมพิจารณา	ดำรงกายตาม
ในอิริยาบถ	ทั้งสิ่งดงาม	ตรงตริกนิกตาม
ตามทางผู้ดี		
๑ ครื่อนั่งครื่อนอน	เร่งเที่ยวบทจร	สำรวมอินทรีย์
ขอพระกรุณา	ทราบฝ่าธุลี	อิริยาบถสี่
นี่เห็นสมควร		
๑ อุเทนราชา	ฟังโคสกา	ทูลตอบกระบวน
ตามที่ประสงค์	ทำวทรงพระสรรว	ตรัสว่าเห็นควร
เป็นที่ผู้ใหญ่		
๑ ตั้งแต่วันนี้	บรรดาเศรษฐี	สิ้นทั้งนอกใน
เขตกรุงเมืองเรา	โปรดปรานกว่าคน	
๑ อันศพเศรษฐี	ตกแต่งตามมี	สินทรัพย์ชอบกล
โคสกราบลา	มายังโพชนต์	คิดถามบัดดล
เผาศพบิดา		
๑ เสร็จแล้วมินาน	โคสกกุมาร	นำพวกบริพาร
ขึ้นรถมณี	สารถิ์ขับคลา	จรเลียบคามา
ของมหาเศรษฐี		
๑ พวกชาวคามสถาน	เห็นโคสกกุมาร	ชื่นชมยินดี
โคสโกโปรดปราย	เงินทองมากมาย	พวกบ่าวเศรษฐี
มารับพระทาน		
๑ หม่อมสาวเฒ่าแก่	มาอยู่อัดแอ	ทุกที่ถิ่นฐาน
ครั้นครบสำเร็จ	กลับสู่พิมาน	วันนั้นนงคราญ
ดาหาราเทวี		
๑ นุ่งนอกซาลา	สองสั่งสนทนา	ด้วยนางกาหลี
ว่าสมบัติได้	ด้วยแปลงสารศรี	หาไม่ซีวี
จะม้วยบรรลัย		
๑ กาหลีตอบปล้น	แม่รู้เท่านั้น	ดอกหรือทรมาวัย
เศรษฐีเพียรจะมล้าง	แต่เยาว์เท่าใหญ่	เธอไม่ประลัย
รอดพ้นมรณา		
๑ ถึงเจ็ดครั้งแล้ว	เศรษฐีใจแก่แล้ว	ไม่คิดอนิจจา
กาหลีพรณนา	เรื่องมาแต่หลัง	วรดาหาราฟิง
โคสเกสร้าศรีหมอง		

๑ เมื่อนั้นโคสกา	เสร็จเหยียบคามา	กลับสู่ปรางค์ทอง
ฝ่ายนางดาหฺรา	กาหฺลีสั่งสอง	นั่งอยู่ตริกตรอง
หิวรอต่อกัน		
๑ โคสกาเศรษฺฐี	เห็นนางเทวี	กาหฺลีสรวลสันต์
ถามว่าเจ้าพี่	หิวรอเฝ้ายืน	พุดพลอดจาบัลย์
ด้วยเหตุสิ่งใด		
๑ นางตอบมิช้า	ว่าข้าสองรา	เล่าความแต่ไร
มิได้ติฉิน	นินทาผู้ใด	ท่านอย่าถามไถ่
๑ โคสกาเศรษฺฐี	ฟังนางเทวี	ป่วยกล่าวเสียเปล่า
กริ้วโกรธปดป่วย	น้อยหรือพรางเรา	เหตุใดนงเยาว์
มิบอกเนื้อความ		
๑ ทำเสียงสีหนาท	กีกก้องร้องทวาด	ชักดาบคุกคาม
อุแม่ดาหฺรา	อุปสาห์ลวนลาม	มิบอกออกความ
กู่จะฆ่าให้ตาย		
๑ นาถวรดาหฺรา	เห็นท้าวภัสตา	โกรธา รุนวาย
ตระหนกตกใจ	ไหวหวั่นขวัญหาย	จึงนางอรไท
มิพจนะแกลง		
๑ ข้าแต่สามี	สมบัติทั้งนี้	ท่านสำคัญแก่สิ่ง
ว่าท่านบิดา	จะจงตกแต่ง	ให้แก่ท่านแจง
ออกมาอย่านาน		
๑ โคสกาตอบอรธ	ว่าทรัพย์สมบัติ	สารพัดโกคา
จงท่านภัสตา	แจ้งข้ออนุสนธ์	
๑ โคสกาตอบว่า	ตั้งหรือนางมา	กล่าวนี้กิดฉงน
ว่าเราอาศัย	แก่นางนิรมล	จึงได้ข้าคน
สมบัติทั้งหลาย		
๑ นางว่าบิดา	ของท่านนั้นหนา	คิดจะฆ่าให้ตาย
นางชักแต่เดิม	ออกมาบรรายาย	ถือหนังสือตาย
ให้พาเอาไป		
๑ เจ้าโคสกา	ไม่เชื่อดาหฺรา	ว่าเอาเท็จใส่
อันท้าวบิดา	จะฆ่าลูกทำไใด	เจ้าว่าเป็นเปล่าไป
พินี้ไซริไม่เชื่อฟัง		
๑ นางวรดาหฺรา	เห็นผิวเสียงทำ	ไม่เชื่อวังนัง
จึงจะรู้โดยดี		
ว่าท่านถามยาย	กาหฺลีสโดยหวัง	เล่าขอให้ฟัง
๑ เจ้าโคสกากรมาร	ฟังแจ้งอาการ	เอื่อนอรธวาที
เอื่อนอรธวาที		
ดุก่อนราแม่	ยายแก่กาหฺลีส	จงเล่าคดี
โดยตามสัจจา		

๑ กาทลียายเต่า	จึงแกล้งแจ้งเล่า	ว่าพระบิดา
คิดจะฆ่าเจ้าเสียด	ถ้วนถึงเจ็ดครา	เจ้าไม่มรณา
๑ เสียดทรัพย์สมบัติ	มากมายก่าจัด	ด้วยเจ้าบังอร
นางเล่าเสร็จความ	เหมือนหลังดังก่อน	ฟังสิ้นอนุสรณ์
๑ โอยตัวกูอา	สุดแสนเวทนา	กว่าจะพ้นมรณัง
น้อยหรือชีวิต	ไม่อยู่จีรัง	เป็นแต่อนิจจัง
๑ แต่พระบิดา	มีทรัพย์โยคา	ศฤงคารมากมาย
ครันตายไปเปล่า	เราท่านทั้งหลาย	ควรจักแจกจ่าย
๑ คิดแล้วมิช้า	โคสกให้หา	ให้ทานไว้ดี
เข้ามาถึงแล้ว	โคสกเศรษฐี	ว่าแก่กระฎุมพี
๑ ปลุกซึ่งโรงทาน	ไว้แทบประตูบ้าน	ให้เร่งจัดแจง
ทำไว้ถ้วนถี่	ที่หุงที่แกง	ท่านบรรจงแกล้ง
๑ เก็บทรัพย์วันพัน	พันตำลึงทอง	เศรษฐีน้อยใหญ่
ถ้าว่ากระยาจก	ตกลมาแต่ไกล	ซื้อของจ่ายไป
๑ แม้นขอสิ่งใด	ท่านยกให้ไป	นอกเมืองเข้ามา
ให้จงเป็นนิจ	ทุกวันอันตรา	ตามความปรารถนา
๑ มิตรกระฎุมพี	รับคำเศรษฐี	อย่าได้อูเบกษา
สำเร็จเสร็จสรรพ	เก็บทรัพย์มึนนาน	จัดแจงโรงทาน
๑ พวกเขาเวียงชัย	รู้ข่าวฉาวไป	ให้ทานทุกวัน
เสียงโกลาหล	โจษจนแจจัน	เข้ามานี้มัน
	ได้แล้วแคล้วผัน	ไปยังเคหา

๑ ฉบับ ๑

- ๑ หยุดบทงดเพียงนี้หนา กล่าวถึงนางสองรา
เจ้าตั้งปรารภนาแต่ก่อน
- ๑ เมื่อครั้งศาสนาชินวร ประทุมอุดร
สถิตเมืองสาวดี
- ๑ มีนางสองนาถเทวี ลูกแห่งเศรษฐี
นางมีน้ำใจเลื่อมใส
- ๑ เชื้อคุณพระรัตนตรัย ธรรมมาภิสมัย
มิได้ขาดสักเวร
- ๑ วันหนึ่งสองนางจึงเหน นางนั้นผู้เปน
อุบาสิกาวราย
- ๑ ตั้งไว้ในเอกอัครฐาน นางหนึ่งสคราญ
ในพรหมวิหารมั่นคง
- ๑ นางหนึ่งสติยัง ตั้งปองประสงค์
ฝ่ายพหูสูตรระงับใจ
- ๑ สองนางมีจิตพิสมัย เห็นนางสองไทย
ในโรงธรรมพากยศาลา
- ๑ ครั้นกลับมาถึงเคหา บอกท่านปิตุมา
ว่าลูกสองราจะนิมนต์
- ๑ แห่งองค์สมเด็จพระทศพล สร้างทางกุศล
ขอเป็นสาวกชินวร
- ๑ จักนิมนต์พระประทุมอุดร กับสงฆ์นิกร
สาวกแสนหนึ่งอันมี
(เผยเถิดน้องอา)
- ๑ มาฉั้นเรือนด้วยดี เจ็ดวันโดยมี
ให้ลูกนี้สมปรารถนา

- ๑ ฝ่ายเศรษฐีบิดามารดา ก็นุญาตว่า
ตามแต่อารมณ์เจ้าปอง
- (ที่เจ้าขวัญแก้วเขียนสามประทัด : ผู้จาร)
- ๑ ได้ฟังบิดาทิ้งสอง นางจัดแจงของ
เครื่องสุพยุญชนะทุกอัน
- ๑ แล้วยให้ไปมินต์มาพลัน สรรเพชญ์มหันต์
แลสั่งขสาวกแสนหนึ่ง
- ๑ ภัตกิจบริโภคพอฟัง ถ้วนเคารบถึง
เจ็ดวันแล้วนางสองรา
- ๑ ปลงจิตลงในสัญญา แล้วยตั้งปรารภนา
จำเพาะต่อพักตร์พระองค์
- ๑ เดชะข้าได้บรรจง ให้ทานพระสงฆ์
เอกอัครสาวกทั้งสอง
- ๑ ซึ่งเป็นอุบาสิกาของ พุทธองค์โดยปอง
ในจิตคิดรักยินดี
- ๑ แม้นเกิดในภพใดมี เป็นอัครสาวี
อุบาสิกาวโรไตร
- ๑ พระเจ้าองค์หนึ่งองค์ใด ซึ่งมาตรัสใน
ภพไตรเบื้องหน้าอย่าคลาย
- ๑ เดชะข้าได้อุทิศอาสน์ โดยจริตสามารถ
ปรารภนาแห่งข้าทั้งสอง
- ๑ ทุกพระองค์แจ้งแห่งโดยปอง แห่งจิตทั้งสอง
ซึ่งปองปรารภนาแผ่ผล
- ๑ ล่วงไปแสนกัปนับนา ครั้นถึงศาสนา
แห่งองค์สมณโคดม

- ๑ ปราบณาสองนางใคร่สม เป็นสีกาอุดม
แห่งพระโคตโมโอรหาร
- ๑ แล้วพระองค์กลับสู่วิหาร ฝ่ายสองนงคราญ
เมตตาแผ่ผลต่อไป
- ๑ ครั้นดับชีวลัย จูติเกิดใน
สววรรคมนุษย์นาระพรรณ
- ๑ ทั้งสองเที่ยวท่องเวียนวัน ในมนุษย์แลสววรรค
ได้ถึงแสนกัปนับมา
- ๑ ครั้นรพพุทธศาสนา พระโคตมมหา
นางทั้งสองมาเกิดพลัน
- ๑ ผู้พี่มาเกิดในครรภ์ นางทาสีนั้น
เป็นลูกจ้างโคสกเศรษฐี
- ๑ ครีอนางชุกดานารี นางไปเกิดมี
คือนางโณมศรีສາມາ

๑ ราว แล ๑

- ๑ ยังมีเมืองหนึ่ง กว้างใหญ่ทะหึ่ง ภควัดตินครา
เป็นเมืองเศรษฐี ภควัดตีมหา นางผู้ภรรยา สุมนเทวี

(อันทั้งจะเขียนปะทัดครั้ง : ผู้จาร)

- ๑ มีราชธิดา ชื่อนางสามา ทรงเปญุลยาณี
มีทรัพย์สมบัติ สีสลิปโกฏิมี ช่างม้าทาสี อเนกเนื่องนอง
- ๑ อันทรัพย์สมบัติ เปรียบเทียบกษัตริย์ มีปราสาททอง
แสนสนมพลไพร่ มากมายกายกอง พานิชทั้งผอง เทียวท่องถึงกัน
- ๑ กับกรุงสามพี โคสกเศรษฐี ถามพาณิชพลัน
ท่านมาแต่ไหน มากมายอนันต์ อยู่ประเทศเขตชั้นท์ บ้านเมืองแห่งใด

๑ พาณิขทั้งหลาย	ตอบถ้อยภิปราย	ว่ามาแต่ไกล
เมื่องภักวัตติ นามเจ้าเวียงชัย	ชื่อภักวัตติไซร์	เป็นมหาเศรษฐี
๑ ทุนทรัพย์นับโกฏิ	ท่านผู้นั้นโสด	หนุ่มน้อยรูปดี
ถ้าได้เป็นสหาย กับท่านที่นี้	ข้าเห็นสมศรี	มีทรัพย์เหมือนกัน
๑ ฝ่ายโคสกา	ได้สดับวิชา	พาณิชด้วยพลัน
ชื่นชมเปรมปรีดิ์ มีจิตผูกพัน	ว่าอายุนั้น	ใกล้เคียงปูนปาน
๑ จึงฝากสิ่งของ	แก้วแหวนเงินทอง	แพรพรรณสัณฐาน
ไปถึงเศรษฐี ภักวัตติมีนาม	แล้วเขียนราชสาร	ฝากเป็นมิตรสหาย
๑ พาณิชถ้วนหน้า	รับเครื่องบรรดา	ลาโคสกาบ้าย
ไปจัดรถเกียน ขับโคจรผาย	เจ็ดวันมันหมาย	กลับถึงนครา
๑ พาณิชทั้งนั้น	นำของสรรพพลัน	พาเข้าไปหา
ภักวัตเศรษฐี ถวายของบรรณา	กับทั้งสารตรา	โคสกาให้ไป
๑ เศรษฐีเห็นสาร	แจ้งในหทัย	ว่าของเศรษฐี
โคสกามีใจ รู้แท้แน่ใน	น้ำใจยินดี	
๑ ผู้จิตมิตรสหาย	ด้วยเราโดยหมาย	ให้ของมากมี
ควรแต่งสารตอบ ตามทางไมตรี	คิดแล้วเศรษฐี	ถามพาณิชพลัน
๑ ตูก่อนพ่อค้า	ทั้งหลายนี้หนา	ท่านจัดกลับผัน
ไปกรุงสามพี บุรีทรงธรรม	อุเทนมหันต์	เมื่อใดจะแสดง
๑ พาณิชทั้งหลาย	น้อมเกล้ากราบถวาย	บังคมทูลแถลง
ข้าพระเจ้าจักร พร(ก)นี้จงแจ้ง	เศรษฐีให้แต่ง	ราชสารตอบไป
๑ กับเครื่องบรรณา	อันมีราคา	นา ๒ ตราไตร
ส่งให้พาณิช รับเอาด้วยไฉ	สั่งว่าพาไป	ให้แก่พระสหาย
๑ พาณิชถ้วนคน	รับถ้อยยุบล	จรดลโดยหมาย
ลูถึงพารา สามพีแล้วบ้าย	เอาของไปถวาย	โคสกาเศรษฐี
๑ กับทั้งสารแสดง	โคสกาอ่านแจ้ง	ในสุนทวาที
ว่าของภักวรรตี มหาเศรษฐี	ขอเป็นไมตรี	ร่วมมิตรสันดาน

๑ เศรษฐีสองรา	ต่างให้สารตรา	เครื่องบรรณาการ
ต่างไม่เห็นกัน	เห็นแต่ราชสาร	ต่างชุ่มชื่นบาน
๑ เจียรกาลนานมา	บังเกิดใช้ท่า	เมืองภควัดดี
เต็มเหตุเร่งตาย	แมลงวันมากมี	ตายพันพันทวี
๑ ลำดับนั้นมา	ตั้งแต่ม้วยปรา	เป็นที่ประถม
ลำดับนั้นเล่า	กุกกุกตายจม	สุนัขตายล้ม
๑ โคกระบือม้วยมรณ	ถัดถัดกันมา	ถึงพวกมนุษย์
สุดสิ้นวิญญูณ	ชนชาวพารา	ตายกลาดกลางดิน
๑ ข้าทาสทั้งหลาย	ม้วยมอดวอดวาย	ตายเต็มปฐพี
นำคือนิจจา	ร่างกายอิกิน	ทั่วทั้งธานี
๑ เต็มหนเวทนา	ทำลายฟากฟ้า	รื้นผืนผ่น
ไม่รู้บัวนาย	หนีหายชอกซอน	ให้พ้นจากมรณ
๑ ฝ่ายภควัดเศรษฐี	สมนเทวี	ซึ่งเห็นเหลือม้วยมรณ
ว่าเราทั้งสาม	จะคิดกลใด	ที่จะรอดพ้นภัย
๑ ควรเราทั้งสาม	ละเลยโศกาม	ซังเซเรไป
ไปกรุงสามพิ	หาสหายด้วยพลัน	สามทั้งบุตรไท
๑ ทั้งสามเศรษฐี	เข้าป่าพนาลี	ใช้ท่าสาครจร
ไม่เคยเดินทาง	อาลัยปืมปาง	เข้าป่าอารัญ
๑ หนึ่งเล่าอาหาร	สิ้นไปบนาน	จัดเสปียงเดินทาง
มรรคายังไกล	จักทำไฉนดี	บริเทวนาการ
๑ เจ็ดวันราตรี	ลูถึงบุรี	กลางดงพงพี
อาบน้ำเย็นใจ	อาศัยศาลา	ในไพรพลุกชี
๑ ควรเราสบาย	หยุดอยู่ให้หาย	หมองศรีโศกา
สักสองสามวัน	เถิดเยาว์ยุพิน	สามพินครา
๑ เราปลัดเมืองมา	อย่ากรายชายหน้า	สามาคิดถวิล
แก่ญาติและมิตร	เพื่อนพวกทั้งหลาย	เมื่อยล้าหากิน
		ลาหาพระสหาย
		เป็นที่เกลียดหน่าย
		มักไม่ปราศรัย

๑ โศกเศรษฐี	เขาสียังมี	สินทรัพย์โภโคย
ยังไม่เห็นตัว	ตีหัวเป็นไฉน	ครั้งจักเข้าไป
๑ คิดพลางสองรา	เรียกราชธิดา	เกลือกจะเสียท่วงที
เชิญแม่เข้าไป	ในกรุงธานี	มาสั่งด้วยดี
๑ เจ้าเร่งแสวงหา	อาหารข้าวปลา	ผู้เป็นสหยา
ให้สองแม่พ่อ	ภักษาสบาย	เจ้าอย่าเอื้อนอาย
๑ นางนาถสามา	ได้ฟังบิดา	เอามาโดยหมาย
เจ้าคิดความอาย	ยากไร้ลำเค็ญ	ผลกรรมจำเป็น
๑ ครั้นรุ่งราตรี	กระยาจกอิงมี	แค้นคาใครจะเห็น
บ้ำงถือกระเบื้อง	ตามหลังกันมา	ได้ออก
๑ สามาบังอร	เจ้าคลุมเสียวรา	มากมายนักหนา
ผ้าคลุมเสียวศรี	ยืนใกล้โรงงาน	โคสกเศรษฐี
๑ เห็นนาถนักรรรม	มีวรรูปโฉม	แล้วค่อยบทจร
ชะรอยนางนี้เล่า	พราดตัวจรจรัล	मितกระฎุมพี
๑ ใช้เชิงทรพล	แต่ว่ามาจน	ลักษณะตะลาสรร์ค
จิตมีความละอาย	แอบกายมายืน	ประเทศเมืองอื่น
๑ ดุราแม่เจ้า	แม่มานี้เล่า	๒ ใจจำขึ้น
จงบอกแก่เรา	เถิดเยาว์ยาใจ	กระฎุมพีถามไป
๑ มิตกระฎุมพี	ให้โภชสาลี	จะเอาส่วนเท่าใด
นางรับเอาข้าว	ไต่เต้าสู่สถาน	สามส่วนอาหาร
๑ มอบให้ปิตุมาน	แล้วมีวจา	สามส่วนมินาน
ท่านจงบริโภค	โภชนาคณนัง	เจ้าเอาโภชนัง
๑ ภควัดเศรษฐี	บริโภคสาลี	ว่าไปโดยหวัง
กินเข้าเกินขนาด	ด้วยหิวโรยรา	เกิดพระบิดา
๑ ไกลรุ่งสุรีย์	ภควัดเศรษฐี	โดยโลกเจตนา
นางผู้ภรรยา	ธิดาสงสาร	มีอาจจะเผาผลาญ
	ตื่นตัวแตกลาญ	สิ้นชีพวายปราณ
		ต่าง ๒ นาระพรรณ

๑ ครั้นรุ่งสุริย์	สามาโฉมศรี	จึงจรผายผัน
ไปสู่วังธรรม	กระฎุมพีถามพลัน	ว่าเจ้าจอมขวัญ
จะเอาส่วนเท่าใด	๑ นางตอบวาจา	ข้าจะรับโภชนา
สองส่วนสมใจ	มิตรกระฎุมพี	ให้สองส่วนไป
นางกลับคลาไคล	๑ นางเอาโภชนา	มอบให้มารดา
สุมนาบวร	จึงกล่าวพจณี	วาทีโอนอ่อน
บริโภคนิสาลิ	๑ นางผู้ชนมาน	รับเอาอาหาร
ขึ้นบานยินดี	บริโภคนิสาลิ	อาหารเต็มที่
มิอาจจะเผาผลาญ	๑ ครั้นรุ่งสุริยา	นางจึงปลดปล่อย
ชีวิตสังขาร	นางผู้ธิดา	โศกาสงสาร
ทิ้งลูกเสียไกล	๑ เทียมหนีใช้ห้า	พันภัยมรณา
มาถึงกรุงไกล	จะหาพระสหาย	โคสกุผู้ใหญ่
สองม้วยอาลัย	๑ ละทิ้งข้าบุตร	ไว้กลางมหาสมุทร
ผู้เดียวเปลี่ยวครัน	แต่นี้จะเห็นใคร	ที่จะได้ป้องกัน
คนอื่นหมิ่นพัน	๑ เดิมคิดแต่หลัง	ว่าจะคงซิวัง
เซซังกายมา	หมายใจให้พ้น	จากความมรณา
เหมือนหนึ่งแก่งฟ้า	๑ เมื่อครั้งมีบุญ	แม่นสองเจ้าคุณ
ปลงชีพวางวาย	ลูกจ๊กแต่งศพ	เขาเมรุทองถวายเป็น
โศกของพรรณราย	๑ มาม้วยเมื่อจน	จะเอาสุธาตล
ต่างโศกสุธาธรรม	เอาพื้นอากาศ	ต่างเมรุหมันต์
เอาดาวเดือนตะวัน	๑ ไ้อพระเชษฐา	ปล้ำเลี้ยงลูกมา
ประดับต่างเพชรทูน	มิทันลูกได้	แผ่เผื่อเกื้อหนุน
ทั้งคราหนีสูญ	๑ ไ้อว่ากูอา	อยู่เดียวเอกา
สาบสูญแท้จริง	ด้วยตัวของกู	เกิดเป็นผู้หญิง
เวทนาแท้จริง	๑ คิดหนึ่งเล่า	ตามบุญก่อนเก่า
มีแต่เสี้ยนหนาม	สุดแต่กุศล	ผลบุญติดตาม
ตั้งเพียรพยายาม	คิดแล้วโฉมงาม	ไปยังโรงงาน

๑ มิตรกรรมพี	ถามนางเทวี	สามายาวมาลย์
ว่าเจ้าจะเอา	ซึ่งส่วนอาหาร	เท่าใดประมาณ
๑ นางนาคสามา	บอกว่าตัวข้า	จงแจ้งอนุสนธิ์
จะถึงส่วนเดียว	อาหารเลี้ยงตน	จงรู้อนุสนธิ์
๑ มิตรตะผู้ใหญ่	โกรธาพุนไฟ	เอากาบุคคล
อะเรทุษฐะ	คนชั่วไม่ตี	เกิดท่านกรรมพี
๑ วานีสองส่วน	เดี๋ยวนี้ไยจะควร	คุกคามเทวี
ไม่รู้ประมาณ	ห้องเองหรือไฉน	เอาสามส่วนไป
๑ นางนาคสามา	ได้ฟังวาจา	จะเอาส่วนเดียวไป
เคยเป็นผู้ดี	ไม่มีใครจะหัน	เร่งหลีกไปพลัน
๑ เดิมเอาสามส่วน	สามคนยังควร	เจ้าให้โสภคัลย์
บิดาม้วยคิน	สิ้นชีพแล้วแล	ใช้คนต่อแหล
๑ บัดนี้มารดา	ข้าม้วยมรณา	ถือเอาโดยแท้
ยังแต่ตัวข้า	เวทนาทับทวน	ถือแต่สองส่วน
๑ มิตรกรรมพี	ฟังนางเทวี	เสียสิ้นทั้งมวล
เจ้ามาแต่ไหน	บอกไปบัดเดียว	ข้านี้คนเดียว
๑ นางนาคสามา	ฟังตอบวิจนา	มีจิตคิดเฉลียว
ชื่อภควัดดี	บิดานี้ฉาน	บอกนามบิตุมาณ
๑ นางตอบกรรมพี	ฟังเจ้าเล่าถึ	ท่านเป็นชนมาน
คิดความเวทนา	น้ำตาไหลถั่ง	พลอยเศร้าโศกั้ง
๑ โอ้เจ้าสามา	อันราชบิดา	แห่งภควัดดี
เป็นสหายนาย	โคสกเศรษฐี	ของเจ้าเทวี
๑ เสรีจโอยทานา	มานาสามา	เจ้าอย่าปรารมภ์
ตั้งไว้เป็นบุตร	รักสุดนิยม	๒ เรือนเชิญชม
๑ ครั้นรุ่งสุริยา	กระยาจกถ้วนหน้า	อยู่สุขสบาย
เสียงโกลาหล	ฝูงชนทั้งหลาย	เข้ามาโดยหมาย
	แอ้อดัยดัยย้าย	เข้ามารับทาน

๑ นางนาคสามา	ว่าแก่บิดา	จงท่านคิดอ่าน
อย่าให้ฝูงคน	อื้ออึงโรงทาน	ถ้าจักคิดอ่าน
๑ มิตกระฎุมพี	ว่าตัวพ่อนี้	มิอาจแก้ไข
นางว่าข้าจะคิด	ให้บิดาไท	จงแต่งคนไป
๑ มิตกระฎุมพี	ฟังนางเทวี	จึงมีวาจา
ว่าให้ไปเอา	ไม่เร็วเข้ามา	แล้วนางกัลยา
๑ รอบโรงทานใหญ่	ไว้แล้วด้วยไว	ไซ้ประตู่แขงขัน
เป็นสองประตู	เข้าออกต่างกัน	ไว้ทางจรจัด
๑ เข้าไปเป็นย่าน	มิได้แทรกจรัล	รับทานแล้วเมิล
มุ่งไ้ไปสู่	ประตูออกเอน	เป็นสุขจำเริญ
๑ มิตกระฎุมพี	ชมว่าเทวี	ช่างคิดดียิ่ง
ฝูงคนสรรเสริญ	ว่าปัญญาหญิง	ชมปรีชานาง
๑ เพราะเหตุดังนั้น	ให้ชื่อจอมขวัญ	ไว้เป็นเยี่ยงอย่าง
สามารถตี	สี่ใสกระจำง	ด้วยเหตุว่านาง
๑ วันหนึ่งเศรษฐี	เห็นมิตกระฎุมพี	มีวาจาถาม
เหตุใดโรงทาน	เจียบนานเบ็งความ	ท่านไม่ทำตาม
๑ มิตกระฎุมพี	บอกว่าซ่านี้	แจกจ่ายทานใน
ทุกวันบ่เว้น	ผู้มารับไป	โคสีกว่าไย
๑ ตอบว่าอุบาย	อันหนึ่งแยบคาย	เข้าคิดบายเบียง
ไม่มีฝูงชน	อลวนอึงเสียง	รับทานแล้วเบียง
๑ โคสีกว่าท่าน	ไยมิคิดอ่าน	ไว้กาลแต่ก่อน
ตอบว่าข้าเจ้า	ฟังรู้อนุสรณ์	จิตาดวงสมร
๑ โคสีกว่าโฉน	แต่ก่อนท่านไซ้	จิตาสีบสาย
เรามิพบเห็น	เร่เร้นซ่อนกาย	บอกเราโดยหมาย
๑ มิตกระฎุมพี	แจ้งอรรถคดี	ได้ไว้แต่ไหน
ลูกพระสหาย	แห่งท่านนั้นไซ้	ซึ่งมาแต่ไกล
		เมืองภควัดตี

๑ ทั้งสองปีตุมาร	พานางนงคราญ	เดินป่าพนาลี
หนีใช้มาตาย	ในกรุงสามพี	โคสกเศรษฐี
๑ น้อยฤพระสหาย	หนีตัวมาตาย	ไม่รู้เลยหนา
จึงสั่งกระฎุมพี	ให้นำธิดา	มาสู่ปรารค์ปรา
๑ สามารถนาถ	ก้มเกล้ากราบบาท	โคสกแจ้งการ
ว่าพระปีตุมาร	มาสิ้นสังขาร	โคสกสงสาร
๑ แล้วว่าบุตรี	เจ้าอยู่ที่นี้	ด้วยบิดาให้
ภักตะแต่งตั้ง	ให้เจ้าเป็นใหญ่	แล้วจัดสนมใน
๑ สาว ๒ น้อย ๒	ได้ถึงห้าร้อย	กำนัลชั้นที่
ไม่มีขัดสน	ข้าสาวชาวที่	มากมีอนันต์
๑ รักเจ้าทรมวย	ครือเกิดอุทรใน	โคสกเศรษฐี
ให้อยู่ปราสาท	มณฑิยรรตนา	นางบรรดาหยา
	นางนาลสามา	อยู่จำริญผล

(ฉันทเพลกก่อนเล่าแล : ผู้จาร)

๑ สิบห้าขอบเข้า	โฉมศรีนิมล	เป็นที่เส่นหา
แก่ฝูงปราชน	ผู้ใดใครเห็น	หลงลืมกายัน
๑ อันองค์สามา	วรดีเส่นหา	เห็นบาดตาชยา
ด้วยเปญลยาณี	สูงศรีสมกาย	ผู้ฟังทั้งหลาย
		ฟังแจ้งอาการ

๑ ยานี้ แล๑

๑ ครั้นถึงฤดูเดือน	นักชัตฤกษ์สงกรานต์
ชาวเมืองเข้ามาหลอนงาน	มหรสพเป็นสุขโ
๑ ผู้ดีแลเชิญใจ	จรเที่ยวไปนอกคาโม
ขับรำอาลาโก	ร้องอวดโอ้ให้ไม่อาย
๑ ชาวเมืองทุกพารา	แต่แสวงหาที่สบาย
ป่าวสาวมาสลอน	ฝ่ายสามานาถนักธรรม

๑ ชวนกันแต่งกาย
ออกจากปราสุวรรณ
๑ ลองล่องตามท้องสนาม
อุเทนไทธิบดี
๑ ข้าสาวชากำนัล
ทำวทอดพระเนตรยล
๑ บ้างพายไล่สาวมี
จึงเห็นสายสมร
๑ ท้าวเอื้อนโองการมา
รูปโฉมประติโลมใจ
๑ มหาดเล็กกัมเกศี
ของท่านโคสกา
๑ ท้าวสดับคำอำมาตย์
มีผิวแล้วจงแจจ
๑ มหาดเล็กทูลธิบดี
สดับถ้อยเหตุภัยปอง
๑ จึงให้แต่งลิขิต
ว่าเรามีใจจิน
๑ ของท่านมหาเศรษฐี
วรดีเส่นหา
๑ ปกป้องครองบุรี
เอกอัครแก่นักสนม
๑ ส่วนว่าเจ้าโคสกา
พ่อเอื้อนจิตคิดเดือดดาล
๑ ผู้มาทำลวนลาม
อันว่าบุตรเรานี้

กับบริจาหาร้อยพัน
จรลงหลอนชายวารี
หน้าฉนวนน้ำของเศรษฐี
วันนั้นนั่งศาลา
นบขอบเฝ้าเจ้าภพไตร
เร่เที่ยวท่องในสาคร
เสียงอึงมีหมู่นิกร
นรินทรสมพระทัย
ถามมาตยาว่าบุตรใคร
วิไลเลิศล้ำกษณา
ทูลว่ามีว่าธิดา
ชื่อสามานาถรวเทวี
ประภาษถามด้วยจิตแห่ง
ฤทัยไม่มีคู่ครอง
ว่าไม่มีคู่ปกครอง
ต้องประสงค์องค์เทพิน
อันวิจิตรโดยคิดถวิล
ตนราชาธิดา
ผู้มีนามชื่อสามา
แห่งท่านจักภิกษกสม
เป็นมเหสีเสวยรมย์
ให้สมว่าอย่าช้าการ
ครั้นแจ้งลิขิตสาร
ว่าท่านเจ้าโกสามพี
เรายังความก่อนเสนี
มิควรกับท้าวไท

๑ พระยาวาสนามาก
เบื้องหน้าจะเกิดภัย

๑ เราเป็นแต่เศรษฐี
จงท่านทำนุสินธ์

๑ มาตยาลากลับฝัน
โคสกกเศรษฐีแสดง

๑ ว่าแม่นายโคสก
ตัดทวนควรเจรจา

๑ ถือตัวว่ามีทรัพย์
จะเห็นกันสักวัน

๑ ชาวเราเร็วยาวนาน
ไปพร้อมล้อมปรางค์ปรา

๑ เร่งให้ส่งบุตรี
มาตยาลาผายฝัน

๑ โคสกไวที่ประสงค์
แล้วจับเศรษฐีไว้

๑ ว่าเร่งส่งธิดา
บ่ส่งองค์นงคราญ

๑ โคสกตอบวาที
แม่นัยบ่ทั้งเรือนหลวง

๑ ขณะนั้นนางสามา
เสร็จแล้วนางจรลี

๑ แลเห็นพลอาสา
มัดผูกบิดาไท

๑ ประตู่หึ่งสี่ด้าน
ตระหนกตกกำห่า

เราบุญน้อยไม่ถึงไหน
ยากแก้ไขเราบ่ยื่น

ไม่ควรคู้เจ้าภูวรินทร์
ทูลกิจจาอย่าระวาง

ทูลทรงธรรมตามคำแห่ง
ท่านสดับแจ้งทรงไกรธา

ยกคำหนักเรานักหนา
คำถากถาไม่เกรงกัน

ไม่นับถือดีแข่งขัน

แล้วทรงธรรมโองการมา

บ่าวข้าหาหม้ออาสา

โคสกกาให้แข่งขัน

ของเศรษฐีมาเร็วพลัน

บ่าวไปพร้อมล้อมปรางค์ชัย

ร้องให้ส่งธิดาไท

ไพล่ศอกไว้ที่นอกปรางค์

ให้รำชาอย่างนาง

เห็นจะวุ่นทั้งเรือนหลวง

ว่าเสนีท่านทั้งปวง

เรามีให้พระบุตรี

กับบริจาสรงวารี

กลับมาถึงประตู่ชัย

ล้อมปรางค์ปราหนาแน่นไป

เอาไว้นอกทวาร

ก็ยึดดานไว้ตรึงตรา

มาเกิดเหตุก่อการใด

๑ นางจิ้งกักราบเกล้า
ถามว่าบิดาไท

๑ โคสกตอบบุตรี
ให้สารถึงบิดา

๑ ไปเป็นมเหสี
ทำวให้ล้อมปรางค์จัน(ทร์)

๑ สามาฟิงบิตร
ว่าท่านกล่าวหยาบหยาม

๑ ธรรมดากรุงกษัตริย์
การตรัสจะดับปลง

๑ ไม่ควรพระบิดา
ด้วยข้าผู้ลูกอ่อน

๑ เชิญท่านผู้บิดา
อย่าทำข้าเชือนเลย

(ไม่เห็นแล้วออกเจ้าเอย : ผู้จาร)

๑ เป็นข้าบาทยุคล
เห็นว่าพระบิดา

๑ โคสกฟิงบุตรี
น้ำจิตเจ้าคิดตั้ง

๑ รู้อยู่ชุดโองการ
แต่จิตของบิดา

๑ หวังว่ามีให้จาก
ไม่กลัวซึ่งไพร่

๑ ผินพักตร์กลัววาจา
เชิญท่านเร่งเร็วไป

กับบาทท้าวหน้าตาไหล
โยมาเป็นเช่นนี้หนา

ว่าภูมิเจ้านครา
ว่าจะรับเจ้าด้วยพลัน

แต่พอนี้มีลงสรร

เจ้าแจ้งเรื่องคดีความ

สะท้อนตอบถ้อยค่างาม

ไม่ชอบความซึ่งประสงค์

ใครขึ้นขัดคำพระองค์

ชีวิตคงจะมียมมรณ

เอาชีวิมาดับก่อน

กำบังจิตอะจาเอ่ย

เร่งพจนากลับเฉลย

เชิญลูกน้อยไปไวหรรษา

ตามแต่บุญลูกสร้างมา

จะรอดพ้นชีวาวัง

ว่าตามมีมีโนสิ่ง

พอไม่ขัดซึ่งอัชฌา

จอมจักรพรรดิ์จะมรณา

รักลูกยาสิ้นสมดี

อกปีตุมานพระชนนี

อาชญาท้าวเจ้าภพไตร

แก่มาทยาไปด้วยไว

ทูลท้าวไทองค์นิบาล

๑ ว่าข้ายอมถวายบุตร
ห้าร้อยนาถนงคราญ
๑ อำมาตย์กลับไป
ทำวสดับคำมาตยา
๑ จึงส่งตำรวจใน
คลายตัวท่านเศรษฐี
๑ แล้วเหล่าหมู่มาตยา
อุเทนธิดาขทรง
๑ แก่เหล่าชาวกำนัล
ให้เอาพระวอไป
๑ บัดนั้น นางสาวศรี
พร้อมฝรั่งไปยังปรังค์
๑ กราบไหว้โคสกา
แล้วเชิญนางนิรมล
๑ ด้วยหน่อกษัตรา
สาวสนมทั่วทั้งปวง
๑ นางฟิงหมูนักสนม
เสร็จแล้วเจ้าจรถี
๑ ฝ่ายท้าวปิตุมารดา
จึงมีพจนีสอน
๑ เจ้าจรถักษากาย
อย่าประมาทความข้าพาร
๑ ยามสรงแลยามเสวย
สนมนางซ้ายขวา
๑ อย่าหึงหลุทัยขัด
อย่าเปิดบัญชีรชอง

สุดล้นบุญพร้อมบริวาร
ตามโองการท้าวปรารถนา
ทูลท้าวไทเจ้าโลกา
คลายโกรธาท้าวยินดี
เร่งเร็วไปไวบัดนี้
ครือชาวที่โดยใจจง
ต่างกลับมาเฝ้าบาทบงสุ์
พระตำรัสตรัสสั่งไป
นางชั้นที่สนมใน
รับอรโธมาสู่ปรังค์
หมู่ชาวที่สนมนาง
ท่านเศรษฐีบัดเดียวดล
ผู้บิดาแจ้งยุบล
เสด็จจรดลทรงวอทอง
เชิญแม่เจ้าไปปกครอง
ภิเชกสองเป็นนมเหลสี
จึงจัดแจงแต่งกายี
ลาสองศรีขอสิ่งพร
เคล้านัยนาให้อาวรณ์
ว่าบังอรจากปิตุมาร
หมายมั่นเฝ้าเจ้าภูบาล
อรนงคราญอย่าอเบกษา
อย่าละเลยจากบาทา
แม้้นราชาประสงค์ปอง
พระอัชฌาทำวจักหมอง
ลอดดอมมองดูผู้ชาย

๑ อันว่าเกิดเป็นผู้หญิง
ความแหวงแคลงใจชาย

๑ ครองตัวสงวนศักดิ์
สัจจาจงเกื้อหนุน

๑ เกิดมาเป็นกษัตริ
สูญเสียชีวิตตน

๑ ทั้งสองท้าวเศรษฐี
อย่าลืมหาคำแม่ว่า

๑ เสรีจจัดเอาเครื่องเสวย
ของดีมีแต่ไร

๑ เสรีจแล้วอรธิดา
ข้าสาวชวากำนัล

๑ ชุกตะราทาสีสนิท
ให้สติเตือนเพื่อนไฉ

๑ ซึ่งไปด้วยแม่เจ้า
นั่งยืนเดินเทิงเท้า

๑ เขาเล่าว่าชวไน
พลาดปลั่งปลันเสียตัว

๑ ว่าพลงนางชุกตะรา
ครั้งถึงกำนัลไฉ

๑ บริวารแวดล้อมเจ้า
มาถึงซึ่งประทอง

๑ อุเทนกษัตรา
ตรัสสั่งมุขมนตรี

๑ อภิเชกเจ้าอรไท
อย่านิ่งเร่งจัดกัน

อย่าหยิ่งนักรักษากาย
ชนมชีพวายบ่หายสูญ

รักษาสัจบริบูรณ์
พูนพิพัฒน์สมงคล

เจรจาเป็นท่วงที
มิให้เสียซึ่งสัญญา

สอนบุตรมีนา ๒
เจ้ากำพร้าจำใส่ใจ

เอาเครื่องทรงทิพย์ภูษา
ให้ทราวม้วยทุกอัน

กัมกราบลาปีตุมารปลัน
ทั้งห้าร้อยชวนกันไป

ชิดเชื้อใช้ข้างฝ่ายไฉ
ว่าครั้งนี้ชวเราอา

อย่าประมาททำดูเขา
จงประหยัดระมัดตัว

แต่ละคนมิใช่ชั่ว
เขาจะหิวเย้าไฉ

นำสามาผู้ยาใจ
เชิญอรไทขึ้นวอทอง

จรไต่เต้าเป็นแถวถ้อง
เข้าสู่ห้องวิเชียรศรี

เห็นกัลยาเร่งยินดี
เร็วบัดนี้แต่งโรงคัล

ครองราชย์มไหศวรรย์
พวกลักเล(ง)ทุกภาษา

๑ วิเสทจัดบายศรี
ให้ทันตามบัญชา
๑ มหาดเล็กกล่าวพนักงาน
จัดแจงโรมงคล
๑ มาตยาแก้วกราบเกล้า
ว่าการที่ตรัสสั่ง
๑ ปิ่นเกล้าเจ้าธรรณี
ท้าวทรงครองสุวรรณ
๑ ส่วนว้าวรดาหรา
จิมลัมคูพรีมพราย
๑ สององค์ทรงเสด็จจร
เยื้องบาทบทรจคลา
๑ เสด็จนั่งเหนือตั่งแก้ว
พิธิพร้อมกายกอง
๑ ท้าวพระยาแล้วอำมาตย์
ค้อมเกล้าชวากำนัล
๑ แล้วให้เชิญขวัญศรี
เสร็จแล้วแว่นเทียนชัย
๑ พฤตมิเปาเตรสังข์
ล็กเลงเล่นนันทัน
๑ ท้าวโอยซึ่งรางวัล
ต่าง ๒ ก้มกราบถวาย
๑ ครั้นคำย่าแสงสี
นั่งแอบแนบเขาวมาลย์
๑ เขยชมภีรมย์สวาท
สบในเหตุที่ยองค์

เครื่องอันมีเร่งรจนา
การวิวาหมงคล
รับโองการพระภูวิตล
ก็เสร็จตามโองการสั่ง
ทูลแก้ท้าวผู้ทรงธรรม
นั้นเสร็จแล้วทุกสิ่งอัน
ฟังเขาทูลบนาน
เสร็จจสมสรรงามพรรณราย
แต่งสามาผู้โฉมฉาย
ประกอบด้วยลักขณา
ตั้งอมรสูชาติดา
ออกจากที่พิมาน
ทองพรายพรรณสบสมองค์
เต็มทั้งห้องโรงคัล
ราชกุลขุนหมื่นพัน
เป็นเหล่าหลั่นถัดกันไป
ตามกำพลีข้างภายใน
เก้ารอบแล้วเจริญขวัญ
ประโคมดังกึกก้องสนั่น
เป็นผาสุกทุกหญิงชาย
ทุกท้าวพวกงานหลาย
บังคมลาสู่สถาน
พระภูมีเจ้าศฤงคาร
เหนือแท่นทิพย์บรรทมทรง
นาคเนื้อสนธิพิศวง
ปลงความสุขสองเสพสม

๑ กรสอดกอดเทวี
ชมพลางทางเกล้าคลึง
๑ กลิ่นรสฝ้ายโลเกีย
ฤกษ์แรกร่วมภิรมย์
๑ ครั้นรุ่งอโนทัย
อุเทนไทรนิรบาล
๑ เจ้าจงเป็นผู้ใหญ่
ผิดชอบตามบัญชา
๑ สามาพึงโองสดับ
นักสนมกรรมในต่าง
๑ ค่อยอยู่เป็นผาสุก
แสนสวาทนาถโฉมปราง
๑ เรื่องหนึ่งจงก่อไว้
ตามคำพุทธตรีสไตร

บนแท่นที่ทั้งสองรา
พระภูมินทร์ชิตเขยนาง
พระภูมีเกரியมกรม
สมถวิลตื่นแต่ลาญ
ไขแสงแจ้งจักรวาล
มีโองการแก่สามา
แก่นางไททั้งซ้ายขวา
ราชนุกิจการจัดแจง
รับบังคับตามตำแหน่ง
ตั้งพร้อมหน้ากำนัลนาง
ไม่มีทุกข์ข้องหมองนาง
บ่เห็นห่างทางพิสมัย
จะอธิบายดำเนินไป
บอกตามประมวลมา

๑ ฉบับ ๑

๑ ยังมีกษัตริย์ชัตติยา
ชื่อจันทรประโชติรินทร์
๑ ชำนิชำนาญฤทธิศิลป์
พินาศด้วยฤทธิณรงค์
๑ ประเสริฐสมบัติเอือกองค์
พิพัฒน์ภูได้ไอศุรย์
๑ สกิดในนิเวศน์ประยูร
ชื่อเช่นนัมไทรมย์
๑ กำแพงป้อมได้เป็นกัน
มีล่องช่องปืนแรงรัน

ทรงนามฉายา
เช่นฆ่าอรินทร์
เสวยสุขสมพงค์
โดยนามนุกูล
เสนาห่มู่ข้าชั้นท์

๑ เชิงเทียนเทียนสิ่งขจรชัณฑ์ รอบไปแต่ล้วนสายสินธุ์	มีคลองป้องกัน
๑ แสนสุขเสมอนอินทร์ สะพรั่งสะพ้อมนงนันท์	มาตยานรินทร์
๑ มีแม่ชลัักษณ์เข้มขัน เดินละวันห้าสิบโยชน์จร	ภักวัตตีนัน
๑ ที่สองกัณฐ์สอัสตร หนึ่งเวลกัณฐาพาชี	ทั้งสามนามกร
๑ หนึ่งชื่อว่านทเกศี จรรลีวันละร้อยโยชน์ปลาย	ทั้งสองฤทธิ
๑ มีนามกาทาสหนึ่งหมาย วันหกสิบโยชน์แท้จริง	กำลังเดินหมาย
๑ ที่ห้านายพระยาคีรี ไว้วังดังพระ(อ)มรผัดผัน	มีอิทธิฤทธิยิ่ง
๑ ผาดหาวเหินเร็วจรจล ร้อยสิบโยชน์โดยคณา	ไปได้ละวัน
๑ แม่นมีกิจการโตมา รีบเร่งไปเอามาไว	ให้พาหะนา
๑ กษัตริย์กรุงเมืองน้อยใหญ่ ทั่วทุกประเทศธานี	ผูกส่วยมาลัย
๑ บ้างนำบุตราบุตรี เป็นข้าทรงฤทธิอิศโร	มากราบฐลี
๑ กำลังตั้งราชสิงโ มากมายไม่เกรงไพร	ในน้ำมโน
๑ มีอัครมเหสียุพิน ชื่อมณฑาวรงค์พงค์พันธุ์	พระนามเทวินทร์

๑ มีราชธิดาวางจันทร์
ชื่อว่าสุทนต์ชัตติยา	พระนามนักรัชมรรค์
๑ งามสรรพสมบุรณ์ลักษณะ
ชญาได้เห็นว่าเป็นผีน	ทรงปืนกัลยา
๑ ปิตุมารทั้งสองผูกพัน
ตั้งดวงหทัยนัยนา	รักบุตรสุดสรวรค์
๑ จัดแจงแสนสาวบริพาร
นวลบัตดรุณเรรววย	ห้ำร้อยคณนา
๑ นุ่งห่มสมหน้าสะสวย
เครื่องทรงบริโภคมามี	บริพารพร้อมด้วย
๑ สถิตปรางค์รัตนเรืองศรี
สมบุรณ์เพิ่มพูนเฉลิมเมือง	เป็นสุขสวัสดิ
๑ ทำถนอมมิให้แค้นเคือง
จำเริญพระชนม์มารศรี	เป็นสุขรุ่งเรือง
๑ ได้ถึงสิบทกขบปี
เมื่อวันเพ็งพิศบริบูรณ	ดังจันทร์แจ่มศรี
๑ อันชานอกในไอศูรย์
ไปมาค้าขายสบายใจ	สวัสดิเพิ่มพูน
๑ ต่างชมพระเดโชชัย
กษัตริย์โตบเทียมเสมอ	อานภาพปราบไป

๑ ยานี ๑

๑ วันหนึ่งทำวสาราญใจ
ด้วยนางชื่นบานจิต	บานพระทัยภริมย์ยิน
บำรุงชื่นหลุทัยใน
๑ คิดจักเสด็จจร
ตำรวจตรัสสั่งไป	ชมสวนขวัญพรรณมาลัย
ตำรวจในไวซ้ายขวา

๑ ให้เร่งมาผูกกรร
เราจักรจรโคคลา
๑ ตำรวจในกรมซ้ายขวา
สิ่งเหล่าชาวพนักงาน
๑ เอามาเปรียมคอยท่า
ท้าวชนวนางอรไท
๑ ห้ามแหนแสนสาวสนม
ท้าวทรงรถรัตนา
๑ เสด็จทรงยานุมาศ
มหาดเล็กเหล่าชาวที่
๑ พลแห่แหนเป็นชนิด
สองสมชมชื่นใจ
๑ ท้าวชนวนมเหสี
ประพาสมขมาลา
(ไปซีก่อนแล้วแล : ผู้จาร)
๑ บ้างลงสรงสนาน
ชิงกันเก็บบุษบัวบัน
๑ มหาดเล็กเหล่าหนุ่มน้อย
ลักยืมเยาว์ยอมชวน
๑ ค้อมเคี้ยวชาวกำนัล
ฝูงชายชะม้ายแล
๑ ฝ่ายสามกษุตรีย์
บัวตูมกระพุ่มบัง
๑ พระทองส่องแสงแอบอยู่
เค้าทรายว้ายลอยล่อง

เข้ามาพลันทันชงคา
ชมอุทยานสำราญใจ
รับชงคาวังถนลาน
ผู้ม้ารถพร้อมทันใจ
รับเสด็จเจ้ากรุงไกร
มเหสีราชธิดา
ทั่วทุกกรมทั้งซ้ายขวา
ฝ่ายธิดามเหสี
ตามเสด็จท้าวเจ้าธานี
ก็แวดล้อมพร้อมกันไป
ตระบัดถึงอุทยานใน
พรรณมาลัยมีเหลือตรา
เหล่านารีแล้วธิดา
พรรณละบัวมีนา ๒
สำราญกายบ้างผายผัน
มาเทียบกันแล้วเสสรวล
แลลอยน้ำใช้กระบวน
กับเพื่อนชมซี้ไม้โนแน
จะกิดกันดูกระแเส
หน้านิ้วคิ้วมาหลัง
ชมราชบุตรมูจลินทร์ทั้ง
ใบปอกดอกจอกกลับลอย
อมอุทกาเป็นฟองฟุ้ง
ปลาเสือกคอยภักษา

๑ ฝอยทองล่องน้ำแอบซ่อน	พาลูกจรซ่อนกายา
เทพโชนะโตคลา	ปะเข้ากลางบ้างบินหนี
๑ กระแหแหนหาคู่	อึกกึ่งปุณูมากมี
เต่าตื้นผุนผูกชี้	เหล่าสาวศรีต่างหวีดว้าย
๑ เสรีจขึ้นจากสระศรี	ชมมาลีมีมากหลาย
เช่นซ้องนางคลี่คลาย	ตั้งทรสายเกสรนาง
๑ รามจวนยะยวนใจ	ดอกกระถินกลั่นกระจ่าง
ขจรดอกคัตเค้ากลาง	ชวนชมดอกบุษบา
๑ ดอกดวงพวงนางแย้ม	พุดซ้อนแกมกรรณิกา
ประยงค์ส่งรสมา	กระดังงายี่สุนแซม
๑ ช่อนชู้ดอกกุหลาบ	หิ้งอังกาบพิกุลแกม
มลิลาภาหลงแนม	เคียงนางแย้มส่งกลิ่นมา
๑ ยมโดยโรยร่วงกลาด	ฝอยทองพาดบนรูกษา
สาหุดยุดเกิดมา	ให้เลื้อยราชื่นชุ่มใจ
๑ ปางท้าวจันทร์ประโชติ	ชมรุกข์โอทยานใน
สำราญบานหญทัย	ด้วยทรามวัยนาถเทวี
๑ กำหนดหญทัยคิด	ใครผู้ใดในปฐพี
จะเสมือนเมืองกูนี	เห็นไม่มีในสากล
๑ ครั้นชายบ้ายสุรียา	พระราชาจึงจรดล
กลับมาสู่ปรางค์ไพชน	ราชมณฑเฑียรวิเชียรศรี
๑ ท้าวจิงตรัสประภาษ	แก่อำมาตย์หมู่เสนี
กษัตริย์ในปฐพี	ใครจะมีเหมือนเมืองเรา
๑ หนึ่งเล่าอัสริยยศ	อีกบริวารสยดเยาว์
พระยาทั่วแดนด้าว	ภพใดเล่าใครจะเหมือน
๑ อำมาตย์จิงกราบทูลมา	ฉลองบาทมุลบาทา
ที่จักกล่าวสรรเสณอ	ย่อมเป็นคำประมาทหมาย

๑ กษัตริย์ในชมพู
เศรษฐีมีทรัพย์หลาย
๑ สมบัติทำวอุเทน
โคสกเศรษฐีคน
๑ ไทสดับถ้อยมาตยา
เช่นนี้มีอยู่แม่น
๑ ควรเรากรีชาพล
อุเทนเจ้าไอศวรรย์
๑ มาตยาขัดโองการ
อุเทนพระภูมิ
๑ หนึ่งเจ้าอุเทน
มนตรีกระซิบหูคชา
๑ หมู่พวกคชคเสนทร
นำพวกบริวารตน
๑ ถำรบด้วยโยธา
อันจะรบด้วยคชสาร
๑ ท้าวฟังคำเสนา
จำคิดกลอุบาย
๑ มาตยาหนึ่งผู้ใหญ่
อุบายกลหนึ่งดี
๑ ช่างซกหล่อไปด้วย
แล้วเอาผ้าขาวอ่อน
๑ จึงเอาดินสะอาด
ทำล้อเลื่อนบังเหียน
๑ ท้าวสดับคำอำมาตย์
ตรัสว่าทำกุญชร

ยังมีอยู่มากมาย
ย่อมปรากฏในสากล
ผู้เป็นเจ้าของมฤดาล
หนึ่งมีทรัพย์นับโกฏิแสน
ให้เคื่องคาพระทัยแค้น
ท้าวเธอเกิดความโมหัน
ไปประจญด้วยทรงธรรม
จะเปลื้องปล้นเอาธานี
ว่ามีอาจจะต่อตี
ย่อมสิทธิในสารตรา
หมู่คเสนทร์เป็นโยธา
แล้วดีดพิณประจำมนต์
ครั้นได้ฟังเกษมสนต์
มาสู่ท้าวท้าวดาวสถาน
ข้าจะสู้จนม้วยปรมาณ
พันประมาณข้าทั้งหลาย
อันกราบทูลมูลต้นปลาย
เอาให้ได้กรุงสามพี
กราบทูลไทไปทันที่
ควรให้ทำรูปกุญชร
ให้สานโครงให้บวร
หุ้มเป็นหนังว่าแนบเนียน
โบกประสมสีไว้แล้วให้ยื่น
ให้คนซกเชือกยนต์จร
ช่างฉลาดคิดจิตเอมอร
ได้เช่นนี้เห็นดีจริง

- ๑ ท้าวให้ผูกขำยนต์
ลองซึกสายล่อกลิ้ง
 - ๑ ท้าวทรงพระสรवलชม
แลประดุดังเป็น
 - ๑ ท้าวประธานซึ่งเสื่อผ้า
แล้วมีพระโองการ
 - ๑ พร้อมด้วยเครื่องสารตรา
นับได้ถึงหมื่นพัน
 - ๑ กับด้วยกฤษณชยนต์
เอาขำวางไว้ใน
 - ๑ ครั้นว่าเจ้าอุเทน
จงเร่งรีบจรลี
 - ๑ อย่าให้รู้เงื่อนเงา
ปกปิดคิดทำการ
 - ๑ ต่างรับโองการท้าว
ยกพลบทจรคลา
 - ๑ แต่งกองให้ชุ่มซ่อน
ตั้งค่ายไว้มั่นคง
 - ๑ ไว้ทางเดินขำยนต์
ประทับผูกจากกัน
 - ๑ แล้วเอาคูขำใหญ่
ไปวางไว้แทบชาย
 - ๑ แล้วซึกรูปขำยนต์
คนที่เข้าอยู่ใน
 - ๑ ได้ถึงสิบเจ็ดชั้น
คูขำทั้งกลาตมา
- เสร็จจับดลคนบ่สปลิ้น
รูปขำวงเหมือนหนึ่งเป็น
ขำประดิษฐ์คิดทำเห็น
ได้สมใจให้ทันฤบาล
ให้ขำทำคชสาร
ให้เตรียมพลไว้ครบครัน
เหล่าอาสากล้าแข่งขัน
สู้ทั้งนั้นเร่งรีบไป
เข้าไพรสมณฑันป่าใหญ่
แดนกรุงไกรเมืองสามพิ
ยกสู้พลตามคช
ลอบบอกเราอย่าทันนาน
กลยนต์เราซึ่งคิดอ่าน
อย่าให้รู้กลมายา
กัมกราบเกล้าบังคมลา
ล่องเข้าเขตกรุงสามพิ
แอบสิงขรพนาลี
ชิงปากซึกหากัน
อย่าให้คนเที่ยวปลวัน
อย่าเสียงสนั่นให้แพร่พราย
ใส่ไว้ในขำยนต์บาย
เชิงริมสระแดนเวียงชัย
เที่ยวสนลระวนกินหญ้าไป
ห้องขำใหญ่มากคณนา
แต่คนล่วนแกลั่วกล้า
ตามมรรคาถ่ายคูพลาจ

๑ อาหารมีทุกพรรณ
ครั้นคำออกจากข้าง
๑ ยังมีนายพรานหนึ่ง
ล่าเนื้อบ่อหยุดหยอน
๑ วันนั้นนายพรานไพร
มาใกล้ซึ่งสระรา
๑ หวังว่าจะบริโภค
สบายชายชื่นใจ
๑ เห็นรอยกฤษ์ชริง
เพื่อนสะกดรอยไปพลัน
๑ สำคัญว่าข้างจริง
ชาวผ่องละอออุ้น
๑ งามครบสบสมตัว
ผู้เฒ่าเล่าต่อกัน
๑ ว่าเราเห็นไม่ปด
ควรที่เป็นของหลวง
๑ วัชฌกาเห็นแน่นอน
รีบเดินตระบัดตะบึง
๑ วัชฌกาผาดเข้าไป
อุเทนพระจักรี
๑ วัชฌกาน้อมเกล้าถวาย
ซ้ำได้ผ้าละออ
๑ พบข้างเผือกสำคัญ
งามครบสบเจตนา
๑ ปลายหางเหมือนพืชนี
ย่างเดินดูอุดม

ในข้างนั้นบ่อาจนาง
พรั่งสว่างชกยันต์จร
เที่ยวตั้งตั้งแดนดงดอน
ตามสิงขรพนาว่า
เพื่อนเที่ยวไปในราวป่า
วัชฌกาแวะเข้าไป
อุทกยังอยู่ใน
เสด็จจิงโคลขึ้นมาพลัน
มูกูชังไม่จรผัน
วัชฌกาเห็นข้างยนต์
สรรพทุกสิ่งงามชอบกล
ครีอมงคลข้างฉันทันต์
เทียมเกิดตัวเพ็งเห็นนี้
ว่าฉันทันต์ตั้งเงินยวง
เห็นหมดจดงามางวง
ข้างทั้งปวงมิเทียมถึง
กลับนครบ่ทันหึ่ง
บรรลู่ถึงกรุงสามพิ
เฝ้าท้าวไทหน่ออิบตี
เสด็จนั่งห้องโรงทอง
บังคมบาทแล้วพูลฉลอง
เที่ยวด้อมมองหามฤตี
องค์ฉันทันต์พลายโสภา
ถ้าได้มาว่าพืชม
รูปทรงดิงามสบสม
พระบรมทราบหฤทัย

๑ ฉบับ แล ๑

๑ ปางนั้นอุเทนจอมไตร
พระทัยปรีดิ์เปรมเกษมศาสนา	ฟังนายพรานไพร
๑ ท้าวจึงมีพระโองการ
คชสารอยู่ใกล้ฤๅไกล	ตรีศกานายพราน
๑ วิชฌกากราบเต็มไป
อยู่ใกล้แดนเมืองทรวงธรรม	ว่าคชเคนทร์ชัย
๑ มัคคานับได้สามวัน
ทราบได้ละอองบาทา	ของค์ทรวงธรรม
๑ ท้าวให้รางวัลพรานป่า
แล้วท้าวบัญญัติแก่เสนี	เงินทองเสื้อผ้า
๑ ให้เตรียมรีพลโยธี
พร้อมด้วยอาวุธทั้งหลาย	เร่งรัดบัดสนี่
๑ มาตยาตรวจตราพลไพร่
ตามมีโองการตรัสสั่ง	เสร็จแล้วโดยหมาย
๑ กราบทูลท้าวเจ้านครัง
พระองค์จงแต่งกายา	ท้าวสดับวจนัง
๑ จับพิณสินชัยยาตรา
สะพักเฉียงบ่านิรบาล	พระขรรค์จรคลา
๑ ขึ้นทรงเศวตคชสาร
ก็ตามเสด็จอุบดินทร์	ชาวที่บริวาร
๑ ออกจากนคราโดยถวิล
เร่งรีบบริวารคลาไคล	เหน้าหน่อนรินทร์
๑ ตระบัดกองด้วยข้างชัย
อุเทนเธอตามข้างยนต์	รู้ว่าท้าวไท

- ๑ กองคอยดูเห็นฤสหาย ล่วงเข้าไปในค่าย
ล้อมกระหวัดเอาไว้มั่นคง
- ๑ เข้ากลุ่มรุมจับเอาองค์ อุเทนท้าวลง
จากหลังอาชามินาน
- ๑ ความเหน้อยเป็นพันประมาณ บ่ต่อรบราน
ทหารเข้าม้ดร์ดริง
- ๑ ไพล่แขนไว้หลังแขงชิง พาไปบ่หิง
ทูลถวายแก่เจ้าภพไตร
- ๑ อีกพิณศิลป์ศรนั้นไซ้ไร มอบกลาดดาษไป
แต่ล้วนทหารอาสา
- ๑ ท้าวจันทรประโชติศิรา ทอดพระนัยนา
เห็นเจ้าอุเทนหน่อกษัตริย์
- ๑ ท้าวสงศรีจำรัส มีโองการตรัส
ว่านี้ฤเจ้าสามพี
- ๑ ยิงยวดอวตฤทธิ์ไพรี ด้วยพวกคช
เป็นพาหนะสงคราม
- ๑ กษัตริย์ทุกเขตเข็ดขาม ออกชื่อเลื่อนาม
เราเห็นก็น่าอาลัย
- ๑ ท้าวทรงสำราญบานใจ สั่งให้เอาไป
ใส่คุกไว้พลันทันที
- ๑ ตรีกิในหญทัยฉิบดี ว่าเจ้าสามพี
องค์นี้สมบุญนรกาย
- ๑ ครั้นจักปลงชีพให้วาย คิดน่าเสียดาย
ไหนเล่าจะได้มนต์ดีพิณ
- ๑ จำกูจะเลี้ยงดูให้กิน แล้วจักล่อลื่น
เอามนต์กระชิบคชา

๑ ได้แล้วจึงจักเช่นฆ่า	ให้ม้วยมรณา
เห็นว่าจะสมใจปอง	
๑ คิดแล้วประทานเงินทอง	เสื้อผ้ากำยกอง
ให้แก่พวกพลอาสา	
๑ จึงให้แต่งโตกยกมา	แกลั่มแนมสุรา
ตั้งเต็มหน้าห้องพระโรงชัย	
๑ หาบหามถังเหล้าน้อยใหญ่	มาพร้อมบัดใจ
พระองค์เสวยชัยบาน	
๑ ต่าง ๒ เชิญชมสำราญ	ได้รับประทาน
สุราพาเพื่อพูดกัน	
๑ กินแกลั่มแนมเหล้าข้าวปล้น	อิงคะนึ่งนี่น
เมามัวทั่วทุกชนา	
๑ ว่าเราจับได้พระยา	ข้าศึกตัวกล้า
เพราะด้วยปัญญาเจ้าเรา	
๑ บ้างว่าสู้อย่าดูเบา	ได้มาด้วยเรา
เข้ามัดไพล่แขนเอาเป็น	
๑ บ้างว่าข้าตัวแขนเข็น	เข้าจับอุเทน
วันนั้นสนุกเหลือใจ	
๑ ต่าง ๒ เมาค้าวว่าไป	อวดโง่งโง่งไป
พรรณนาซ้ำไยป่วยการ	
๑ ปางเมื่ออุเทนนิรบาล	ขับอาษาชาญ
ก็ตามช้างชนรีบพา	
๑ ไปพันพวกพลโยธา	ทหารทั่วน้ำ
รับตามบ่ทันพระองค์	
(เก็บสะเอวนักถือสาวเอ๋ย : ผู้จาร)	

๑ ท่านไปหิ้งอาษาทรง ต่างก็เที่ยวเลี้ยววงแสวงหา	ที่ในไพรระหง
๑ ท้าวทุกขอบเขตริฎวา เหวผาสุมทุมพุ่มไพร	เตราะธารกลางป่า
๑ ไม่พบเจ้ากรุงเวียงชัย ว่าไอ้พระจอมจักรพาล	ร่ำหาอาลัย
๑ ควรหรือละทิ้งบริวาร ไม่รู้ที่จักตามหา	ไว้ในตงदान
๑ หรือว่ายักษ์ินีผีป่า เป็นคชใจร้ายสาครจรจ	แก้งแปลงกายมา
๑ ล่อลวงเอาไปแมนมัน แต่ก่อนหอนพันผ่านไป	อันว่าคชวัน
๑ ครั้งนี้เราบัดสีจใจ อาเพศเหตุผลหนหลัง	น่าที่จะสงสัย
๑ ให้พลางเที่ยวหาราชัง รอยคนกล่นเกลื่อนมากมี	จึงพบที่ยัง
๑ เห็นค้ายภายในไพรศรี ร้องเรียกตลอดถึงกัน	ชักปีกดาตี
๑ ต่างดูเห็นเป็นสำคัญ เข้าเขตข้าศึกปองหมาย	ชะรอยองค์ทรงธรรม
๑ พลัดไปแต่องค์เดียวตาย เที่ยงแท้ดังจินดา	ไหนจะรอดเป็นร่างกาย
๑ เที่ยงตามกุตลาวสนา พระองค์จึ่งกลับคืนครอง	ถ้ามีบุญญา
๑ ควรแต่งคนไว้เป็นกอง แล้วกองสืบหาอาการ	คอยด้านดอมมอง

๑ คิดพร้อมกันแล้วมีนาน	จัดแจงแต่งการ
ประจําค้าย่้านด้วยไว	
๑ ระวังดูทางมาไป	อย่าได้ไวใจ
เกลือกท้าว ๘ กลับมา	
๑ กล่าวถึงอุเทนกษัตรา	เมื่อเข้าศีกพา
ราชาไสร้ชั้นแขง	
๑ พระองค์ทรงโคกกันแสง	ในใจบ่แสดง
ออกให้ปรากฏแก่คน	
๑ แล้วคิดมานะถือตน	ครั้งน้้หลงกล
จะโทษใครเล่าออกอ	
๑ ตามแต่กุกุศลสร้างมา	ไม่วายชีวา
จะค่อยท่วงที่อุบาย	
๑ เกิดเป็นกษัตริย์สี่สหาย	แทบมรณม์้วยวอดวาย
อย่าให้เสียศักดิ์สุริยวงศ์	
๑ เป็นชายไม่อาจใจทะนง	ว่าตัวเอกองค์
เกิดกำลังมากเสียตน	
๑ คิดแล้วจึงตรัสยุบล	ถามไปบัดดล
นี่แน่ท่านนายคุมเรา	
๑ นายเอ็งพาโลใจเบา	แต่งกลล่อเรา
มาแล้วไยจำหนงอยู่	
๑ คิดคดนำอายอดสู	ล่อลวงเอาตุ
มาไวในคุกทุกข์ทน	
๑ จะฆ่าเราให้สิ้นชนม์	ฤจะปล่อยตัวตน
อย่างใดไม่บอกวาที่	
๑ นายท่านเหมือนกะสตรี	ใช้กลวิธี
ตั้งน้้ก็น่าอดสู	

๑ นายไปไหนแล้วฤอยู่	สุเร่งไปสู
นายสุรู้แจ้งอาการ	
๑ ผู้คุมตอบว่าภูบาล	จอมเจ้าจักรพาล
ประทานเลี้ยงดูสุรา	
๑ แก่พวกทหารอาสา	เจ้ากรุงนครา
ทรงเสวยด้วยกันสำราญ	
๑ ยังร่วนอยู่ด้วยเลี้ยงงาน	ผิดแพกอาการ
บ่ควรไปด้วยพระไท	
๑ ท้าวฟังห้าวร่อโยไพ	จับเรามาไว้
แล้วนั่งกินเหล้าอยู่สบาย	
๑ เอ็งเร่งไปทูลแก่นาย	จะเป็นฤจะตาย
อย่าแห่งเร่งแจ้งอาการ	
๑ ผู้คุมมีอาจะต้านทาน	จึงให้นักการ
ผู้หนึ่งไปทูลรู้สี	
๑ แก่ท้าวจันทรประโชติเรืองศรี	ตามเรื่องคดี
แห่งพระอุเทนกล่าวสาร	
๑ ขณะนฤบดีเจ้าศฤงคาร	ทรงเสวยชัยบาน
เมามายหลายเหลือพักตรา	
๑ ครั้นแจ้งทูลแกลงกิจจา	ท้าวทรงโกรธา
ว่าแม่เจ้ากรุงสามพี	
๑ ยังองอาจใจพันทวี	ว่าได้เช่นนี้
จะเห็นคิดไว้เราสักวัน	
๑ พระเนตรท้าวแดงแสงฉัน	ลูกจากแทนปลัน
เสด็จฉลองพระบาทยาตรา	
๑ ลืมทรงเสลี่ยงสลักงา	มหาดเล็กซ้ายขวา
วิ่งพुरुตามเสด็จจร	

๑ ครั้นถึงเรือนจำภูธร ทอดพระเนตรพ่อน
นั่งแลแล้วตรัสถามไป
๑ ภูมิเกษมน์กัไซร์เพื่อนเอ๋ย ๑
๑ ภูธรอุเทนเนื้อไท เขาลาลีโว
ว่าเชือกษัตริย์ขัตติวงศ์
๑ กระไรวาจาอาจอง ไม่กลัวชีพขง
อันอยู่ในเงื้อมพระกร
๑ แห่งเราแล้วแลนรินทร อย่างกล่าวต้อรอน
ดังอะนั่นพลันถึงตาย
๑ เออ เจ้าว่ากล่าวหยาบคาย เหมือนหนึ่งค่านาย
นักการไปแจ้งภูไฉน
๑ อุเทนخانตอบด้วยไว อำมาตย์ทูลไท
ฉันใดกัตั้งนั้นจริงฤ
๑ เป็นชายถือความคิดหญิง นับว่ายอดยิ่ง
เรายังไม่ชมปัญญา
๑ ท้าวจันทร์ประโชติศรธา จึงทรงโกรธา
หมายจะมล้างชีวาเสียพลัน
(ไปฉันจึงหันก่อนแล : ผู้จาร)

๑ ดลจิตให้คิดติดพัน อาลัยใจพลัน
ด้วยว่าเวทมนต์กฤษุช
๑ ก้อย่าเพื่อให้ชีพมรณ์ จะค่อยอ้อนวอน
ขอเอาคุณเวทโดยงาม
๑ คิดแล้วจึงองค์ทรงนาม มีพจนีถาม
พระเจ้าอุเทนบัดดล

๑ ท่านเอยจงให้เวทมนต์ กระซิบแห่งกรรมคชี่	ซึ่งบอกยุบล
๑ อุเทนขานตอบจักกรี รู้ดีก็จะได้มนต์ตรา	จะเป็นใดมี
๑ ดัดพิณกระซิบคชา กราบไหว้ภูจะให้มนต์เรียน	ครั้นท่านวันทา
๑ ประสิทธิ์มิให้ผิดเพี้ยน ท่านจักนบนอบฤไฉน	ก็พึงเล่าเรียน
๑ ท่านตอบว่าจักไหว้โย เหมือนบุตรของเราบมิปาน	หนุ่มน้อยหน่อโท
๑ อุเทนตอบถ้อยนิรบาล เรานี้มิให้อาคม	ท่านไม่นมัสการ
๑ ท้าวจันทร์ประโชติบรม ว่าเหวยอุเทนธิดี	ตรัสตอบคำคม
๑ เจ้าชั้ดโองการเรานี้ ให้ถึงซึ่งความม้วยมรณ	จจะมล้างชีวี
๑ ท่านบอกมนต์แก่เราอย่าคลาย รอดกายจงเร่งรำพึง	จึงจะพ้นความตาย
๑ คำเรานี้แท้จริง เอาแต่ตัวรอดชีวัน	ท่านอย่างแขงซึ่ง
๑ อุเทนฟังถ้อยสรวลสันต์ ว่าไม่เสียดายชีวี	ตอบพจนะพลัน
๑ แม้นท้าวลงโทษฆ่าตี เราไม่ประสิทธิมนต์	ครั้นไม่ชูลี
๑ จะสู้ออดเวทคาถา เกิดมาอย่าให้เสียวงศ์	ตายไปดีกว่า

๑ กษัตริย์แมนม้วยชีพปลง ไม่ย่อท้อความมวอดวาย	สงวนศักดิ์มั่นคง
๑ ท่านนี้เป็นใหญ่แต่กาย ยังไม่เป็นเจ้าหัวใจ	ข้าตริกนิกหมาย
๑ แก่ช้ำก่อนหนาท้าวไท กว่ากายแห่งเราสิ่งเดียว	ตัวเธอเป็นใหญ่
๑ แมนท่านลงโทษโกรธเกรี้ยว ตามจิตทรงคิดปรารภณา	จะกัดจะเคี้ยว
๑ ชื่อคือวตฤทธา จึงจะนับว่ามีฝีมือ	ต่อชชไอยรา
๑ ใครยึดจะได้นับถือ ว่าท่านชนะแก่เรา	เขาจักเล่าลือ
๑ นี่คิดล่อลวงเอาเขา แล้วกลับว่าช่างคิดจริง	โยธาจับเรา
๑ ความคิดเป็นอย่างผู้หญิง ด้วยกลมายาต่าง ๒	ลวงเราแท้จริง
๑ แมนตายวายชีพจากร่าง พระมนต์แก่ท่านเปล่าตาย	ข้านี้มีวาง
๑ เรียนรู้มิได้ยอบกาย ข้าไม่บอกให้ท้าวไท	นบนอบครุบาย
๑ ธรรมดาลูกศิษย์ผู้ใด ต่อจึงจะได้วิชา	ปรนนิบัติถึงใจ
๑ เรียนรู้อย่าถืออาตมา คำเข้าปรนนิบัติจึงควร	นบนอบวันทา
๑ ว่าครูท่อนรู้กระบวน ปราศจากวิชาแท้จริง	ร้ายดีถี่ถ้วน

๑ หนึ่งเล่าอายุแก่เมียมีง ลูกชายแลหญิงหอนมี	ปราศจากบุตรจริง
๑ หนึ่งเล่าเหมือนฟ้าธิบัติ จะมีรวดร้ายชิงบริวาร	เรายืดยศศักดิ์ศรี
๑ หนึ่งเล่าอายุทำพิสดาร ในจิตวิญญาณมีตมน	ฤทธิ์ทำบทรากุญ
๑ ข้าแต่ท้าวเจ้าสากล จะเรียนมนต์นี้ได้ไหน	ท่านไม่มอบตน
๑ ท่านเอ๋ยรำพึงเข้าใจ อย่างทรงฟูไฟเลยหนา	อย่าน้อยพระทัย
๑ บัดจันทร์ประโชติจักรา ราชาตรีกรตรองซ่องใจ	ได้สดับพจนา
๑ ด้วยบุญอุเทนท้าวไท ให้ท้าวหลงไหลในมนต์	กุศลดลใจ
๑ กระซิบบุญขรียังยง สมบัติในกรุงสามพี	ท้าวทั้งสากล
๑ ให้ท้าว ๘ เคลี้ยินดี เสนาหาแก่เวทมนต์คซัง	หลุทัยเออมี
๑ ท้าวตริกนิกในใจหวัง เอาผู้อื่นมาให้เรียน	ครั้นภูจะยง
๑ ปรมนิบัติอาจารย์อ่านเขียน เกลือกจักแพร่ไปมากมาย	ได้มนต์ซึ่งเรียน
๑ เรียนเองจักนบมอบไหว้ ฉันใดจะได้เวทมนต์	จักคิดแก้ถ่าย
๑ จักกูจักอุบายกล เรียนมนต์ติดพิณไว้ก่อน	ให้ธิดาตน

- ๑ แล้วก็จะคิดฝันผ่อง
จึงไม่ต้องถวายบังคม
 - ๑ อุบายอันนี้เห็นสม
ก็มีพจนานถกล่าวสาร
 - ๑ ว่าเจ้าอุเทนนฤบาล
ถ้อยคำซึ่งเราสำแดง
 - ๑ จักให้นางค่อมคนแห่ง
กราบไหว้เล่าเรียนคาถา
 - ๑ ท่านอยู่นอกม่านนั้นหนา
ให้แก่นางค่อมอันมี
 - ๑ ในม่านท่านบอกจงดี
กราบไหว้ภายในม่านทอง
 - ๑ อุเทนตอบคำโดยปอง
มิได้จำเพาะหญิงชาย
 - ๑ ครั้นว่ามานบนอบไหว้
มิได้จำเพาะผู้ใด
 - ๑ ท้าวฟังขึ้นชมภายใน
พวกรู้จะให้มาเรียน
 - ๑ ว่าแล้วท้าวกลับมณเฑียร
สนมเฝ้าดาษเดียรแจจัน
- ๑ ทำมีโองการตรัสพลัน ๑
- ๑ ให้หาจอมขวัญเจ้าวาสุทัตติดา
ไปเชิญธิดานางวาสุทัตเทวี
 - ๑ มาถึงกราบเกล้าฯ
เรามีพระราชโองการ
- เรียนแต่บังอร
คิดแล้วบรม
จงแจ้งอาการ
เรานี้มาแจ้ง
บอกเวทมนต์ตรา
นางค่อมทาสี
เสร็จจนทั้งผอง
บอกให้โดยหมาย
เธอตอบด้วยไว
นั่งอาสน์วิเชียร
ทาสีรับราชขงคา
พิตรรงค์เรื่องศรี

- ๑ บอกโพล้ไม่ใคร่พาทิ ด้วยเหตุใดมี
มิบอกออกตามสัจจัง
- ๑ ผู้เฉลยกล่าวแก่โดยหวัง ว่าเจ้านครัง
ท้าวจันทร์ประโชติทรงธรรม
- ๑ กลัวเจ้าอุเทนจอมขวัญ กับนาถเอววัลย์
เห็นกันจะเกิดเสนาหา
- ๑ เหตุนี้จึงจอมจักรา บอกสองชนา
อำพรางวาจาปตรง
- ๑ ปางนี้ท้าวจันทร์ประโชติทรง ตรัสสัจโดยจง
ให้แต่งซึ่งตำหนักจันทร์
- ๑ แล้วรายรั้วให้รอบกั้น ม่านวงเจ็ดชั้น
รายคนประจํารอบไป
- ๑ ห่างแต่ตำหนักออกไป พ่อพูดสิ่งใด
ในม่านมิให้ได้ยิน
- ๑ แล้วเอาอุเทนรินทร์ ไว้นอกม่านวง
หวังจะให้เธอบอกอาคม
- ๑ อำมาตย์รับสั่งบรม มาบอกเจ้ากรม
ให้ทำสำเร็จเสร็จการ
- ๑ ครั้นรุ่งฟุ้งแจ้งแสงฉาน บัดนาถนงคราญ
นางวาสุทัตธิดา
- ๑ เจ้าทรงประดับกายา พร้อมเหล่าคนา
นางเฒ่าชาวที่จรไป
- ๑ กราบลาพระบิดาไท ท้าวทรามวัย
เข้าไปกระชิวาที่
- ๑ เจ้าร่ำประหยัดจงดี กำเนิดชั้นที่
อย่าให้ได้ยินเล่าเรียน

๑ เจ้าจงดุตสาห์พากเพียร
เร่งเรียนคิดหมายเข้ามา	จำให้แนบเนียน
๑ นางวาสุทัตธิดา
กราบลาแล้วเสด็จจรจัด	รับราชชงคา
๑ ไปสู่ตำหนักด้วยพลัน
เข้ายังม่านกั้นชั้นใน	จึงเจ้าผายผัน

(ณรรสีแก้วทัด ๑ ไฉจันเขียนห้าหกปะทัดและลูกเจ้าเอ๋ย : ผู้จาร)

๑ ผู้คุมคลายตัวท้าวไท
เรือนที่นอกกันกาง	เอามาไว้ใน
๑ ผู้คุมถอยออกไปห่าง
ต่าง ๒ หลีกตัวตามสั่ง	หมู่พวกสนมนาง
๑ นางนั่งภายในม่านบัง
แล้วยังเสาวนีย์บอกพลัน	กราบไหว้โดยหวัง
๑ ว่าคู่ก่อนท่านผู้อื่น
ข้าไหว้คุณครูแล้วนา	รู้เวทมนต์นั้น
๑ ขอเรียนมนต์ลลคาถา
ให้ข้าเรียนรำจำใจ	จงบอกกิจจา
๑ ปางนั้นอุเทนท้าวไท
ให้นางว่าไปตามพลัน	บอกคาถาไว
๑ นางพากเพียรอักษรัง
ไม่โกนประจักษ์อักษร	หลายหลากครั้ง
๑ ด้วยว่าวรรณาลบังอร
ลึนนั้นแต่งต่างวาจา	ไม่เคยฝึกสอน

๑ มิได้เดามาเดาอักษร มันส์ซัดคอยหญุกัย	อุเทนราชา
๑ หรณโหดสดับว่าไป ชาติหน้าว่ากะไรเต็มที	อีคอมน์ไฉน
๑ ค่อมคนคิดร้ายบัดสี มิว่าให้ต้องตามเรา	สอนอะไรพื้นที่
๑ กูสอนพำ ๒ ไม่เอา นำตบปากให้ฟันร่วง	ว่าแซเชียนเปล่า
๑ ท้าวไทบ่นว่าทรามสงวน คิดเค้าสาวสัน	ตัดพ้อลามลวน
๑ เมื่อนั้นจึงนถนักรรรม์ สำคัญว่านายคนจน	เห็นท้าวหุนหัน
๑ ชี้เรื่อนน้ำเต้าเจ้ากมล กุคิดดูน่าอาย	ต่ำกว่าคนค่อม
๑ นางโกรธตอบคำหยาบยาบยี้ คนชื่อหรีชาติประมาทกุ	ว่าชี้เรื่อนนาย
๑ ถ้อยคำคารมข่มขู่ ค่อมคนเป็นกุกยังหรือ	ทุระออกอดสู
๑ เป็นหญิงไม่เคยหตปรี ถือโทษโกรธคนใจไว	ผิดพลั้งปากดี
๑ นางไม่รู้ว่ามีหน่อไท สำคัญว่าคนอันธพาล	อุเทนจอมไตร
๑ ฝ่ายไทธิดีนิรบาล โวหารสามารถอาจอง	ได้ฟังนงคราญ
๑ ชะรอยว่าเชื่อเผ่าเหล่าวงศ์ สิงหนาทราชสีห์ไกรสร	กษัตริย์สัตย์มั่นคง

๑ ผิดที่ ๒ ค่อมสุนทร ถากถาคำเสียงจับใจ	โต้ตอบคำก่อน
๑ จำจะดูให้รู้เช่นใน คำขาราวใครปูนปาน	กมลเหตุภัย
๑ คิดแล้วสมเด็จจนิรบาล แลเห็นนงคราญมารศรี	ลอดแกวกแยกม่าน
๑ ทรงโฉมประโลม(โล)กีย์ จึงมีวาจากามไป	ท้าวถวิลยินดี
๑ ว่าเจ้าทำน้องยาใจ บอกไปอย่าเอื้อนอำพราง	วรनुชบุตรใคร
๑ เมื่อนั้นนางนาถโฉมปราง เกิดความกำดัดนึกบอง	แลเห็นทรงนาม
๑ ด้วยว่ากุศลทั้งสอง นางน้องมีจิตเสนาหา	เคยเป็นคู่ครอง
๑ พิศโฉมประโลมลานตา เสวนาตอบพลันทันที	วรนาถฉายา
๑ ขานไปว่าข้าบุตรเจ้าธรณี ชื่อมณฑาวงค์พงศ์พันธุ์	พระนามชนนี
๑ นางผู้บุตรองค์ทรงธรรม์ ชื่อวาสุทัตกษัตริ	มีนามสพสรรค์
๑ ข้าแต่ท่านผู้ธิดี ชื่อเสียงปิตมารบ้านเมือง	นามกรท่านมี
๑ จึงบอกให้น้องรู้เรื่อง ด้วยเหตุเภทผลกลไร	พลัดมาคาเคื่อง
๑ ฟังชอบตรัสตอบทรมวย พี่รักจักแจ้งกิจจา	ว่าเจ้าอย่าอาลัย

๑ ตัวพี่คือเจ้านครา
ปะรันตะปะปิตุรงค์	สามพืมหา
๑ นางจันทวีรวงศ์
สองท้าวคือปิตุมารดร	ชนนีสุริย์วงศ์
๑ นามพี่อุเทนรินทร
ยอมถวายด้วยไບเงินทอง	ร้อยเอ็ดนคร
๑ บิดาเจ้าทำกลयोग
लगจับพี่มาलगโยย	ล่อซ่างคนคนอง
๑ ตรากตรำทำพี่ตีโยย
ต้องโยยเพียงจะสิ้นชีพชนม์	เดียดแดหิวโยย

(เขียนไม่ได้ลุงเจ้าอา : ผู้จาร)

๑ วานวาราชาเสด็จดล
ว่าจะให้นางค่อมมาเรียน	มาบอกยุบล
๑ มนต์กระชิบกุญชรจำเนียร
คดีพี่เรียกหมู่คชวัน	ชำนาญอ่านเขียน
๑ เหตุใดบิดาแจ่มจันทร์
ดังนั้นพี่งู้เถิดนาง	พูดไพล่คลายพันธุ์
๑ นางฟังท้าวแจ้งสำแดงความ
บิดามารดาตฤงคาร	บอกเรื่องพระนาม
๑ รู้ว่าเจ้าจอมจักรพาล
เยาวมลายมีจิตพิสมัย	โกสามพิสาร
๑ รักท้าวดำดั้นถวิลใจ
ตรีกันก็สรรพสมปอง	ถ้าได้ร่วมไม-

- ๑ ครี้อแก้วแกมบนพคุณครอง นางนึ่งตริกครอง
ภายในกระสันกามา
- ๑ จึงว่าข้าแต่กษัตรา ทรงฤทธิ
- ๑ ซึ่งได้ยกคำหนักเบา โปรดให้บรรเทา
โทษอย่าถ้อถ้อยคำ
- ๑ พระองค์ทรงแจ้งสัจจำ จึงปลอบตอบคำ
ว่าที่ควรถือใจ
- ๑ บิดาพรางเจ้าเล่าไฉน ด้วยว่าอรไท
กับพินี้จะเห็นกัน
- ๑ เกิดความเส่นหากระสัน จิตคิดตั้งนั้น
แมนมั่นจงแจ้งหทัยา
- ๑ ดูก่อนแก้วพินิดา ชะรอยว่าวาสนา
เราสองซึกปองมาสม
- ๑ พี่จะขอฝากกายแก่ทราวมชม ด้วยความปรารมภ์
ใจเปลี่ยวด้วยโคตรเอก็
- ๑ ปลงจิตผูกมิตรไมตรี กว่าจะสิ้นชีวี
มารศรีจึงทรงเมตตา
- ๑ นงคราญขานตอบราชา น้องกลัววาชญา
บิดาจะโกรธโทษทัณฑ์
- ๑ หนึ่งเล่าทำวเจ้าไอศวรรย์ ไหนจะไร้ซึ่งภรร-
ยาย่อมมีมากหลาย
- ๑ ตัวข้าบควรฤสาย เจรจาแต่่างาย
ไม่ถูกระบอบชอบที่
- ๑ ถ้าจะเอาไปเป็นทาสี ไซ้เมียจักรี
เช่นนี้เห็นได้ตั้งใจ

- ๑ พระลวงล่อให้น้องหลงไหล จ๊ะจี้ไฟโร
มาผูกมิตรมัยอ่อนหวาน
- ๑ น้องจะเอาท่านเป็นอาจารย์ เรียนมนต์คชสาร
กลับเลี้ยวเกี่ยวพานพาโล
- ๑ เร่งออกไปบอกคาโธ เรียนพอสาคนงั
ไอ้โย้เอาสิบมิตร
- ๑ ท้าวต้องโฉมงามทรามสงวน เมียยังทั้งบวน
เป็นเพื่อนดอกนาง
- ๑ เพื่อนทุกซ์หายากโฉมปราง เพื่อนสุขรอบข้าง
ครั้นทุกซ์ทิ้งขว้างห่างหนี
- ๑ น้อยหรือเจ้าว่าพีนี จะเอาเทวี
ไปเป็นคนใช้ภริยา
- ๑ ไม่เป็นดั่งนั้นขวัญตา เจ้าดวงชีวา
เจรจ่าบ่ควรคิดหมาย
- ๑ พี่เป็นกษัตริย์สืบสาย สาวสนมกรงกาย
ของพีนีใช้นับแสน
- ๑ ถ้าเจ้าช่วยพี่คราวแคลน คุณล้ำดินแดน
แม้มีม้วยไม่ลืมคุณนาง
- ๑ จะเชกเอกองค์โฉมปราง แสนสาวสคราญ
พี่จักมอบให้อรไท
- ๑ หนึ่งในคิดว่าศิษย์ครูไซร์ อย่าแหงนแคลงใจ
ไซ้ว่าจะเกิดเวณี
- ๑ ฝ่ายยอมสอนเมียถ้วนถึ ปรนนิบัติภักดี
เป็นเวณีสืบมาแต่หลัง
- ๑ หนึ่งในพี่ประมาทพลาดพลั้ง พาโลโวหัง
คิดว่านางค่อมคดชา

๑ จำให้ภัยพียา	อย่าถือโทษา
แก้พี่เลยงามทราวมสงวน	
๑ สองกษัตริย์พุดเกี่ยวลामลวน	ถูกต้องกระบวน
แยมัสมรสสบในใจความ	
๑ นางค่อมอ่อนน้อมโดยงาม	บังคมทรงนาม
เกิดความกระสันโลกีย์	
๑ แต่ว่ามานะกษัตริย์	ภายนอกทำที่
เคื่องขัดแปรปรวนควรรคม	
๑ ภายในระรื่นชื่นชม	ปากหากนิยม
ห้ามว่าอย่าด่วนกวนใจ	
๑ ท้าวพลอบมิ่งมิตรพิสมัย	เซยปรางอรไท
กาไมกระสันแดลาญ	
๑ สองชมสมสุขเขมसानต์	พื่นแผ่นสุธา
กำเริบเอิบอาบอลวน	
๑ วลาหกไพรยปรายสายฝน	ตกต้องอุบล
เบิกบานคลายคลีกระพุ่ม	
๑ ภูมรินบินมาปรารมภ์	เอาซาบกุสุม
ผกาบานระรื่นชื่นใจ	
๑ ครั้นบ่ายชายแสงอโนทัย	นางงามทราวมวัย
ทูลไทอุเทนจักรี	
๑ ว่าข้าได้ฝ่าฐลี	จงโปรดเกศี
น้องนี้สร้างสมภาร	
๑ อย่าละไว้เดียวแดลาญ	ให้น้องอัประมาณ
ปกเกล้าน้องเท่าวันตาย	
๑ ท้าวตอบพลอบนุชฤสสาย	อย่าข้องหมองหมาย
พี่จะให้ป็นเจ้านักสนม	

๑ ว่าพลาบเซยปรางทราวมชม บั้งคมกราบเกล้าภัสดา	สองศรีภริมย์
๑ ค่อยอยู่เถิดจอมจักรพาล์ น้องรักจักลานรินทร	บายชายเวลา
๑ กลับสู่ไพชนโดยถวิล น้องรักนักกลินลาจร	รุ่งแจ้งแสงศิลป์
๑ มาสู่ภูมินทร์นรินทร จนใจจำเจรจากัน	ดุจน้องอวารณ์
๑ อุเทนตอปล้อยจอมขวัญ แก่นาถนักรธรรมโถมปราง	ขอฝากชีวิตัน
๑ เจ้าอย่าละเมินเหินห่าง บารุงจงช่วยภักดี	เห็นดูพี่บ้าง
๑ นางฟังอาลัยภูมีย์ ไปยังมณฑลไพชน	กราบลาแล้วลี
๑ กับจันทร์ประโชติภูวดล ธิดากลับมาสถาน	เห็นนางนิรมล
๑ จึงตรัสถามว่าเยาวมาลย์ ยากง่ายได้แล้วฤไฉน	เรียนมนต์คชสาร
๑ นางกัมกราบพุลทันใจ เรียนได้บ้างแล้วบิดา	ว่าลูกนี้ไป
๑ ท้าวฟังชื่นชุ่มหทัย ขวัญพ่อเจ้าเร่งเรียนเอา	ตรัสว่าแก้วตา
๑ นางลาบิดากลับเทหา รัญจวนครวญถึงท้าวไท	สู่ปรางคั่นงเยาว์
๑ ครั้นรุ่งรุ่งแจ้งแสงใส เจ้าจึงจัดแจงกายา	สู่ทัตทราวมวัย

๑ หมากรุกก็ดูรจนา	สิ่งของโอฬาร
สำหรับกษัตริย์ทรงเสวย	
๑ พร้อมแล้วโฉมงามทราชมัย	เสาวนีย์กล่าวเฉลย
ชวนก้านันนาคคลาจร	
๑ ไปสู่ตำหนักบวร	ผู้คุมก็ผ่อน
อุเทนท้าวเข้ามาใน	
๑ ตำหนักนอกม่านวิจิตร	ลับตาสนมใน
แล้วฝูงคนคุมพระองค์	
๑ แผงม่านบังกายดำรง	นั่งแนบโฉมยง
พระองค์เล่าโลมเมียววิญ	
๑ เซยชมภิรมย์แจ่มจันทร์	มาได้หลายวัน
ทรงธรรม์จึงคิดอนุสนธิ์	
๑ ดูก่อนบรรณานิรมล	เราจักคิดกล
ใดเล่าจะพ้นความตาย	
๑ ครั้นไปพ้นภัยโดยหมาย	คอยเมื่อท้าวสบาย
กลับมาถวายบังคม	
๑ ท้าวค่อยคลายความปรารมภ์	โฉมงามทราชมช
เจ้าพี่จักคิดฉันท	
๑ นางวาสุตตอไร	กราบทูลภูวไนย
น้องไซร์จักช่วยแก้ถาย	
๑ กราบทูลมุลกิจอุบาย	อย่าช้องหมองหมาย
ไว้หน้างานน้องเถิดไท	
๑ ท้าวตอบเสาวนาคทราชมวัย	อุบายกลใด
บอกไปให้พี่แจ้งก่อน	
๑ นางทูลตอบถ้อยนรินทร	ว่าอย่าอาวรณ
จงฟังน้องก่อนอย่าด่วน	

๑ คอยเมื่อท้าวสบายใคร่สวน อ่อนวอนขอพรบิดา	กราบทูลโดยควร
๑ ได้แลจึงจักโคลคลา ตามแต่ปัญญามารศรี	ตรัสว่าแก้วตา
๑ แม้นได้สบสมเอยพี ม้วยสิ้นสัญญ์บมิคลาย	กับเจ้าเทวี
๑ ความรักช่วยพันวอดวาย เอาอื่นมาเท่าบ่เทียม	ถึงจักมุ่งหมาย
๑ ซึ่งความแห่งเจ้าช่วยเรียม จะพึงพิสมัยไมตรี	วรนุชสุดเสี้ยม
๑ ตรัสพลางเขยนางเทวี เทวีหลงเล่ห์เสนาหา	หลงไหลกามี
๑ ท้าวลี้มแสนสาวบริพาร เข้าเฝ้าทั้งปวง	อีกกรุ่นักเสนา
๑ วรนงหลงแลลาญทรวง พิตุราขมาตรงค์ทรงวัง	ลี้มรักลี้มหวง
๑ ต่างจิตต่างคิดฝากฝัง จนบ่ายชายแสงสุริยา	ตามในใจหวัง
๑ นางจึงกราบบาทูลลี จรรลีไปเฝ้าบิดา	อุเทนธิดี
๑ ท้าวจันทร์ประโชติอิศรา มีชงคาถามไป	เห็นนางธิดา
๑ ดูก่อนแก้วพ่อพิสมัย จำใจได้แล้วหรือยัง	เรียนมนต์คชไกร
๑ นางทูลสนองพิตุรัง ได้แล้วพระองค์ทรงยศ	ว่าเวทคชัง

๑ ยิ่งแต่ประกอบโอสถ	ยาอันปรากฏ
ประกอบด้วยมนต์ดีดพิณ	
๑ ท้าวสดับนางทูลโดยถวิล	ไม่ทันรู้สิ้น
อุบายเป็นกลมายา	
๑ เชื้อคำพระราชธิดา	ตรัสถามกัลยา
วิธีเก็บยาอย่างไร	
๑ นางทูลพระบิดาไท	โอสถนี้ไซ้ไร
ให้เก็บในยามราตรี	
๑ ครั้นดาวกายพริกแสงศรี	ขึ้นมาด้วยดี
จึงเก็บโอสถสำคัญ	
๑ ให้ทันในคืนวันนั้น	ครั้นรุ่งจะพลัน
กลับกลายหายบ่พบพาน	
๑ ต้องจัดพาหนะกล้าหาญ	อันเดินเชี่ยวชาญ
ทันลีลาการดาวประจำ	
๑ ท้าวฟังจึ่งนงัถ้อยคำ	ยินดีที่ล้ำ
ว่าตามวรนาถปรารณา	
๑ ทูลว่าช้าแต่บิดา	ลูกจะขอคชา
ชื่อภควัดตีนาเคนทร์	
๑ หนึ่งเล่าประตู่ทั้งสี่เวร	จึ่งให้เรนทร์
สั่งนายพระทวารทั้งหลาย	
๑ สองบานประตู่เบิกบาย	เมื่อจรผันผาย
ขึ้นข้างออกนอกเวียงชัย	
๑ ห้ามอย่าให้คนผู้ใด	ทักทาบปราศรัย
จักเกิดอุบัติยา	
๑ กล่าวตอบถ้อยคำตำรา	อาจารย์พรรณนา
ขอทราบบาทาท้าวไท	

๑ ท้าวฟิ่งขึ้นชมสมใจ	สั่งเสนาใน
ให้ไปบอกเวรประตูดาน	
๑ แล้วให้สั่งหมอความญ	ผูกเครื่องคชสาร
สำหรับนางภควัดดี	
๑ พร้อมด้วยม่านกั้นกุบศรี	ให้ทันวันนี้
จะให้บุตรี่จี้จร	
๑ ไปเก็บโอสถถาวร	ในพงดงดอน
รับจรรยาในราตรี	
๑ หนึ่งว่านายประตู่ทั้งสี่	ถ้าเห็นเทวี
ลูกเราชี้ข้างกลางคีน	
๑ ห้ามอย่าหักมาฝืน	อย่าขัดแข้งขึ้น
แม้รู้จะลงโทษา	
๑ คำนี้เบิกบานทวารา	ทั้งสี่ทิดา
เสนาเร่งเร็วบอกกัน	
๑ มาตยากราบลาสิผัน	ออกไปไปพลัน
สั่งนายประตู่ทั้งสี่	
๑ นายข้างให้ผูกคชี่	เสร็จแล้วด้วยดี
กลับมาทูลพระองค์	
๑ นางวาสุทัตโถมยง	ขึ้นในใจปลง
ได้ตั้งประสงค์ความคิด	
๑ แล้วนางยอกรชูลิศ	บิดาทรงฤทธิ์
สถิตยังปรำงค์นางคราญ	
๑ คอยเมื่อลับเนตรปิตุมาร	นางชวนบริวาร
กลับไปหาท้าวภัสดา	
๑ ทูลแถลงแจ้งข้อกิจจา	ตามซึ่งกัลยา
แต่่งกลอุบายบอกความ	

๑ แก่พระบิดาทรงนาม ดั่งจิตที่คิดปองหมาย	ว่าสำเร็จตาม
๑ เมื่อนั้นอุเทนฤสา ระรินชื่นชมเปรมปรีดิ์	สดับคำโฉมฉาย
๑ ตรัสว่าขอบใจเทวี มีคุณแก่พี่คณนา	เจ้าช่างคิดดี
๑ นางกราบพูลแก่ราชา สองราลีนลาหนีไป	คำนี้แลพระอา
๑ ท้าวตอบว่าตามทรมว้ย เมื่อใดตามแต่ใจตน	เจ้าคิดแก้ไข
๑ ในอยู่เดี๋ยวนี้นิรมล อาวุธสำหรับกับกาย	พียงขัดสน
๑ ด้วยเขาเก็บริบฉิบหาย พี่คูชีวิตติดไป	ธนูสองสาย
๑ อยู่แก่พระบิดาไท ทำไฉนจะได้คืนมา	ของเจ้าเล่าไซ้
๑ เจ้าจงไปช่วยแสวงหา พระขรรค์ศัลป์ศรพี่ชาย	ถ้าพบพิณทา
๑ มิ่งมิตรจงคิดอุบาย ได้แล้วพามาด้วยพลัน	ลักเอาโดยหมาย
๑ นางรับถ้อยคำทรงธรรม์ กำนัลนำสู่ปราศรัยศรี	กราบลาสิ้ผัน
๑ ลำดับเงินทองของดี อีกทั้งเนาวรัตน์วัดธา	แพรพรรณอันมี
๑ อุโปคบริโภคนา ๒ จัดแจงสำเร็จเสร็จการ	วรนาถกัลยา

๑ พอย่ำคำลื้นแสงฉาน	นำหมู่บริวาร
ไปยังปราสาทพิตุมาร	
๑ เห็นพิณศิลป์ศรพระขรรคาคา	ของพระภักศา
ว่าอยู่ที่ท้าวบรรทม	
๑ เจ้าคิดในจิตชื่นชม	ภูเฝ้าบรม
แล้วจะลอดมาพาเอาไป	
๑ คิดพลางกัลยาคลาไคล	ถึงที่นั่งใน
ก้มกราบบาทมุลมุลฉลอง	
๑ ลูกรักจักลาฝ่าละออง	บาทเท้าทั้งสอง
ไปเก็บโอสถในไพร	
๑ ท้าวฟังธิดายาใจ	ทูลลาว่าจะไป
เก็บยาในยามราตรี	
๑ เผอญให้คิดยินดี	ด้วยว่าบารมี
แห่งนางเคยสร้างสมมา	
๑ ด้วยเจ้าอุเทนกษัตรา	ดลใจจักรา
ทำวจันทรประโชติเชื่อนาง	
๑ ไหลหลงด้วยสึมโฉมปราง	มิได้ขัดขวาง
ไม่คิดจะบิดพาหนี	
๑ หมายถึงพระราชาบุตรี	ใจสัจวาที
ชื่อต่อชนนีปิตุรงค์	
๑ ท้าวตรีสรรับถ้อยโดยจง	ว่าตามจ่านง
แห่งเจ้าประสงค์สวัสดิ์	
๑ จรในเพลาราตรี	จงระมัดกายี
พนาลีสิงสัตว์มากมาย	
๑ ราชสีห์พยัคฆ์ตัวร้าย	งูพิษพานกาย
มันขบกัดตายน่ากลัว	

๑ ขวัญพ้ออย่าได้เฝ้ามัว	เจ้ารักษาตัว
อยู่ในกุบม่านกำบัง	
๑ ให้นายซีเรือนั้นหวัง	ขึ้นนั่งอยู่ยัง
คอคชกควัดตีไอยรา	
๑ ทูลว่าช้าแต่บิดา	ท้าวทั้งสองรา
อย่าทรงวิตกอาลัย	
๑ ไม่ช้าจักกลับมาไว	อย่าข้องหมองใจ
ถึงลูกซึ่งไปไพร่สาณห์	
๑ ว่าแล้วกราบลาปีตุมาร	คอยดูอาการ
หลับเนตรทั้งสองย่องเบา	
๑ เข้าในที่ประทับลักเอา	ศรศิลป์พิณท้าว
แล้วนุชนาถยาตรา	
๑ ไปยังปรางค์นางกัลยา	ให้เอาคชา
เขาเข้ามาบรรทุกเสร็จพลัน	
๑ เจ้าขึ้นบนหลังคชวัน	อยู่ในกุบกัน
แล้วผันหน้าไซยะนาเคนทร์	
๑ ไปรับพระเจ้าอุเทน	เสร็จขึ้นคชเคนทร์
ทั้งสองลีนลาคลาโคล	
๑ ออกนอกกำแพงเวียงชัย	รีบภูษรไว
เข้าไพร่จรรุ่งสุริยา	
๑ ผู้คุมต่างตื่นมลิ้น (ตา)	รู้ว่าจักรา
กับวาสุทัตเทวี	
๑ ไม่กลับมาในราตรี	เห็นผิดท่วงที
ชรอยทั้งสองศรีหนีจร	
๑ ไปกรุงสามพันนคร	ต่าง ๒ ยอกร
ตืออกชกเกล้าเศร้าใจ	

๑ เหตุนี้ไม่ที่จะโทษใคร ประสาทให้ไปเก็บยา	เมื่อเจ้าภาพไตร
๑ หลงเชื่ออุบายมายา พากันละไลไหลหลง	แห่งพระจิตา
๑ จึงเข้าทูลบาทหงส์ เมตตาข้าบาททั้งหลาย	ขอท้าวจงทรง
๑ คินนี้อุเทนฤสาย ซึ่งโปรดให้ไปดวงวัน	กับนางโฉมฉาย
๑ ป่าฉะนี้ยังไม่กลับผัน พากันหลบหลีกหนีไป	เกลือกสองนักรรรม์
๑ แม่นแท้แล้วแลภูวไนย ข้าบาททูลแจ้งแสดงสาร	ขอทราบเหตุภัย
๑ บัดจันทร์ประโชติณฤบาล ท้าวทรงโหม่นสขัตเคื่อง	ครั้นฟังโองการ
๑ ชีชะช่างคิดปลิดเปลื้อง แยกกายอุบายหลบหนี	เราไม่รู้เรื่อง
๑ จะโทษใครไหนเล่าคราวนี้ เพราะอีลูกกูเจ้าเพลง	หลงไหลเต็มที
๑ ทำซุ่มมิได้กลัวเกรง ไม่ไว้หน้าหน้าปิตุมาร	เอาเภอใจเอง
๑ จึงมีพระราชโองการ อยู่ยาวนานเร่งคิดติดตาม	สั่งหมู่ทหาร
๑ ถ้าทันอย่าได้เข็ดขาม เร่งตามให้ทันทั่วทั้งที่	เข้าต่อสงคราม
๑ ผูกช้างม้าเร็วบัดนี้ เท้าเดินรวดเร็วเร่งไป	กากทาสคนผี

๑ ราบ เล่าแล ๑

๑ บัดนั้นเสนา	รับราชชังคา	กราบลาท้าวไท
จัดแจงพลหาญ	คณนาตราไตร	เสร็จสรรพฉบับไ
๑ ออกนอกธานี	รีบเร่งโยธี	ติดตามสองรา
ไปใกล้กระชั้น	เห็นหลังคชา	ตั้งโห้สามลา
๑ อุเทนธิตี	เหลียวเห็นโยธี	ติดตามภุธร
ตรัสบอกโฉมฉาย	โน่นทรมบังอร	โยธารีบจร
๑ ว่าพลางภุธร	ท้าวชัชคชสาร	ฉับพลันผันผ่อน
นางवासูหัต	จัดแจงเงินทอง	ด้วยคิดจิตปอง
๑ เกิดในโลกา	เป็นที่เสนหา	รับสินปคล้าย
จำจักเอาเงิน	โปรยทิ้งเรียงราย	ให้แก่พลไพร่
๑ คิดแล้วกัลยา	แก้ถุงเงินตรา	ทิ้งลงโดยด้าว
เรียงรายมรรคา	โยธาเก็บเอา	มากมายไม่เปล่า
๑ อุเทนธิตรา	เร่งรีบคชา	ผันผ่อนจรดล
หมู่พวกทหาร	รุกรานรบรรน	ตามเจ้าจุมพล
๑ นางवासูหัต	ปรายทรัพย์สมบัติ	โคล ๒ ใกล้จะทัน
ทหารอาสา	เก็บหาเอาพลัน	โยธาซ้ำซันต์
๑ อุเทนท้าวไท	เร่งคชาสารไป	ซิงกันป่วยที่
มัคร์อัยโยชน์	เข้าเขตสามพี	อุเทนธิตี
๑ ทหารอาสา	ซึ่งติดตามมา	มีจิตสำราญ
ด้วยหวงเงินทอง	จึงซ้ำเชื่อนนาน	เจ้าจอมจักรพาล
๑ ถึงพลราชา	ซึ่งคอยด่านท่า	ไม่ทันภูบาล
เห็นหน่อบรม	ขึ้นชมดีใจ	เข้าห้อมล้อมไท
๑ ทหารจุมพล	ออกต่อผจญ	ชับคชสารไป
พลทั้งสองฝ่าย	ต่างแรงแข่งกล้า	อยู่ป่าพนาลัย
	ไม่สู้ล่วงมา	สนั่นหิมวา
		ด้วยทหารตามมา
		เรราหลบหลัง

๑	ยังกรุงเวียงชัย	ทูลแก่ท้าวไท	จันทร์ประโชติทรงวัง
	ว่าข้าบาทละออง ตามสองร้อยซึ้ง	เป็นสุดกำลัง	สู้อย่างไพโรสนท์
๑	เพลาสายัณห์	เกือบใกล้กระชั้น	จะทันจุมพล
	ลู่วางเข้าแดน สามพิบัติดล	ถึงหมู่ไพร่พล	ทหารหลายเหล่า
๑	ของเจ้าอุเทน	จึงทองกะเหวน	อยู่แต่ลำเนา
	ออกรับรบกัน กับพวกชาวเรา	ต่อต้านชิงเอา	ไม่ทันท่วงที
๑	พระองค์ทรงศักดิ์	แจ้งว่าลูกรัก	หนีไปสามพิ
	ท้าวน้อยพระทัย แค้นใจพันทวี	ควรหรือบุตรี	เจ้ากรรมทำเชิญ
๑	เสียรู้เสียฤทธิ์	เสียสิ้นความคิด	เสียจิตจำเป็น
	เสียราชธิดา เสียชัยชนะาเคนทร์	เมื่อลูกเองเหน	อึ้งยังปีตุมาร
๑	แล้วเสด็จเข้าไป	บอกแก่อรไท	เมียร่วมสงสาร
	ว่าราชธิดา พากันสู่สถาน	โกสามพีสาร	แล้วหนาทรมวย
๑	นางมณฑทวงศ์	รู้ว่าโฉมยง	ธิดายาใจ
	กับเจ้าอุเทน พากันหนีไป	นางให้อาลัย	พิโรพรรณนา
๑	โทษท้าวสามี	ว่าให้บุตรี	ไปเรียนคาถา
	ผิดเรตผู้เฒ่า เล่าสืบกันมา	หญิงห่อนฤหนา	เรียนมนต์ต่อชาย
๑	น้ำผึ้งถึงมด	โคกระบือแก่อด	เห็นหญ้าอ่อนหมาย
	พยัคฆ์เห็นเนื้อ มุ่งมองปองร้าย	พบกับรบคล้าย	จะอดได้ฤไฉน
๑	อันสาวกับบ่าว	มันเฝ้าไกลรอยเท้า	ยังแสวงหาไป
	ด้วยความเสนาหา ผูกจิตมิตรใหม่	รักร่วมอาลัย	ตายไม่รู้ตัว
๑	ท่านไม่พิตจะหนา	แกล้งเอาธิดา	ลูกยาไปยั่ว
	คิดไม่ระวาง แกล้งทำหล่าหลัว	กลับว่าลูกตัว	ทำชั่วใส่ตน
๑	เพราะพระองค์เอง	ก่อกรรมทำเพลง	หลงให้เรียนมนต์
	เสียตายแก้วแม่ ตกไปแต่ตน	ไม่มีผู้คน	จะช่วยป้องกัน
๑	โอ้เจ้าแม่อา	ไปเดี่ยวเอกา	ด้วยองค์ทรงธรรม์
	ตั้งแต่วันนี้	ก็เมื่อจะพบกัน	จากกันทั้งเป็น

๑ ท้าวพังกัลยา	เมียรักรำว่า	โศการำเชื้อ
เป็นเวรมาแล้ว	จึงให้จำเป็น	พืคิมิเห็น
๑ พืคิมิดแล้ว	ตามแต่น้องแก้ว	ว่าจักเกิดภัย
บุญยังไม่ตาย	จะได้พบสายใจ	เจ้าอย่าอาลัย
๑ นางพังสามี	ปลอบโลมเทวี	ถึงให้ธิดา
ขึ้นแข่งพระทัย	ว่าตามวาสนา	แห่งพระธิดา
๑ ผู้ใจหทัยกล่าวเฉลย	ถามว่าท่านเอ๋ย	ค่อยคลายโศกา
ท้าวจันทร์ประโชติ	มีพาหะลึง	สร้างมาแต่หลัง
๑ แต่ชาติปางก่อน	นี้เนียนรินทร	เหตุใดราช
มีอิทธิฤทธิ์	ศักดาเกรียงไกร	ดั่งนี้เหตุใด
๑ เดิมเธอนี้ไซ้	เป็นคนช่วงไซ้	ทำบุญเป็นไฉน
ในเมืองสาเกต	เขตแดนนครา	อรรถะกล่าวมา
	อยู่วันหนึ่งมา	เศรษฐีนั้นหนา
		เศรษฐีลีจระ

(ณรรลีสักง เขียน ๓ ปะทัด : ผู้จาร)

๑ พร้อมด้วยบริวาร	ไปเฝ้าภูบาล	ในกรุงนครา
พอเพลาท้าง	ชนเลียงลาจร	กลับปล้นผันผอน
๑ ไต่เต้าตามทาง	มาถึงท่ามกลาง	จรมาเคหัง
กลับแต่ปิตนชบาต	ไม่ได้โภชนัง	ด้วยมารกำบัง
๑ ท้าวทั้งนครา	มิได้ทานา	พบปัจเจกพุทัง
เธอเที่ยวบิตนชบาต	ทุกบ้านเรือนคน	ไม่ได้แล้วดล
๑ มาพบเศรษฐี	ในกลางมรรคี	ในใจบุคคล
รำพังกิดใน	มนโจิตหวัง	ทำการกุศล
๑ เที่ยงสายแล้วหนา	ชรอยพุทธา	โคจรกลับหลัง
เศรษฐีเข้าใกล้	กราบไหว้ว่านาน	จึงนายโคคลัง
๑ จนตะวันเที่ยงสาย	อาหารเปล่าตาย	ยังเที่ยวทรมา
ดูโหยหิวหอบ	บอบซ้ำ้องค้อร	มิให้อาหาร
		ท่านเที่ยวโคจร
		หรือพระชินวรณั
		ฟังแจ้งกัจจา

๑	เอียงบาตรให้ดู	เศรษฐีจึงรู้	ว่าหน่อพุทธา
ไม่ได้	อาหาร ป่านฉะนี้แล้วหนา	เศรษฐีโภกา	จินตนาในใจ
๑	ครั้นจะรับเอาบาตร	ขององค์ลินลาศ	สู่เคหาใน
เกลือก	ยังไม่หุง อาหารหรือไฉน	ครั้นจะพาบาตรไป	ไม่ได้ป่วยที่
๑	ครั้นจะอุจนิมนต์	พระองค์เสด็จดล	หยุดอยู่ที่นี้
จะ	เข้าไปดู โภชนายังมี	ฤไม่จรลี	มากราบบาทหงส์
๑	คิดแล้วมิช้า	โอกาสราธนา	นิมนต์พุทธพงศ์
ให้	หยุดที่นั่น ด้วยปลันใจจง	พากันวิ่งตรง	ไปเคหาสถาน
๑	เศรษฐีถามไป	ว่าเหวยชาวใน	พวกครีวคนงาน
สำหรับ	โภชนา เราแล้วเสร็จการ	ฤว่าอาหาร	ยังไม่หุงก่อน
๑	แม่ครีวบอกว่า	แต่งแล้วเจ้าชา	อย่าได้อนาทร
เศรษฐี	ฟังกิจ มีจิตเอมอร	จึงว่าดูก่อน	ท่านผู้แสวงผล
๑	จงเร่งกลับไป	รับบาตรหน่อไท	เข้ามาบัดดล
วาน	ช่วยข้าบ้าง ในทางกุศล	นายฟังยุบล	วิ่งรนเร็วไป
๑	ครั้นถึงพุทธัง	กราบไหว้วางนัง	ขอรับบาตรไท
ได้	แล้ววิ่งมา ถึงเคหาไว	ส่งบาตรให้ไป	เศรษฐีรับเอา
๑	แล้วหยิบข้าวของ	หวานควาโดยปอง	ใส่ในบาตรเนา
เศรษฐี	ตั้งจิต อุทิศโดยเดา	เดชะข้าพระเจ้า	ได้ถวายโภชนา
๑	แม่นเกิดชาติใด	ขอให้เป็นใหญ่	ในภพโลกา
ถ้า	เป็นมนุษย์ ให้มีโภกา	ถ้าเกิดชั้นฟ้า	สมบัติสขสันต์
๑	ตราบเท่านิพพาน	ข้ามโสมสงสาร	บริโภคพัพพัน
ตาม	คำอุทิศ ประสิทธิ์แม่มนั้น	ส่งให้นายนั้น	จึงมีวาจา
๑	ท่านอย่าเกียจคร้าน	ช่วยเพิ่มโพธิญาณ	ให้ทันเวลา
นาย	รับบาตรปลัน วิ่งผันคลาดคลา	ครั้นถึงพุทธา	ค่านับน้อมกาย
๑	แล้วตั้งธิษฐาน	ด้วยใจเบิกบาน	ว่าเดชะกาย
ข้า	พระเจ้าได้เอา อาหารมาถวาย	วิ่งไปโดยหมาย	ได้ถึงสามครา

๑ แม้นกุเกิดไป	เที่ยวท่องอยู่ใน	ภพสังขารา
ให้มีกำลัง	มากพันคนนา	ให้มีอาชญา
๑ รอนทั่วสากล	ชมพุมณฑล	กล่าวอิทธิฤทธิ์
อย่าให้ใครสู้	แก่กุสลิกหนี	เดชะบารมี
๑ ปัจเจกพุทธา	จึงกล่าวคาถา	โมทนามิทาน
แล้วเหาะไปยัง	เข้าที่สถาน	ครั้นอยู่เจียรกาล
๑ เอาภพกำเนิด	เวียนวันตายเกิด	ในสังขารา
อุเทนกษัตริย์	คนใช้กษัตรา	คนใช้นั้นหนา
๑ ทำวจนทร์ประโชติ	จึงทำนั่นโนสโต	กำลังฤทธิ์
ทำนพรธรรณาไว้	ได้ถ้วนถึงสี่	เพราะเพียรบารมี
๑ กับพระอุเทน	จึงหน่อเรนทร์	เห็นกันขึ้นชม
เคยเป็นบ่าวนาย	สองได้สร้างสม	จึงให้นิยม
๑ แจงมาทั้งนี้	ตามในคัมภีร์	บาลีชินวร
เรื่องจันทรประโชติ	งดเพียงนี้ก่อน	กล่าวถึงนรินทร
๑ พระนางเทวี	พ้นจากไฟรี	ยินดีมีใจ
สั่งให้ยกพล	ดลเข้าเวียงชัย	เดินตามถนนใน
๑ ขนชาวพารา	รู้ว่ราชา	ได้นางนงคราญ
เป็นบุตรแห่งท้าว	จันทรประโชติภูบาล	ต่าง ๒ สำราญ
๑ บ่าวสาวอัดแอ	คนเฒ่าคนแก่	ตามแลบรม
กับนางเทวี	อึ่งมีระงม	ช่างได้สบสม
๑ ถับถึงเกษมาศ	ประเทียบคชอาสน์	เสด็จขึ้นปรางค์ทอง
สามารถตี	ชาวที่หึ่งผอง	ออกมารับสอง
๑ นั่งเหนืออาสน์รัตน	มีโองการตรัส	เล่าเรื่องทุกขภัย
แก่นางสามา	วรดีศรีใส	ว่าเจ้าภพไตร
๑ ทำรูปช้างยนต์	ล่อลวงเป็นกล	จับพมิขาม
เอาไปจงจำ	ทำโทษมากความ	ขอบใจโฉมงาม
		สุทัตตฉายา

๑ เจ้าช่วยแก้ถ้าย	พี่รอดแต่ตาย	พันภัยรำคาญ
ท้าวเล่าให้ฟัง	เหมือนแต่หลังมา	นางฟังกิจจา
๑ แล้วเสวนาไป	ขอบคุณอรไท	สุทัตเทวี
น้องช่วยทุกข์ท้าว	ได้รอดกาย	เสมือนช่วยชีพพี่
๑ แต่วันนี้ไป	พี่จะเอาอรไท	มิให้ม้วยมรณ
ถึงไกลปีตุมาร	เจ้าอย่าอวารถ	เป็นน้องอุทร
๑ นางวาสุทัต	ครั้งนี้ได้ฟังอรรถ	เป็นเจ้าแก่นาง
ขึ้นบานหฤทัย	ตอบถ้อยพี่นาง	ณ บัดบุญจางค์
๑ น้องมาแต่ตัว	เห็นหน้าแต่ผิว	แก่พี่สืบไป
โปรดอย่าเคียดขี้	หึงหวงทำภัย	น้องจะขอพึ่งไป
๑ สามารถี	ตอบว่าพี่นี้	ตราบเท่าวันตาย
อันความหวังหึง	เบียดขี้ทั้งหลาย	น้องอย่านึกหมาย
๑ สองนางพระยา	รักร่วมเสนาหา	อย่าระคายเลยหนอ
ดั่งสัจวาที	ไม่มีแปรปรวน	วจนาสสรवल
๑ พระองค์ทรงศักดิ์	เห็นมิ่งเมียรัก	มิได้คำเคือง
ร่วมหนเสนาหา	ไม่มาเค้นเคือง	ทั้งสองขวัญเมือง
๑ แล้วมีโองการ	สั่งหมู่พนักงาน	หฤทัยราชา
ให้แต่งโรงทอง	เรื่องรอรจนา	ท้าวพระยาซ้ายขวา
๑ ให้แต่งสารตรา	บอกร้อยเอ็ดว่า	นา ๒ ทุกพรรณ
ยังกรุงสามพิ	ครั้งนี้ให้ทัน	ข้าให้มาพร้อมกัน
๑ ท่านเร่งจัดแจง	ถ้วนทุกตำแหน่ง	สุทัตเทวี
อย่าได้อุเบกษา	เลยหนาเสนี	จงปล้นทันที
๑ อำมาตย์ผู้ใหญ่	รับสั่งทรมาวัย	ถ้วนถ้อยมากมาย
ไปทุกพระยา	เสร็จแล้วบนาน	แล้วแต่งราชสาส์น
๑ วิเสทซ้ายขวา	แต่งเครื่องโภชนา	ครบตามรับสั่ง
บายศรีเงินทอง	มณีรัตนัง	ไว้พร้อมโดยหวัง
	พานทองรองตั้ง	ประดับดอกไม้ไหว

๑ ท้าวทุรภัยเอ็ด	ต่าง ๒ มาเสด็จ	เข้าเฝ้าท้าวไท
บ้างถวายธิดา	บุตรอายุใจ	บ้างถวายมาลัย
๑ อีกรีกนีนัน	เต็มห้องโรงคัล	อีกเครื่องบรรณา
ตรัสให้โหรา	ดูฤกษ์เพลลา	ยามวันโดยดี
๑ โหราศาสตร์มาตร	ดูตามไสยศาสตร์	ฤกษ์พาราสี
ออกเสร็จพอเพราะ	มงคลสวัสดิ	กราบทูลธุลี
๑ เป็นศุภมงคล	พระสุริย์จรดล	ตักมีนเมฆา
ให้คุณแก่ลัคน์	สะศรีศุภรา	จำเริญสุษา
๑ ท้าวฟังโหรทูล	ภูเบนทร์เรนทร์สุริย์	กำหนดกฎหมาย
แก่ท้าวพระยา	เสนาทั้งหลาย	ว่าพฤษนี้ได้
๑ พระหลวงถ้วนหน้า	รับราชชงคา	ตรวจตราบัดดล
โรงโขนนะคอน	หนังหุ่นวุ่นวอน	ลำดับสำเร็จ
๑ ครั้นรุ่งราตรี	ให้ยกบายศรี	สู่โรงพิศาล
เปดาม่านตัด	ประดับสภาร	เข้าเฝ้าชาวงาน
๑ ครั้นได้ฤกษ์ดี	สามกษัตริย์จรลี	มาประชุมพร้อมกัน
นั่งเหนือกองแก้ว	กองทองพรายพรรณ	พฤตย์ทำขวัญ
		โอโยพรหน่อไท

๑ ยานี ๑

๑ เสร็จสิ้นจำเริญศรี	พราหมณ์พฤตย์โอโยพรชัย
ให้เจ้าอยู่เย็นใจ	โรคโฝยภัยอย่าไถลกลาย
๑ ขอให้มิเดชา	ทรัพย์โภคามีมากหลาย
สิริยศปรากฏกระจาย	ขจรภพโลก
๑ ครองราชย์สมบัติ	ในเศวตฉัตรเป็นสุษา
เทวะท้าวช่วยรักษา	มีอายุยืนถึงพัน

๑ เสร็จการมงคลศรี
กับด้วยนาถเมียวขวัญ
๑ โปรตปรายทรัพย์เงินทอง
สามารถประกอบไป
๑ ถ้วนหน้าข้าแผ่นดิน
ยึดเยียดเปียดสนลระวน
๑ เสื้อผ้าแลเงินทอง
เจ็ดวันท้าวประทาน
๑ พวกริษณะคอนหุ่น
รำแพนไต้ลอดงา
๑ พระมระระวาย
เงื้อง่าขึ้นท่าเขน
๑ เพิกเปิกถอดกะเปียว
เหล่าโลนล้อมเข้าไป
๑ เข่ากั้มรุมยุตเยื่อ
หัวเราะกล่าวเยาะเย้ย
๑ เหล่าโลนสัดกั้น
แข่งด่าเสียดลือลู่
๑ หญิงชายชนชาวเมือง
เต่าบ่าวสาวสามพิ
๑ ท้าวม็องการไป
ไปแก้นักโทษคลาย
๑ ต่างต่างสาระเล่น
เข้าบาทฝ่าละออง
๑ เสร็จการงานพิธี
เข้าเฝ้าบาทยุคล

พระภูมิทรงคชวัน
จรผายผันจากเวียงชัย
ให้ชาวเมืองมากตราไตร
ไทพระบาทแล้วฝูงคน
มารับสิ้นไม่วั้นคน
ตามท้องถนนคามาสถาน
ทรัพย์สิ่งของทุกประการ
ให้ชาวเมืองทุกภาษา
จิววายรุ่นตีฉิ่งฉ่า
ลอดบ่วงไฟตุงถกกระเบน
นุ่งล่อชายหมู่โจงกระเบน
ผู้ดูแลเอาเข้าไป
ปิดลั่นเจ็ยวเสียวสันใจ
ซึกจุกโผล่ไม่ง่าเงย
เมื่อเปิดเป็ยวซึกเจ็ยวเงย
จินหน้านิ้วพลิวตัวอยู่
กุมกรมันพันหางหนู
ชะหนูโตโผล่พลิวหนี
เนื่องกันดูงานภูมิ
ต่าง ๒ มีใจสบาย
สั่งตำรวจในไฉนผาย
ตัวปล่อยปลอดดรอดจำจง
พระสมภารสบสมปอง
บ่าวทั้งผองได้ฟังบุญ
พร้อมพราหมณ์ชีราชินิกุล
บ้างทูลถวายลูกชายหญิง

๑ กับเครื่องบรรณาการ
แต่งให้ลูกชายหญิง

๑ แล้วลาพระจอมไตร
ทำวให้ซึ่งรางวัล

๑ อุเทนจอมปิ่นปัก
มิได้แค้นเคืองคา

๑ ได้อยู่บนปรางค์ปรา
ทำวประทานหม่นาริ

๑ พระเสด็จปรางค์ด้วยควร
อยู่เย็นเป็นส้าราญ

๑ ยังมีบ้านนิคม
กรุงศรีสามพินัน

๑ เป็นพราหมณะขันที
ชื่อมาคันทิพราหมณ์

๑ มีน้องของตาพราหมณ์
คันทิร่วมปีตุมาร

๑ ชื่อมาคันทินาถ
อ่อนอ้อมเทียมกินรี

๑ อายุสิบหกเข้า
ใครเห็นตื่นแต่ลาญ

๑ แต่ล้วนเหล่าเศรษฐี
สอดสินให้สู่ขอ

๑ บ้างรับสินจ้างกัน
หาเจิมเฉลิมศรี

๑ ปล้าขอนางโฉมยง
ว่าลูกเรางาม ๒

อีกบริวารทั้งสรรพสิ่ง

โดยแท้จริงใจผูกพัน

จรกลับไปปรารงค์ชัยสุวรรณ

ต่างผายผันคินพารา

ครองเมืองรักสองกัลยา

สองร่วมจิตมิตรไมตรี

ส้าอางองค์ควรภคินี

คนห้ำร้อยรูปส้าคราญ

บ่เดียดฉันท์เคื่องร้าคาญ

จำเนียรนานนาระพรรณ

โดยนิยมในเขตขันธ

ชื่อกรุงราชมรรคคาม

เป็นเศรษฐีมีพงค์นาม

สองผิวเมียนามเดียวกัน

มีนามชื่อเจ้าจุนสมา

มีลูกยาเป็นบุตรี

โฉมสะอาดเนื้ออ่อนลศรี

เทวนารีปมีปาน

งามทราวมเกล้าสาวสคราญ

ทุกคามถามมากล่าวขอ

ผู้ดีถือขันหมากรอ

ทำสระราชเทวี

ทำเลขยันต์น้ำมันดี

ไปเข้าซ้แก่ท่านพราหมณ์

แกย้งไม่ลงใจตาม

มาลวนลามไม่เกรงใจ

๑ บุตรสุไม่เป็นไสย
ทั้งหลายอย่าบายใจ
๑ ชาวเมืองทุกตำบล
ต่าง ๒ คিদมุงหมาย
๑ บ้างส่งของต่าง ๒
บ้างทำสิ้นมนต์สะดล
๑ บิดาผู้มหาพราหมณ์
ว่าพาของมั่วชั่ว
๑ มหาชนเสียน้ำใจ
บนบานหาทรมเซย
๑ ปางพระศาสดา
กรุงเมืองพระภูมิ
๑ สำรวมอินทรีย์บถ
แห่งนาถบิณฑกยล
๑ ลางคาบพระพุทธรองค์
บุปผารามพราย
๑ แห่งพระวิสาขา
จ่ายทรัพย์สร้างวิหาร
๑ ถัดตามหาประสาท
ถวายแก่พระพุทธรองค์
๑ พระองค์ทรงสมภาร
บเวนวายเวลา
๑ บุปพันธ์เวลาเช้า
ภักติกิจเสร็จมินาน
๑ เวลาชายสายัณห์
ครั้นค่ำพระสุตต

มาไอ้โย้กว่าไร
ช่วยกล่าวโยอย่างกวนกาย
อกร้อนรรักใจหาย
บ้างทุบายทำเลห์กล
ทางไมตรีชนินนต์
ถ้วนทุกคนหลงลืมตัว
แกคูกคามไม่คร้ามกลัว
ไม่รู้ตัวสุแล้วเหวย
บ้างหลงไหลบ่เสบาย
ไม่เป็นการความคว่ำดี
สถิตอยู่สาวดี
ท้าวบเสนทโกศล
กำหนดในพระเชตุพน
ยกทรัพย์สร้างอุทิศถวาย
ทรงเสด็จจรเบี่ยงบ้าย
พร้อมภิกขุสงฆ์องค์วรญาณ
อุบาสิกาประกอบภาร
ตามกำหนดในเครื่องทรง
อันมีค่าแก้วโกฏิปลง
ด้วยน้ำใจใสศรัทธา
โปรดประทานไญยธรรมมา
ท้าวบรชัหันมัสการ
พระพุทเจ้าเทียวกจร
เข้าลู่ระงับอิริยาบถ
สำแดงธรรมอันปรากฏ
ทศโลอวาทา

- ๑ สั่งสอนแก่ภิกษุ
สองยามมัชฌิมปรา
 - ๑ ล่วงถึงปัจฉิมยาม
กาลอกนาโถ
 - ๑ ตลอดล่วงถึงจักรวาล
ถึงเซตวนา
 - ๑ ทั้งสี่ทวีปหมด
พระองค์ทรงโปรดปราน
 - ๑ วันหนึ่งพระศาสดา
สองยามในราตรี
 - ๑ ผู้ใดมีวาสนา
เป็นอัครมมงคล
 - ๑ จึงเห็นพระพราหมณ์สอง
มาห้องในวรญาณ
 - ๑ สองพราหมณ์มาคันทิ
อนาคามีผลไสร้
 - ๑ ครั้นรุ่งพระพุทธรองค์
จะได้ชวนสงฆ์นิกร
 - ๑ ท่องเที่ยวสันโดษไป
ลูถึงบ้านพราหมณ์
 - ๑ ปางนั้นคันทิพราหมณ์
เคยไปก่อไฟรม
 - ๑ วันนั้นรุ่งแสงใส
ทางนอกนิคมคาม
 - ๑ จึงเห็นพระคนาด
รูปทรงดูการุณ
- ให้ล่วงดูในศึกษา
แก้ปัญหาโปรดเทโว
เส็งบรรพ์สัตว์ในภพโล-
สอดส่องรู้ในหิรญานัน
แล้ววิจารณ์ทบทวนมา
ทุกทิวาราตรีกาล
กำหนดรู้ในวรญาณ
เมตตาสัตว์ทั่วปฐพี
ใกล้เวลารุ่งแสงศรี
ดูนิสสัยมหาชน
ที่จะให้ถึงซึ่งมรรคผล
เข้ามาห้องในชายญาณ
อยู่เขตกรุงสามพีสาร
ศาสตราจารย์แจ้งพระทัย
จะถึงที่มรรคผลใน
จำจะไปโปรดทั้งสอง
ทรงคลุมผ้าพาบาตรจร
ท่านองค์ใดก็มี
ที่แดนในกรุงสามพี
ชื่อกรุงราชนิคม
ครั้นรุ่งรางพราหมณ์ปรารมภ์
อย่างกิเลสตามเพศพราหมณ์
จับดุ้นไฟออกไปตาม
สถานเพื่อจักก่อกุณฑ
นยนี้สถิตพิศเพียงสุนทร์
วิบูลย์เลิศล้ำลักษณะ

๑ ยี่งพิศก็ยี่งงาม	อร่ามเรื่องทั่วกายา
จิ้มลิ้มพริ้มพรายตา	แต่เกิดมาไม่เคยเห็น
๑ จะแจ้แจ้แสงหมดจด	ได้โสฬสไม่ว่างวัน
รัศมีสีชาดเช่น	ฟุ้งกระเด็นเป็นช่อพวง
๑ พิศดูเป็นหลาก ๒	เชียวเหลืองนากขาวเป็นดวง
แดงหงสบาทช่วง	ซัดไซตีสีหกประการ
๑ พรหมณ์ตริกนึกคิดว่า	บุรุษผู้นี้มีสมภาร
ถ้าได้ด้วยเยวามาลัย	ธิดากูจะสมควร

๑ ราบ แล ๑

๑ หยุดบทงดไว้	พี่น้องทั้งหลาย	อย่าได้อนาทร
จับต้นสิ้นแล้ว	หนาแก้วบังอร	ถ้าเจ้าจะนอน
๑ ล้มนอนไปแล้ว	ตั้งใจให้แคล้ว	ตามใจเถิดหนา
ใจอย่าพะวง	สิ่งใดเลยหนา	จำศีลภาวนา
๑ ข้าเขียนพระธรรม	จบในอาทิตย์	ไม่เป็นการ
แรมสองค่ำแล้ว	พืงแจ้อาการ	เดือนหกมีนาน
๑ พระพุทธศักราช	นับได้บ่คลา	พืงรู้เถิดหนา
เศษได้สี่ร้อย	เจ็ดพระพรรษา	ก็สองพันปีมา
๑ วันใดวันหนึ่ง	ดูจดังกล่าวก่อน	หามีได้ก่อน
ข้าจึงแต่งยก	ไว้ในสะหนา	ปีชวดฉศก
๑ ฤตุคิมหันต์	ดูจดังกล่าวมา	เศษยังข้างหน้า
สองพันมากมุล	ยังอยู่ห้าร้อย	สองพระพรรษา
๑ เดือนยังสิบสอง	บ่พร้อมเลยหนา	วันยี่สิบแปด
โดยท่านกล่าวมา	จึงถ้วนเคารบ	ห้าพันวษา

๑ ปิววดฉคก	ข้าจึ่งแตงยก	ไว้ในศาสนา
ขอแต่ส่วนบุญ	อีกทั้งปัญญา	นิกสิ่งใดหนา
๑ ข้าจักบอกไว้	หนังสือนี้ไซ้	ให้ได้ตั้งใจ
ระมัดจงดี	อย่าให้มีภัย	ถ้าใครอิมไป
๑ ตัวข้านี้ไซ้	เขียนยากนักหนา	ท่านทั้งหลายเอย
ไม่เห็นหลบลนอน	อุตสาห์เขียนไป	ยังคำแก้ตา
๑ ข้าเขียนแล้วเสร็จ	ในวัดลำปะเหนือ	เอาแต่ส่วนบุญ
ข้าพระเขียนธรรม	ไว้เป็นมงคล	ลุดังใจบุญ
๑ ตกตื่นตกไม้	อย่าได้นินทา	ในพระศาสนา
เข้าเถิดท่านอา	อย่าได้นินทา	ท่านช่วยแซมใส่
๑ ข้าเขียนไม่งาม	พิมพ์ใหม่ใหม่ตาม	ปัญญาอัปรีย
แม่เกิดชาติใด	ขอปัญญามี	ไม่เขลาอย่างนี้
๑ ข้าขอปรารภนา	ให้ทันศาสนา	พระเจ้าศรีอารีย
ท่านจะลงมาตรัส	ให้ได้นिरพาน	ปัจจุบันชาติกาล
๑ บวชเมื่อกายแก่	เมื่อต้นนั้นแล	ขอลุแก่ธรรม
น้ำใจศรัทธา	จะสร้างพระธรรม	ไม่ตามสักอัน
๑ จะวาดจะเขียน	ข้าไม่ชำนาญ	ในโลกสงสาร
จะเอากุศล	ชาตินี้ชาติหน้า	ข้าตั้งใจอ่าน
๑ ตัวข้าตั้งใจ	ให้ปัญญาไว	พันทุกข์เกิดหนา
ถ้ามีผู้โจษ	ไม่อับปัญญา	นิกได้ขึ้นมา
๑ พาใครอิมสวด	ระมัดให้กวอด	ครือพระพุทโธไซษ
ขาดแต่ตัวหนึ่ง	ท่านจักลงใหม่	เหมือนแม่น้ำไหล
	ภายหลังจะเสียใจ	เทียนได้พื้นไฟ
		ด้วยท่านการเจ้าของ

(อิม เจ็บสะเอว : ผู้จาร)

โคสกกุมาร กับนิทานท้าวอุเทน

นิทานไทยจากชาดกกถาธรรม

๑. ความเป็นมาและประวัติผู้แต่ง

ความเป็นมาของนิทานชาดกกถาธรรม ปรากฏอยู่ที่ท้ายเล่มหนังสือชุดว่า ผู้จารตั้งใจเขียนโดยมุ่งมันไม่เห็นแก่หัลบนอน และหยุดการไปไหนมาไหน มุ่งเขียนเพื่อสร้างบุญกุศล โดยขอถวายไว้ในพระพุทธศาสนา ซึ่งจะมีอายุถึงห้าพันปี

ประวัติผู้แต่ง ไม่ทราบชื่อแต่ทราบจากท้ายเรื่องว่า เป็นพระภิกษุที่บวชเมื่ออายุมากแล้ว ดังคำประพันธ์

๑ บวชเมื่อกายแก่ เมื่อต้นนั้นแล ไม่ตามสักอัน
น้ำใจศรัทธา จะสร้างพระธรรม ไว้เป็นสำคัญ ในโลกสงสาร

และคาดว่าผู้จารหนังสือน่าจะบวชอยู่ที่วัดชื่อ ลำปะเห็ด ดังคำประพันธ์

๑ ข้าเขียนแล้วเสร็จ ในวัดลำปะเห็ด ลุดังใจบุญ
ข้าเขียนพระธรรม ไว้เป็นมงคล ไว้เป็นนาบุญ ในพระศาสนา

วัดลำปะเห็ด ปัจจุบันคือ วัดเขาลำปะ ตำบลพระทอง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วนพระภิกษุผู้แต่งอาจเป็นคนนอกพื้นที่อำเภอชะอวด เนื่องจากสำเนียงภาษาน่าจะเป็นคนในเขตพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี หรือบริเวณใกล้เคียง เช่น อำเภอสีชล หรืออำเภอขนอม จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น

๒. ลักษณะภาษา

๒.๑ ใช้อักษรไทย

เขียนด้วยลายมือค่อนข้างบรรจง แต่ลายมือไม่สวยงามนัก บางช่วงลายมือไม่สวยเลย เพราะมีสามเณรมาช่วยเขียน ดังที่ผู้จารระบุไว้ว่า “ที่เจ้าขวัญแก้วเขียน ๓ ประทัด เณรสี่แก้ว ประทัด ๑” เป็นต้น

๒.๒ อักษรวิธี

๑) ไม่เคร่งครัดการเขียนสะกดการันต์ หากเป็นตัวสะกดในมาตราเดียวกันก็ใช้เป็นตัวสะกดได้ เช่น

เมียบวัน	(เมียบวัน)
หิรัน	(หิรัน)
แทร	(แทร)
หัตถิ	(หัตถิ)
นักรัน	(นักรัน)
ยอจ	(ยอจ)

ส่วนคำที่ปัจจุบันใช้เครื่องหมายทัณฑฆาต ก็ไม่ได้ใช้เครื่องหมายทัณฑฆาต แต่เขียนโดยใช้ตัวสะกดอย่างเดียว เช่น

ประจัก	(ประจัก)
ปราง	(ปรางค์ = ปราสาท)

๒) มีการเขียนตัดคำ เช่น

ปรางปรา	(ปรางค์ = ปราสาท)
---------	-------------------

๓) มีการเขียนรวบตัวพยัญชนะ ดังในคำว่า รักษา ปรากฏในหนังสือชุดเขียนเป็น รัก คือใช้ ก แล้วขีดเส้นบนเส้นหลังของ ก เหมือนเส้นที่ขีดบน ศ

๔) การเขียนตัวอักษรเน้นตามการออกเสียงเป็นสิ่งสำคัญ เช่น คำว่า **โคลก** ซึ่งเป็นชื่อตัวละคร แม้จะมีคำอธิบายว่า ที่ได้ชื่อเช่นนี้เพราะเวลาพูดมีเสียงดังก็ก้องไปไกลเป็นอัจฉริยะ ซึ่งควรจะเขียน **โฆษก** ตามรากศัพท์ในภาษาสันสกฤต ชุษ แปลว่า ป่าวประกาศ ก็ก้อง (บาลีใช้ ชุส) แต่ผู้จารึกเขียน **โคลก** ตลอดเรื่อง

๕) การวางรูปพยัญชนะ ยังมีคำที่เขียนแบบโบราณ เช่น คำว่า
เดี่ยว เขียน ดยว
เวียน เขียน วยน
อะนั้น เขียน อนนน

นอกจากนั้น ยังนำอักษรขอม คือ พ ร่วมกับเชิงของตัว ย มาใช้ หนีพบใน คำว่า ล่อ ล่อลวง ล้อกลิ้ง ล้อเลื่อน ซึ่งการเขียน พ ร่วมกับเชิงของตัว ย ในอักษรขอมนั้น ผู้อ่านต้องดูบริบทว่าจะอ่านคำดังกล่าวว่า ล่อ หรือ ล้อ เนื่องจากคำที่เขียนส่วนใหญ่ไม่มีวรรณยุกต์กำกับ

๖) ไม่ปรากฏเครื่องหมายวรรณยุกต์เอก โท และจัตวา มีเฉพาะเครื่องหมายวรรณยุกต์ตรีกำกับคำที่ออกเสียงตามเสียงภาษาถิ่นใต้ เช่น

เดินไป = เดินไป
แคว้าง = แวะวาง
ตัวข้า = ตัวข้า

๗) การแทรกเสียงสระและพยัญชนะ ต่างจากภาษาไทยมาตรฐานในบางคำ เช่น

ทยาน เป็น ทิยาน
อหังการ์ เป็น อุกหังกา
ธรมณี เป็น ทร่นณี
ยุบล เป็น ยุมบน

๘) เขียนคำตามการออกเสียงสำเนียงภาษาถิ่นใต้ สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นสำเนียงถิ่นจังหวัดสุราษฎร์ธานีหรือบริเวณรอบ ๆ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ถ้าผู้อ่านอ่านเป็นภาษาถิ่นใต้ก็จะได้อรรถรสบริบูรณ์กว่าอ่านเป็นภาษาไทย
มาตรฐาน ตัวอย่างเช่น

ก้วงล	เป็น	ก้วงหวน
จ้านง	เป็น	จ่าหนง
บริวาร	เป็น	บริหว่าน
ปรารมภ์	เป็น	ปราหรม
พิจารณา	เป็น	พิจจะหนา
อาหารมณี	เป็น	อาหรม
ยา	เป็น	หญ่า
เยิ่น	เป็น	เหยิ่น
ทวีป	เป็น	ทเวป
ร้อพล	เป็น	ร้อพล
จารีต	เป็น	เรต
แจ็บ	เป็น	แจบ
เร่ง	เป็น	แรง
โศกา	เป็น	สูกา
จันทร์ประโชติ	เป็น	จันทร์ประชุตี

๙) ใช้เลข ๒ แทนคำซ้ำ เช่น

๑ ซัย ๒ เจ้าอยู่เป็นสุข
คุณท่านสั่งสอน
๑ ซัย ๒ เจ้าพิภพ
จัตโลกपालา

ศรีสวัสดิ์เอมอร
คุณบิดาช่วยรักษา
พระนารายณ์แรงฤทธิ์
ช่วยรักษาป้องกันภัย

และ

๑ ต่าง ๒ เชิญชมสำราญ
สุราพาเพื่อพุดกัน

ได้รับประทาน

๒.๓ มีการใช้ศัพท์ภาษาถิ่นได้ เช่น

เกียน หมายถึง เกวียน

แกวก หมายถึง แกวก

ทั้งเพ หมายถึง ทั้งหมด ทั้งสิ้น

ในอยู่ หมายถึง ตอนนี้อยู่เดี๋ยวนี้ ปัจจุบัน

เปรี๊ยม หมายถึง เตரியม

เมลินตา หมายถึง ลิมตา

รายมาย หมายถึง มากเรื่องมากความ พร้าไม่รู้จบ ไขว่จากก้าวร้าว

อีม หมายถึง ยีม

โอ้ไ้ หมายถึง โอ้เอ้ ชักช้า

๒.๔ มีการตัดคำให้สั้นลง ตามลักษณะนิยมของภาษาถิ่นได้ เช่น ชื่อเมือง
โกสามพื กล่าวชื่อเต็ม ๆ ไว้ไม่กี่แห่ง ส่วนใหญ่จะเรียกว่า สามพื เช่น

๑ ยังมีเมืองหนึ่งใหญ่ นามกรไชริโกสามพื

๑ ผู้ใหญ่ในกรุงสามพื ยิ่งกว่าเศรษฐี

ในเมืองสามพื ๒ สาร

- ใช้ ชุม แทนคำว่า ประชุม

๑ พร้อมด้วยหมู่ขุนอำมาตย์ เข้าเฝ้าท้าวอันดับไป
หาหลวงปู่ใหญ่ใหญ่ ราชนี่ชุมโหร

- ใช้ บาสก แทน อุบาสก ใช้ สีกา แทน อุบาสิกา

๑ หยุดบแต่เพียงนี้หนา บาสกสีกา
ยบยังขอฟังตำนาน

- ใช้ จรจัด แทน จรจัด

๒.๕ มีการใช้คำพวน (พบ ๑ แห่ง) ในการใช้คำหยาบในบทพิโรธว่าทัง ว่า

๑ นางโกรธตอบคำหยาบบายยี่ ว่าชี้เรือ่นนาย
คนชื่อหรีชาติประมาทภู

สัมผัส

- ๑ ตัวข้านี้ไซ้รู้ อดส่ำห์เขียนไป ยังค้ำแก้ตา
ไม่เห็นหลับนอน เดินเที่ยวไปมา ข้ำตั้งปรารภณา เอาแต่ส่วนบุญ
๑ ข้ำเขียนแล้วเสร็จ ในวัดล่ำปะเหน็ด ลุดังใจปูน
ข้ำเขียนพระธรรม ไว้เป็นมงคล ไว้เป็นนาบุญ ในพระศาสนา

การเปลี่ยเสียงเพื่อรับ-ส่งสัมผัส หรือให้ลงจังหวะคำ เช่น

- ๑ พระเจ้าเทศนาโปรด เป็นประโยชน์ชนิรันดร์
- ๑ ยามเมื่อเกิดเหตุ แก่ภูเบศเจ้าเวียงชัย
 ท้าวเข้าสู่นิทภัย ในไสยาสน์แทนสุวรรณ
- ๑ จะคาบพาเทวี ไปจากที่นเวศน์วัง
 ไปไกลพระราชา ทั้งราชบุตรก็ติดไป

๔. เรื่องย่อ นิทานไทยจากชาดกกถาธรรม

๔.๑ เมืองโกสามพี

เป็นเมืองใหญ่

- เจ้าเมืองชื่อ ท้าวมหาปะรันตะปะ
- มเหสี ชื่อ นางจันทวี

ความยิ่งใหญ่ของเมืองโกสามพี

- มีสาวสนมกำนัลถึงหมื่นห้าพันนาง
- มีจตุรงค์พลโยธิมากมาย
- มีร้อยเอ็ดกรงนคร มาถวายบรรณาการ ดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง
- มีช้าง ม้า รถ ลูกขุนหลวง ราชินิกุล หลายประเภทหลายภาษา
- มีลูกค้ำมหาเศรษฐี กระจุกุมพี ชาวไร่ ชาวนา
- มีคนต่างชาติภาษา เช่น แยก ฉนวน มอญ แยกขวา เทศ กุลา ฝรั่งเศส ลาว
- บ้านเมืองร่มเย็น เป็นสุข ไม่มีข้าศึกกล้าเบียดเบียนบีฑา

เหตุการณ์สำคัญ

ท้าวมหาประรันตะปะ ได้ฝันเป็นกลางประหลาดตอนใกล้รุ่ง จึงปลุกมเหสีเล่าฝันให้ฟัง นางแนะนำให้หาโหรมาทำนาย ท้าวมหาประรันตะปะจึงเล่าความฝันให้โหรฟังว่า พระองค์ฝันว่า พระอินทร์ได้มอบแหวนที่มีรัศมีโชติช่วงให้ พระองค์จึงมอบให้มเหสี นางสวมไว้ที่นิ้วก้อยแล้วอยู่ในปราสาท บังเอิญเกิดพายุพัดพาปราสาทนางไป ไม่สามารถตามหานางให้กลับมาได้ แต่ชาวเมืองได้ลือกันว่า แหวนนั้นกลับมาติดอยู่บนยอดเศวตฉัตรทองแสงโชติช่วง

โหรจึงทำนายว่า ที่ฝันว่าพระอินทร์มอบแหวนให้แล้วพระองค์พระราชทานแก่มเหสีนั้น ทำนายว่าจะได้พระราชโอรสที่มีบุญญาธิการยิ่ง ส่วนที่ฝันว่าเกิดลมพายุใหญ่พัดเอาปราสาทที่มเหสีประทับอยู่ไปนั้น ทำนายว่าพระมเหสีมีเคราะห์ใหญ่ จะมิงกมาคาบพระนางไป โดยมีพระโอรสในครรภ์ติดไปด้วย เมื่อพระนางประสูติพระโอรส และพระโอรสมิพระชนม์ได้ ๑๕ พรรษา ก็จะได้กลับมาครองเมือง แต่พระหเสมีได้กลับมา ทั้งพระองค์ก็จะไม่ได้อยู่จนเห็นพระราชโอรส

ท้าวมหาประรันตะปะถามว่า จะมีทางสะเดาะเคราะห์ห้อย่าให้نگคาบพระมเหสีไปได้หรือไม่ โหรตอบว่า พระเคราะห์ร้ายแรงนัก แม้จะนำพระนางใส่หีบลั่นกุญแจไว้ก็ไม่พ้นที่จะต้องพลัดพรากไปจากเมือง แต่ว่าขออย่าให้พระนางออกนอกปราสาท อย่าเปิดหน้าต่างใด ๆ ในวันที่พระเคราะห์ร้ายแรงที่สุด

ท้าวมหาประรันตะปะเล่าเรื่องให้พระมเหสีฟัง ต่างโศกเศร้าแทบจะสิ้นชีวิตเมื่อคลายโศกเศร้าลง ท้าวมหาประรันตะปะ จึงสั่งให้รักษาปราสาทอย่างเข้มงวด และให้คอยดูแลอย่าให้พระมเหสีออกนอกปราสาทโดยเด็ดขาด นับแต่นั้นมาชาวกำนันก็คอยดูแลพระมเหสีที่ตั้งครรภ์มาจนเกือบจะครบสิบเดือน

แล้วก็ยุดีเรื่องเมืองโกสามพิไ้เพียงเท่านี้ ไปกล่าวถึงเมืองอีกเมืองหนึ่ง

๔.๒ เมืองอะลักกะปะ และเมืองเวทิปะ

เมืองอะลักกะปะ มีเจ้าเมืองชื่อ อะลักกะปะ

เมืองเวทิปะ มีเจ้าเมืองชื่อ มหาเวทลักกะปะ

เจ้าเมืองทั้งสองเป็นเพื่อนร่วมใจกัน เมืองทั้งสองรุ่งเรืองประดุกเมืองสวรรคค ในเทศกาลสงครามนี้ ท้าวอะลักกะปะได้พาชาวเมืองไปเที่ยวที่เมืองเวทิปะ ได้ชม การละเล่นของชาวเมือง และได้เห็นชาวเมืองออกไปเที่ยวชมงาน อุ้มลูกจูงหลาน สนุกสนานเฮฮา ได้เห็นคนแก่หลังค่อมคดถือไม้เท้าเดินหอบเหนื่อย เห็นคนตาบอด เดินคลำทาง เห็นคนพิกลพิการ ทำให้นึกถึงความเปลี่ยนแปลงไม่เที่ยงแท้ของสังขาร ก็รู้สึกสังเวชใจ สองกษัตริย์ปรึกษากันว่า ควรจะไปสร้างพระตบวงษ์เป็นดาบสแสวงหา พระโพธิญาณ ดีกว่าจะมาลุ่มหลงอยู่ในโลกียวิสัย เมื่อตกลงใจร่วมกันแล้วต่างก็สั่ง ให้เบิกทรัพย์สินในคลังหลวง รวมทั้งช้าง ม้า รถ ออกมาครึ่งหนึ่ง แล้วให้มีราชสาส์น ถึงท้าวพระยาร้อยเอ็ดหัวเมืองมารับของพระราชทาน พร้อมทั้งพระราชทานแก่ ชาวเมืองโดยทั่วกัน

ต่อจากนั้นก็ได้อำลาบรรดาสนมกำนัล ซึ่งต่างก็โศกเศร้าพร้อมจะขอติดตาม ไปด้วย แต่สองกษัตริย์ก็ได้ปลอบและบอกว่า นางจะตามไปด้วยมิได้ เพราะพระองค์ จะไปบำเพ็ญพระตบวงษ์เป็นดาบส เพื่อจะหนีจากสังสารวัฏ

ท้าวอะลักกะปะและท้าวเวทลักกะปะ ก็ออกเดินป่าแสวงแต่ผลไม้ในป่า ข้ามเขาลำห้วยเจ็ดชั้นกันดารไกลเขตป่าหิมพานต์ กษัตริย์ทั้งสองเดินทางไปด้วย ความปลอดภัยด้วยบุญกุศลของตน ร้อนถึงพระอินทร์ที่บัณฑุกัมพล พระราชาสนธิ ร้อนขึ้นมาตั้งไฟลน พระอินทร์นึกแปลกใจ คิดได้ว่าหรือจะมีเจ้าเมืองมนุษย์มีกุศล แก่กล้าจะสร้างโพธิญาณหรืออย่างไร จึงส่งทิพยเนตรดู ก็ได้เห็นสองกษัตริย์กำลัง เดินเข้าเขตป่าหิมพานต์ ทราบว่าทั้งสองได้บำเพ็ญพรตหมิวินัย แปลงเพศเป็นโยคี พระอินทร์ตั้งใจจะสร้างบารมีให้เพิ่มพูน จึงลงไปเนรมิตพระคันธกุฎีขึ้นสองหลัง พร้อมหนังสือ เครื่องสวมศีรษะ (ขฎา) ไม้เท้าและขอสำหรับเกี่ยวสอยผลไม้ไว้ที่ หน้าอาศรม ปักธงวางไว้ที่อาศรมทั้งสองให้เห็นได้ชัด เนรมิตสระบัว พรรณไม้ไว้

รอบอาคาร และเนรมิตเต้าน้ำ โองโงโอง่าง แล้วจารึกอักษรบอกไว้ว่า เครื่องบริวาร
ทั้งหลายนี้เป็นของที่ท้าวหม่อมวานสร้างถวาย แล้วก็กำจัดสัตว์ร้ายให้ออกไปอยู่นอก
เขตบริเวณอาคาร เสร็จแล้วพระอินทร์ก็เสด็จกลับวิมาน

ฝ่ายสองกษัตริย์พักอยู่ไต่ร่มไม้ ทอดพระเนตรไปยังช่องเขาด้าน
ทิศตะวันออก ก็เห็นผ้าธงสีขาวปลิวสะบัดลมอยู่ ก็นึกว่าน่าจะเป็นอาคารของ
พระโยคีจึงเร่งเดินไป ได้เห็นอาคารมีจารึกบอกว่า พระอินทร์สร้างถวายก็รู้ว่า
พระอินทร์ต้องการจะบำเพ็ญบุญ จากการบำเพ็ญพรตของทั้งสองพระองค์
สองกษัตริย์จึงเข้าไปในอาคารแล้วเปลี่ยนเครื่องทรงตามแบบโยคี

ท้าวเวทลัทธิกะปะจึงตรัสกับท้าวอะลัทธิกะปะว่า หากอยู่ร่วมในอาคาร
เดียวกันจะไม่เหมาะแก่การเป็นนักบวช อาคารทั้งสองมีใกล้กันนัก ถ้ามีสุขทุกข์ก็
ไปมาหากันได้ แล้วก็ให้ทำตามแบบโยคี คือพอเย็นค้ำก็ก่อกองไฟขึ้นบูชา หากอาคาร
ของใครไม่มีกองไฟก็อาจมีเหตุเกิดขึ้น จะได้ไปมาหาสู่เยี่ยมดูอาการกัน
ท้าวอะลัทธิกะปะจึงลาท้าวเวทลัทธิกะปะไปอยู่อาคารหลังใน

จากนั้นโยคีทั้งสองก็แยกกันอยู่คนละอาคาร บำเพ็ญพรตจำเริญพรหม
วิหาร ๔ จนเกิดปิติทั้ง ๕ ชั้น

ดาบสทั้งสองบำเพ็ญพรตเป็นปกติ เข้าออกไปหาผลไม้มาฉัน ตกบ่ายกลับ
อาคาร ครั้นค้ำก็ก่อไฟบูชาเป็นสัญลักษณ์ ประหนึ่งเป็นผ้าสงฆ์ของพระปัจเจก
โพธิ เวทลัทธิกะปะโยคีอยู่สร้างพรตถือศีลจนสิ้นอายุขัย ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
เป็นพระอินทร์ เสวยทิพยสมบัติมีนางอัปสรเป็นบริวาร ก็นึกว่าเหตุใดตนจึงได้มา
เกิดเป็นพระอินทร์ พิจารณาแล้วก็ทราบว่าเป็นเพราะได้สร้างพรตอยู่ในป่ากับพระสหาย
อะลัทธิกะปะโยคี จึงคิดลงไปเยี่ยมพระสหาย ได้แปลงตัวเป็นพราหมณ์หนุ่มรูปร่าง
ในเรื่องราวเป็นพรหมปชา) เข้าไปกราบไหว้อะลัทธิกะปะโยคีแล้วชวนสนทนาปราศรัย
ถามว่าอยู่ในป่าดงมีอันตรายหรือสุขทุกข์อย่างไร ผลไม้พอฉันหรือไม่ เหลือบ ยุง รื่น
สรรพสัตว์ มารบกวนหรือไม่ พระองค์อยู่คนเดียวหรือมีเพื่อนบวชอยู่ด้วยกัน

อะลักกะปะโยคีจึงตอบว่า ตัวท่านไม่มีโรคร้ายอันใด ผลไม้ก็มีพอฉัน สัตว์ทั้งหลายก็ไม่ได้เป็นศัตรู มีแต่พวกช่างที่ทำให้ลำบากเล็กน้อย เพราะมักมาถอนต้นไม้ ส่วนการบำเพ็ญพระสหายมาด้วยเป็นสองตน แต่ตอนนี้ไม่เห็นกองไฟที่อาศรมมาหลายคืนแล้ว ยังไม่ได้ไปมาหากัน

พระอินทร์ (เวทลัทธิกะปะโยคี) จึงบอกว่า สหายของท่านก็คือเรานี่เอง ได้ตายไปแล้วไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อะลักกะปะโยคีรู้แล้วก็ยินดีนัก พระอินทร์จึงบอกอะลักกะปะโยคีว่า ไม่ต้องกลัวพวกกฤษณ ให้ใช้พินมีมนต์กำกับอยู่ ๓ นิต พินสายแรกร้ายมนต์ทำให้ช่างกลัว พินสายที่สองคือเส้นกลาง ดัดปลางร้ายมนต์ทำให้ช่างรัก พินสายที่สามมีเสียงหุ้ม ดัดแล้วร้ายมนต์ช่างจะรู้ภาษามนุษย์ พระอินทร์มอบมนต์และพินให้แก่อะลักกะปะโยคีแล้วกราบลากลับไปสู่วสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ครั้นเย็นใกล้ค่ำ พวกช่างก็ชวนกันมาในบริเวณอาศรม อะลักกะปะโยคีจึงดัดพินสายบน ร้ายมนต์ พวกช่างพากันตกใจกลัวลนลาน โยคีดัดพินสายกลาง พวกช่างก็เข้ามาชื่นชมยินดี โยคีดัดพินสายหุ้ม พलगร้ายมนต์ พวกช่างก็รู้ภาษามนุษย์ พระโยคีจึงบอกพวกช่างว่า ตั้งแต่วັນนี้อ่าได้มาเข้าใกล้อาศรมเรานะ ให้พากันไปหากินกันให้สบายเถิด พวกช่างรับคำแล้วกราบลาพากันไปหากินตามสบาย พระโยคีก็อยู่สุขสบายใจตลอดมา

ย้อนกล่าวถึงเมืองสามพี

เมื่อถึงคราวทำวมหาปะรันตะปะ จะพลัดพรากจากพระมเหสีนั้น นางทรงครรภ์ครบสิบเดือน เป็นเวลาย่างเข้าฤดูหนาว นางจันทวีทูลพระสวามีว่า พระนางหนาวจนสุดจะทนแม้ผิงไฟก็ไม่คลาย ด้วยเคราะห์กรรมตามมาทัน ทำวมหาปะรันตะปะจึงพานางออกมานอกปราสาทมานั่งผิงแดด และได้ถอดภูษาัมระรงค์กับผ้าทรงที่งามระยิบระยับส่งให้พระมเหสี พระนางสวมแหวนไว้ที่นิ้วนาง แล้วเอาผ้าทรงลายดอกดวงสีแดงกระจ่างห่มไว้ ทำให้รู้สึกสบาย

ในครั้งนั้นมีนกหัตถิลิศจักตัวหนึ่ง อาศัยอยู่ที่ยอดต้นไทรทองใกล้กับอาคารของอะลักกะปะโยคี นกหัตถิลิศจักมีกำลังเท่ากับช้าง ๗ ตัว ผุ่งสัตว์ในป่าหิมพานต์เห็นเข้าต้องรีบพากันหลบหนี ในฤดูหนาว พระโยคีอะลักกะปะก็เคยเดินมาหาเศษเนื้อที่เหลือกินจากนกหัตถิลิศจักอยู่เป็นประจำ

วันหนึ่งนางจันเทวีออกมาล้างที่ชานชาลา นกหัตถิลิศจักหาอาหารในป่าไม่ได้เลย จึงบินเข้าไปในเมือง เห็นนางจันเทวีนั่งห่มผ้าสีแดงสำคัญว่าเป็นเนื้อสัตว์ ก็ร่อนลงโฉบเอานางไป เวลาที่นกหัตถิลิศจักบินมาได้บดบังแสงอาทิตย์จนมืดมิด คนทั้งหลายพากันตกใจวิ่งหนี ทำวมหาปะรันตะปะเองก็ตกใจวิ่งเข้าไปซ่อนอยู่ในปราสาท พระนางจันเทวีตกพระทัยแทบสิ้นสติ นางนั่งอยู่ในกรงเล็บของนกมิได้เจ็บปวดอันใด พระนางคิดว่าถ้าเกิดร้องทวาดออกไป นกอาจตกใจทิ้งนางลงเสียกลางทาง จึงนิ่งไว้ให้นกพาไปถึงรัง ด้วยบุญญาธิการของพระราชาโอรส นกก็พานางไปจนถึงรัง นางจึงร้องทวาดด้วยเสียงอันดัง นกหัตถิลิศจักตกใจวางนางลงแล้วบินหนีไป

นางจันเทวีอยู่บนปลายไม้แต่ลำพังร้องไห้คิดถึงพระสวามี ตกเย็นพระนางปวดท้องใกล้จะประสูติพระโอรส ตอนกลางคืนเมฆตั้งเค้าฝนตกหนัก จนใกล้รุ่งพระนางก็ประสูติพระโอรสโดยง่าย นางเอาผ้าทิพย์ภูษารองรับไว้ พระโอรสรูปร่างก็บรรทมหลับไป

ฝ่ายอะลักกะปะโยคี ออกไปหาเศษเนื้อที่ต้นไทรได้ยินเสียงเด็กทารก จึงแปลกใจคิดว่าผีหลอก หรือผีพระไทร หรือเทพเทวา เพราะที่นี้ไม่ใช่แดนมนุษย์และไม่เคยปรากฏเหตุการณ์เช่นนี้มาก่อน พระโยคีแหงนมองไปบนต้นไทร ก็เห็นนางจันเทวีนั่งอยู่บนกิ่งไทร จึงถามว่านางเป็นใคร มาอยู่ที่นี้ได้อย่างไร

นางจึงบอกไปตามความจริงว่า นางถูกนกคาบพามา พระโยคีจึงเชิญนางให้เสด็จลงมา พระนางบอกว่านางกลัวว่าจะเสียชื่อนางกษัตริย์ พระดาบสตอบว่าท่านก็เป็นกษัตริย์ออกมาบวชเป็นโยคี นางจันเทวีจึงกล่าวว่า ขอให้ท่านแสดงว่าคุณสมบัติทั้ง ๔ ของกษัตริย์มีอะไรบ้าง อะลักกะปะดาบสจึงตอบว่า ธรรมดาของกษัตริย์มีดังนี้ คือ

๑. เวลาเสวยพระกระยาหารต้องพิจารณาอารมณ์
๒. เวลาเข้าบรรทมพระทัยคิดถึงทุกข์ของข้าแผ่นดิน
๓. เวลาเสด็จเข้าเสด็จออก คำพูดเป็นสัจย์ ไม่กลับคำ
๔. เวลาเสด็จไปไหนทรงพระแสงขรรค์ ฮ่องอาจตั้งพระยาราชสีห์

นางจันทวีจึงเชื่อ พระดาบสหาไม่มาพาดกับต้นไทร แล้วขึ้นไปรับพระโอรสลงมา แล้วนางจึงเสด็จตามลงมา พวกกันไปที่อาศรม ให้ทารกเสวยนม แล้วพระนางก็เสวยผลไม้ ครั้นถึงวันฤกษ์ดีพระดาบสได้ตั้งพระนามให้แก่พระโอรสว่า “อุเทน” เนื่องจากประสูติในยามเช้าตรู่

ส่วนท้าวมหาปะรันตะปะ เมื่อนกหัตถ์ถึงลึงค์พาพระมเหสีไปแล้ว ก็ทรงเสรำโศกและรู้สึกอับอายที่ทรงวังเอาพระองค์รอดโดยทิ้งพระมเหสีไว้ จนไม่เป็นอันเสวย ในที่สุดก็สิ้นพระชนม์ ขุนนางทั่วทั้งหลาย ปลงพระศพแล้วก็แบ่งหน้าที่ช่วยกันรักษาบ้านเมืองเอาไว้

ฝ่ายพระโอรสอุเทน เจริญวัยขึ้น พระดาบสรักเหมือนเป็นลูกของตน อะลักกะปะโยคีเดินจงกรม คืนหนึ่งเห็นดาวประจำเมืองสามพิเศรำหมอง ไม่เปล่งแสงรัศมีเหมือนดาวดวงอื่น ก็ทราบทันทีว่าเจ้าเมืองสิ้นพระชนม์ รุ่งเช้าจึงบอกแก่พระนางจันทวี พระนางทรงเสรำโศกนัก พระโยคีจึงปลอบว่า ทุกคนเกิดมาแล้วก็ต้องตาย ขอให้ระงับความโศกเสรำแล้วแผ่เมตตา เจริญบารมีสามสิบทิศ กรวดน้ำแผ่ผลให้ท้าวมหาปะรันตะปะดีกว่า

ต่อมานางจันทวีเกิดคิดขึ้นมาว่า พระนางอยู่กันสองแม่ลูก หากวันไหนพระดาบสเกิดรำคาญขึ้นมาแล้วทิ้งไปเสีย สองแม่ลูกก็จะเดือดร้อนถึงแก่ชีวิตได้ จะกลับไปสามพิก็ไม่ว่าง จะทิ้งพระโอรสก็ยิ่งทรงพระเยาว์นัก พระนางเห็นว่าพระดาบสก็เป็นกษัตริย์ จึงคิดจะเล่าโลมให้พระดาบสอยู่กินกับนาง โดยเข้าไปนอนนั่งแนบชิดเจรจา พอร้อนรุ่มกาย พระนางก็ถอดผ้าออกจากกาย เอาตาลปัตรพัดกลืนกายแตะจมูกพระโยคี พระโยคีแม้จะเสียดายพรหมจรรย์ แต่ก็ห้ามใจไม่ได้ จึงลักเข้าไปในอาศรม ละเพศโยคี พลังนึกว่า กูยังอยู่อีกนาน ค่อยสร้างสมภารเอาภายหลัง

เวลาผ่านไปจนอุเทนกุมารมีพระชนมายุได้สิบห้าชันษา ได้เรียนวิชาศีล ศาสตราอาคม รวมทั้งเรียนตีตพิณและมนต์เรียกช้าง อยู่มาวันหนึ่งพระกุมารก็ ทรงถามพระชนนีว่า เราได้อยู่ที่นี่กันมาแต่เดิมหรือ

พระนางจึงเล่าประวัติให้ฟังและทรงเล่าว่า พระบิดาได้สิ้นพระชนม์ไปแล้ว อุเทนกุมารจึงกราบทูลพระมารดาว่า พระองค์จะทูลลาไปครองกรุงสามพี พระมารดา จึงตรัสว่าให้ไปทูลลาท่านอะลักกะปะผู้ที่ได้เลี้ยงดูมาเหมือนกับเป็นพระบิดาแท้ ๆ ท้าวอะลักกะปะอาลัยนัก แต่เพราะความรักจึงมิได้ห้ามเกรงว่าพระโอรสจะเสีย พระทัย จึงตรัสแก่พระโอรสว่า จะเข้าไปเมืองสามพีให้พาช้างไปเป็นเพื่อน ทรง อวยพรแล้วมอบพิณและพระขรรค์ให้ นางจันทวีได้บอกชื่ออำมาตย์ในกรุงสามพี แล้วมอบภูษาธำมรงค์และผ้าทิพย์ภูษา ที่ได้มาจากท้าวมหาปะรันตะปะไว้เป็นหลัก ฐานสำหรับแสดงแก่อำมาตย์ในกรุงสามพี

อุเทนกุมารจึงตีตพิณเรียกช้างมา เลือกอเอาแต่ตัวฉกรรจ์มาห้าหมื่น หนึ่งพันตัว อะลักกะปะโยคีกำชับพวกช้างให้ดูแลพระโอรสให้ดี พวกช้างน้อมรับ แล้วชูงวงกระทำอภิวันท์ พระดาบสจึงเรียกพระโอรสมารับพร แล้วอุเทนกุมารก็ ถวายบังคมลาขึ้นช้างออกเดินทางไปกรุงสามพี โดยจัดช้างเป็นกระบวนทัพ เดินทาง ไปเจ็ดวันก็เข้าเขตแดนกรุงสามพี อุเทนกุมารสั่งพวกช้างไม่ให้เบียดเบียนกินผลไม้ ทำลายเรือกสวนไร่นาของชาวบ้าน

ส่วนชาวบ้านเห็นกองทัพช้างมากันมากมายก็ตกใจ ชวนกันวิ่งหนีพร้อมทั้ง แผลกใจว่า ช้างป่าเคียดแค้นอะไรแก่พวกตนจึงพากันเข้ามาในเมืองมากมายเช่นนี้

อุเทนกุมารสั่งให้ทัพช้างล้อมรอบกรุงสามพี แต่มิให้ทำร้ายหรือตบตักกับ ชาวเมือง เพียงแต่ประชิดกำแพงเมือง กระทบเท้าและส่งเสียงร้อง พลงใช้วงจับ ก้อนหินขึ้นขว้างไปมา

ท้าวพระยาในกรุงสามพีประชุมปรึกษากัน และนี่ก็สงสัยว่าคงมีผู้เป็นนาย นำช้างมาล้อมเมือง แต่มาล้อมเพื่ออะไร จึงมอบอำมาตย์ผู้ใหญ่ที่เชี่ยวชาญเรื่องช้าง ให้ออกไปสอดแนม

อำมาตย์ผู้ใหญ่ขึ้นไปบนกำแพงเมือง ก็เห็นชายหนุ่มรูปงามนั่งอยู่บน
พระยาช้างเผือก จึงถามไปว่า ท่านยกทัพข้างมาล้อมกำแพงเมืองไว้ ท่านต้องการ
อะไร อุเทนกุมารตอบว่า ให้ท่านกลับไปบอกเจ้าเมืองว่า จะรบกันหรือจะยกสมบัติ
มาถวาย ก็ให้ไปคิดกันมา

อำมาตย์ผู้ใหญ่จึงตอบว่า สมบัติของกรุงสามพื้อมากมาย แต่ที่จะให้มารบ
ต่อสู้กับท่านนั้นไม่มี จะยกเมืองให้ก็ไม่ได้ อุเทนกุมารแก่งทำเป็นสงสัย แล้วถาม
ไปว่า ท่านทั้งมียกเมืองให้ และมีให้คนออกมาสู้รบนี้ดูแปลกอยู่ อำมาตย์ผู้ใหญ่จึง
เล่าเรื่องแต่หนหลัง ครั้นนกหัสติลิงค์คาบพระมหะสิพร้อมพระโอรสในครรภไป และ
ทำวประรันตะปะ เจ้าเมืองก็สิ้นพระชนม์ไปแล้ว แต่ทางกรุงสามพื้อมีไม่ได้ข่าวของ
สองท้าวแม่ลูกเลย

อุเทนกุมารได้ฟังความตามจริง จึงบอกไปทันทีว่า พระองค์คือพระโอรส
ในครรภพระมารดา ที่นกหัสติลิงค์คาบไป อำมาตย์ผู้ใหญ่จึงขอให้อุเทนกุมารแสดง
หลักฐานยืนยันให้ประจักษ์ อุเทนกุมารจึงเอ่ยชื่ออำมาตย์ตามที่พระมารดาได้บอกไว้
และได้ชูทิพย์ภูษาด้วยพระหัตถ์ที่สวมภูษามะรงค์ พร้อมทั้งประกาศว่าผ้าทรงและ
ภูษามะรงค์นี้ พระราชาบิดาได้พระราชทานให้แก่พระมารดา

อำมาตย์พิศดูแล้วก็สิ้นสงสัย ดีใจว่าจริงดังโรทำนายแล้วอัญเชิญอุเทน
กุมารเสด็จเสวยราชสมบัติ อุเทนกุมารจึงสั่งให้พวกกษัตริย์กลับ พร้อมกำชับให้รักษา
ตัวเองและอยู่กันอย่างสุขสงบ พวกข้างยกวงขึ้นถวายบังคมลาแล้วพากันกลับ

หลังจากนั้น อุเทนกุมารก็ทำพิธีราชาภิเษกครองเมืองสามพื้อมีอย่างมีความสุข
พักเรื่องอุเทนกุมารไว้เพียงเท่านี้ก่อน

๔.๓ กล่าวถึงเมืองอีกเมืองหนึ่ง ไม่ปรากฏทั้งชื่อเมืองและชื่อเจ้าเมือง

เมืองนี้เกิดโรคระบาด อหิวาตกโรค ข้าวยากหมากแพง มีหนุ่มรูปงามล้ำสัน
ชื่อ โกดุทะลิก กับภรรยาสวยน่ารัก ชื่อ กาหลี มีลูกสาวคนหนึ่งยังเป็นทารก สอง
สามีภรรยาปรึกษากันและตกลงจะอพยพหนีโรคระบาดไปยังเมืองสามพื้อมี เมื่อเดิน

มาถึงกลางทางเสปียงก็หมด โทตุทะลิกปรึกษากรรยาว่า ตนเองเรียวแรงไม่มีแล้วให้
ทิ้งบุตรเสีย เพราะถ้าไม่ตายเสียก็ยังมีลูกใหม่ได้ กรรยาได้ยินดังนั้นก็ร้องไห้แล้ว
บอกว่าลูกยังมีชีวิตอยู่จะทิ้งเสียได้อย่างไร โทตุทะลิกจึงบอกกรรยาว่า จะทำอย่างไร
ก็ตามใจเถิด กาทลีสบอกว่า เราสองคนผลัดกันอุ้มลูกก็แล้วกัน ฝ่ายทารกเมื่อถึงคราว
แม่อุ้มก็รู้สึกสบายไม่โดนแดดจึงหลับสบาย แต่พอพ่ออุ้มก็เผลอ โทตุทะลิกเองอยาก
จะทิ้งลูกจึงแกล้งเดินช้า ๆ อยู่หลังกาทลีส พอเห็นต้นไม้ก็ปลิดใบไม้มารองวางลูกลง
แล้วเดินไปให้ทันกรรยา

นางกาทลีสไม่เห็นบุตร จึงถามว่าเอาลูกไปไว้ที่ไหน โทตุทะลิกตอบว่า ได้ทิ้ง
ไว้ที่โคนต้นไม้ริมทาง กาทลีสร้องไห้คร่ำครวญว่า ลูกเกิดแต่อกทิ้งเสียได้อย่างไร ช่าง
ไม่อาลัยรักเสียเลย แล้วสั่งให้โทตุทะลิกกลับไปพาลูกกลับมา โทตุทะลิกจึงกลับไป
พาลูกกลับมาให้กาทลีส ส่วนทารกนั้นโดนแดดโดนลมใกล้จะสิ้นชีวิตอยู่แล้ว พอแม่
อุ้มมาได้ไม่นานก็ตายไป กาทลีสรำไห้อาลัยรักทารก

พระพุทธรูปกล่าววว่า ผู้ใดทำกรรมกับลูกเหมือนที่โทตุทะลิกทำ เกิดมา
ชาติหน้าจะต้องใช้กรรม ลูกทิ้งเสียถึงเจ็ดหน

สองสามีภรรยาฝั่งศพลูกแล้วก็เดินทางต่อไปจนถึงเมืองสามพี ได้เดินไปถึง
เรือนของโคบาล ซึ่งกำลังจัดอาหารมากมายเพื่อทำขวัญโค และจัดอาหารถวาย
พระปัจเจกพุทธเจ้า เมื่อฉันแล้วท่านก็กลับไป โทตุทะลิก กาทลีส ขึ้นไปบนเรือนโคบาล

เมื่อโคบาลถามได้ความแล้วว่า สองสามีภรรยามาจากเมืองไกลมาขอ
อาหารรับประทานก็ยินดีจัดอาหารให้ กาทลีสบอกสามีว่าให้รับประทานให้เต็มที่
ไม่ต้องคิดถึงนาง โทตุทะลิกรับประทานมากเกินไปจนกำลังจนไฟธาตุแตก ระหว่างนั้นนาย
โคบาลเอาข้าวมธุปายาส คือ ข้าวคละกุน้ำนมโคให้สุนัขกิน โทตุทะลิกนึกอยาก
รับประทานอาหารของสุนัข ขณะนั้นก็เกิดอาการจุก (ลมตี) จนโทตุทะลิกตายไป แล้ว
ก็ไปเข้าปฏิสนธิในท้องสุนัข ตามที่พระเทศนาว่า คนที่ตายด้วยอยากและใจพะวง
อยู่กับความอยาก เมื่อตายจะไปปฏิสนธิในท้องของเดียรถยาน หรือไม่ก็เกิดใน
อบายภูมิสี่

ส่วนกาหลี่เมื่อเผาศพสามีแล้ว ก็กลับมาทำงานรับจ้างหุงหาอาหารอยู่ใน เรือนโคบาล นางได้ใส่บาตรถวายพระปัจเจกโพธิ์ทุกวัน แผลส่วนกุศลไปให้สามี และ ตั้งจิตอธิษฐานว่า ด้วยความซื่อสัตย์ต่อสามี หากนางตายไปขอให้ได้เกิดเป็นภรรยา ของโกศุทะลิกทุกชาติ

ต่อมาแม่สุนัขได้คลอดลูกเป็นตัวผู้งดงามฟุ้งพี โคบาลตั้งชื่อว่าโทน ฟัง ภาษามนุษย์ได้ทุกสิ่งเพียงแต่พูดไม่ได้ นายโคบาลใช้ให้ทำอะไรก็ได้ทุกอย่าง นาย โคบาลรักโทนเสมือนเป็นลูกของตน

นายโคบาลพาโทนไปนิมนต์พระปัจเจกโพธิ์มาฉันอาหารที่เรือนทุกวัน วันหนึ่งนายโคบาลได้บอกพระปัจเจกโพธิ์ว่า ตนมีธูระมากเหลือเกินถ้าจะขอส่งสุนัข มารับท่านแทนตนท่านจะถือสาหรือไม่ พระปัจเจกโพธิ์ก็ยินดี นายโคบาลกราบลา พระปัจเจกโพธิ์ เดินกลับมาถึงปากก็บอกโทนว่า ตรงนี้มีอันตราย เพราะมีสัตว์ร้าย ต้องรีบเดินให้จำไว้ด้วย

วันรุ่งเช้า โทนไปรับพระปัจเจกโพธิ์ พอไปถึงที่พักก็หอนขึ้นสามครั้ง พระ ปัจเจกโพธิ์เห็นสุนัขมารับก็ครองผ้า สะพายบาตรเดินตามสุนัขไป ครั้นฉันเสร็จสุนัข ก็เดินไปส่ง

วันหนึ่งพระปัจเจกโพธิ์นึกสงสัยว่า สุนัขรู้จักทางจริง ๆ หรือไม่ พอถึงทาง แยกท่านก็แกล้งเดินไปเสียอีกทางหนึ่ง สุนัขแปลกใจว่าทำไมพระปัจเจกโพธิ์จึงเดิน ไปทางนั้น ก็ไปยืนขวางทางไว้ พระปัจเจกโพธิ์ทำเป็นไม่สนใจยังเดินต่อไป สุนัขโทน ก็ตรงเข้าคาบขยจิวรลากให้ไปถูกทาง ท่านทดลองหลายครั้งแต่โทนไม่ยอม คาบ จิวรดึงลากไปทุกที หลังจากถึงเรือนโคบาลและฉันอาหารแล้ว พระปัจเจกโพธิ์ได้ บอกลานายโคบาลว่า ตอนนี้ออกพรรษาแล้วท่านจะเดินทางไปยังเขาแก้วคันธมาสน์ เมื่อรับผ้าจิวรจากนายโคบาลแล้วก็บอกลา แล้วกล่าวกับสุนัขว่า ท่านจะไปก่อนแล้ว ต่อไปเจ้าก็ไม่ต้องไปรับแล้วนะ โทนได้ยินแต่พูดตอบไม่ได้ ขบหัวลงกลิ้งเกลือก ไปมาใจนึกเป็นห่วงพระปัจเจกโพธิ์ และนึกถึงที่ท่านได้ปันอาหารให้กินทุกวัน จะ ตามท่านไปก็ไม่ได้เพราะท่านเหาะไป โทนรำลึกว่าตนจะอยู่ต่อไปทำไมสู้ตาย

เสียดีกว่า โทนร้องก๊อกลี้ก๊อกลัดตามพระปัจเจกโพธิ์ไป หอนเสียงใส ส่งใจติดตาม พระปัจเจกโพธิ์ไปจนสิ้นกำลังตายไป ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อยู่ในวิมาน มีนางฟ้าเป็นบริวาร เวลาพูดเสียงดังก็ก้องไปไกล จนเทพพากันแปลกใจ มาถามว่าท่านทำกุศลใด จึงมีเสียงดังก้องไปทั้งกามภพ

เทพบุตรเล่าว่า เมื่ออยู่เมืองมนุษย์เป็นสุนัข ถวายเสียงนิมนต์พระปัจเจก พุทธเจ้า เมื่อตายก็ได้มาเกิดที่นี่ด้วยบุญนั้น

พระพุทธรูปกล่าวว่่า อันสัตว์เกิดมารักผู้ใดมันคง จิตมันคง ไม่ออกแวก เมื่อตายจะได้ไปเกิดในสวรรค์ เหมือนดังสุนัขโทน ไปเกิดในสวรรค์มีเสียงก็ก้องไกล ถึงหมื่นโยชน์ จึงได้ชื่อว่า “โคสก” เป็นเทพบุตรมีอุปสรรบริวารจำนวนหนึ่งพัน เสวย ทิพยสมบัติเจ็ดวันในชั้นดาวดึงส์ โคสกเทพบุตรหลงด้วยกามคุณจนลืมเสวย อาหารทิพย์ ได้จุติลงมาเป็นเศรษฐีในกรุงสามพี โดยเข้าปฏิสนธิในท้องของนาง จิตตะธรมุ หญิงนครโสภณีย์ ซึ่งนางกำหนดว่าหากคลอดออกมาเป็นบุตรชายจะทิ้งเสีย ถ้าเป็นบุตรหญิงจะได้เลี้ยงดูไว้เป็นหญิงนครโสภณีย์ต่อไป

นางจิตตะธรมุคลอดลูกชายตอนใกล้รุ่ง แล้วให้นางทาสพาไปทิ้งไว้ที่ กองหญ้าแห้งหวังให้ตายด้วยเป็นเหยื่อของแร้ง กา และสุนัข แต่สัตว์ดังกล่าวกลับ เอ็นดู วนเวียนดูแลอยู่ จนชายหนุ่มคนหนึ่งมาพบเข้า จึงอุ้มพาไปเรือนส่งให้ภรรยา รับไปดูแลเลี้ยงไว้เป็นลูก

ยังมีมหาเศรษฐีชื่อ วัฒนกะ มีทรัพย์สินมากถึงแปดสิบลโกฏิปลาย ท้าวอุเทน ตั้งให้เป็นหัวหน้ามหาเศรษฐี เป็นผู้ใหญ่ อาศัยอยู่ในปราสาทที่ประดับด้วยแก้วมณี มีข้าสาวชาวที่ถึงหมื่นหนึ่งพัน ทั้งพร้อมพรังด้วยช้างม้าโคกระบือ วันนั้นมหาเศรษฐี วัฒนกะเข้าไปเฝ้าท้าวอุเทน ได้พบโหรจึงถามเรื่องทรัพย์สินสมบัติของเมืองสามพีว่า จะดีร้ายประการใด โหรตอบว่าไม่มีเหตุอะไรในเมือง วันนี้อดาวประจำเมืองฉายให้คุณทุกแห่ง ถ้าลูกใครเกิดตอนใกล้รุ่งจะได้เป็นเศรษฐีใหญ่ยิ่งกว่าเศรษฐีทั้งหลาย ในกรุงสามพีนี้

มหาเศรษฐีวฒกะไต่ยีนก็ตีใจ ภรรยาของตนก็กำลังท้องแก่อยู่ ตนอยากจะได้ลูกชายเกิดมาเป็นเศรษฐี จึงสั่งคนใช้ให้ไปถามที่บ้านว่า ภรรยาหรือบริวารทั้งหลายได้คลอดลูกชายเมื่อใกล้รุ่งบ้างหรือไม่ ถ้ายังไม่เกิดให้ไปถามความทุกบ้านเรือน ถ้าพบว่ามีใครคลอดบุตรชายเมื่อใกล้รุ่งให้ขอชื่อมา ถึงพ่อแม่จะตั้งค่าถึงพันตำลึงทองก็ให้ชื่อเอามา

คนใช้เศรษฐีก็รีบวิ่งไปที่บ้าน แต่ยังไม่มีการคลอดเลย จึงไปสืบถามจนถึงบ้านชายหนุ่มที่เก็บเด็กชายจากกองหญ้าแห้วมาเลี้ยง พอทราบข่าวทารกเกิดตอนใกล้รุ่งก็ขอชื่อโดยตั้งราคาตั้งแต่หนึ่งตำลึงทอง ชายหนุ่มก็ไม่ขาย จนคนใช้เพิ่มราคาถึงหนึ่งพันตำลึงทอง ชายหนุ่มจึงยอมขายทารกให้

วฒกะเศรษฐีดีใจนักส่งทารกให้นางกาหลิคนรับใช้ของตนเอาไปเลี้ยง โดยคิดว่าถ้าตนได้ลูกสาวจะให้แต่งงานกันแล้วจะยกทรัพย์สินสมบัติทั้งหมดให้ ก็น่าจะอยู่ดีมีสุขดังโหรทำนายไว้ แต่ถ้าลูกของตนเกิดเป็นชายก็จะฆ่าทารกนี้เสีย

ความตอนนี ผู้คนพูดคุยกันด้วยสงสัยว่า ที่คิดจะฆ่าเสียเพราะเหตุใด ก็มีผู้เฉลยว่า ที่เป็นเช่นนี้เพราะผลกรรมของทารก เมื่อครั้งเกิดเป็นโกศุทะลิกได้ทำบาปทิ้งลูกอ่อนเสีย บาปจึงมาตามทัน

อยู่มาไม่นาน ภรรยาของวฒกะเศรษฐีก็คลอดบุตรเป็นชาย เศรษฐีคิดอุบายเรียกกายกาหลิมา แล้วสั่งว่าให้อาหารกไปทิ้งไว้ที่ประตูบ้านโคบาล ให้โคเหยียบเสียให้ตาย แล้วก็ให้แอบดูว่าทารกนี้ตายหรือไม่

นางกาหลิน้ำตาไหลด้วยสงสารและอาลัยรัก นางคับแค้นใจนักแต่จะไม่ทำก็เกรงกลัวเจ้านาย กาหลิอุ้มไปพรางที่ร้านพันว่าทารกน้อยนี้เหมือนกับลูกในอุทรของนาง พอถึงคอกโคนางกาหลิก็เอาลูกวางไว้ให้นอนขวางอยู่ที่ประตูคอก แล้วนางก็เข้าแอบหลังต้นไม้คอยดูอยู่ พอใกล้สว่างนายโคบาลก็มาเปิดประตูคอก ไล่ฝูงโคออกไป หัวหน้าฝูงโคออกไปก่อนก็ไปยื่นคร่อมทารกเอาไว้ ฝูงโคนับพันก็มาแออัดกันอยู่ออกไปไม่ได้ นายโคบาลนึกสงสัยจึงออกไปดูก็เห็นทารกนอนอยู่ที่ใต้ท้องนายโคก็ตกใจนึกว่าทารกตายเสียแล้วหรืออย่างไร รำพึงว่าลูกใครนะที่เอามาทิ้งไว้ที่นี่ ด้วยความเวทนานายโคบาลจึงอุ้มทารกกลับไปบ้านตน

นางกาหลีก้กลับไปเล่าว่าผมเศรษฐี วัฒนเศรษฐีร้อนใจจึงให้เงินหนึ่งพัน
ตำลึงทองให้กาหลีไปซื้ออาหารกลับมา

วัฒนเศรษฐีสั่งให้นางกาหลีเอาอาหารไปทิ้งเสียในทางเกวียนในยามใกล้รุ่ง
เพื่อจะให้เกวียนทั้งห้าร้อยเล่มเหยียบอาหารเสียให้ตาย แล้วกำชับให้นางกาหลี
แอบดูให้รู้ว่าอาหารตายหรือไม่ นางกาหลีก้พาอาหารไปวางไว้ตามทางเกวียน พอใกล้
รุ่งพ่อค้าทั้งหลายขับเกวียนกันมา พ่อโคของหัวหน้าเกวียนเดินมาถึงก็หยุดไม่ยอม
ลากเกวียนไป พ่อค้าตีโคก็ไม่เดิน เกวียนต่าง ๆ ก็แออัดกันอยู่ด้านหลัง พ่อค้าตีโค
ไม่หยุดโคก็ไม่ขยับ จนสว่างพ่อค้าจึงเห็นอาหารนอนอยู่โคจึงไม่ไป พ่อค้าจึงลงไปอุ้ม
อาหารพากลับไปเรือดอน พนางรำพึงว่า ลูกใครหนอไม่น่าเอามาทิ้งเลย

นางกาหลีก้กลับไปบอกวัฒนเศรษฐีตามที่กล่าวมา วัฒนเศรษฐีจึงให้
กาหลีเอาเงินหนึ่งพันตำลึงทองให้ไปซื้ออาหารกลับมา คราวนี้เศรษฐีสั่งให้นางกาหลี
นำอาหารไปทิ้งไว้ในป่าช้า ปล่อยให้อดอาหาร แร้งกา และอมมนุษย์จะมาทำลายชีวิต
อาหารเสียเอง

นางกาหลีพาอาหารไปวางไว้บนกอหญ้าในป่าช้า แล้วแอบดูอยู่ก็มี
ความแหวะต้อนฝูงแพะไปกินหญ้า ฝูงแพะเที่ยวกินไปไม่ในป่าช้า แม่แพะตัวหนึ่งเห็น
อาหารเข้าเกิดนึกรักจึงเข้าไปให้ทารกกินนม ความแหวะร้องตวาดไล่แพะ แม่แพะก็
ยืนเฉย ความแหวะทำท่าจะตี แม่แพะก็เฉย ความแหวะนึกแปลกใจว่าเกิดอะไรขึ้น จึงเข้าไปดู
เห็นทารกก็อุ้มพากลับไปเรือดอน นางกาหลีก้กลับไปตอบคำถามเศรษฐีเหมือน
ดังกล่าวแล้ว วัฒนเศรษฐีให้เงินกาหลีไปหนึ่งพันตำลึงทองเพื่อซื้ออาหารกลับคืนมา
วัฒนเศรษฐีสั่งให้กาหลีพาอาหารไปทิ้งไว้ที่ในเหวใหญ่ ซึ่งมีกอไผ่ขึ้นอยู่เต็ม พอ
กาหลีโยนอาหารลงไป เถาะกระพังโหม เถาะกรข้างที่เลื้อยพันอยู่หนาแน่นก็รับร่างทารก
เอาไว้ ครานั้นมีพ่อลูกเที่ยวออกหาข้างสารที่มักจะหาอาหารอยู่ในละแวกนั้น นาย
ข้างได้ยินเสียงทารกร้องอ้ออ้อยู่ในเหว เข้าไปดูก็อุ้มเอาไปที่เรือดอน นางกาหลีก้
กลับไปตอบคำถามของวัฒนเศรษฐีดังกล่าวมา วัฒนเศรษฐีรีบนับเงินหนึ่งพันตำลึง
ทองให้กาหลีไปซื้ออาหารกลับมา

ทารกอยู่ในเรือนของวัดกษेत्रฐีได้ชื่อว่า โคสก โคสกเป็นเด็กดีและฉลาด เวลาเล่นกันกับบวราโคสกจะเป็นฝ่ายชนะ ส่วนลูกชายเศษฐีมักจะแพ้พวกบวรา อยู่เสมอ

ผู้โจษ สงสัยว่า ทำไมเศษฐีปองร้าย ชื่อให้ยายกาหลิปาไปทิ้งเสียหลาย คน โคสกก็ไม่ตาย ผู้เฉลยตอบว่า ที่ฆ่าไม่ตาย เพราะผลบุญตอนเป็นสุขไปได้ไปนิมนต์ พระปัจเจกโพธิ เป็นบุญใหญ่บุญนั้นมาตามช่วยมิให้ถึงตาย แต่กรรมเมื่อคราวทิ้งลูก เสียกลางทางนั้นตามมาจ้องล้างจ้องผลาญ

วันหนึ่งวัดกษेत्रฐีผู้โจษชั่ว เห็นโคสกก็รู้สึกเจ็บเหมือนหนามทิ่มตำเนื้อหนึ่ง ได้ให้ไปตามช่างหม้อมา แล้วถามว่า “ท่านจะเผาหม้อเมื่อไร” ช่างหม้อบอกว่า “พรุ่งนี้” เศษฐีจึงบอกว่า “ช่วยทำธุระให้ตนสักสิ่ง แล้วจะตอบแทนบุญคุณ” ช่างหม้อถามว่า “เรื่องเป็นอย่างไร” เศษฐีก็กล่าวว่า “ลูกของตนสั่งสอนไม่ฟัง เล่นเบี้ยเสียทรัพย์เพราะมันไปมากมาย ขอให้ช่างหม้อฆ่ามันให้ตาย แล้วจับใส่ในเตาเผาเสีย แล้วจะตอบแทนท่านหนึ่งพันตำลึงทอง” ช่างหม้อบอกว่า “อย่าทุกขไปเลย ตนจะจัดการให้” เศษฐีก้าจับช่างหม้อว่า อย่าพูดให้ใครฟัง ตนจะเดือดร้อน พอช่างหม้อกลับไป วัดกษेत्रฐีก็เขียนหนังสือสั่งตายแล้วเรียกโคสกมาบอกว่า พ่อจะใช้ให้ไปหาช่างหม้อแล้วส่งหนังสือนี้ให้ทันที โคสกรับหนังสือมาก็ออกเดินทางไป พบน้องชายเล่นขุมอยู่กับเพื่อน พอเห็นโคสกก็ถามว่า “จะไปไหน” โคสกบอกว่า “พ่อให้ถือหนังสือไปให้ช่างหม้อ” ลูกเศษฐีบอกว่า จะขอให้พี่ช่วยเล่นสะบ้าให้ที่ ตนจะถือสารไปส่งแทนให้เอง โคสกปฏิเสธว่ากลัวพ่อจะตี ลูกเศษฐีก็ได้ว่า ถ้าพ่อจะตีตนจะยอมถูกตีแทน โคสกฟังน้องอ้อนวอนก็ยอมช่วยเล่น ส่งสารให้น้องชายถือไปแทน ลูกชายเศษฐีไปถึงบ้านช่างหม้อ ช่างหม้อก็ฆ่าเสียแล้วจับโยนเข้าไปในเตาเผาหม้อ

ส่วนโคสกเล่นชนะมาตลอด รอน้องไม่เห็นกลับมาก็นึกว่า น้องอาจจะเดินไปทางอื่น จึงหอบของเล่นกลับมาบ้าน เศษฐีเห็นเข้าก็แปลกใจ รีบถามว่า “เจ้าไม่ได้ไปบ้านช่างหม้อหรือ” โคสกเล่าว่า “น้องเล่นขุมแพ้ใช้ให้ตนเล่นแทน แล้วน้องเอาหนังสือไปส่งเอง บอกว่าถ้าพ่อจะทำโทษตน น้องก็จะรับโทษแทน”

วัดกเศรษฐีรู้ความกัรบถนถนไปบ้านช่งหม้อ ถมว่ทำมท่นทำลูกเรอ
ตย ค่นนี้ถ้งที่สุตแล้ว ตนเองเหมือนจะตยไปจรง ๆ อยกจะกระคตเชอ
กองไฟตยตามลูกไป

ฝ่ยช่งหม้อก็ตอกชกตัว บอคว่ไม่รู้นีกว่ฆ่าลูกคนแล้ว เพราะไม่เคย
เห็นหน้า ไม่นีกว่ลูกเศรษฐีจะทำเวรกรรมมตยแทนคนอื่น หรือเศรษฐีจะเออทอง
คีนหรือเออเพิ่มขึ้นก็ไม่ชดช่งเลย เศรษฐีบอคว่อย่าเอะอะไปเลย ทั้หมตนี้เป็น
ผลกรรมน่นเอง แล้วเศรษฐีก็กลับบ้าน ตั้งแต่นั้นเศรษฐีก็โศกเศร้ออยู่ตลอดมอ

เหตุนี้พระพุทเจ้าจิงตรัสว่ คนผู้ใดคคพยบอภพองร้อแก่ผู้อื่นที่ไม่มี
ควมผิด กรรมน่นจะย้อนกลับมาถ้งตน ลูกเศรษฐีต้องตยแทนโคสก เพราะโคสก
ไม่โกรตบ เหตุนี้จิงทำให้วัดกเศรษฐีผู้โหดร้อ เสียผลประโยชน์ทั้ลูกและทรพย
มกมย

โคสกอยู่มจยงย่งเชอสิบกปี เป็นหนุ่มน้อยรูปมจย วัดกเศรษฐีคคคอบย
จะฆ่าโคสกอก จิงเชยจนจถมยถ้งขุนส่วยว่ให้ฆ่าโคสกให้ตยแล้วจะให้ร่งว้ล
หนึ่งพันตำลิ่งทอง เสร์จแล้วก็เรยโคสกมบอคว่ “ตนมมีธุระมกมยกับขุนส่วยให้
โคสกถ้อหน่งลือไป” โคสกถมว่จะให้ใครไปเป็นเพื่อนจะได้เตรยมเสบยงให้พร้อม
วัดกเศรษฐีกลว่ว่ “ไม่ต้องเออเพื่อนไป เพราะตนมมีสหยเศรษฐีอยู่ตามทง
มกมย ค่ำที่ไหนก็พกบ้านเพื่อนเศรษฐีของตนเสยก่อน รุ่งเชอรับประทนอหอร
แล้วค้อยออกคคินทง สย ๆ ก็ถ้งบ้านขุนส่วย” ทั้บ้านน่นเป็นลูกน่องของตนม มี
ขุนส่วยเป็นหัวหน้า

โคสกรับสรล่งตย แล้วลอบคคอกคคินทงไปพอบ่ย ๆ ตะวันชยก็ถ้ง
บ้านเศรษฐี นางมจยทกรยอเศรษฐีน่งอยู่ที่บ้านคค เห็นโคสกคคคินช่มกก็ถมว่
บอว่น้อยมแต่ไหน มอธุระอะไร โคสกบอคว่ ตนถ้อสรของวัดกเศรษฐีผู้เป็นใหญ่
ในเมืองสอมีไฟไปให้ขุนส่วย ล่งไว้ว่ถ้ค้ำให้พกนทที่บ้านท่นเศรษฐีช่งเป็นเพื่อน
ของท่นคคคอ แล้วพรงนี้จิงจะคคคินทงคคคไปบ้านขุนส่วย

นางมณฑารูรู้ว่าโคสกเป็นบุตรของสหายกียินตี เชิญไปนั่งในเรือน ท่าน
เศรษฐีสามีกับนางก็ร่วมคุยกับหนุ่มน้อยโคสกด้วยความชื่นชมยินดี

ย้อนไปกล่าวถึงนางกาหลีที่อาศัยทำงานอยู่กับนายโคบาล ได้ทำบุญ
ตักบาตรพระปัจเจกโพธิเป็นประจำ ครั้นตายไปได้ไปเกิดเป็นลูกเศรษฐีชื่อสุนน
มารดาชื่อมณฑา ชื่อว่าดาหรา อายุได้สิบห้าปี

นางดาหราเรียกพี่เลี้ยงมาสั่งให้ไปซื้อน้ำมันแล้วรีบกลับมาบ้านให้ทัน
เวลาค่ำ นางทาสีพี่เลี้ยงก็เร่งรีบไป นางมณฑาเห็นเข้าเรียกมาให้เอาฟูกหมอนไปจัด
เตียงนอนสำหรับเจ้าโคสก แล้วนวดเท้าคลายเมื่อยลำให้ด้วย นางทาสีพี่เลี้ยงเล่าว่า
นางดาหราใช้ให้ตนไปซื้อน้ำมัน ถ้าซ้านักนางจะว่าเอา นางมณฑาบอกว่าให้ไปจัดการ
เรื่องนี้เสียก่อน เพราะเจ้าเคยจัดการอยู่ จะใช้คนอื่นก็ไม่ไว้ใจ

นางทาสีจึงไปจัดที่หลับที่นอนแล้วนวดพื้นให้ โคสกเดินทางเหน็ดเหนื่อย
มาไม่ช้าก็หลับไป นางทาสีจึงรีบไปซื้อน้ำมันกลับไป นางดาหราเคืองกับนว่าไปแฉะ
เปลีนสบายใจอยู่จึงกลับมาช้า นางทาสีกราบลงแล้วเล่าเรื่องแม่มณฑาใช้ให้จัดที่นอน
และนวดให้เจ้าโคสกจนหลับจึงได้ออกไปซื้อน้ำมัน

นางดาหราได้ยินชื่อโคสก ก็นึกรักทันทีทั้งที่ยังไม่เห็นตัว เพราะเคยเป็น
คู่สร้างกันมาหลายชาติแล้ว จึงถามทาสีว่า เจ้าโคสกอยู่ที่ไหน ลูกเต้าเหล่าใคร หมู่
แก่บ่าวราวใคร ทาสีเล่าว่า โคสกเป็นหนุ่มน้อย เป็นลูกของวัดกเศรษฐี สหายของ
นาย ถือนั่งสือไปให้ขุนส่วย และว่าถ้าโคสกได้กับนางดาหราก็เหมือนได้แก้วมา
แกมทอง นางดาหราได้ฟังก็นึกรักยิ่ง รู้สึกรักอยากใคร่ร่วมไมตรีกัน ก็คิดจะไปให้ดู
เห็นกับตา

พอถึงกลางคืน บิดามารดาหลับแล้ว ดาหราชวนพี่เลี้ยงไปที่ห้องของโคสก
เข้าไปนั่งใกล้ ๆ มองดูยิงเคลิบเคลิ้มให้นึกรักหยิบผ้าโคสกมาดมด้วยชื่นใจ แล้วถาม
พี่เลี้ยงว่า ในห้องนั้นคืออะไร พนางหยิบมาแก้ออก แล้วชวนกันกลับไปอ่านที่ห้อง
ของตน ทราบความว่า ให้ผ้าโคสกเสียให้ตาย นางดาหราตกใจว่าเจ้าโคสกถือนั่งสือ
สั่งตายมาโดยไม่รู้ตัว ถ้าโคสกไปพบขุนส่วยจะต้องตายแน่นอน นางคิดว่า

จำจะต้องช่วยแกทุกขให้มีความสุขสมปรารถนา คิดพลางนางก็แก้ข้อความในหนังสือเสียใหม่ว่า “วัดกเศรษฐีมีหนังสือมาถึงขุนส่วยให้เร่งแต่งธิดากับโคสก ให้ไปขอลูกสาวให้ลูกของตนและรีบจัดงานวิวาห์ให้โดยเร็ว โดยให้ปลุกเรื่อนลงกลางบ้าน บ้านส่วยน้อยส่วยใหญ่ ลูกใครยังอยู่ให้พร้อมกันมาอยู่เป็นเพื่อนเจ้าโคสก เมื่อจัดแต่งงานให้แล้ว ให้รีบออกไป จะให้ทองแก่ขุนส่วยหนึ่งพันตำลึงทอง” เขียนเสร็จแล้ว ดาหาราก็ปิดผนึกหนังสือเอาไปใส่ห่อวางไว้เหมือนเดิม

ครั้นรุ่งเช้าโคสกกก็ลาเศรษฐีไปยังบ้านขุนส่วย และตอบคำถามขุนส่วยว่า บิดามีข้อกังวลมากมายเนื้อความปรากฏอยู่ในสารนี้แล้ว ขุนส่วยอ่านสารแล้วก็ปลื้มใจที่มหาเศรษฐีไว้วางใจให้ทำงานสำคัญให้

นายขุนส่วยเชิญโคสกขึ้นนั่งในบ้านแล้วเรียกบ่าวไพร่มาให้ระดมนายบ้านมา ช่วยกันปลุกเรื่อน จัดหาของกิน เครื่องใช้ไว้พร้อมสรรพ แล้วจัดเตรียมขันหมากที่จะไปขออนางดาหาราลูกสาวเศรษฐีสุนนกับนางมณฑา แล้วจัดหาคนที่ช่างเจรจา เมื่อถึงฤกษ์ยามยามดึกก็ยกขบวนขันหมากไปบ้านเศรษฐี บอกว่าวัดกเศรษฐีที่อยู่เมืองสามพิขอให้ขุนส่วยมาสู่ขอนางดาหาราไปแต่งงานเป็นภรรยาของบุตรชายคือโคสก กุมาร

เศรษฐีสุนนปรึกษากับนางมณฑาผู้ภรรยาแล้วก็ยินดี ฝ่ายเฒ่าแก่ก็บอกว่า พรุ่งนี้วันดี ขอให้เศรษฐีสุนนเร่งพาลูกสาวไปเพื่อเข้าพิธีแต่งงาน

หลังจากแต่งงานเสร็จแล้ว นางดาหาราก็ได้เรียกนายประตูทั้งสองมาพบแล้ว กำชับว่า ถ้าวัดกเศรษฐีส่งคนมาหาสามี จงมาบอกนางก่อนทุกครั้ง

ส่วนขุนส่วยนึกในใจว่าครั้งนี้นั้นตนต้องรวยเป็นแน่แท้ จึงทำหนังสือบอกไปยังวัดกเศรษฐีว่า ที่ได้เมตตามอบงานให้ทำนั้น ได้ทำเสร็จเรียบร้อยแล้วทุกประการ

วัดกเศรษฐีพอรู้ว่าขุนส่วยจัดงานแต่งงานให้เจ้าโคสกกับนางดาหาราก็แค้นใจเป็นที่สุดแทบจะสิ้นชีวิต ราพึงว่า “กูใช้ให้ไปตายแต่กลับได้ภรรยา” หนังสือเขียนส่งฆ่ากลับถูกบิดเบือนไปใครนะเล่นฉลาดมาแปลงสารเสีย วัดกเศรษฐีทั้งเสียใจและ

แค้นใจสุดที่จะกล่าว เพราะลูกของตนก็ถูกช่างหม้อฆ่าและเผาเสียในไฟ ความทุกข์ ความแค้นความเสียใจประดังเข้ามา วัฒนกระษัตริย์ก็ล้มป่วยตกโลหิต ร่างกายซูบหมอง วัฒนกระษัตริย์หวนคิดถึงสมบัติ ว่าตนมีอยู่มากมาย แต่จะมีให้แก่เจ้าโคสกละแล้ว ก็เรียกหา นายคลัง สั่งให้ส่งคนไปบอกโคสกละว่า ตนป่วยให้รีบกลับมา นายคลังรีบเขียนสารให้คนถือไปถึงบ้านโคสกละเวลาค่ำแล้ว บอกนายประตู่ว่า ตนถือสารของวัฒนกระษัตริย์แห่งเมืองสามพี ซึ่งป่วยมาหลายวันแล้ว ให้มาตามโคสกละกลับบ้าน

นายประตู่พากันไปแจ้งเรื่องราวแก่นางดาหรา ดาหราถามคนถือสารว่า บิดาป่วยไข้หนักหนายังไร คนถือสารบอกว่า ป่วยมาหลายวันแล้ว แต่ยังไม่เป็นไร ยังรับประทานอาหารได้อยู่ นางดาหราจึงบอกให้คนถือสารอยู่ที่นั่นก่อนค่อยกลับ พร้อมกับตน แล้วก็รีบวิ่งไปได้บอกสามี

ผ่านมาสองสามวัน วัฒนกระษัตริย์ก็ถามว่า ทำไมโคสกละยังไม่มา นายคลังบอกว่า คนถือสารยังไม่กลับมา ไม่ทราบว่าเป็นอย่างไร วัฒนกระษัตริย์ให้จัดคนอื่นส่งข่าวไปเร็ว ๆ พอคนเดินสารไปพบนายประตู่ นายประตู่ก็บอกนางดาหรา นางดาหราถามอาการของวัฒนกระษัตริย์ได้ความว่า อาการหนักแต่ยังรับประทานอาหารได้บ้าง ท่านกระษัตริย์ให้ตนมาตามเจ้าโคสกละกลับไปโดยเร็ว นางดาหราตอบว่าให้อยู่รอก่อนสักสองสามวันจะได้ไปพร้อมกัน แล้วก็จัดที่พักและอาหารให้คนถือสารอยู่อย่างสุขสบาย

วัฒนกระษัตริย์มีอาการป่วยหนักขึ้น คอยโคสกละไม่เห็นมาก็ยิ่งแค้นใจ ถาถามนายคลังว่า ทำไมโคสกละจึงช้าอยู่ นายคลังตอบว่าคนถือสารไปหลายวันแล้ว ไม่ทราบว่าจะช้าอยู่ด้วยเหตุใด วัฒนกระษัตริย์สั่งว่า รีบใช้คนอื่นให้ไปตามมาเร็ว ๆ เมื่อคนถือสารเดินทางไปถึง นางดาหราก็ถามว่า ท่านบิดาป่วยหนักหรืออย่างไร คนถือสารตอบว่า วัฒนกระษัตริย์ป่วยหนักมาก ตกเลือดจนภาชนะสองใบรับส่งไม่ทัน ไม่รับประทานอาหารมาหลายวันแล้ว คราวนี้คงไม่รอด ขอให้นางดาหรา รีบพาเจ้าโคสกละสามีไปให้ทันได้เห็นใจเถิด

นางดาหราฟังความก็พอใจ นึกว่าคราวนี้การจะสำเร็จ ต้องรีบเดินทางไป ขึ้นซีกช้างจะเสียการณ คิดแล้วก็รีบไปบอกสามีว่า วัฒนกระษัตริย์ป่วยหนักใช้ให้คน

มาตาม เจ้าโคสก็ได้ยินก็ตกใจเร่งนางดาหรวาให้รีบเดินทางไปเยี่ยมบิดา นางดาหรวา
รีบออกมาจัดแจงเตรียมเข้าของบรรทุกเกวียน ชาวบ้านรู้ข่าวก็จัดของเยี่ยมฝากไป
มากมาย ผ่านไปคืนหนึ่งก็ถึงบ้านวัดกษेत्रฐี นางดาหรวาบอกสามีว่า เมื่อเข้าไปหา
บิดาให้โคสคนั่งที่ปลายเท้า ตัวนางจะนั่งตรงกลาง แล้วพากันไปหาเศษฐีวัดกษेत्रฐี
ส่วนผู้ดูแลก็บอกว่าให้เร่งเข้าไปเพราะวัดกษेत्रฐีเจ็บหนักคงไม่พ้นเวลานี้ไปนานนัก

โคสรีบเข้าไปนั่งที่ปลายเท้า นางดาหรวานั่งตรงกลาง แยกให้คนอื่น ๆ ถอย
ห่างออกไป เศษฐีวัดกษेत्रฐีได้ยินคนพยาบาลบอกว่า โคสมาแล้ว ก็ถามนายคลังว่า
ทรัพย์สินเงินทองทั้งหมด ทั้งสิบพระคลัง มีประมาณเท่าใด นายคลังบอกว่า
ทรัพย์สินทั้งหมดรวมทั้งพลช้างม้ารถศัตรวม ๆ ไป แต่ทรัพย์นั้นมีแปดสิบโกฏิปลาย

วัดกษेत्रฐีกล่าวว่า ทรัพย์สมบัติมีมากมายกายกองนี้ ตันมิให้โคสกุมาร
นางดาหรวาคิดโกรธ แกล้งร้องให้เสียงดังกลบคำพูดของวัดกษेत्रฐี คนที่นั่งอยู่ไม่ทัน
รู้เรื่องพากันร้องให้ตาม นางดาหรวาก็ถามขึ้นมาว่า เมื่อสักครู่บิดาสั่งว่าอะไร เสียงดัง
อ้ออิงอยู่ไม่ทันได้ยิน พูดกลางนางเอามีอวางบนท้องของวัดกษेत्रฐีพอวัดกษेत्रฐี
พูดว่า ทรัพย์ของตันททั้งหมด “อย่า” นางก็เอามีอกดที่ท้องคำว่า อย่า ก็หายไปได้ยิน
แต่คำ “ให้โคสจ่าไว้เถิดทั้งปวง” แล้วนางดาหรวาก็ขบศีระชะลงกับบอกวัดกษेत्रฐี
แกล้งร้องให้ตัวสันตอกปลางบอกกับคนทั้งหลายที่นั่งอยู่ว่า บิดามอบทรัพย์สินสมบัติ
ให้แก่โคสกุมาร

วัดกษेत्रฐีตายแล้วก็ไปเกิดในนรก เพราะเหตุที่มุ่งร้ายต่อโคสกุมาร
พระพุทธรูทีกากล่าวว่า ผู้ใดที่คิดปองร้ายคิดล้างผลาญใส่โทษแก่ผู้อื่น จะเป็นกรรมเวร
ต่อไป จะได้รับโทษสิบประการ กล่าวไว้โดยละเอียดว่า

๑. จะเกิดความทุกข์เบียดเบียนในใจ นอนไม่หลับ ทุกข์อยู่ตลอด
๒. ในใจร้อนรุ่ม คิดผิดเป็นถุก สิ่งไม่ดีเกิดอยู่ในใจ
๓. โรคภัยเบียดเบียน ให้ถึงตาย
๔. จะต้องโทษจากท้าวพระยาผู้ใหญ่ ถูกทุบตี ถูกจองจำด้วยโซ่ตรวน ชื่อคา

ทุกข์จนวันตาย

๕. ญาติพี่น้อง วงศาคณาญาติ จะพลอยได้รับทุกข์ เพราะกรรมบดบัง
ไม่ให้เห็นทางสว่าง

๖. ทรัพย์สินจะวิบัติ

๗. ไฟไหม้

๘. ฟ้าผ่า ภัย บ้านเรือน ให้ตายและฉิบหาย

๙. โจรเบียดเบียน ลัก ปล้น ตีชิงวิ่งราว

๑๐. ตายด้วยทุกข์ทรมาน และต้องไปรับโทษในนรก

พวกญาติ ๆ และบริวารของวัดกษेत्रฐีต่างร่ำให้อาลัยรัก แล้วไปกราบทูล
ท้าวอุเทนว่า วัดกษेत्रฐีตายแล้ว ท้าวอุเทนถามว่า วัดกษेत्रฐีมีบุตรหลานบ้างหรือไม่
อำมาตย์บอกว่า วัดกษेत्रฐีมีลูกชื่อโคสกกุมาร เป็นผู้รับทรัพย์สินสมบัติทั้งนั้น ท้าว
อุเทนสั่งให้อำมาตย์รีบไปนำโคสกกุมารมาเฝ้า โคสกแต่งตัวออกไปกับอำมาตย์เพื่อ
ไปเฝ้าท้าวอุเทน วันนั้นฝนตก โคสกก็วิ่งเล่นเล่นน้ำไปพลางในสนามหน้าลาน ท้าว
อุเทนทอดพระเนตรมาจากพระบัลลังก์ เห็นโคสกกระโดดมาในน้ำแล้วคลานเข้ามา
เฝ้าถึงหน้าสีหบัญชร ท้าวอุเทนตรัสว่า เจ้าโคสกอย่าได้โศกเศร้าถึงบิดาที่ถึงแก่กรรม
ไปแล้วเลย เราจะตั้งท่านให้เป็นเศรษฐีให้ปกครองทรัพย์สินสมบัติให้ดี โคสกกราบ
รับรับสั่งแล้วก็ลุกขึ้นเดินกลับไปด้วยท่าที่สง่างาม ท้าวอุเทน ทรงแปลกพระทัยว่า
ตอนเข้ามายังกระโดดโลดเต้นมา จึงสั่งอำมาตย์ให้ไปตามโคสกกลับมา แล้วตรัสถาม
ว่า ตอนเข้ามายังกระโดดโลดเต้นมา พอตอนกลับออกไปทำไมจึงเดินเรียบร้อยดูสง่า
งาม โคสกกราบทูลว่า ตนเป็นเด็กหนุ่มยังไม่รู้เดียงสาจึงคึกคะนอง เอาแต่สนุก ไม่
ได้คิดถึงการทำงาน เห็นผู้หญิงก็ลัดเลี้ยวเกี้ยวพวน ไม่มีกิริยาท่าทางที่งดงาม แต่
ตอนนี้เจ้าพ่มหากษेत्रฐีแต่งตั้งให้เป็นมหาเศรษฐีแทนที่บิดาแล้ว มียศถาบรรดาศักดิ์
จึงต้องสำรวมอิริยาบถสีหังงาม ท้าวอุเทนทรงพระสรวลแล้วตรัสว่า โคสกสมควร
เป็นผู้ใหญ่และเป็นทีโปรดกกว่าเศรษฐีทั้งปวง

โคสกกับบริวารเดินทางกลับ ชาวบ้านเห็นโคสกก็ดีใจ โคสกได้แจกเงินทอง
แก่บ่าวไพร่ทั้งปวงแล้วขึ้นบนเรือน

วันนั้นนางดาหรานั่งคุยอยู่กับกาหลี นางดาหรากล่าวว่า ที่โคสกได้สมบัตินี้ ก็เพราะตนได้แปลงสารไม่เช่นนั้นโคสกกก็ตายไปแล้ว นางกาหลีจึงถามว่า นางดาหารารู้เพียงเท่านั้นหรือ วัณกเศรษฐีนั้นได้พยายามจะฆ่าโคสกมาตั้งแต่เล็กจนโตถึงเจ็ดครั้งแล้ว แต่โคสกกก็รอดมาทุกครั้ง นางกาหลีเล่ารายละเอียดให้ฟัง ทำให้นางดาหารารู้สึกสลดใจ

เมื่อโคสกขึ้นมาที่บ้านเห็นนางดาหารกับนางกาหลีนั่งสนทนา หัวเราะต่อกัน ก็ถามว่าคุยอะไรกัน นางดาหารตอบว่า คุยเรื่องความหลังกันมิได้จินตนาการอย่างถกเถียงปวยการเปล่า ๆ โคสกได้ฟังก็โกรธว่านางปิดบัง ซักดาบออกมาชูว่าถ้าไม่บอกจะฆ่านางเสีย นางดาหารตกใจจึงกล่าวว่า ที่โคสกได้ทรัพย์สมบัติมานั้น คิดว่าบิดาของท่านตั้งใจจะให้หรือ โคสกย้อนถามว่า ทำไมนางดาหารจึงพูดอย่างนั้น หรือว่าที่ตนได้สมบัติเพราะนางดาหารช่วยให้ได้มาหรืออย่างไร นางดาหารจึงเล่าเรื่องที่วัณกเศรษฐีเขียนหนังสือสั่งตายไปถึงขุนส่วยจนจบความ แต่เจ้าโคสกไม่เชื่อว่านางดาหารเอาความเท็จใส่บิดา พ่อที่ไหนจะคิดฆ่าลูก นางดาหารเห็นสามีไม่เชื่อ จึงบอกให้ถกเถียงกาหลี โคสกจึงขอให้ยายกาหลีเล่าให้ฟัง ยายกาหลีก็เล่าเรื่องทั้งหมดให้ฟัง ว่าวัณกเศรษฐีพยายามฆ่าโคสกถึงเจ็ดครั้ง เสียทรัพย์สมบัติมากมาย ในการกำจัด แต่โคสกกก็ไม่ตาย

เจ้าโคสกได้ฟังก็คิดอนาถใจ คิดว่าตนเองกว่าจะรอดชีวิตมาได้ น่าสมเพชนัก ชีวิตเป็นอนิจจัง ดูแต่วัณกเศรษฐีบิดา มีสมบัติมากมายครั้นตายไปก็เอาอะไรไปไม่ได้ ตายไปเปล่า ๆ ดังนั้นควรจะเอาทรัพย์สมบัติมาทำทานแจกจ่ายผู้คนเสียบ้าง

โคสกคิดแล้วก็เรียกมิตรกระฎุมพีมาสั่งการให้ปลูกโรงทานไว้หน้าประตูบ้าน ทำโรงครัวขึ้นแล้วให้บอกข่าวไปยังเศรษฐีน้อยใหญ่ โคสกให้จ่ายทรัพย์วันละหนึ่งพันตำลึงทอง จัดอาหารไว้แจกจ่ายคนยากคนจน ชาวบ้านรู้ข่าวก็พากันมารับทานเสียงดังอึงมื่ออยู่ทุกวัน

(หยุดเรื่องของโคสกไว้แต่เพียงนี้ก่อน)

๔.๔ กล่าวถึงผู้หญิงสองนางเป็นลูกสาวเศรษฐีในเมืองสาวัตถี มีจิตศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัย วันหนึ่งสองนางได้เห็นอุบาสิกาสองคน คนหนึ่งเจริญพรหมวิหารมั่นคง คนหนึ่งเจริญสติมั่นคง สองนางชื่นชมอุบาสิกาททั้งสองมาก ครั้นกลับถึงบ้านก็บอกบิดาว่า จะนิมนต์พระพุทธเจ้า คือพระปทุมอดูร กับพระสงฆ์สาวกแสนหนึ่ง มาฉันภัตตาหารที่บ้านเป็นเวลาเจ็ดวัน ฝ่ายบิดามารดา ก็อนุญาตว่าให้ทำได้ตามปรารถนา

สองนางจัดเตรียมอาหารถวายตั้งประสงค์ แล้วตั้งจิตอธิษฐานว่า แม่เกิดในชาติใดขอให้ได้เป็นอุบาสิกาของพระพุทธเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งที่มาตรัสในวันข้างหน้า และขอให้ได้เป็นอุบาสิกาในศาสนาของพระสมณโคดม สองนางได้ตั้งจิตดำเนินชีวิตแบบเมตตาแผ่ผลตลอดไป ครั้นตายไปก็ไปเกิดเวียนว่ายอยู่ในสวรรค์และมนุษย์นานถึงแสนกัป จนถึงสมัยของพระสมณโคดมมาตรัสรู้ นางทั้งสองก็มาเกิดนางผู้พี่ที่เกิดในท้องของนางทาสลูกจ้างของโคสกเศรษฐี ชื่อชุกชุกดา ส่วนผู้น้องไปเกิดเป็นนางสามา

๔.๕ เมืองกวัตตี เป็นเมืองใหญ่ เจ้าเมืองเป็นเศรษฐี ชื่อกวัตตีมีภรรยาชื่อนางสุนณา มีทรัพย์สมบัติสี่สับโกฏิ มีช่างม้าทาสีข้าทาสบริวารมากมาย ทรัพย์สมบัติทั้งหมดมีพอ ๆ กับพระมหากษัตริย์ มีพ่อค้าที่ไปค้าขายกับกรุงสามพิ โคสกเห็นพ่อค้ามีสิ่งของมากมายมาค้าขายก็ถามว่ามาจากเมืองไหน พ่อค้าบอกว่ามาไกลจากเมืองกวัตตี เจ้าเมืองเป็นมหาเศรษฐีชื่อว่า กวัตตี มีทุนทรัพย์อยู่นับโกฏิ เป็นชายหนุ่มรูปงาม ถ้าได้เป็นสหายกับโคสกเศรษฐีก็จะเหมาะสมกัน ฝ่ายโคสกได้ฟังจากพ่อค้าก็รู้สึกผูกพันว่าอายุก็ไล่เลี่ยกัน จึงฝากสิ่งของแก้วแหวนเงินทอง ผ่านานาชนิด พร้อมฝากจดหมายไปขอเป็นสหายกัน พอไปถึงเมืองกวัตตี พวกเขาพ่อค้าก็นำของฝากและจดหมายไปให้กวัตตีเศรษฐี กวัตตีเศรษฐีรู้ว่าโคสกประสงค์จะเป็นเพื่อนจริง ๆ ก็มีใจยินดี ส่งเข้าของและจดหมายฝากไปให้โคสก เศรษฐีทั้งสองยังไม่เคยพบกัน ได้แต่ส่งของฝากและจดหมายถึงกันอย่างต่อเนื่อง

เวลาผ่านไป ที่เมืองภควัดตีเกิดใช้ห่าระเบิด ไก่ สุนัข ปลา โค กระบือ จนลามไปถึงมนุษย์ล้มตายกันกลาดเกลื่อน ผู้คนต่างอพยพหนีตายกัน ท้าวภควัดตี เศรษฐีกับนางสุมนาและสามาบุตร ปรึกษากันเรื่องที่จะหนีใช้ห่า ตกลงกันว่า จะอพยพไปยังเมืองสามพิไปหาสหยาโคสกเศรษฐี การเดินทางยากลำบาก เสี่ยง อาหารหมดไประหว่างการเดินทาง ครอบครัวได้รับความทุกข์ทรมานอย่างมาก พอครบเจ็ดวันก็เดินทางเข้าเขตเมืองสามพิ ท้าวภควัดตีเศรษฐีปรึกษากับภรรยาว่า พวกตนพลัดบ้านพลัดเมืองมา อย่าเพิ่งเข้าไปหาโคสกเศรษฐีเลยเพราะเขามั่งมี ทั้งยังไม่เคยรู้จักหน้าตากัน เขาอาจจะรังเกียจก็ได้ แล้วทั้งสองก็เรียกสามมาให้ไปรับข้าวจากโรงทานมาให้ และว่าอย่าอับอายเลย นางสามาฟังแล้วก็คิดค้ำแค้นใจด้วยรู้สึก อับอายนัก

รุ่งเช้าพวกภรรยาจากเชื้อใจต่างถือภาชนะเดินไปสู่โรงทานของโคสกเศรษฐี นางสามาเอาผ้าคลุมศีรษะแล้วเดินไปที่โรงทานโดยไม่พูดอะไร มิตรกรรมพืเห็นรูปร่างบุคลิกของนางสามา ก็คิดว่านางผู้นี้ น่าจะเป็นหญิงสูงศักดิ์มาจากบ้านเมืองอื่น ไม่ใช่คนยากจนทั่วไปจึงมีความอาย แอบมายืนเอาผ้าซ่อนหน้าเสีย มิตรกรรมพืถามว่า นางมาที่นี่ต้องการอาหารกี่ส่วน นางบอกว่าขอสามส่วน ได้แล้วก็นำอาหารไปให้พ่อกับแม่ บอกว่าให้พ่อรับประทานให้อิ่มเถิด ภควัดตีเศรษฐีรับประทานเกินขนาดด้วยความโลภ อาหารไม่ย่อย ในตอนใกล้รุ่ง ท้าวภควัดตีเศรษฐีก็ตายไปสองแม่ลูกก็โศกเศร้าอาลัยรัก

ยามเช้านางสามารับเดินทางไปยังโรงทาน มิตรกรรมพืถามว่า จะรับอาหารกี่ส่วน นางตอบว่าขอสองส่วน นางนำอาหารไปให้แม่ แม่รับประทานอาหาร อิ่มเต็มที อาหารไม่ย่อย พอใกล้รุ่งก็ตายไปอีกคนหนึ่ง

นางสามาโศกเศร้าที่พ่อแม่จากไปตั้งแต่ตนไว้แต่เดี๋ยวยาย จะปลงศพพ่อแม่ ก็แสนเวทนา จะมาพึ่งสหยาโคสกเหมือนพาตัวตนมาตาย คร่ำครวญแล้วก็หวนคิดว่า ทุกอย่างเกิดขึ้นตามบุญตามกรรมที่เคยกระทำกันมา คิดได้ดังนั้นแล้วนางก็เดินไปยังโรงทาน มิตรกรรมพืถามว่าจะเอาอาหารเท่าไร นางตอบว่า นางตัวคนเดียวขอรับ

เอาส่วนเดียว มิตรกรรมพีได้ยื่นก็โกรธว่านางเป็นคนไม่ดี ที่แรกรับไปสามส่วน เมื่อวานเอาไปสองส่วน วันนี้จะเอาส่วนเดียว ทำไมจึงประมาณท้องตัวเองไม่ได้ คนชั่วจงหนักไปให้ไกล

นางสามาไต่ยีนก็เสียใจ ด้วยตนเป็นเชื้อชาติผู้ดีไม่มีใครจะเหมือน จึงตอบไปทันทีว่า ตนมิใช่คนต่อแผล เดิมรับไปสามส่วน พอพอตายจึงรับเอาสองส่วน ตอนนี้น้แม่มาตายไปอีกคน จึงขอรับเอาส่วนเดียว

มิตรกรรมพีฟังแล้วก็เอะใจ ถามว่าเจ้ามาจากไหนให้เล่ามา สามาก็เล่าว่า บิดาชื่อภควัดดี มารดาชื่อสุมนา มิตรกรรมพีได้ฟังก็นึกสงสารน้ำตาไหล บอกว่า บิดาของเจ้าเป็นสหายของโคสกเศรษฐี ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปนางไม่ต้องกังวล มิตรกรรมพีจะรับเป็นบุตรที่รักของตน

ครั้นรุ่งสว่าง กระจายจากเชียงใหม่ต่างพากันมาสู่โรงทาน เปียดเสียดกันส่งเสียงดังอีกทีก็ นางสามาจึงกล่าวกับมิตรกรรมพีว่า ท่านบิดาจะคิดอ่านอย่างไรอย่าให้ฝูงชนตั้งอื้ออิ่งในโรงทาน กรรมพิตอบว่า ตนไม่อาจจะแก้ไขได้ นางจึงบอกว่านางจะคิดให้ ขอให้ท่านบิดาจัดคนไปเอาไม้มาเร็ว ๆ เมื่อมิตรกรรมพีสั่งคนไปเอาไม้มาได้แล้ว นางสามาก็ให้ทำรั้วรอบโรงทาน ทำประตูเป็นสองประตู สำหรับทางเข้าและทางออก ทางเดินจัดสำหรับเดินเรียงเป็นรายคนไม่ต้องเปียดเสียดแข่งกัน มิตรกรรมพิชมว่า นางมีปัญญาดี จึงตั้งชื่อให้ว่า “สามารดี”

วันหนึ่งโคสกเศรษฐีพบมิตรกรรมพิ จึงถามว่า ทำไมโรงทานเจียบไปนานไม่ได้จัดแล้วหรือไร มิตรกรรมพิตอบว่ายังคงแจกทานทุกวันไม่เคยเว้นเลย โคสกเศรษฐีถามว่า แล้วทำไมไม่ได้ยีนเสียง มิตรกรรมพิตอบว่า ได้คิดอุบายใหม่ โดยจัดประตูทางเข้า-ออกคนละทางกัน โคสกเศรษฐีถามอีกว่า แล้วทำไมไม่คิดทำเสียดแต่แรก มิตรกรรมพิบอกว่า ตนเพิ่งรู้เมื่อลูกสาวบอกวิธีให้ โคสกเศรษฐีท้วงว่า แต่ก่อนแต่ไรไม่เคยพบเห็นว่ามีลูกสาว ซ่อนเอาไว้หรือได้มาแต่ไหนให้บอกมา มิตรกรรมพิจึงเล่าว่า นางเป็นลูกสาวสหายของท่าน มาจากเมืองภควัดดี บิดามารดาพานางอพยพหนีไข้ห่ามาตายในเมืองสามพินี่เอง โคสกเศรษฐีเพิ่งรู้เรื่อง จึงให้มิตรกรรมพินำนาง

สามารถของสหายมาที่เรือนตน สามารถรบเท่าเล่าเรื่องให้ฟัง โศกสงสารร้องไห้ คร่ำครวญแล้วบอกว่า ให้ลูกอยู่ที่นี้กับพ่อ จะตั้งให้เป็นใหญ่ แล้วจัดบริวารให้ห้าร้อย คน ทั้งโศกเศร้าซึ้งและนางดาหารักสามาเหมือนกับลูกสาวแท้ ๆ ของตน จัดให้อยู่ในปราสาท จนสามาอายุได้สิบห้าปี เป็นที่รักของผู้พบเห็น ใครเห็นก็ตกตะลึง ลืมตน ด้วยนางมีลักษณะเป็นเบญจกัลยาณี

ครั้นถึงเทศกาลสงกรานต์ ชาวเมืองเข้ามาเที่ยวงาน ชมมหรสพต่าง ๆ สามาก็แต่งกายพร้อมบริวารห้าร้อย มาเล่นน้ำที่น้ำของเศรษฐีผู้เป็นบิดา วันนั้น ท้าวอุเทนออกมานั่งที่ศาลา ทอดพระเนตรไปเห็นสามาเข้าก็ถามว่า นางเป็นบุตรใครช่างสวยงามนัก มหาเดเล็กทูลว่าเป็นธิดาของโศกเศรษฐี ชื่อว่าสามา ท้าวอุเทนถามว่า มีสามีหรือยัง มหาเดเล็กทูลว่ายังไม่มี ท้าวอุเทนพอพระทัย จึงให้เขียนสารไปถึงโศกเศรษฐีว่า พระองค์โปรดสามาธิดาของโศก จะขอมาอภิเษกเป็นมเหสี

ส่วนโศกเห็นสารก็โกรธ ว่าเจ้ากรุงสามพิมาทำกล่าวลวนลามกับธิดาของตน ซึ่งไม่คู่ควรกับพระองค์ พระองค์มีบุญวาสนามาก ตนบุญน้อยเป็นแต่เศรษฐี ไม่คู่ควรกับพระมหากษัตริย์ให้อำมาตย์กลับไปทูลท้าวอุเทนตั้งที่กล่าวมา

ท้าวอุเทนทรงพระพิโรธโศกว่าใช้คำพูดถากถางไม่เกรงใจ ถือตนว่ามีทรัพย์มากไม่นับถือพระองค์และกล้ามาแข่งดีด้วย จึงสั่งบริวารให้จัดพลอาสาไปล้อมบ้านโศก จับเศรษฐีโศกมัดมือไพล่หลังไว้ที่นอกปราสาท แล้วร้องบอกให้โศกส่งลูกสาวไป ถ้าไม่ส่งจะเดือดร้อนกันทั้งบ้าน โศกตอบว่า ต่อให้ย้อยยับไปทั้งเรือนก็ไม่ให้บุตรไป

ขณะนั้นนางสามากับบริวารกลับจากเล่นน้ำ พอมาถึงประตูเห็นบ้านถูกล้อมไว้แน่นหนา โศกเศรษฐีก็ถูกจับตัวอยู่ นางร้องให้ถามบิดาว่าเกิดอะไรขึ้น โศกเล่าว่าท้าวอุเทนส่งสารมาว่าจะรับลูกไปเป็นมเหสีแต่โศกไม่ให้ สามาได้ฟังจึงตอบบิดาด้วยคำไพเราะว่า บิดาพูดไม่ถูกต้อง ธรรมดากษัตริย์นั้นใครจะไปขัดขืนได้ ไม่สมควรที่บิดาจะเสี่ยงชีวิตเพื่อลูกเลย ขอให้บิดาตอบไปเถาะว่าจะส่งลูกไปถวายทันที ให้ถือว่าตามแต่บุญกรรมที่นางสร้างมา บิดาจะได้รอดชีวิต

โคสกพึงสามาก็บอกว่า จันทน์ก็แล้วแต่ลูก แต่ใจของตนนั้นรักลูกมียากให้ จากไปจากอกพ่อแม่ จึงกล้าขัดคำไม่กลัวโทษใด ๆ ว่าแล้วก็หันไปบอกอำมาตย์ว่า ให้รีบไปทูลท้าวอุเทนว่าตนจะถวายลูกสาวพร้อมบริวารห้าร้อยตามที่พระองค์ต้อง พระประสงค์

อำมาตย์กลับไปทูลท้าวอุเทน ทรงยินดีสั่งให้เลิกจอบจำโคสกเศรษฐี แล้ว ตรัสสั่งให้ชาวที่เอาอไปรับนางสามา เหล่าชาวที่รีบไปบ้านโคสกเศรษฐีกราบไหว้แจ้ง เรื่องราวให้ทราบแล้วเชิญนางสามาขึ้นวอทองไป เพื่อจะอภิเษกเป็นมเหสีของท้าว อุเทน นางสามาฟังดังนั้นก็แต่งตัว แล้วเข้าไปลาและขอพรบิดามารดา โคสกเศรษฐี กับนางดาหราน้ำตาไหลด้วยอาลัยรักลูก แล้วก็สอนว่า ให้รักษากาย หมั่นเข้าเฝ้า อย่าประมาทเรื่องราวของบริวาร อย่าดูตาย ให้เฝ้าปรนนิบัติยามพระองค์ทรงและ เสวย ส่วนนางสนมทั้งหลาย หากพระองค์ต้องพระประสงค์อย่าได้หึงหวงและตัวลูก ก็อย่าเที่ยวเปิดหน้าต่างแอบดูหนุ่มผู้ชาย เกิดเป็นผู้หญิงอย่าเย่อหยิ่ง แต่ต้องรู้จักรักษา ตัว อย่าทำตนให้ผู้ชายแคลงใจ เพราะถ้าผู้ชายแคลงใจแล้วก็จะถูกแคลงใจไปจนตาย ให้ครองตัวอย่างมีศักดิ์ศรี รักษาสัจจะ และรู้จักพูดจา แม้เสียชีวิตก็อย่าเสียสัจจะ

โคสกเศรษฐีกับนางดาหรานอนบุตรเสร็จแล้ว จัดของกินและผ้าแพรพรรณ อันเลิศและสิ่งของดี ๆ ที่มีมาแต่โบราณมอบให้แก่สามาบุตรไป นางกับบริวารก็ กราบลาบิดามารดาทั้งสองออกไป

นางชุกตะราหาสีคนสนิทเตือนบริวารทั้งห้าร้อยว่า ทุกคนต้องมีสติอย่า ไปประมาทเที่ยวดูว่าพวกชาววัง จะเดินเห็นก็ให้สำรวมระวัง เพราะเขาเล่ากันว่า พวกชาววังแต่ละคนไม่ใช่ธรรมดา อย่าไปประมาทพลาดพลั้งให้เขาดูถูกเอาได้ จากนั้นก็พากันเดินทางไปเฝ้าท้าวอุเทน

ท้าวอุเทนเห็นขบวนนางสามาก็ทรงยินดี สั่งให้มุขมนตรีรีบไปเตรียมการ จัดงานอภิเษก นางดาหรานจัดแต่งตัวให้บุตรอย่างงดงามยิ่ง ยามท้าวอุเทนและนาง สามาเสด็จออกมาดูเหมือนพระอินทร์กับนางสุชาดาเสด็จออกจากวิมาน หลังจาก จัดงานอภิเษกแล้วทั้งสองพระองค์ก็ครองรักกันอยู่เย็นเป็นสุขสืบไป

๔.๖ เมืองมโหรรพ์ ของท้าวจันทร์ประโชติ

ท้าวจันทร์ประโชติ เป็นกษัตริย์นักรบชำนาญอาวุธ ครองเมืองอย่างเป็นสุข ไม่มีเมืองใดกล้ามาราวี เมืองของพระองค์มีกำแพงล้อมรอบมีช่องป้อม และเชิงเทียนสูงเทียมภูเขา อยู่เย็นเป็นสุขราวเมืองของพระอินทร์ ท้าวจันทร์ประโชติ มีช้างพังสำคัญชื่อ ภัควดี เดินได้วันละหกสิโยชน์ มีม้าสามตัวชื่อ เวลภินธู กับบนทเกศิไปได้วันละร้อยโยชน์ปลาย ม้าชื่อกากทาส ไปได้วันละหกสิโยชน์ มีช้างพลายวิ่งเร็วไปได้วันละร้อยสิโยชน์ มีกษัตริย์มาอ่อนน้อมถวายโอรสธิดาและส่งเครื่องบรรณาการมากมาย

ท้าวจันทร์ประโชติมีกำลังตั้งราชสีห์ น้ำใจกล้าหาญไม่กลัวข้าศึกใด ๆ มีมเหสีชื่อนางมณฑา มีธิดาชื่อนางवासูหัต อายุสิบหกปี เป็นแก้วตาดวงใจของชนกชนนี นางมีบริวารห้าร้อย ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข พ่อค้าวานิชไปมาค้าขายกันอย่างสุขสบาย และต่างชื่นชมในเดชนาภาพของท้าวจันทร์ประโชติ

วันหนึ่งท้าวจันทร์ประโชตินึกสบายใจ อยากออกไปประพาสอุทยาน จึงทรงชวนพระมเหสีและธิดา พร้อมทั้งสนมกำนัลในจัดขบวนเสด็จประพาส เมื่อไปถึงที่ทรงชมดอกไม้ นานาพรรณ บ้างลงสรรสร้างในสระชมปลานานาชนิด ขณะท้าวจันทร์ประโชติชมอุทยานก็ทรงคิดว่าคงไม่มีเมืองไหนในโลกที่สุขสบายเสมือนเมืองของพระองค์

ครั้นตอนบ่ายท้าวจันทร์ประโชติเสด็จกลับราชมณฑลแล้วพระองค์ก็ตรัสถามเหล่าอำมาตย์ว่า ในแผ่นดินนี้มีกษัตริย์องค์ใดที่มีโอศุรย์สมบัติเหมือนเมืองของพระองค์บ้าง อำมาตย์ทูลว่า ที่จะกราบบังคมทูลต่อไปนี้ก็เหมือนดังคำประมาทพระองค์ แต่กษัตริย์ในชมพูทวีปมีมากมาย เศรษฐีมีทรัพย์ก็มีอยู่มากมายเช่นกัน กษัตริย์ก็อย่างท้าวอุเทนผู้เป็นจอมคน และโคสกเศรษฐีซึ่งมีทรัพย์นับโกฏิแสน

ท้าวจันทร์ประโชติได้ฟังก็ทรงขัดพระทัย ตรัสว่าจะกรีธาทัพไปตีชิงเมืองท้าวอุเทน แต่อำมาตย์ก็ขัดขึ้นว่า ไม่มีใครอาจสู้ท้าวอุเทนได้ เพราะท้าวอุเทนมีช้างเป็นพลโยธา มีมนต์กระซิบข้าง และมีพิณประจํามนต์ ถ้รบกันด้วยกองทัพธรรมดา

พวกตนพร้อมจะสู้รบจนตัวตาย แต่จะให้รบกับช้างนั้นเกินกำลังของพวกตน ท้าวจันทรประโชติฟังแล้วก็บอกว่า ถ้าอย่างนั้นจะต้องคิดกลอุบาย เพื่อตีเอาเมืองสามพิให้ได้

อำมาตย์ผู้ใหญ่ออกอุบายให้ทำรูปช้าง สานโครงให้ดีแล้วติดล้อชักลากไปได้ เอาผ้าขาวหุ้มโครงทำเป็นหนังช้างแล้วประสมสีทา ทำบังเหียนให้คนชักเชือกยนต์เดินไป ท้าวจันทรประโชติพอพระทัย ให้คนทำช้างยนต์ ลองชักสายล่อลึงรูปช้างวิ่งได้เหมือนช้างจริง เสร็จแล้วให้รางวัลแก่ช่าง แล้วรับอาสาสมัครได้หมื่นหนึ่งพันคนไปกับช้างยนต์ ไปตั้งอยู่ชายแดนเมืองสามพิ แล้วให้ปกปิดเรื่องช้างยนต์ ให้มืดซิด พวกขบวนช้างยนต์รับโองการแล้วกราบลา พวกกันไปเข้าเขตชายแดนเมืองสามพิ ตั้งค่ายแอบอยู่ในป่าใกล้ภูเขา เว้นทางเดินไว้สำหรับช้างยนต์ แล้วเอาซี่ช้างกองใหญ่ใส่ไว้ในช้างยนต์ และเอาไปกองไว้ริมสระชายแดนเมืองสามพิ แล้วชักรูปช้างยนต์ทำเหมือนไปกินหญ้า จัดคนไว้ในห้องช้างยนต์มากมายถึงสิบเจ็ดชั้น ล้วนแต่เป็นคนกล้าหาญ ระหว่างทางเดินก็ทิ้งซี่ช้างไว้ตามรายทาง ในห้องช้างนั้นก็จัดเตรียมอาหารไว้นานาชนิด ตอนค่ำคนก็ออกจากช้าง พอสว่างก็เข้าไปอยู่ในช้าง แล้วชักยนต์พาช้างเดินไป

ยังมีนายพรานคนหนึ่งเที่ยวล่าเนื้อ เดินไปถึงราวป่าใกล้สระน้ำ ใครจะดื่มน้ำเมื่อดื่มน้ำเสร็จขึ้นมาก็เห็นรอยช้างและซี่ช้าง จึงสะกดรอยตามไปได้เห็นช้างยนต์นึกว่าเป็นช้างจริง ตูมตามต้องตามคชลักษณ์ช้างฉัททันต์ สีสามตั้งเงินยวงเหมือนดังที่คนเฒ่าคนแก่แต่โบราณเล่าต่อ ๆ กันมา นายพรานเห็นดังนั้นก็คิดว่าช้างนี้ควรจะได้เป็นของหลวง จึงรีบกลับไปกรุงสามพิ เข้าเฝ้าท้าวอุเทน กราบทูลว่าตนได้พบช้างเผือกสำคัญ ตระกูลฉัททันต์งามสรรพ ปลายหางเหมือนพชนี ท้าวอุเทนได้ฟังก็พอพระทัย ตรัสถามว่า ช้างนั้นอยู่ใกล้หรือไกล พรานบอกว่าอยู่ชายแดนเมืองสามพิ ระยะเดินทางใช้เวลาสามวัน ท้าวอุเทนให้เงินทองเสื้อผ้าเป็นรางวัลแก่พรานป่า แล้วสั่งให้เตรียมทัพพร้อมอาวุธ พระองค์นำพิณและพระขรรค์ขึ้นช้างเผือกทรงรับออกจากเมืองไปทันที

ส่วนขบวนข้างยนต์ทราบข่าวว่าท้าวอุเทนเสด็จมา ก็รีบส่งคนไปพูลข่าวท้าวจันทร์ ประโชติ ท้าวจันทร์ประโชติตีพระทัยว่าคราวนี้สัมหวังแน่นอน ถ้าขับให้กองกำลังของตนจัดเวรยามจับตาดูอย่าให้คลาดสายตา

ฝ่ายท้าวอุเทนไม่ทราบว่าเป็นกลลวง ก็รีบยกพลโยธาติดตามไปเป็นเวลาหลายวัน พอไปถึงข้างยนต์ก็ทรงรำยมนต์และติดพิณสายกลาง ข้างยนต์ก็ยิ่งถูกคนชักให้วิ่งไป ท้าวอุเทนทรงแปลกพระทัยว่า ทำไมช่างไม่กลับมาয়ว้างต่อไปอีก จึงทรงขึ้นม้าทรงตามไปจนไพร่พลตามไม่ทัน ท้าวอุเทนรำยมนต์และติดพิณเสียงดัง แต่ข้างยนต์ก็ยังวิ่งตะปึงไปข้างหน้า ท้าวอุเทนติดตามไปจนพ้นเขตแดนกรุงสามพิ ฬัดกับกองทัพ พวกฝ่ายสอดแนมของท้าวจันทร์ประโชติเห็นดังนั้นก็เข้าล้อมรุมจับเอาท้าวอุเทนลงจากหลังม้าทันที ท้าวอุเทนทรงเหน็ดเหนื่อยจนมิได้ต่อสู้แต่อย่างใด เหล่าทหารก็จับมัดไพล่แขนไว้ข้างหลัง พาไปถวายแก่ท้าวจันทร์ประโชติพร้อมทั้งพิณและอาวุธ ท้าวจันทร์ประโชติตรัสว่านี่หรือเจ้ากรุงสามพิ ที่มีช่างเป็นพาหนะสงคราม ทรงฤทธิ์จนกษัตริย์ทั้งหลายพากันเกรงกลัว เห็นแล้วก็น่าใจหาย ท้าวจันทร์ประโชติทรงสำราญพระทัยอย่างยิ่ง พลางสั่งให้จับขังในคุกทันที แล้วคิดว่าเจ้าสามพินี้ดูร่างกายสมบูรณ์งดงาม หากจะฆ่าให้ตายก็เสียตายว่าจะไม่ได้มนต์ติดพิณ จึงจะเลี้ยงเอาไว้ก่อน แล้วค่อยเจรจาเอามนต์กระซิบข้างได้แล้วก็ค่อยฆ่าเสีย คิดแล้วก็พระราชทานเสื้อผ้าเงินทองให้แก่พวกพลอาสา แล้วให้จัดเลี้ยงอาหารกับแกล้ม สุรา เต็มหน้าห้องพระโรง พวกพลอาสาต่างคุยโวเรื่องของตน ๆ ทั้งหลายจับท้าวอุเทนมาได้

ส่วนไพร่พลเมืองสามพิที่เยวติดตามหาท้าวอุเทนไม่พบก็โศกเศร้าเสียใจ ร้องไห้พลางเที่ยวตามหา จนไปเจอค่ายร้างของกองพลอาสาท้าวจันทร์ประโชติเข้า ก็รำพึงว่า ท้าวอุเทนเสด็จพลัดไปองค์เดียวน่าจะรอดยาก จึงจัดแบ่งพลไว้สำหรับเฝ้าดูเหตุการณ์อยู่ในค่าย

กล่าวถึงท้าวอุเทนครั้นถูกจับมาก็กั้นแสงอยู่ในพระทัย ทรงชดดียามานะว่า คราวนี้หลงกลเขาจะโทษใคร แล้วแต่บุญกุศลที่สร้างมา ถ้าไม่ตายจะหาโอกาสทำ

อุบาย ไม่ให้เสียชาติกษัตริย์ ทรงคิดแล้วก็ตรัสกับผู้คุมว่า ทำกลอุบายจับพระองค์ มาแล้วจะทักอย่างไร จะฆ่าหรือจะปล่อยก็ไม่บอก นายของเจ้าเหมือนผู้หญิงคิดล่อลวง แบบนี้ช่างน่าอาย นายของเจ้าไปไหนไปบอกมา ผู้คุมทูลว่าท้าวจันทร์ประโชติ พระราชทานเลี้ยงสุราพวกพลอาสาอยู่ ยังทรงเมามายไม่ควรไปทูลตอนนี้ ท้าวอุเทน ทรงพระสรลเยาะเย้ยว่า จับพระองค์มาไว้แล้วไปนั่งเสวยสุราอยู่สบาย ให้ผู้คุมไป ทูลนายของตนว่า จะฆ่าหรือจะปล่อยพระองค์ให้รับบอก ผู้คุมขัดไม่ได้ก็ให้พนักงาน ไปทูลท้าวจันทร์ประโชติตามที่ท้าวอุเทนตรัสสั่งมา ขณะนั้นท้าวจันทร์ประโชติ ทรงเมาสุรามากแล้ว ก็พิโรธว่าเจ้ากรุงสามพิยังมาพูดอย่างนี้ ด้วยความพิโรธ พระเนตรแดงกำ เสด็จพระราชดำเนิน สีมทรงเสลี่ยงงาช้างไปยังเรือนจำ มหาดเล็ก วิ่งตามกันไป พอเสด็จถึงก็ทรงนั่งลงแล้วตรัสถามว่า ทำไมบ่งอาจกล่าวคำอุกอาจ เหมือนที่พนักงานไปบอกหรือ ท้าวอุเทนว่าจริงเป็นผู้ชายแต่มีความคิดเหมือนผู้หญิง อย่างนี้ พระองค์ไม่ชมว่ามีปัญญา ท้าวจันทร์ประโชติยิ่งทรงพระพิโรธคิดจะฆ่าเสีย แต่เหมือนมีอะไรตกใจให้คิดเสียดามนต์กระซิบซ้าง จึงคิดว่าให้ได้มนต์เสียก่อนแล้ว ค่อยฆ่าให้ตาย ดังนั้นจึงตรัสว่า ขอให้ท้าวอุเทนให้เวทมนต์กระซิบซ้างแก่พระองค์ ท้าวอุเทนตรัสตอบว่าได้แต่ต้องไหว้พระองค์เสียก่อนแล้วจะสอนมนต์ให้ ท้าว จันทร์ประโชติตอบว่า จะไหว้ได้อย่างไร ท้าวอุเทนยังหนุ่มเหมือนกับเป็นโอรสตน ท้าวอุเทนตรัสว่าถ้าไม่ไหว้ก็ไม่สอน ท้าวจันทร์ประโชติตรัสว่าถ้าไม่บอกก็จะต้องตาย ถ้าบอกจะปล่อยให้รอด ท้าวอุเทนตรัสว่า พระองค์ไม่กลัวตาย ถึงจะฆ่าจะตี แต่ถ้า ไม่ไหว้ก็ไม่ให้มนต์ จะกอดคากาตายไปกับตัวเสียดีกว่า เป็นกษัตริย์ต้องมีศักดิ์ศรี ท้าวจันทร์ประโชติใหญ่กว่าพระองค์แต่เพียงร่างกาย ในความคิดกลับใช้มายารวกับ ผู้หญิง ถ้าคิดจะเรียนมนต์แต่เมื่อไม่ไหว้ก็ไม่สอนให้ ธรรมดาลูกศิษย์ต้องปรนนิบัติ ครูดี ๆ จึงจะได้วิชา อยากจะได้วิชาต้องไม่ถือตน ต้องปรนนิบัติครูดี ๆ ทุกเช้าค่ำ เหมือนคนอยากมีบุตรถ้าอายุภรรยาจะได้บุตรอย่างไร เหมือนเจ้าผู้เป็นใหญ่จะไม่ ทำการใด ทำร้ายแย่งชิงสิ่งใดจากบริวาร เช่นเดียวกับคนที่อายุที่จะแสดงฝีมือ ในการรบ ถ้าวาจิตใจมีดมน หากพระองค์ไม่อ่อนน้อมถ่อมตนจะเรียนมนต์ได้อย่างไร อย่างน้อยยกน้อยใจหรือโมโหโกรธาไปเลย

ท้าวจันทร์ประโชติได้สดับก็ร้อนพระทัย ด้วยบุญญาธิการของท้าวอุเทน ทำให้พระองค์คิดหลงใหลในมนต์กระซิบข้าง จึงคิดว่าต้องหากคนอื่นที่ไวใจได้มาเรียน แทน จะออกอุบายให้พระธิดามาเรียน แล้วพระองค์ค่อยเรียนต่อจากพระธิดาจะได้ ไม่ต้องกราบไหว้ท้าวอุเทน คิดแล้วก็ตรัสว่า พระองค์จะให้นางค่อมมาเรียนให้ท้าวอุเทนสอนอยู่นอกม่าน นางค่อมทาสีจะกราบไหว้ท้าวอุเทนอยู่ในม่าน ท้าวอุเทนตรัสว่าได้ ถ้ามากราบไหว้ก็จะสอนให้ไม่กำหนดว่าต้องเป็นชายหรือหญิง ท้าวจันทร์ประโชติดีดีพระทัยว่าพຽนนี้จะให้มาเรียน แล้วรีบเสด็จกลับวัง เรียกหาสุทัตธิดามาตรัสว่าจะให้พระธิดาไปเรียนมนต์กับชายชู้เรื้อนน้ำเต้า ซึ่งมีโทษถึงตายแต่เสียดายนมนต์ พระองค์จะเรียนเองก็ไม่ได้เพราะต้องไหว้มนั พระองค์ทรงชราแล้วจะไปไหว้มนัก็ได้ แต่พระธิดายังทรงพระเยาว์อยู่ไหว้มนัก็ไม่เป็นไร และขณะที่ไปเรียนให้ช่อนตัวอยู่ในม่านเจ็ดชั้น พุดกันแต่พอให้ได้ยิน พระธิดารับคำแล้วก็กราบลากลับไป

มีคนสงสัยว่า ทำไมท้าวจันทร์ประโชติบอกว่า ท้าวอุเทนเป็นนายชู้เรื้อนน้ำเต้า แล้วบอกท้าวอุเทนว่า พระธิดาเป็นนางค่อมทาสี ผู้เฉลยกล่าวว่า ท้าวจันทร์ประโชติกลัวว่า ถ้าเจอกันท้าวอุเทนกับพระธิดาจะชอบพอกัน

ท้าวจันทร์ประโชติให้แต่งตำหนักจันทร์กับริ้วท่าม่านกันเจ็ดชั้น วางคนประจำไว้รอบ ๆ ห่างจากตำหนักไม่ให้ได้ยินที่พุดกัน จัดให้ท้าวอุเทนอยู่นอกม่าน ครั้นรุ่งเช้าพระธิดาเสด็จไปกราบลาพระบิดาไปเรียนมนต์ พระบิดากำชับว่าให้ตั้งใจเรียนและอย่าให้ใครได้ยิน ผู้คุมก็พาท้าวอุเทนมา แล้วผู้คุมและนางกำนัลทั้งหลายก็หลีกไปอยู่ไกล ๆ ตามรับสั่ง

นางวาสุทัตธิดานั่งในม่านแล้วกราบพลาบบอกว่า นางไหว้ครูแล้วนะขอเรียนมนต์ ท้าวอุเทนก็บอกคาถาให้นางว่าตาม นางพยายามว่าตามหลายครั้ง แต่ก็ไม่ถูก ลิ่นแข็งเพราะไม่เคยฝึกเรียนมาก่อน ท้าวอุเทนขัดพระทัยก็ร้องว่าไปว่า อีค่อมนี้สอนอะไรก็ไม่จำ ต้องให้ว่าตามอยู่รำไป ซาดิหน้ากระมังถึงจะเรียนได้ กูสอนยังงี้ก็ไม่จำ น่าจะตบให้พินรวัง

นางสุทัตคิดว่านายขี้เรื้อนน้ำเต้ามาด่านางว่า “คนค่อม” ช่างน่าอาย นางโกรธตอบจึงกล่าวว่า นายขี้เรื้อนมาประมาทนาง นางนะหรือคนค่อม นางเป็นผู้หญิงไม่เคยหุดปรี ทำปากดีถือโทษคนใจเร็วหรือ

ท้าวอุเทนได้ฟังนางกล่าวอย่างกล้าหาญ ก็เอะใจว่า นางคนนี้น่าจะเป็นเชื้อพระวงศ์สำเนียงดังเสียงไกรสร ช่างมีวาจาโต้ตอบคมคาย จำจะดูให้รู้ซื่อว่าเป็นใครสูงต่ำดำขาวอย่างไร คิดแล้วก็เปิดม่าน เห็นสุทัตโฉมงามก็ทรงยินดี ตรัสถามว่า น้องนางเป็นลูกใคร ฝ่ายสุทัตธิดาพอเห็นท้าวอุเทนก็นึกรักทันทีเพราะเคยเป็นคู่ครองกันมาแต่ชาติปางก่อน ตรัสตอบว่าเป็นธิดาท้าวจันทร์ประโชติกับพระชนนีมณฑาทรงนามวาสุทัต แล้วตรัสถามท้าวอุเทนว่าเป็นใคร ลูกเต้าเหล่าใคร มาจากเมืองใดทำไมถึงพลัดบ้านพลัดเมืองมา ท้าวอุเทนก็ตรัสตอบว่า พระองค์คือเจ้ากรุงสามพีเป็นโอรสของท้าวปะรันตะปะกับพระชนนีจันทวี พระองค์ทรงนามว่า อุเทน มีกษัตริย์ร้อยเอ็ดนครเป็นเมืองขึ้น พระบิดาของสุทัตทำกลอุบายเอาช้างล่อพระองค์มาแล้วลงทัณฑ์ทั้งทีทั้งโบายเดือรื้อนจนแทบจะสิ้นชีวิต เมื่อวานท้าวจันทร์ประโชติตรัสว่าจะให้นางค่อมทาสีมาเรียนมนต์กระซิบซ้าง ทำไมพระบิดาของนางกล่าวเช่นนั้น ให้น้องนางรู้เถิด นางสุทัตธิดาได้ฟังเรื่องราวก็รู้สึกรักจับใจ และทรงเล่าว่าพระบิดาตรัสว่าท้าวอุเทนเป็นคนขี้เรื้อนอัปลักษณ์จะสาธยายมนต์ให้นางมาเรียนเอา ที่นางตรัสคำหนักเบากับท้าวอุเทนนั้นก็ขอประทานให้ยกโทษอย่าถือสา ท้าวอุเทนตอบว่า ไม่ทรงถือสา พระบิดากล่าวอำพรางเพราะเกรงว่าถ้าพระองค์เจอกับพระธิดาแล้วจะรักกัน ดูแล้วน่าจะเป็นวาสนาซึกพาพระองค์ให้มาเจอกับนางสุทัตธิดา ดังนั้นท้าวอุเทนจึงขอฝากชีวิตไว้กับนางด้วย นางสุทัตธิดาตรัสตอบว่า ท้าวอุเทนเป็นจอมกษัตริย์ ย่อมต้องมีเมียและสาวสนมมากมาย ตัวของนางไม่คู่ควร แต่หากจะเอาไปเป็นทาสก็คงได้ ส่วนตัวนางก็จะขอฝากตัวเป็นศิษย์เรียนมนต์กระซิบซ้าง อย่ามาเกี้ยวพาราสีเลย ให้รีบออกไปบอกคาถา นางจะเรียนเอาตามประสาคนโง่ ท้าวอุเทนกล่าวพลอบประโลมเกี้ยวพาราสี นางได้เสพสังวาสกันจนปายนางจึงลาท้าวอุเทนกลับวัง และกล่าวฝากเนื้อฝากตัวต่อท้าวอุเทน

ฝ่ายท้าวจันทร์ประโชติเห็นพระธิดากลับมาก็ถามว่า เรียนมนต์ยากง่ายอย่างไร เรียนได้บ้างแล้วหรือยัง พระธิดาทูลว่าเรียนได้บ้างแล้ว ท้าวจันทร์ประโชติรู้สึกยินดีตรัสว่า ให้เร่งเรียน นางสุทัตลากลักราชพรหมแล้วนึกถึงแต่ท้าวอุเทน พอรุ่งเช้า นางจัดแจงแต่งตัวเตรียมหมากพลูเครื่องเสวยสำหรับภักษัตริย์แล้วก็ชวนนางกำนัลไปเรียนมนต์ ท้าวอุเทนก็เสด็จเข้ามาเยี่ยม การณ์ดำเนินไปหลายวัน ท้าวอุเทนจึงตรัสกับสุทัตติดาว่า จะคิดอุบายอย่างไรให้พ้นจากความตาย ไว้ให้ปลอดภัยก่อนแล้วค่อยกลับมาถวายบังคมที่หลัง สุทัตติดาตอบว่าเรื่องนี้นางจะรับเป็นธุระเอง ท้าวอุเทนว่าให้เล่าให้พระองค์ฟังก่อน นางก็ว่าไว้เป็นธุระของนางเถิด ทั้งสององค์หลงไหลในเสน่ห์หาของกันและกัน จนลืมที่จะคิดถึงคนอื่น ๆ ข้างหลัง

วันหนึ่งสุทัตติดาทูลบิดาว่า นางท่อมนต์ได้แล้ว ยังแต่ต้องหามาปรุงเพื่อประกอบมนต์ติดพัน พระบิดาก็ถามว่าวิธีเก็บยาทำอย่างไร นางทูลว่า ยานี้ต้องไปเก็บตอนกลางคืน เมื่อดาวประกายพรึกขึ้น ถ้าช้ากว่านั้น ยาจะหายไปไม่พบอีก ต้องจัดพาหนะที่เดินได้เร็วไปให้ทันดาวประกายพรึกขึ้น พระบิดาทรงดีพระทัยบอกว่า ให้พระธิดาจัดตามต้องการ นางจึงขอช่างกวัดตี และขอให้นายทวารเปิดประตูทั้งสองบาน เมื่อเวลาจะเสด็จออกนอกเมือง แล้วก็ห้ามอย่าให้ใครทักทายปราศรัย จะเกิดอาเพศแก่ยา ท้าวจันทร์ประโชติก็ทรงสั่งการให้ตามประสงค์ สั่งให้ความยุติธรรมช่าง พร้อมกุบขันมาน แล้วส่งนายประตูทั้งสี่ว่า ถ้าเห็นพระธิดานั่งข้างออกไปกลางคืน ห้ามทักถามห้ามขัดขืน ให้เปิดประตูไว้ทั้งสี่ทิศ

ฝ่ายสุทัตติดาดีใจที่การสำเร็จ กราบถวายบังคมแล้วชวนบริวารไปหาท้าวอุเทนบอกเล่าเรื่องให้ทราบ ท้าวอุเทนตรัสขอบใจ และว่าตนยังขาดอาวุธ คือธนูและพระขรรค์กับพิณด้วย ขอให้นางหาวิธีนำสิ่งดังกล่าวคืนมาด้วย นางกลับไปปราสาท เตรียมแก้วแหวนเงินทอง ผ้าผ่อนแพรพรรณ เครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ ไว้พร้อมสรรพ พอตะวันลับฟ้าก็พาบริวารไปยังปราสาทของพระบิดา เห็นพิณ ธนู และพระขรรค์ อยู่ที่พระแท่นบรรทม นางคิดวางแผนว่าจะไปเฝ้าพระบิดาแล้วค่อยลอบมาเอาของทั้งสามไป

นางสุทนต์ไปกราบลาพระบิดา ท้าวจันทรประโชติให้พรและกำชับให้พระธิดาระวังอันตรายไว้ให้ดี นางกราบรับพรลาแล้วย่องเข้าไปเอาพิณ ธนู และพระขรรค์กลับไปปราสาท และให้ช่างภควัตติเข้ามาบรรทุกของไป นางนั่งไปในกุบไปรับทำวอเทน ทำวอเทนก็นั่งบนคอช้าง ชับช้างออกนอกเมืองไป

จนรุ่งเช้าผู้คุมตื่นนอนมา ก็รู้ว่าทำวอเทนกับสุทนต์ิดาไม่กลับมา น่าจะพากันหนีไปเมืองสามพิเสียแล้ว จึงเข้าไปทูลท้าวจันทรประโชติ พระองค์เสียพระทัยและทรงพระพิโรธ รีบสั่งให้ทหารออกติดตาม พอตามไปใกล้ทันเห็นหลังช้างก็ร้องโห้ขึ้นสามลา นางสุทนต์ก็เอาเงินทิ้งไปรยลงไป บรรดาทหารมาถึงก็แย่งกันเก็บเงินทอง พอกองทหารตามมากระชั้นอีก สุทนต์ิดาก็ไปรยสมบัติซึ่งล้วนแต่เป็นทองคำพลอสากก็แย่งกันเก็บอีก ทำวอเทนก็เร่งขับช้างเข้าเขตเมืองสามพิ พวกทหารเมืองสามพิที่ตั้งด่านคอยอยู่ก็เข้าห้อมล้อมทำวอเทนด้วยความดีใจ ส่งเสียงดังสนั่น กองทหารที่ติดตามมาก็พากันกลับไปทูลเรื่องทั้งหมดต่อท้าวจันทรประโชติ ท้าวจันทรประโชติทั้งแค้นพระทัย น้อยพระทัย และเสียพระทัยก็เสด็จไปบอกนางมณฑามเหสี นางมณฑาเสียพระทัยกันแสงคร่ำครวญ และกล่าวโทษพระสวามีว่า ให้พระธิดาไปเรียนมนต์กับผู้ชายผิดจารีต น้ำผึ้งถึงมด โคควายแก่อดอยากเห็นหญ้าอ่อนเสื่อเห็นเนื้อ จะอดได้อย่างไร อันสาวกับบ่าวมันเผลอกันยังตามรอยเท้าไปหากันด้วยความเสนาหา จะตายก็ไม่รู้ตัว และว่าพระสวามีไม่พิจารณาให้ดี เหมือนเอาพระธิดาไปยั่วเขา แล้วมาโทษว่าพระธิดาเสียอีก ทั้งคร่ำครวญว่าพระธิดาไปแต่พระองค์เดียว แล้วจะได้พบกันอีกเมื่อไร ท้าวจันทรประโชติยอมรับว่าคิดผิด แล้วปลอบมเหสีว่า ถ้ามีบุญไม่ตายเสียก็จะได้พบพระธิดา อย่าอาลัยเลย นางมณฑาฟังพระสวามีก็ค่อยคลายโศก แข็งพระทัยว่าก็ขอให้สุดแล้วแต่วาสนาของพระธิดาที่สร้างมาแต่หลัง

ผู้คนกล่าวกัน ท้าวจันทรประโชติมีพาหนะที่มีกำลังมากกว่าแล้วทำไมถึงเป็นเช่นนี้ ผู้เฉลยกล่าวว่า แต่ชาติก่อนท้าวจันทรประโชติคือคนใช้ของเศรษฐีเมืองสาเกตุ วันหนึ่งเศรษฐีพร้อมบริวารไปเฝ้าเจ้าเมือง ตอนเที่ยงระหว่างทางเดินกลับบ้าน

ได้พบพระปัจเจกพุทธกลับจากบิณฑบาต แต่ไม่ได้อาหารเลย เศรษฐีไหว้แล้วเข้าไปถามว่า สายป่านนี้แล้วท่านยังไม่ได้อาหารเลยหรือ พระปัจเจกพุทธจึงเอียงบาตรให้ดู เศรษฐีก็รู้ว่าพระปัจเจกพุทธยังไม่ได้ฉันอาหาร ครั้นจะรับบาตรไปที่บ้าน ถ้าเขายังไม่ได้หุงอาหารก็จะเสียเวลาเปล่า จึงนิมนต์พระให้หยุดอยู่ ตนจะไปดูว่าที่บ้านมีอาหารหรือไม่ เศรษฐีวิ่งไปบ้าน ถามว่าหุงอาหารหรือยัง แม่ครัวบอกว่า หุงเรียบร้อยแล้ว เศรษฐีดีใจจึงใช้คนรับใช้ให้ไปรับบาตรมา เศรษฐีหยิบอาหารคาวหวานใส่บาตร ตั้งจิตอุทิศผลแล้วอธิษฐานว่า เกิดในชาติใดขอให้ใหญ่ในโลก ถ้าเป็นมนุษย์ให้มีทรัพย์สินอุดม ถ้าเกิดในชั้นฟ้าขอให้ได้สมบัติครบถ้วน ขอให้ข้ามโสมงสารสู่นิพพาน อธิษฐานแล้วส่งบาตรให้คนรับใช้บอกว่า ท่านอย่าเกียจคร้าน ช่วยเพิ่มโพธิญาณให้ทันเวลา นายคนรับใช้รับบาตรแล้วรีบวิ่งไป (ถึงสามเที่ยว เที่ยวแรกไปรับบาตรเปล่า แล้ววิ่งถือบาตรเปล่ามา ครั้งที่สามวิ่งเอาบาตรที่มีอาหารไปถวาย)

เมื่อคนรับใช้วิ่งไปถึงพระปัจเจกพุทธ ก็น้อมถวายบาตร แล้วตั้งจิตอธิษฐานว่า ถ้าตนเกิดในภพใด ขอให้มีความมาก ให้มีอำนาจเหมือนพระอาทิตย์ สู้รบกับใครอย่าให้ใครสู้ได้ พระปัจเจกพุทธอนุโมทนาแล้วเหาะกลับไป ณ อาศรม นานมาทั้งเศรษฐีและคนรับใช้ต่างก็ตายไป เวียนว่ายตายเกิดกันไป เศรษฐีมาเกิดเป็นท้าวอุเทน คนใช้มาเกิดเป็นท้าวจันทร์ประโชติ ตามบารมีที่ต่างก็สร้างสมกันมา **ท้าวจันทร์ประโชติ**จึงเอ็นดูท้าวอุเทน เพราะเคยสร้างสมบุญกันมาทำให้ฆ่ากันไม่ตาย

ขอจบเรื่องท้าวจันทร์ประโชติไว้แต่เพียงนี้ก่อน ต่อไปจะกล่าวถึงท้าวอุเทน

เมื่อท้าวอุเทนและสุทัตเทวี พ้นจากกองทหารของท้าวจันทร์ประโชติมาได้ ก็ยกพลเข้าเมือง เสด็จไปตามถนนในเมือง ชาวเมืองทราบข่าว ท้าวอุเทนเสด็จพร้อมกับได้อิศาของท้าวจันทร์ประโชติมาด้วย ก็ยินดีพากันมาชมพระบารมี จนขบวนเสด็จเสด็จถึงปราสาท นางสามาและชาวที่ทั้งหลายพากันมารับสองกษัตริย์เข้าไปประทับบนราชาอาสน์ แล้วท้าวอุเทนก็เล่าเรื่องทั้งหมดให้พระมเหสีสามาฟัง และบอกว่าที่พระองค์รอดชีวิตมาได้ก็เพราะนางสุทัตติดาได้ช่วยแก้ไขให้ นางสามาฟังแล้วกันแสง แล้วก็ตรัสขอบใจนางสุทัตว่า น้องช่วยทุกข์ท้าวอุเทนก็เหมือนช่วยทุกข์ของพี่ด้วย ต่อแต่นี้ไปนางจะนับสุทัตเทวีเหมือนกับเป็นน้องร่วมท้องกัน แม้จะมาไกลชนกชนนีก็จะดูแลและให้สุทัตเทวีเป็นใหญ่ในบิรวาร

นางสุทนต์ได้ยินก็ดีพระทัยว่า นางมาแต่ตัวได้เห็นแต่พระสวามีกับพระพี่นาง ขอพระพี่นางอย่าได้หึงหวง ตัวนางจะขอพึ่งไปจนวันตาย พระมเหสีสามาตรัสว่า นางไม่มีความหึงหวงใด ๆ อย่าได้กังวล สองนางเทวีก้อยู่วางร่วมกันรักใคร่ผูกพันกันเป็น อันดี ท้าวอุเทนก็ยังสุขพระทัย ท้าวอุเทนตรัสสั่งอำมาตย์ให้จัดท้องพระโรง จัดละคร โขน การมหรสพทุกชนิด ให้แต่งสารตราไปยังร้อยเอ็ดหัวเมือง ให้มารวมงานอภิเษก สุทนต์เทวีให้จัดอาหาร เครื่องบายศรีพร้อมเพรียง เจ้าเมืองร้อยเอ็ด หัวเมืองก็มาเฝ้า บ้างถวายบุตรธิดา บ้างถวายมาลัยและเครื่องราชบรรณาการ

โหรดูฤกษ์แล้ว ทูลว่า พຽຽນนี้ฤกษ์ดี จะประกอบพิธีอภิเษก พราหมณ์ทำพิธี อวยชัยให้พร เสร็จการอภิเษกแล้ว ท้าวอุเทนกับมเหสีก็เสด็จออกไปโปรยทรัพย์สิน เงินทอง ผ้าผ่อนแพรพรรณแก่ชาวเมือง ทุกเพศพรรณภาษา ถ้วนทั้งเจ็ดวัน โขนละคร การมหรสพและการรื่นเริงต่าง ๆ ก็เล่นครบเจ็ดวัน

เสร็จงานพิธีแล้ว บรรดาผู้มาเข้าเฝ้าร่วมพิธีก็ถวายเครื่องบรรณาการ พร้อม ลูกชาย หญิง ท้าวอุเทนก็ประทานรางวัลให้แก่ผู้ทุกคนก่อนที่ต่างจะลากลับบ้าน เมืองของตน ท้าวอุเทนกับมเหสีทั้งสองก็ครองเมืองอย่างร่มเย็นเป็นสุขตลอดมา

๔.๗ กล่าวถึงหมู่บ้านในเขตเมืองสามพิ ชื่อกรุงราชบรรณการ

มีพราหมณ์สามภรรยาชื่อเดียวกันว่า “มาคันทิพราหมณ์” มีน้องของตา พราหมณ์ชื่อ **จุนสมาคันทิ** จุนสมาคันทิมีบุตรสาวชื่อ **มาคันทินาถ** อายุได้สิบหกปี สวยราวกับนางสวรรค์ หนุ่ม ๆ พวกเศรษฐีและพวกผู้ดีชาวเมืองทุกตำบลต่างเตรียม ขันหมากจะมาสู่ขอ บ้างก็ส่งของมาให้ บ้างก็ทำเวทย์มนต์คาถา แต่พราหมณ์จุนสมาคันทิก็ไม่ยกลูกสาวให้ใคร ด้วยเห็นว่าไม่คู่ควร หนุ่ม ๆ ทั้งหลายก็เสียใจ บนบาน ศาลกล่าว ไม่เป็นอันทำการใด

ปางนั้นพระศาสดาประทับอยู่ ณ เมืองสาวัตถี ของพระเจ้าปเสนทิโกศล ณ วันพระเชตุวันวันาราม ของอนาถปิณฑิกะเศรษฐี บางครั้งพระพุทธองค์ก็เสด็จ พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวกไปยังบุพผารามของนางวิสาขา มหาอุบาสิกา ที่จ่ายทรัพย์ สร้างวิหารด้วยราคาตามเครื่องทรงชุดตามหาประสาธ มีค่าถึงเก้าโกฏิ ถวายแด่ พระพุทธองค์ด้วยความเลื่อมใสศรัทธา

พระพุทธองค์เสด็จไปโปรดไถยธรรม (ธรรมที่ควรรู้) แก่พุทธบริษัทอยู่ไม่
ว่างเว้น ยามเช้าพระพุทธองค์เสด็จรับบิณฑบาต เสร็จแล้วเสด็จประทับบระงับ
พระอิริยาบถ ตอนบ่ายแสดงพระธรรมเทศนา ยามค่ำสั่งสอนภิกษุ เวลาสองยาม
(๒๑:๐๐-๒๔:๐๐ น.) โปรดเวทดา เวลาปัจฉิมยาม (๐๓.๐๐-๐๖.๐๐ น.) เล็งญาณ
ดูสรรพสัตว์ที่สมควรจะโปรดจากทั้งสี่ทวีป

วันหนึ่ง พระศาสดาตรวจดูนิสสัยมหาชน ว่าผู้ใดมีวาสนาจะบรรลุมรรคผล
เข้ามาในข่ายญาณบ้าง ทรงเห็นพราหมณ์สองพี่น้องอยู่ในกรุงสามพิ ว่าพราหมณ์
มาคันทิ จะบรรลุมรรคผลถึงขั้นอนาคามี ก็จะเสด็จไปโปรด รุ่งเช้าพระพุทธองค์ทรง
ห่มจีวร อุ้มบาตร เสด็จไปตามลำพังยังกรุงสามพิ ไปถึงบ้านพราหมณ์ที่กรุงราชินิม
ขณะนั้นพราหมณ์มาคันทิกำลังเดินฉวยดุ้นไฟออกไปนอกหมู่บ้าน เพื่อจะย่างไฟตาม
วิสัยพราหมณ์ ได้เห็นพระพุทธองค์รูปร่าง ยิ่งพิศก็ยิ่งงาม มีรัศมีหกสิ่งดงามยิ่งนัก
พราหมณ์คิดว่า บุรุษผู้นี้ถ้าได้กับลูกสาวของตนก็เหมาะสมนัก

**ผู้จารกล่าว่าว่า ขอหยุดเรื่องไว้เพียงเท่านี้ ฉบับต้นจบลงแล้ว ถ้าเจ้าจะ
นอนก็ตามใจ ล้มนอนแล้วตั้งใจจำศีลภาวนาใจอย่าพะวงถึงสิ่งใด ๆ เลย...**

ผู้จารจารพระธรรมโดยใช้เวลาไม่นานนัก จารจบในวันอาทิตย์ เดือนหก
แรมสองค่ำ พุทธศักราชสองพันสี่ร้อยเจ็ด โดยเริ่มจารเมื่อวันใดวันหนึ่งในฤดูร้อน
ปีชวด ฉศก (ตรงกับจุลศักราช ๑๒๒๖) และระบุว่าขอถวายเรื่องที่จารไว้นี้แก่
พระศาสนา ไว้จนครบห้าพันปี ซึ่งยังอีกนาน นานมากกว่าสองพันปี รวมกับเศษอีก
ห้าร้อยสองปีในวันที่สี่สิบแปดเดือนสิบสอง (จึงจะครบห้าพันปี)

ข้อความที่กล่าวถึงวันเริ่มแต่งจนสิ้นสุดห้าพันปี ยังตีความได้ไม่ชัดเจน และ
กล่าวว่า ข้าจึงแต่งยกไว้ในศาสนา ขอแต่ส่วนบุญ อีกทั้งปัญญา นึกสิ่งใดก็ให้ได้ตั้ง
ใจ และข้าขอบอกไว้ว่า หนังสือนี้ถ้าใครยืมไปให้ระมัดระวัง เพราะเขียนยากนักหนา
ตัวข้าอุตสาหะเขียนจนคำคาตาไม่หลับไม่นอน ไม่ได้ไปไหน โดยตั้งปรารถนาเอาแต่
ส่วนบุญ ข้าเขียนเสร็จแล้ว ในวัดลำปะเห็ด เขียนไว้เป็นมงคล เป็นนาบุญในพระ
ศาสนา หากเขียนตกไปช่วยเติมอย่างนันทากัน และออกตัวว่าเขียนไม่งาม ปัญญา

ไม่มี แม่นเกิดชาติใดขอให้มีปัญหา อย่าเขลาอย่างนี้ และขอให้เกิดทันศาสนาของ พระศรีอารีย์ ให้ได้ลู่พระนิพพาน

ผู้เขียนยังกล่าวว่า ตนบวชเมื่อภายหลังมีใจศรัทธา จะสร้างพระธรรมไว้เป็น สำคัญ ในโลกสงสารนี้ เรื่องการวาดการเขียนไม่ชำนาญแต่ก็ตั้งใจอ่าน จะเอากุศล ในชาตินี้ชาติหน้า ขออย่าให้มีมารมาผจญ ขอให้ญาติทั้งหลายได้พ้นทุกข์เกิด ตัวผู้จารตั้งใจให้มีปัญญาไวเหมือนพระพุทโธมธ ถ้ามีผู้ใดโงะก็อย่าให้อับจนปัญญา ใหนักได้เหมือนสายน้ำไหล

แล้วกำชับว่า หนังสือนี้ถ้าใครยืมอ่านให้ระมัดระวัง เทียนได้ ฟืนไฟ แม้อักขระไหมไฟไปสักตัวหนึ่ง ก็จะทำให้เจ้าของเสียใจ

๕. แนวคิด จุดเน้น และเจตนาของผู้เขียน

๕.๑ แนวคิด (theme)

นิทานไทย จากชาดกกถาธรรม แสดงแนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนา เชื่อเรื่อง กฎแห่งกรรม หรือผลแห่งการกระทำ ทำดี ดี ทำชั่ว ชั่ว และเชื่อเรื่องวิภูสงสาร คือ การเวียนว่ายตายเกิด จนถึงวาระแห่งการสิ้นกรรมทั้งปวง จึงจะหลุดพ้นจากการ เวียนว่ายตายเกิดเข้าถึงนิพพาน

๕.๒ จุดเน้น (focus)

จุดเน้นของเรื่อง เน้นเรื่องกรรมที่ส่งผลให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิดในภพ ภูมิและสภาพต่าง ๆ ในสังสารวัฏ

ความเชื่อเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนา (มูลนิธิศึกษาและเผยแผ่พระพุทธ ศาสนา. ๒๕๕๔)

๑. กम्मสฺสโมหิ มีกรรมเป็นของตน ใครจะทำกรรมแทนใคร หรือจะมอบ กรรมที่ตนทำไว้ให้คนอื่นไม่ได้

๒. กम्मทายาโท เป็นทายาทของกรรม ผู้ใดทำกรรมไว้ย่อมได้รับผลของ กรรมนั้น ผู้ที่จะรับผลกรรมนั้นแทนผู้ทำกรรมไม่ได้

๓. กมมโยนิ มีกรรมเป็นกำเนิด กรรมย่อมจำแนกสัตว์โลกให้เกิดในที่ต่าง ๆ เช่น ต่างด้วยที่เกิด ด้วยคติ ด้วยกำเนิด ด้วยรูปร่าง ด้วยตระกูล ด้วยทรัพย์ เป็นต้น

๔. กมมพนธู มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ ผู้ใดทำกรรมใดไว้ กรรมนั้นย่อมติดตามเหมือนเผ่าพันธุ์วงศ์ญาติ ที่คอยอุปถัมภ์หรือเบียดเบียน กรรมดีก็เหมือนวงศ์ญาติที่ดี กรรมชั่วก็เหมือนวงศ์ญาติที่ชั่ว กรรมเท่านั้นที่เป็นวงศ์ญาติของผู้ทำกรรม การได้รับผลสุทุกข์ย่อมเป็นไปตามกรรมของผู้นั้น ๆ เอง^๑

จุดเน้นเรื่องกรรมในหนังสือนิทานไทย จากชาตกกถาธรรม มีดังนี้

๑. “**ทิ้งลูกทิ้งเป็น** **กระทำจำเป็น** **เกิดภายภาคหน้า**
ท่านจักทิ้งเสีย **ถ้วนถึงเจ็ดครา** **พระพุทธรูทีกา** **ว่าไว้มันคง”**

โกตฺทะเลิกกับนางกาลีภรรยาพาลูกซึ่งเป็นทารกอพยพหนีไข้ทำไปยั้งเมืองสามปี ระหว่างเดินทางเสียดังหมด โกตฺทะเลิกบอกภรรยาให้ทิ้งลูกเสีย เพราะความอ่อนเพลีย แต่ภรรยาไม่ยอมทิ้งและเสนอว่าให้ผลัดกันอุ้ม ต่อมาโกตฺทะเลิกแกล้งเดินเข้าทิ้งระยะห่างจากภรรยา แล้วเอาลูกวางไว้ใต้ต้นไม้ แล้วจึงเดินไปพันภรรยา ฝ่ายภรรยาไม่เห็นลูกก็ถามได้ความว่าสามีทิ้งลูกไว้ใต้ต้นไม้ ก็บอกให้กลับไปพาลูกกลับมา ลูกโดดแตกลมอ่อนเพลียจนจะสิ้นใจอยู่แล้ว พออุ้มต่อไปอีกไม่นาน ลูกก็ตายไป

ผลกรรมที่โกตฺทะเลิกทิ้งลูก เมื่อโกตฺทะเลิกไปเกิดเป็นโคสกกุมาร ต้องถูกทิ้งจะให้ตายเสียถึงเจ็ดครั้ง ดังนี้

ครั้งที่ ๑ มาเกิดในท้องของหญิงนครโสเภณี นางอยากได้ลูกสาวไว้สืบต่ออาชีพนครโสเภณี แต่ลูกที่เกิดมาเป็นชาย นางจึงให้นางทาสีเอาไปทิ้งไว้ที่กองหญ้าแห้ง แต่มีมานพหนึ่งมาพบเข้าจึงอุ้มกลับไปบ้านให้ภรรยาเลี้ยงไว้เป็นลูก

ครั้งที่ ๒ วัดกเศรฐฐีให้คนใช้ไปหาซื้อทารกชายที่เกิดยามใกล้รุ่ง เพราะ

^๑<http://www.dhammadhome.com> กรรมในพระพุทฺธศาสนา. มุลินิจิเฝยแพร่พุทฺธศาสนา.

โหรทำนายว่า ทารกผู้นี้จะเป็นมหาเศรษฐีใหญ่ในเมืองสามพี แต่พอวันเกิดเศรษฐีได้ ลูกชาย ก็จะทำทารกนี้เสีย จึงให้นางกาหลีทาสีที่เลี้ยงทารก เอาทารกน้อยไปทิ้งเสีย ที่หน้าประตูคอกโคของนายโคบาล ซึ่งมีโคถึงหนึ่งพันตัว หวังจะให้โคเหยียบทารกให้ตาย แต่โคก็ไม่เหยียบ จนนายโคบาลไปดูและอุ้มพากลับไปบ้าน

ครั้งที่ ๓ วัดกเศรษฐีให้กาหลีไปซื้อกลับมาจากโคบาล แล้วให้เอาไปวางไว้บนทางเกวียน ซึ่งมีเกวียนผ่านถึงห้าร้อยเล่ม แต่โคก็ไม่ยอมเดินเหยียบ แม่พ่อค้าจะเขียนเท้าไรก็ตาม พอสว่างพ่อค้าเห็นทารกก็อุ้มพากลับไปบ้าน

ครั้งที่ ๔ วัดกเศรษฐีให้กาหลีไปซื้อกลับมาจากพ่อค้าเกวียน แล้วให้กาหลีพาไปทิ้งที่ป่าช้า เพื่อให้อดอาหารและแรง กา กับอมนุษย์ทำอันตราย แต่มีความผูกพันพาพามาให้กินหญ้า แม่พาเห็นทารกก็เกิดเมตตาให้กินนม ความผูกพันพาพาที่อุ้มทารกกลับบ้าน

ครั้งที่ ๕ วัดกเศรษฐีให้กาหลีไปซื้อทารกกลับมา แล้วให้พาไปโยนในแหวนในตอนเช้าตรู่ กาหลีโยนทารกลงไป แต่ทารกตกลงไปอยู่บนเถากระพังโหมและเถารกข้างซึ่งขึ้นอยู่ระหว่างกอไผ่ประสานกันแน่นอยู่ เมื่อพ่อลูกเลี้ยงข้างพาข้างมาต่อหาข้างสารงาม ๆ และเดินมาใกล้แหวน ได้ยินเสียงทารกร้องอ้ออ้อยู่ ก็ไปอุ้มขึ้นมาพากลับไปเรือน วัดกเศรษฐีก็ให้กาหลีไปซื้อกลับมาเลี้ยงเอาไว้ ให้ชื่อว่า โคสก

ครั้งที่ ๖ วัดกเศรษฐีเลี้ยงโคสกมา จนวันหนึ่งเห็นโคสกเข้าก็เจ็บใจราวหนามเสียดแทงตัว จึงให้หาช่างหม้อมา ถามว่า จะเผาหม้อวันไหน ช่างหม้อบอกว่า จะเผาพรุ่งนี้ วัดกเศรษฐีบอกว่า จะให้เอาลูกชายที่ดื้อรั้นเล่นการพนันทำให้ทรัพย์สินเสียหายมากมาย ฆ่าเสียแล้วเผาในเตาเผาหม้อ เสรีงานจะให้รางวัลหนึ่งพันตำลึงทอง เมื่อตกลงกันแล้ว เศรษฐีก็เขียนหนังสือสั่งตายให้โคสกถือไปบ้านช่างหม้อ แต่ลูกชายเศรษฐีกำลังเล่นขุมกับบิรवारและเล่นแพ้ จึงขอให้โคสกที่ขายเล่นแทน ตนจะถือหนังสือไปเอง ทั้งบอกว่าถ้าบิดาจะทำโทษโคสก ตนจะขอรับโทษแทน น้องชายอ่อนนอนจนโคสกใจอ่อนให้น้องไปแทน โคสกเล่นขุมแทนน้องก็ชนะ ส่วนลูกชายเศรษฐีไปถึงบ้านช่างหม้อ ช่างหม้อก็ฆ่าแล้วโยนเข้าเตาเผาไป

ครั้งที่ ๗ โศกอายุได้สิบหกปี วิศวกรเศรษฐีให้ถือสารไปบ้านขุนส่วย สั่งให้ขุนส่วยฆ่าโคสกเสีย โดยให้โคสกเดินทางไปและแวะพักแรมที่บ้านเศรษฐีเพื่อนของตนก่อน รุ่งเช้าจึงค่อยเดินทางต่อไปบ้านขุนส่วย เมื่อโคสกไปถึงบ้านเพื่อนเศรษฐีชื่อสุนนกับนางมณฑา นางมณฑาให้พี่เลี้ยงของดาหาราลูกสาวจัดที่นอนและนวดคลายเมื่อย ทำให้พี่เลี้ยงที่ดาหาราส่งให้ไปซื้อน้ำมันกลับมาตอนพลบค่ำ พี่เลี้ยงเล่าว่าที่ฆ่าเพราะแม่ของนางดาหาราให้จัดที่นอนและนวดให้โคสก ดาหาราก็นึกชอบใจโคสก ถามถึงวัยและรูปร่างหน้าตา ครั้นฟังจากพี่เลี้ยงแล้ว ตกตึกเมื่อพ่อแม่หลับแล้ว ก็ชวนพี่เลี้ยงเข้าไปดูโคสกถึงในห้องก็นึกรัก ครั้นเห็นหนังสือก็หยิบไปอ่านที่ห้องของตน เห็นคำสั่งให้ฆ่าเสียก็ตกใจ นางเขียนข้อความเสียใหม่ ให้ขุนส่วยปลุกเรือนหวและจัดแต่งงานให้โคสกกับนางดาหารา ขุนส่วยจึงระดมชาวบ้านจัดงานให้ตามสารของวิศวกรเศรษฐี

การที่โคสกถูกนำไปทิ้งและถูกพยายามฆ่าถึงเจ็ดครั้ง เป็นผลกรรมจากเมื่อครั้งที่เกิดเป็นโกตฺทะเลิก ได้ทิ้งลูกเสียทั้งเป็นนั่นเอง

๒. คนที่ปองร้ายผู้บริสุทธิ์จะต้องรับกรรม

๑ เหตุนั้นสมเด็จจุมมี ยกย่อบาลี

สารกประทับเรื่องความ

๑ ว่าคนผู้ใดลามปาม ปองร้ายหมายความว่า

พยาบาทแก่คนผู้อื่น

๑ ไม่มีความผิดติดพัน แก่ล้งยกโทษทัณฑ์

กรรมนั้นกลับถึงอาตมา

คนที่พยาบาทปองร้ายแก่ผู้อื่นที่ไม่มีความผิด หรือไม่เคยคิดไม่เคยกล่าวให้ร้ายแก่ตน จะต้องได้รับกรรมตอบสนองดังที่วิศวกรเศรษฐี ขอให้ช่างหม้อฆ่าและโยนโคสกเข้าเตาเผาหม้อ แต่ลูกเศรษฐีกลับอาสาและอ้อนวอนขอถือสารไปให้ช่างหม้อเอง เพื่อให้โคสกช่วยเล่นขุมแก้มือให้ตนที่เล่นแพ้ตลอดมา เมื่อลูกเศรษฐีไปถึงบ้านช่างหม้อ ช่างหม้อได้ฆ่าลูกเศรษฐีและโยนเข้าเตาเผาทันที

เมื่อวัดกษेत्रฐีรู้ว่าลูกชายถือสารไปบ้านช่างหม้อแทนโคสก ก็กลนลานรีบ
ไปบ้านช่างหม้อทันทีและ คร่ำครวญกับช่างหม้อว่า

๑	จึงว่าดูรากุมภกัน	โยท่านดั่งนั้น
	ฆ่าลูกเราเองมรณา	
๑	ครั้งนี้บิหายเพื่อนอา	เราจักหมายฆ่า
	โคสกให้ถึงบรรลัย	
๑	นำคิดแค้นใจ	ครั้งนี้สุดที่แล้วนาย ๑
๑	กลับถูกลูกเองพิลัย	นำคิดแค้นใจ
	ครั้งนี้สุดที่แลนาย	
๑	สนิ่งตัวเราตาย	ชีวิตวอดวาย
	ในครั้งครานี้แท้จริง	
๑	น้อยใจเราไซร้บ่พึง	เสมือนจะตะบิง
	เข้าไฟตายตามลูกกุ	
๑	คิดมาน่าอายอดสู	แก่ร่างกายกู
๒	คิดว่าจักสมหมาย	

๓. กรรมของบุคคลใกล้ตายที่มีจิตติดในรสชาติของอาหาร จะไปเกิดเป็น
เดรัจฉาน

ตอนที่โกตุทะเลิกกับภรรยาภาหลิขึ้นไปรับประทานอาหารที่เรือนโคบาล
รับประทานเกินกำลังจนลมตีขึ้น ขณะนั้นเห็นนายโคบาลเอาข้าวมธุปายาสให้สุนัข
กิน โกตุทะเลิกนึกอยากกินอาหารของสุนัข แล้วลมตีขึ้นถึงขาดใจตาย โกตุทะเลิกจึง

๑	จิตเข้าปฏิสนธิ	ในครรภ์มณฑล	สุนัขโดยหมาย
	ด้วยจิตประหวัด	เมื่อเร่งให้ตาย	ครั้งดับชีวา
			ได้เข้าปฏิสนธิ
๑	พระเจ้าเทศนา	ว่าสัตว์เกิดมา	ในภพสากล
	ตายด้วยอดอยาก	น้ำจิตพะวง	มักเข้าปฏิสนธิ
			ในท้องเดียรรณาน

๑ บางที่เป็นเปรต อสุรกายเพศ สู้ยังนรกานต์
เกิดในจตุภูมิ นรกสี่สถาน ด้วยอดอาหาร จิตไม่เที่ยงตรง

๔. ผู้ทำบุญกุศลตั้งจิตแน่วแน่เพียรตั้งจิตอธิษฐาน จักเกิดผลดังนางกาหลี ภรรยาของโกตฺหะลิก ดังนี้ หลังจากสามีตาย นางก็ได้ทำงานหุงอาหารอยู่ที่บ้านของ นายโคบาล เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้ามารับบิณฑบาต นางได้ตักบาตรแล้วอุทิศ ส่วนกุศลให้แก่สามี และตั้งจิตอธิษฐานขอให้ได้เป็นภรรยาของโกตฺหะลิกทุกชาติ

๑ ครั้นพระปัจเจกโพธิ ทานที่ยวมมาโปรด บิณฑบาตทุกวัน
กาหลีใส่บาตร ทุกวันบ่ขาด เป็นนิจนิรันดร แผ่กุศลไปแก่สามีตน

๑ นางตั้งปรารถนา เดชะตัวข้า ไม่คิดนอกใจ
แม้ข้าตายเกิด ทุกชาติใด ๒ อย่าคลาดแคล้วไซ้ ด้วยท้าวสามี

ต่อมาเมื่อนางกาหลีตายก็ได้ไปเกิดเป็นลูกเศรษฐี

๑ เจ้าอุตสาหีใส่บาตร พระปัจเจกโพธิญาณ
ครันดับชีพสังขาร มาเกิดเป็นลูกเศรษฐี
๑ สุนนเป็นบิดา มณฑาคารีอชนนี
ชันษาสิบห้าปี ชื่อนางนาถว่า ดาหรา

๕. ผู้มีจิตเป็นกุศลแน่วแน่ไม่แปรผัน จะได้ไปเกิดในสวรรค์ การใช้เสียง สร้างกุศลส่งผลให้มีพลังเสียงดี

โกตฺหะลิกเมื่อตายแล้วไปเกิดเป็นสุนัขชื่อโทน นายโคบาลให้ไปนิมนต์ พระปัจเจกพุทธเจ้ามาฉันอาหารที่บ้าน และนำไปส่งทุกวัน เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้า ออกพรรษาได้ลานายโคบาลและโทนไปยังเขาคันธมาสน์ โทนอาลัยรักหอนและแล ตามพระปัจเจกพุทธเจ้าจนสุดสายตา แล้วก็สิ้นใจตาย โทนจึงได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้น ดาวดึงส์

๑ สิ้นเสียงร่ำรัก ตระบัดสุนัข ก็สิ้นกำลัง
อกแยกแตกตาย โดยหมายจิตหวัง ขึ้นไปเกิดยัง ชั้นดาวดึงส์สวรรค์

๑ เนหาที่พิมาน	นางฟ้าบริวาร	มากมายอนันต์
ส่งเสียงก้องกึก	พิลึกใครจะทัน	เทพท้าวเมืองสวรรค์
๑ ตูก่อนราท่าน	ได้สร้างสมภาร	เป็นโฉมใจความ
ซึ่งมีเสียงดัง	ก้องทั้งภพกาม	เชิญบอกความตาม
๑ เทพบุตรบอกว่า	อันตัวของข้า	คิดน่วมบัดสี
เมื่ออยู่เมืองมนุษย์	เป็นสุนัขพิ	ถวายเสียงข้านี้
๑ น้ำจิตรักใคร่	พระปัจเจกฤษาย	เท่านั้นแลข้า
ดับจิตมาเกิด	ในฉกามา	บุญนั้นแลหนา
๑ พระพุทธฎีกา	ว่าสัตว์เกิดมา	จิตรักผู้ใด
มิได้แปรปรวน	ทับทวนชวนไขว่	มั่นรักผู้ใด
๑ อันจิตมนุษย์	แปรปรวนที่สุด	พลันพาเวียนว้าย
लगที่เป็นดี	लगที่เป็นร้าย	ไปจนทำลาย
๑ ด้วยเหตุนี้หนา	จึงโคล่กกา	ไปเกิดในสวรรค์
เพราะใจมีตรง	ไม่พะวงหลายหัน	เพราะเหตุดังนั้น
		จึงได้สุขา

๖. กรรมของคนคิดปองร้ายและเอาโทษใส่ผู้อื่น จะทุกข์ร้อนด้วยโทษสืบประการ

วัดกเศรชฐีเป็ยดเป็ยนโคสกกด้วยการพยายามฆ่า และสุดท้ยตั้งใจจะไม่ให้ทรัพย์สมบัติด้วยความโกรธแค้นที่ไม่อาจฆ่าโคสกกได้ เมื่อวัดกเศรชฐีตายไปจึงไปตกนรก ดังนี้

๑ เศรชฐีวัดก	เมื่อสิ้นชีวา	ไปเกิดในนรก
จตุภูมิอันมี	ด้วยทำย่ำยี	เป็ยนโคสกา
๑ พระพุทธฎีกา	โปรดเป็นคาถา	บาลีวิตถาร
ว่าคนผู้ใด	คิดช่องปองผลญ	ยกโทษใส่ท่าน
๑ โทษสืบประการ	ว่าไว้วิตถาร	ตามพุทธตรัสไตร
หนึ่งครือความทุกข์	เป็ยดเป็ยนภายใน	นอนไม่หลับไหล
		ทุกข์ทนมวิาย

๑ ที่สองร้อนรุ่ม	ในใจไขว่ครุ่น	ขัดทรวงบ่หาย
คิดผิดเป็นถุก	ผูกพันมันหมาย	ในใจไม่สบาย
๑ ที่สามฤโรค	บังเกิดเศร้าโศก	อาหารฟางเพี้ยน
เข้ามาอาจฉิน	ในกายกายิน	อาหารจักเบียน
๑ ที่สี่ฤภัย	ท้าวพระยาผู้ใหญ่	ให้ถึงมรณา
ทูปตีจำจง	โชตรวนชื้อคา	ได้ทุกข์เวทนา
๑ ที่ห้าฤญาติ	จักพลอยพินาศ	ฉิบหายทั่วทั้ง
เผ่าพงศัวงศ์ปราน	พลอยได้ทุกขัง	เพราะกรรมจำบัง
๑ ที่หกฤทรัพย์	จะพลอยย่อยยับ	ด้วยทุกข์กัจวล
เพราะโมหจิต	คิดไม่เห็นผล	จะปัญญามืดมน
๑ ที่เจ็ดคือไฟ	ไหม้ร้อนประลัย	ฉิบหายวายปราน
ที่แปดถ้ำฟ้า	ผ่ากายเรือนบ้าน	ให้ม้วยสังขาร
๑ ที่เก้าคือโจร	พวกผ่าเหล่าโลน	ลักปล้นเคหา
ตีชิงวิ่งราว	เอาทรัพย์นา ๒	ด้วยภัยโจรา
๑ ที่สิบปลายบท	กล่าวคือความตาย	เจ็บปวดครมญคราง
จะไปทนทุกข์	ในรอกอับปาง	เพราะกรรมก่อสร้าง
		ปางหลังตามผลญ

๗. ผู้ที่เคยสร้างกรรมดีร่วมกันย่อมฆ่ากันไม่ตาย

ดั่งท้าวจันทรประโชติกับท้าวอุเทน แม้ท้าวจันทรประโชติจับท้าวอุเทนได้ ก็ไม่ฆ่าเสียทันที เกิดคิดอยากได้มันต์กระซิบข้าง และคิดว่าหากได้มันต์แล้วค่อยฆ่าเสีย แต่ในที่สุดท้าวอุเทนกับธิดาของท้าวจันทรประโชติก็มีความเสน่หากัน จนนางสุท้ธิดาคิดกลอุบายพาท้าวอุเทนหนีกลับเมืองสามพี เหตุเพราะในชาติปางหนึ่ง ท้าวอุเทนเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าบิณฑบาตแต่ไม่ได้อาหาร จึงนิมนต์ให้พระหยุดอยู่ก่อน ตนไปถามบริวารในบ้านว่าหุงหาอาหารหรือยัง เมื่อทราบว่ามีอาหารคาวหวานพร้อมแล้ว จึงให้นายคนรับใช้วิ่งไปรับบาตรมาใส่อาหาร แล้วให้นายคนใช้วิ่งนำบาตรไปถวายแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า นายคนใช้อธิษฐานว่า ด้วยผลที่ออกแรงกาย นำ

อาหารมาถวายนี้ ถ้าตนไปเกิดในภพชาติใด ให้มีกำลังมากให้มีอำนาจเหมือน
พระอาทิตย์ ทั้งชมพูทวีปอย่าให้ใครสู้ได้

เมื่อทั้งนายและคนรับใช้ต่างเวียนว่ายตายเกิดไปในภพชาติต่าง ๆ มาถึง
ชาตินี้ ผู้เป็นนายมาเกิดเป็นท้าวอุเทน นายคนใช้มาเกิดเป็นท้าวจันทร์ประโชติ ด้วย
การเคยร่วมบุญกุศลกัน จึงปรากฏว่า

๑ ท้าวจันทร์ประโชติ จึงทำนั่นโนสัด กำลังฤทธิ์
ท่านพรรณนาไว้ ได้ถ้วนถึงสี่ เพราะเพียรบารมี ที่เธอสร้างสม
๑ กับพระอุเทน จึงหน่อเรนทร์ เห็นกันชื่นชม
เคยเป็นปาวนาย สองได้สร้างสม จึงให้นิยม ฆ่ากันไม่มรณ

๘. กรรมดีย่อมคุ้มครองให้อยู่รอดปลอดภัย

โคสกกุมารถูกแม่ซึ่งเป็นหญิงนครโสเภณีให้ทาสีเอาไปทิ้ง วัดกเศรชฐีซื้อ
มาจากมานพหนุ่มที่เก็บไปเลี้ยง แต่เมื่อภรรยาของตนได้ลูกชาย จึงพยายามฆ่า
โคสกถึงหกครั้ง (รวมครั้งแรกที่มารดาซึ่งเป็นหญิงนครโสเภณีเอาไปทิ้งด้วยนับเป็น
เจ็ดครั้ง) แต่โคสกก็แคล้วคลาดมาได้เพราะการสร้างสมบุญ (กรรมดี) เอาไว้แต่ชาติ
ปางก่อน ดังนี้

๑ เมื่อครั้งเป็นสุนัขขัง นิมนต์พุทธีง
จึงเกิดกำลังมากคาม
๑ บุญนั้นมาช่วยติดตาม รักษาพยายาม
มิได้ความมรณา
๑ แต่กรรมเมื่อทอดบุตรา เสียดกลางมรรคา
นั้นแลมาสนองจงผลาญ

๕.๓ เจตนาของผู้เขียน

ผู้แต่งเรื่องนิทานไทยจากชาตกถาธรรม มีเจตนาชัดเจนในการเผยแพร่คติ
คำสอนของพระพุทธศาสนาในเรื่องของการสร้างกรรมด้วยกาย วาจา ใจ กรรมดี
ย่อมส่งผลดี กรรมชั่วย่อมส่งผลชั่ว และเป็นพื้นฐานในการเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสาร
จนกว่าจะชำระกรรมให้บริสุทธิ์จึงจะหลุดพ้นออกจากวัฏสงสาร เข้าสู่นิพพานได้

๖. โคร่งเรื่อง

กล่าวถึงเมืองหกเมือง คือ เมืองโกสามพิ เมืองอะลักกะปะ เมืองเวทลักกะปะ เมืองที่ไม่ปรากฏชื่อที่เกิดโรคระบาดอหิวาตกโรค เมืองของเศรษฐีภควัดดี และเมืองของท้าวจันทร์ประโชติ

การเปิดเรื่อง เริ่มจากกล่าวถึง **เมืองโกสามพิ** ที่เป็นเมืองใหญ่มีความเจริญรุ่งเรือง แข็งแกร่ง มั่งคั่ง มีชาวต่างชาติอาศัยอยู่ มีเศรษฐกิจดี มีท้าวพระยาร้อยเอ็ดหัวเมืองมาอ่อนน้อมส่งเครื่องราชบรรณาการ

การดำเนินเรื่องเข้าสู่ปมของเรื่อง เริ่มจากท้าวมหาปะรันตะปะ เจ้าเมืองฝันว่า พระอินทร์นำแหวนนาคราชมาให้ แล้วพระองค์ก็มอบแกมเหสีซึ่งรับไปสวมที่นิ้วก้อย ต่อมาเกิดพายุใหญ่พัดปราสาทที่มเหสีอยู่หายไปในอากาศ ต่อมาชาวเมืองโจษกันว่า แหวนนาคราช (ภุชอำมะรงค์) มาติดอยู่ที่ยอดเศวตฉัตร

ต่อไปเรื่องยิ่งเข้มข้นขึ้น เมื่อโหราทำนายว่า พระมเหสีมีเคราะห์ร้าย ที่ได้แหวนคือจะได้พระโอรส พายุร้ายพัดนางไปทิ้งปราสาท คือจะมีนกใหญ่โฉบพาพระมเหสีพร้อมพระโอรสในครรภ์ไป ส่วนที่ราษฎรเห็นภุชอำมะรงค์ติดอยู่ที่ยอดเศวตฉัตร คือ สิบห้าปีข้างหน้าพระโอรสจะได้กลับมาครองราชย์ แต่พระมเหสีจะไม่ได้กลับมาด้วย และพระองค์เองก็จะไม่ได้เห็นพระโอรส

ปมที่ ๑

เมื่อมเหสีทรงครรภ์ได้สิบเดือนในฤดูหนาว เกิดอาการหนาวจัดจนทนไม่ไหว ต้องขอออกไปนั่งผิงแสงแดดนอกตัวปราสาท ท้าวมหาปะรันตะปะมอบแหวนนาคราชให้นางสวมไว้ และนำภูษาสีแดงสดใส่คลุมกายให้ เวลานั้นนกหัตถิลิงค์ซึ่งมีกำลังมากเท่ากับช้างสารเจ็ดตัวหาอาหารไม่ได้ เพราะสัตว์ในป่าหิมพานต์หลบหนีกันหมด นกจึงบินเข้าไปในเมือง เห็นผ้าสีแดงคลุมร่างนางจันทวีมเหสีนี้กว่าเป็นเนื้อสัตว์ จึงโฉบเอานางด้วยกรงเล็บพาไปที่รังบนยอดต้นไทรทองในป่าหิมพานต์ ใกล้กับอาศรมโยคี นางจันทวีจึงส่งเสียงทวาด นกหัตถิลิงค์คึกใจปล่อยนางไว้ที่รังแล้วบินหนีไป นางจันทวีปวดท้องคลอด จนใกล้รุ่งจึงประสูติพระโอรส นางใช้ภูษารองนอนให้

การคลายปมที่ ๑

เตรียมการ

ผู้แต่งได้เตรียมการโดยให้ท้าวอะลักกะปะแห่งเมืองอะลักกะปะ กับท้าวเวทลักกะปะแห่งเมืองเวทลักกะปะ กษัตริย์สองสหาย ได้เห็นคนแก่คนเฒ่าคนพิการ ไปเที่ยวงานสงกรานต์ในเมืองเวทลักกะปะ แล้วเกิดเห็นทุกข์จากความไม่เที่ยงของรูปสังขาร จึงชวนกันออกบวชเป็นโยคีในป่าหิมพานต์ ได้บำเพ็ญพรตในอาศรมทั้งสองที่พระอินทร์เนรมิตไว้ให้ ต่อมาโยคีเวทลักกะปะสิ้นอายุขัยไปเกิดเป็นพระอินทร์ในสวรรค์ ชั้นดาวดึงส์พระอินทร์เวทลักกะปะ ลงมาเยี่ยมสหายอะลักกะปะ และมอบมนต์กับพิณสำหรับเรียกช้างไว้ให้

คลายปม

ในวันรุ่งขึ้นหลังจากที่จันเทวีประสูติพระโอรส อะลักกะปะโยคีได้ไปหาเศษเนื้อเดนของนกหัสติลิงค์ ตามที่เคยปฏิบัติในฤดูหนาวก็ได้ยินเสียงทารถดั่งอ้อแอ้ จึงร้องถามไป เมื่อสนทนากันจนได้ความ อะลักกะปะโยคีก็รับทารถและนางจันเทวีไปพักอาศัยที่อาศรม และช่วยเลี้ยงดูพระโอรส ซึ่งโยคีตั้งชื่อให้ว่า อุเทน จนพระโอรสโตมาโดยลำดับ พระโยคียังได้สอนมนต์และพิณเรียกช้างให้ด้วย

การดำเนินเรื่องเข้าสู่ปมที่ ๒

เมื่ออะลักกะปะโยคีเดินจงกรมในคืนหนึ่ง ได้เห็นดาวประจำเมืองสามพีริบหรือเศรำหมอง ก็ทราบว่าเป็นเจ้าเมืองสามพีริบสวรรคต รุ่งเช้าจึงบอกแก่แม่เหสีจันเทวีและปลอบนางมิให้เศรำโศกกว่า ให้เร่งสร้างบารมีสามสิบทัศอุทิศส่วนกุศลให้พระสวามีจะดีกว่า ต่อมานางจันเทวีคิดว่า ถ้าวันใดอะลักกะปะโยคีเกิดคิดว่านางสองแม่ลูกเป็นภาระแล้วทิ้งไปเสีย นางกับพระโอรสก็จะลำบาก จึงคิดจะเล่าโลมให้อะลักกะปะหลงในโลกีย์ ซึ่งนางก็ทำได้สำเร็จ

เมื่ออุเทนกุมารอายุได้สิบห้าปี ได้ถามพระมารดาถึงการมาอยู่ในป่าหิมพานต์ นางจันเทวีจึงเล่าเรื่องทั้งหมดให้ฟัง อุเทนกุมารจึงขอกลับไปครองเมืองสามพีริบต่อจากพระบิดา อะลักกะปะจึงมอบพิณเรียกช้าง อวยชัยให้พร และพานาง

จันเทวีไปส่งที่ราวป่า ท้าวอุเทนนำทัพช้างยาดราเข้าล้อมเมืองสามพี โดยบอกมิให้
ช้างทำร้ายหรือเบียดเบียนชาวเมือง

ปมที่ ๒

อุเทนกุมารล้อมเมืองสามพี และทำทนายอำมาตย์ที่ขึ้นไปดูลาดเลาบน
เชิงเทินกำแพงเมืองว่า ให้ไปบอกเจ้าเมืองให้ยกพลออกมารบ หรือจะยกเมืองให้
เฉย ๆ ก็ไปคิดกันมา

การคลายปมที่ ๒

อำมาตย์ตอบว่า คงจะไม่มีการรบ และจะยกเมืองให้ก็ไม่ได้ อุเทนกุมาร
ถามว่าเพราะเหตุใด อำมาตย์ตอบว่า มหเสีกับพระโอรสในครรรค์ ถูกนกหัดถิลิงค์
โฉบเอาไปยังไม่เจอกัน ทำมหาปะรันตะปะเจ้าเมืองก็สวรรคตแล้ว มิได้มอบหมาย
เมืองแก่ผู้ใด จึงไม่อาจรบและไม่อาจยกเมืองให้ได้

อุเทนกุมารจึงบอกว่าตนคือพระโอรส อำมาตย์ขอให้แสดงหลักฐาน
อุเทนกุมารจึงเอ่ยชื่ออำมาตย์ต่าง ๆ ตามที่พระมารดาบอกไว้ แล้วยกภูเขาขึ้นชูด้วย
พระหัตถ์ที่สวมกุชชัมระรงค์ บอกว่านี่คือภูเขาและแหวนนาคราชที่พระบิดาให้ไว้แก่
พระมารดา อำมาตย์เห็นจริงดังนั้นจึงกราบถวายบังคมและทูลเชิญขึ้นอภิเษก
ครองราชย์สมบัติเป็นสุขสืบมา

การดำเนินเรื่องเข้าสู่ปมที่ ๓

กล่าวถึงเมือง ๆ หนึ่งไม่ปรากฏทั้งชื่อเมืองและชื่อเจ้าเมือง อยู่ไม่ไกลจาก
เมืองสามพีนัก เกิดโรคระบาดชาวเมืองล้มตายลงมาก คนจึงพากันอพยพไปยังเมือง
สามพี ตอนนี้มีตัวละครตัวใหม่เกิดขึ้น คือ โโกตุทะลิก กับภรรยาชื่อกาหลี มีลูกสาว
ยังเป็นทารก ได้อพยพไปเมืองสามพี ระหว่างทางเสบียงอาหารหมดลง โโกตุทะลิก
เหนื่อยอ่อนจึงบอกภรรยาให้ทิ้งลูก ว่าไม่ตายเสียก็มีลูกใหม่ได้แต่ภรรยาไม่ยอมบอก
ว่าผลัดกันอุ้มก็ได้ ต่อมาโกตุทะลิกแก่งอุ้มลูกเดินช้า ๆ แล้วเอาลูกไปทิ้งไว้ใต้ต้นไม้
จากนั้นจึงเดินไปทันภรรยา ภรรยาไม่เห็นลูก รู้ว่าสามีทิ้งลูกเสียแล้ว ก็บอกให้สามี
ไปพาลูกกลับมา แต่ลูกโดนแดดโดนลมจวนจะสิ้นใจแล้ว พออุ้มไปได้ไม่นานลูกก็
ตาย สองสามีภรรยาเดินทางต่อไปจนเข้าเมืองสามพี

สองสามีภรรยาเข้าไปที่เรือนโคบาลที่กำลังเตรียมอาหารเลี้ยงพระปัจเจกพุทธเจ้า โคบาลจัดอาหารให้ทั้งสองกิน โกตุทะลิกกินเกินขนาดทำให้ลมตีขึ้นจนตาย ก่อนตายโกตุทะลิกเห็นโคบาลเอาข้าวมธุปายาสให้สุนัขกินก็นึกอยากกิน

ปมที่ ๓

โกตุทะลิกตายแล้วไปปฏิสนธิในท้องสุนัข

คลายปม

เมื่อแม่สุนัขคลอดลูกออกมาตัวเดียว รูปร่าง น่ารัก โคบาลตั้งชื่อว่า โทน โทนรู้ภาษามนุษย์เพียงแต่พูดไม่ได้ โคบาลพาโทนไปนิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้ามาฉันอาหารที่บ้านทุกวัน ต่อมาโคบาลขออนุญาตพระปัจเจกพุทธเจ้าว่า ตนงานยุ่ง ขอส่งโทนมานิมนต์แทน โทนจึงไปนิมนต์และส่งพระปัจเจกพุทธทุกวัน โดยพอไปถึงก็หอนสามครั้ง พระปัจเจกพุทธก็ครองจีวรสะพายบาตรเดินไปกับโทน เมื่อพระฉันอาหารแล้วก็จะแบ่งอาหารทำทานแก่โทนทุกวัน

ปมที่ ๔

เมื่อออกพรรษา พระปัจเจกพุทธลานายโคบาลว่า จะไปที่เขาคันธมาสน์ และบอกลาโทน โทนอาลัยรักแลตามพระปัจเจกพุทธเจ้า และกลิ้งเกลือกหอนโหยหวนด้วยความโศกเศร้าจนสิ้นใจตาย

คลายปม

หลังจากโทนสิ้นใจตายไปเกิดเป็นเทพบุตรในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เวลาพูดมีเสียงกึกก้องไปทั่วทั้งกามภพ ด้วยเคยใช้เสียงหอนนิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้า จึงได้ชื่อว่าโคสกเทพบุตร อยู่ในสวรรค์เจ็ดวัน (หนึ่งวันบนสวรรค์เท่ากับหนึ่งร้อยปีมนุษย์)

ปมที่ ๕

การดำเนินเรื่องเริ่มจากโคสกเทพบุตร จุตกลงมาเกิดในท้องของหญิงนครโสภณีนี ซึ่งนางต้องการลูกสาวไว้สืบทอดงาน แต่ถ้าได้ลูกชายจะทำได้เพียงสืบสกุลนางจึงไม่คิดจะเอาลูกชายไว้ เมื่อคลอดลูกเป็นชาย นางจึงให้ทาสีเอาไปทิ้งเสียที่กองหญ้าแห้ง

คล้ายปม

มีมานพหนึ่งมาเห็นแรง ก่า และสุนัข บินและเดินวนอยู่จึงเข้าไปดู พอเห็น เป็นทารกขายน่ารักก็อุ้มเอาไปให้ภรรยา และนางก็ตั้งใจจะเลี้ยงไว้เป็นลูก

การดำเนินเรื่องเข้าสู่ปมที่ ๖

เริ่มดำเนินเรื่องโดย กล่าวถึงวัดกษेत्रขฐีแห่งเมืองสามพี หลังจากเข้าเฝ้า ท้าวอุเทน ออกมาเจอโหรจึงถามเรื่องทรัพย์สินของบ้านเมือง โหรบอกว่าบ้านเมือง ปกติดี แต่ถ้ามีทารกชายเกิดเมื่อตอนใกล้รุ่งจะได้เป็นมหาเศรษฐียิ่งกว่ามหาเศรษฐี ในเมืองสามพีนี้ทุกคน วัดกษेत्रขฐีจึงให้คนใช้ไปดูที่บ้านว่าภรรยาท้องแก่ของตน คลอดหรือยัง หรือมีข้าทาสคนใดคลอดทารกชายตอนใกล้รุ่งบ้าง ถ้าไม่มีก็ให้ไปสืบ ดูทุกบ้านเรือนในหมู่บ้านทั้งปวง แล้วให้ชื่อมาจะถึงร้อยหรือพันตำลึงทองก็เอา ในที่สุดคนรับใช้ก็ได้ทารกจากบ้านของมานพหนุ่ม โดยต่อรองกันพันตำลึงทอง เศรษฐีคิดว่าถ้าลูกของตนเป็นหญิงจะให้แต่งงานกัน แต่ถ้าลูกของตนเป็นชาย ก็ จะฆ่าทารกนี้เสีย ตอนที่ภรรยาของวัดกษेत्रขฐียังไม่คลอด วัดกษेत्रขฐีก็รักทารกนี้ เหมือนเป็นลูกของตนและส่งให้ยายกาหลีเอาไปเลี้ยง

ปมที่ ๖

เมื่อวัดกษेत्रขฐีได้ลูกเป็นชาย จึงมีคำสั่งให้ยายกาหลีเอาทารกที่ชื่อมาไป ทิ้งและให้เฝ้ารอดูผล แล้วกลับมารายงานต่อตน

ครั้งที่ ๑ วัดกษेत्रขฐีสั่งให้ยายกาหลีนำทารกไปทิ้งที่หน้าประตูคอกโคของ นายโคบาล ซึ่งมีโคถึงพันตัว หวังให้โคเหยียบให้ตาย

คล้ายปม

เมื่อโคบาลเปิดประตูคอก พ่อโควิ่งออกมาแล้วมาหยุดยืนคร่อมทารกเอาไว้ไม่ยอมเดิน โคนั้นพันตัวก็แออัดกันอยู่ โคบาลแปลกใจจึงเดินไปดู ได้เห็นทารกก็ อุ้มเอาไปมอบให้ภรรยาเลี้ยงไว้

ปมที่ ๗

วิศกรมเศรษฐฐีให้นางกาหลไปซื้ออาหารกลับมาด้วยเงินหนึ่งพันตำลึงทอง รุ่งเช้าให้เอาไปวางบนทางเกวียน ซึ่งมีเกวียนผ่านถึงห้าร้อยเล่ม

คลายปม

พ่อค้าขับโคลากเกวียนมา พอถึงที่ทารกนอนอยู่ โศกก็หยุดเดิน พ่อค้าจะตีอย่างไร โศกก็ไม่เดิน พอสว่างพ่อค้าจึงเห็นทารกนอนอยู่ พ่อค้าจึงพาทารกกลับไปบ้าน

ปมที่ ๘

วิศกรมเศรษฐฐีให้นางกาหลไปซื้ออาหารกลับมาด้วยเงินหนึ่งพันตำลึงทอง แล้วตอนใกล้รุ่งก็ให้นางกาหลพาทารกนั้นไปวางไว้ในป่าช้า หวังจะให้แร้งกาอมนุษย์เบียดเบียน

คลายปม

ความแหวะต้อนฝูงแหวะมากินหญ้า แม่แหวะเห็นทารกก็เกิดนึกเมตตาให้ทารกกินนม ความแหวะไล่ให้แม่แหวะเดินไปแม่แหวะก็ไม่ไป ความแหวะสงสัยเข้าไปดูเห็นเป็นทารกก็อุ้มกลับไปบ้าน

ปมที่ ๙

วิศกรมเศรษฐฐีให้นางกาหลไปซื้ออาหารกลับมาด้วยเงินหนึ่งพันตำลึงทอง แล้วสั่งให้นางกาหลพาทารกนั้นไปทิ้งในเหวในตอนใกล้รุ่ง นางกาหลก็พาไปโยนลงในเหว

คลายปม

ในเหวนั้นมีกอไผ่อกอยู่ แล้วมีเถากระพังโหมและเถารกข้างพันสานกันอยู่ กุมารตกลงไปบนเถาดังกล่าว จึงไม่เป็นอันตราย ต่อมาเมื่อสองพ่อลูกเที่ยวพาช้างไปต่อหาช้างป่า และได้ยินเสียงทารกอ้อแอ้อยู่ก็ไปอุ้มกลับเรือน วิศกรมเศรษฐฐีจึงให้นางกาหลไปซื้ออาหารกลับมาด้วยเงินหนึ่งพันตำลึงทอง แล้วเลี้ยงทารกนั้นไว้โดยให้ชื่อว่า โศก

ปมที่ ๑๐

ทุกครั้งที่วัดกษेत्रฐีเห็นโคสกก็เจ็บในอกเหมือนถูกหนามแทง จึงให้บัวไปพาช่างหม้อมาและถามช่างหม้อว่าจะเผาหม้อวันไหนจะให้ฆ่าและเผาลูกที่ทำความเสียหายแก่ทรัพย์สิน และไม่ได้เชื่อฟังคำสั่งสอน โดยจะให้รางวัลตอบแทนหนึ่งพันตำลึงทอง ช่างหม้อตกลงและบอกว่าจะเผาหม้อในวันพรุ่งนี้

คลายปม

โคสกถือหนังสือของบิดาจะกลับบ้านช่างหม้อ แต่น้องชายซึ่งเป็นลูกแท้จริงของวัดกษेत्रฐีขอให้เล่นขุมแทนเพราะตนเล่นแพ้อยู่ โดยตนจะถือหนังสือไปบ้านช่างหม้อแทน และหากบิดาจะลงโทษโคสกว่าไม่กลับบ้านช่างหม้อ ตนจะยอมรับโทษนั้นแทน โคสกขัดข้องไม่ได้ก็ยอมเล่นขุมแทน ส่วนน้องก็ถือหนังสือไปบ้านช่างหม้อช่างหม้อจึงฆ่าแล้วจับโยนเข้าเตาเผาหม้อตามที่ตกลงไว้กับวัดกษेत्रฐี วัดกษेत्रฐีทั้งเสียใจ แค้นใจ และยิ่งเพิ่มความเกลียดชังโคสกกุมาร

ปมที่ ๑๑

โคสกกุมารอายุได้สิบหกปี วัดกษेत्रฐีคิดอุบายจะฆ่าอีกครั้ง โดยทำหนังสือไปถึงขุนส่วย บอกว่าให้ฆ่าโคสกเสีย จะให้เงินหนึ่งพันตำลึงทอง

โคสกถือสารไปหาขุนส่วยและระหว่างทางได้หยุดพักค้างคืนที่บ้านเศรษฐีเพื่อนของบิดา นางดาหาราลูกสาวเศรษฐีซึ่งเคยเป็นคู่ครองกันมาแต่ปางก่อนได้ชวนพี่เลี้ยงไปแอบดูโคสกที่นอนพักอยู่ และลอบอ่านสารสั่งให้ไปตายก็ตกใจ

คลายปม

นางดาหาราแปลงสารจากสั่งให้ฆ่าให้ตาย เป็นให้สร้างเรือนหอและให้จัดงานแต่งงานให้โคสกกุมารกับตนเองแทน

ปมที่ ๑๒

วัดกษेत्रฐีโกรธแค้นและเสียใจจนล้มป่วย ที่สั่งให้ฆ่าโคสกแต่กลับได้แต่งงานแทน จึงคิดจะไม่ให้สมบัติของตนแก่โคสก เมื่อตนป่วยหนักใกล้จะตาย

โคสกนั่งอยู่ที่ปลายเท้า นางดาหรานั่งอยู่ใกล้กลางลำตัวของวัดกเศรชฐี เมื่อรู้ว่าโคสกมาแล้ว เศรชฐีก็สั่งการว่า มิให้สมบัติแก่โคสกกุมาร

คลายปม

นางดาหราคาดการณไว้แล้วว่า วัดกเศรชฐีคงจะไม่ให้สมบัติแก่ผู้ที่ตนพยายามฆ่ามาแล้วถึงหกครั้ง จึงบอกโคสกก่อนถึงเรือนบิดาว่า เมื่อไปถึงให้นั่งที่ปลายเท้า นางจะนั่งตรงกลาง พอเศรชฐีพูดว่า สมบัติทั้งสิ้นอย่าให้โคสก นางก็ทำเป็นร้องไห้กลบเสียงของวัดกเศรชฐี แล้วเอามือวางบนท้องบิดา ถามใหม่ว่า เมื่อที่ท่านพูดว่าอะไร วัดกเศรชฐีบอกว่า ทรัพย์ทั้งสิ้นอย่า พอดีพูดคำว่าอย่างนาง ก็เอามือกดท้องเศรชฐี ทำให้คำพูด อย่า ขาดหายไป พอนางยกมือออก เสียงให้โคสกกุมารก็ดังขึ้น

ปมที่ ๑๓

โคสกทราบจากนางดาหราชอาณาจักรและยายกาหลีว่า วัดกเศรชฐีจะไม่ให้ทรัพย์สมบัติแก่ตน และพยายามฆ่าตนถึงหกครั้ง ก็เศร้าใจคิดถึงความไม่เที่ยงของชีวิต เห็นวัดกเศรชฐีแม้จะมีสมบัติมากมาย ก็ตายไปแต่ตัวมีอากมีสิ่งใดติดตัวไป

คลายปม

โคสกคิดจะทำทานให้ภรรยาที่ตั้งโรงงานและบอกข่าวไปยังเศรชฐีอื่นว่า จะตั้งโรงงานเลี้ยงคนยากจนวันละหนึ่งพันตำลึงทอง

การดำเนินเรื่องต่อไปกล่าวถึงผู้หญิงสองคนพี่น้อง ศรีธาในพระศาสนาของพระพุทธเจ้า คือพระประทุมอูธร ทั้งได้เห็นอุบาสิกาสองคน คนหนึ่งตั้งมั่นในพรหมวิหาร คนหนึ่งตั้งมั่นในสติฝ่ายพหูสูต นางทั้งสองมีศรีธาแก่กล้ากลับมาบอกบิดามารดาว่า จะนิมนต์พระประทุมอูธรกับสาวกแสนหนึ่งมาฉันอาหารที่บ้านเป็นเวลาเจ็ดวัน บิดามารดาก่อนอนุญาต ครั้นสองนางถวายอาหารครบเจ็ดวันแล้ว ก็ตั้งจิตอธิษฐานต่อหน้าพระประทุมอูธรว่า หากนางเกิดในชาติหนึ่งชาติใด ขอให้ได้เป็นอุบาสิกาของพระพุทธองค์ที่จะมาตรัสในภายหน้า ผ่านไปแสนกับ นางได้เป็น

อุบาสิกาในศาสนาของพระสมณโคดม ครั้นตายไปก็ไปเกิดในสวรรค์ในมนุษย์ ผ่านไปถึงแสนกัป ก็ได้มาเกิดในศาสนาของพระมหาโคตมะ คนพี่มาเกิดเป็นลูกของทาสี ในเรือนของโคสกเศรษฐี ชื่อว่านางชุกดา คนน้องมาเกิดเป็นลูกของภควัดตีเศรษฐี กับนางสมนเทวี ชื่อว่าสามา

ท้าวภควัดตีเศรษฐีได้เป็นเพื่อนกับโคสกเศรษฐี โดยการแนะนำของพ่อค้า เมืองภควัดตี โดยโคสกเศรษฐีเป็นฝ่ายเริ่มเขียนสารและส่งของฝากไปถึงท้าวภควัดตีเศรษฐี ทั้งสองส่งสารและสิ่งของถึงกันอย่างสม่ำเสมอโดยยังไม่เคยพบหน้ากัน

ปมที่ ๑๔

เมืองภควัดตีเกิดโรคระบาดอหิวาตกโรค สัตว์และคนล้มตายกันมาก คนต่างพากันอพยพหนีตาย ท้าวภควัดตีเศรษฐี ภรรยาและบุตรคิดจะอพยพไปหาโคสกเศรษฐีที่เมืองสามพิ แต่พอไปถึงเมืองสามพิก็คิดว่าตนเป็นคนยากไร้ สหายเศรษฐีที่ไม่เคยเห็นหน้ากันอาจจะรังเกียจจึงพักอยู่ข้างนอก แล้วให้สามาบุตรสาวไปรับอาหารที่โรงทาน เมื่อได้อาหารมาสามส่วน ภรรยาและลูกบอกให้ท้าวภควัดตีเศรษฐีรับประทานอาหารให้เต็มที่ไม่ต้องเป็นห่วงตน ท้าวภควัดตีเศรษฐีรับประทานอาหารเกินกำลัง ไฟธาตุเผาผลาญไม่ได้ก็ล้มตายไป วันรุ่งขึ้นนางสามาไปรับอาหารจากโรงทานมาสองส่วน บอกให้มารดารับประทานให้เต็มที่ นางสมนรับประทานอาหารเกินกำลัง ไฟธาตุเผาผลาญไม่ได้ มารดาจึงตายไปอีกคนหนึ่ง

คลายปม

รุ่งเช้าสามาไปรับอาหารที่โรงทาน บอกมิตรกระแหม่มพี่ว่าขอรับอาหารส่วนเดียว มิตรกระแหม่มพี่ปรึกษาว่า นางโลภไม่รู้จักประมาณท้องตัวเอง วันแรกเอาไปสามส่วน วันที่สองเอาไปสองส่วน พอวันนี้มาขอเอาส่วนเดียว แล้วตะเพิดโล่นางไป สามาจึงบอกว่าที่ขอสามส่วนเพราะมีสามคน พ่อแม่ลูก พ่อพ่อตายไปจึงขอสองส่วน ครั้นแม่ตายไปอีกคน เหลือตัวคนเดียวจึงขอรับเอาส่วนเดียว มิตรกระแหม่มพี่รู้เรื่องทั้งหมดก็ร้องไห้ส่งสารนาง แล้วรับนางไปเป็นลูก

ต่อจากนั้นก็ดำเนินเรื่องต่อไป

เริ่มดำเนินเรื่องตั้งแต่สามาไปเป็นลูกของมิตรระกุ่มพี แล้วเปลี่ยนวิธีจัดการ แจกของในโรงทานเสียใหม่ โดยทำทางเข้าทางออกคนละทาง และทำทางเดินแคบ ๆ ให้เดินได้ที่ละคนเป็นแถวเข้ารับอาหาร การเดินก็เป็นระเบียบและไม่ส่งเสียงดัง อีกทีก็เหมือนแต่ก่อน จนวันหนึ่งโคสกเศรษฐีเจอมิตรระกุ่มพีก็ถามว่า เดียวนี้เสียงเจียบไม่ได้แจกทานแล้วหรือ มิตรระกุ่มพีก็บอกว่า แจกโดยจัดระเบียบใหม่ โคสกเศรษฐีถามว่าทำไมเพิ่งคิด มิตรระกุ่มพีบอกว่า ลูกสาวเป็นคนคิด โคสกถามอีกว่า มิตรระกุ่มพีมีลูกสาวตั้งแต่เมื่อไร เอาไปซ่อนไว้ที่ไหนจึงไม่เคยรู้เห็นมิตรระกุ่มพีจึงเล่าเรื่องทั้งหมดให้ฟัง โคสกเศรษฐีรู้ว่า สามาเป็นลูกของท้าวภควัดตีเศรษฐีสหายตนก็ให้มิตรระกุ่มพีพาสามาไปพบตน ครั้งฟังเรื่องจากสามาก็สงสารร้องไห้สงสารสหาย และขอรับเอานางสามาเป็นบุตรของตน ให้มีสาว ๆ เป็นบริวารห้าร้อยคน

ปมที่ ๑๕

ในเทศกาลสงกรานต์ ท้าวอุเทนนั่งอยู่ที่ศาลาแลเห็นสามากับบริวารพาเรือเล่นอยู่บริเวณทำนน้ำของโคสกเศรษฐี จึงตรัสถามมหาดเล็กถึงนางสามาว่าเป็นลูกสาวใครช่างสวยน่ารัก นางมีคู่หรือยัง พอรู้ว่านางชื่อสามาเป็นลูกของโคสกเศรษฐียังไม่มีคู่ครองก็ให้อำมาตย์เขียนสารไปสุ่ขอว่าจะอภิเษกเป็นมเหสี โคสกเห็นสารก็โกรธตอบว่าไม่ให้ ลูกสาวตนไม่คู่ควรกับกษัตริย์ผู้มีบุญญาธิการ ท้าวอุเทนจึงให้จัดทหารอาสาไปล้อมบ้านของโคสกเศรษฐีและจับโคสกเศรษฐีมัดมือเท้าหลังไว้นอกบ้านและมีโองการให้ส่งลูกสาวไปทันที ไม่งั้นจะเดือดร้อนกันทั้งบ้าน โคสกตอบว่าต่อให้ยับเยินไปทั้งบ้านก็ไม่ให้ลูกสาว

คลายปม

สามาขึ้นจากทำนน้ำมาเห็นพ่อถูกจับก็ตกใจ พอซักถามได้ความก็บอกพ่อว่า ธรรมดากษัตริย์ประสงค์สิ่งใดก็ต้องได้ ถ้าขัดขวางอาจถึงตาย ไม่ควรที่พ่อจะมาตายเสียเพราะลูก ให้พ่อรีบตอบรับและรีบส่งลูกไปเถิด ให้เป็นไปตามบุญวาสนาที่สร้างมา ขอแต่ให้พ่อรอดชีวิตเท่านั้น โคสกจึงยอมตามคำลูก ท้าวอุเทนจึงให้รับนาง

สามาเข้ามาแล้วจัดพิธีอภิเษก โศลกเศรษฐีกับนางดาหารากัจัดทรัพย์สินพร้อมบริวาร ให้สามา และให้พรทั้งสั่งสอนการปฏิบัติตนในฐานะของมเหสี ทำวอุเทนกับสามาก็ อยู่เย็นเป็นสุขสืบไป

การดำเนินเรื่องเตรียมเข้าสู่ปมใหม่ โดยกล่าวถึงกษัตริย์เมืองมโหรรพ์ ชื่อ จันทรประโชติ มีมเหสีชื่อมณฑา มีธิดาชื่อवासुทัต ทำวจันทรประโชติ ชำนาญธนู ศิลป์ และมีพละกำลังตั้งราชสีห์ มีสมบัติค่าควรเมือง คือ

๑. ช้างพัง ชื่อ ภควัดดี เดินทางได้วันละห้าสิโยชน์
๒. ม้าเวลัถ์ธฐา เดินทางได้วันละร้อยโยชน์ปลาย
๓. ม้านนทเกศี เดินทางได้วันละร้อยโยชน์ปลาย
๔. ม้ากาทาส เดินทางได้วันละหกสิโยชน์
๕. พญาช้างพลาย เดินทางได้วันละร้อยสิโยชน์

และมีกษัตริย์ต่าง ๆ มาถวายเครื่องราชบรรณาการมากมาย

วันหนึ่งทำวจันทรประโชติพามเหสี พระธิดาพร้อมข้าราชการบริวารประพาส สวน พอกลับมาก็ปรารภกับอำมาตย์ว่า มีกษัตริย์องค์ไหนในแผ่นดินนี้ที่จะยิ่งใหญ่ เหมือนเมืองมโหรรพ์ อำมาตย์ทูลว่า จะกล่าวก็เหมือนประมาท แต่กษัตริย์ใน ชมพูทวีปมีมากมาย เศรษฐีมีทรัพย์ก็มากมี สมบัติของทำวอุเทนจอมกษัตริย์และ โศลกเศรษฐีแห่งเมืองสามพิมีทรัพย์สมบัติมากมาย

ปมที่ ๑๖

ทำวจันทรประโชติได้ฟังอำมาตย์ทูลก็โกรธจะให้กรีฑาทัพไปตีเมืองสามพิ อำมาตย์คนหนึ่งคิดกลให้ทำข้างปลอมไปล่อทำวอุเทน ทำวอุเทนหลงกลถูกจับไป ชังคุกที่เมืองมโหรรพ์

คลายปม

ทำวจันทรประโชติอยากได้มนต์กระชับข้างของทำวอุเทน แต่ทำวอุเทน บอกต้องไหวในฐานะศิษย์ จึงจะสอนมนต์ให้ ทำวจันทรประโชติแกว่าทำวอุเทน ไม่ยอมไหว จึงคิดจะส่งพระธิดาให้มาเรียน แต่หลอกทำวอุเทนว่า จะให้ทาสชื่อนาง ค่อมมาเรียน และจะให้หนังโนมันเจ็ดชิ้น ให้ทำวอุเทนสอนอยู่นอกม่าน ทำวจันทร

ประโชติกลับไปบอกพระธิดาว่าให้ไปเรียนมนต์กระซิบข้างกับชายขี่เรื่อนน้ำเต้า ให้ นายขี่เรื่อนนั่งอยู่นอกม่าน ให้พระธิดานั่งอยู่ในม่านเจ็ดชั้น ข้าบริวารให้อยู่ไกล ๆ อย่าให้ได้ยินมนต์ ท้าวอุเทนสอนมนต์แก่พระธิดา แต่พระธิดาท่องไม่ถูกหลาย ๆ ครั้ง ท้าวอุเทนจึงตำว่า อีค่อมจะเรียนไปถึงชาติหน้าหรืออย่างไร สอนเท่าไรก็ไม่จำน่าจะ ตบให้พื้นร่วงพระธิดาโกรธกล่าวตอบว่า “นายขี่เรื่อนน้ำเต้าเจ้าเล่ห์ คนอย่างกูนีหรือ เป็นอีค่อม ทำไมจึงมากล่าวประมาทกัน ถึงกูเป็นหญิงก็ไม่เคยหุดปรี พุดพล่อย ๆ หรือโทษคนใจไวเลย” ท้าวอุเทนได้ยินเสียงและการพูดจาก็สงสัยว่าน่าจะเป็นหญิง ผู้ดี จึงแหวกม่านเข้าไปดู ก็พบกับสุทนต์เทวี ก็รู้ทันว่า ท้าวจันทร์ประโชติไม่ต้องการ ให้ท้าวอุเทนพบกับพระธิดา เพราะเกรงว่าจะเส่นหากัน ทั้งสองพระองค์ชักถามพอ ทราบว่าใครเป็นใคร แล้วท้าวอุเทนก็เกี่ยวนางและในที่สุดก็ได้เสพสังวาสกัน

ปมที่ ๑๗

สุทนต์เทวีพาท้าวอุเทนหนีไปเมืองสามพี โดยลักเอาพิณเรียกช้างและ พระขรรค์ของท้าวอุเทน จากห้องบรรทมของพระบิดาไปด้วย โดยวางอุบายว่าจะ ไปแก้บยาประกอบมนต์กระซิบข้างในเวลากลางคืน และจัดเตรียมเงินทองผ้าผ่อน แพรพรรณไปด้วย โดยขอช้างพังภควัดดีเป็นพาหนะ อ้างว่าต้องไปให้ทันดาว ประกายพริกขึ้น

คลายปม

เมื่อท้าวจันทร์ประโชติรู้ว่าท้าวอุเทนกับพระธิดาหนีไปเมืองสามพีในตอน รุ่งเช้า ก็ให้คนติดตามไป แต่พอตามใกล้จะทัน สุทนต์เทวีก็นำพรายเงิน พรายทอง พราย ผ้าผ่อนแพรพรรณเป็นระยะ ๆ ไป พกทหารติดตามมัวแต่เพลินเก็บสมบัติเป็น ระยะ ๆ ไป จึงตามท้าวอุเทนไม่ทัน ปลอຍให้ท้าวอุเทนและสุทนต์เทวีล่องเข้าเขตแดน เมืองสามพี ซึ่งมีทหารที่เฝ้ารอท้าวอุเทนอยู่ป้องกันและนำท้าวอุเทนกับสุทนต์เทวี เข้าเมือง ทหารเมืองมโหระทึกจึงพากันกลับไป

ปิดเรื่องท้าวอุเทน โดยท้าวอุเทนพาสุทนต์เทวีเข้าเมือง แล้วเล่าเรื่องต่าง ๆ ให้มเหสีสามาฟัง มเหสีสามากล่าวขอบคุณสุทนต์เทวีว่า การช่วยชีวิตของท้าวอุเทน ก็เหมือนช่วยชีวิตของนางด้วย นางขอรับสุทนต์เทวีเป็นน้องสาว สุทนต์เทวีก็นอนพักตัว

และว่าอย่าได้หึงหวงกัน จากนั้นท้าวอุเทนก็จัดพิธีอภิเษกสุทนต์เทวี สามกษัตริย์ก็อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข

หลังจากปิดเรื่องท้าวอุเทน มีการกล่าวถึงอีกเรื่องหนึ่ง โดยกล่าวถึง **กुरुราชนิคม** ซึ่งอยู่ในเขตเมืองสามพิ มีพราหมณ์สองสามีภรรยาชื่อเดียวกันว่า **มาคันทิพราหมณ์** น้องชายของตาพราหมณ์มาคันทิชื่อ **จุนสมามาคันทิ** มี ลูกสาวคือ **มาคันทินาถ** อายุสิบหกปี สวยจนหนุ่ม ๆ เศรษฐีพากันหลงใหลพากันส่งคนมาสู่ขอ แต่บิดาก็ไม่ยกให้ใคร หนุ่ม ๆ ทุกตำบล บ้างก็ทำน้ำมันต์ ติดสินบน เพียรมาสู่ขอ แต่ก็ไม่ได้

วันหนึ่งพระศาสดาขณะประทับอยู่ที่เมืองสวัตถิของพระเจ้าปเสนทิโกศล บางครั้งก็ประทับที่วัดพระเชตุวันนารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี บางครั้งก็ประทับที่วัดบุพพารามของนางวิสาขามหาอุบาสิกา พระศาสดาสอดส่องฉานหาผู้ที่สมควรจะไปรดกัปปว่าพราหมณ์มาคันทิทั้งสองจะได้บรรลุถึงอนาคามีญาณ รุ่งเช้าพระศาสดาจึงเสด็จไปองค์เดียว ยังกुरुราชนิคม เวลานั้นมาคันทิพราหมณ์ถือไม้พินสำหรับก่อกองไฟออกไปรมตนเพื่อเผากิเลส ได้เห็นพระศาสดาทรงพระสิริโฉมงดงาม มีฉัพพรรณรังสี พราหมณ์จึงคิดว่า บุรุษนี้จึงจะสมควรกับบิดาตน

เรื่องดำเนินการถึงตอนนี้ผู้จารก็กล่าวจบเรื่อง.

๗. คุณค่าของวรรณกรรม

๗.๑ คุณค่าด้านวรรณศิลป์

๑) การสรรคำ

๑.๑) การใช้คำถูกต้องตามความหมาย

ตัวอย่าง ตอนวิฑุมเศรษฐิตติดต่อช่างหม้อให้หมาโคสกแล้วโยนเข้าไปในเตาเผาหม้อ และกำซบให้เก็บเรื่องไว้เป็นความลับว่า

๑ เศรษฐีได้ฟังขึ้นบาน ให้ทองกุมภการ
ถ้วนพันตำลึงถึงมือ

๑ ท่านอย่าพูดจาแอ้อ
เขารู้เราได้ฉิบหาย

คนจักเล่าลือ

๑.๒) การใช้คำซ้ำ

ตัวอย่าง ตอนอะลักกะปะโยคีให้พรอุเทนกุมารก่อนจะเดินทางเพื่อไป
ครองราชย์ยังเมืองสามพี

๑ ซัย ๒	เจ้าอยู่เป็นสุข	ศรีสวัสดิ์เอมอร
	คุณท่านสั่งสอน	คุณบิดาช่วยรักษา
๑ ซัย ๒	เจ้าพิภพ	พระนารายณ์แรงฤทธิ์
	จัตุโลกपालา	ช่วยรักษาป้องกันภัย
๑ ซัย ๒	อมรินทร	เจ้าพิภพสรวงสวรรค์
	เทวาเจ้าพฤษชาสถณ์ท์	นาคาศุภรณช่วยภีบาล

ตอนท้าวจันทร์ประโชติน้อยพระทัยที่สุท้ตติดาหนีไปกรุงสามพีกับ
ท้าวอุเทน

๑	เสียรู้เสียฤทธิ	เสียสิ้นความคิด	เสียจิตจำเป็น
เสียราชาธิดา	เสียชัณนาเคนทร์	เมื่อลูกเองเห็น	อึ้งยังปีตุมาร

๑.๓) การใช้เสียงสัมผัส

ตัวอย่าง ตอนนางจันทวีทราบว่าจะเกิดภัยร้ายแรงแก่ตน นางคร่ำครวญ

๑	ตัวเดินเพียงสิ้นชีพขนม	อวรณ์ร้อนรน
	ชบพัทธ์กับตักสามี	
๑	กันแสงโคก	เพียงจะสิ้นชีวี
	ว่าไอกรรมสร้างปางใด	

๑.๔) การเลียนเสียงธรรมชาติ

ตัวอย่าง ตอนท้าวอุเทนยกทัพช้างไปล้อมกำแพงเมืองสามพี

๑	ร้องแตรนแปรนเสียงโดยแรง	งะเงยเสยแทง
	วงจับไม้ค่อนก้อนดิน	

ตอนคนเลี้ยงช้างได้อินโคสกุमारซึ่งถูกโยนลงในแหแต่นอนค้างอยู่บนถาด
กระพังโหมและเถารกช้าง

๑ ร้องอยู่ในแหแอา นายช่างพิจารณา

จึงเห็นทหารกาขึ้นชม

๑.๕) การเลือกใช้คำไวพจน์ถูกต้องตามความหมาย

ตัวอย่าง ตอนอะลักกะปะโยคีให้พรอุเทนกุมาร ก่อนจะออกเดินทางเพื่อ
ไปครองราชย์ยังเมืองสามพี

๑ ชัย ๒ อมรินทร เจ้าพิภพสรวงสวรรค์

เทวาเจ้าพฤษกษาศันท์ นาคาสุบรรณช่วยภีบาล

ตอนท้าวอะลักกะปะและท้าวเวฬุลักกะปะ จัดทรัพย์สินบริจาคก่อน
ออกบวช

๑ ม้ารถคอฮัสส์ทั้งปวง ท้าวทุกระทรวง

อีกขากำนัลชั้นที่

ตอนท้าวอะลักกะปะโยคีพูดกับช่างที่มาถอนต้นไม้ใกล้อาศรม

๑ ดุราหัตถี ตั้งแต่นี้ จงฟังเราหนา

อย่าได้ใกล้กราย อาศรมเรานา เร่งชวนกันพา ไปกินตามสบาย

๑ หมู่พวกคัชชา รับค่านาคา กราบลาผันผาย

นำฝูงบริวาร ไปตามสบาย แต่นั้นฤสวาย อยู่สุขเย็นใจ

๒) การเรียบเรียงคำ

การจัดลำดับความคิด

นิทานไทยจากชาตกถกถารธรรม เป็นเรื่องยาวที่มีเมืองถึงหกเมือง ซึ่งตัวละคร
แต่ละเมืองมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ผู้แต่งสามารถเรียบเรียงคำ จัดลำดับความ
คิดเชื่อมโยงเหตุการณ์ต่าง ๆ ร้อยเรียงเป็นเรื่องต่อเนื่องกันอย่างเป็นเอกภาพ ดังนี้

๒.๑) เปิดเรื่องที่โกสามพี ท้าวมหาปะรินตะปะฝืนร้ายโหรทำนายว่า พระองค์จะได้พระโอรส แต่พระมเหสีกับพระโอรสในครรภ์จะถูกนกใหญ่โฉบพาไปจนเวลาผ่านไปสิบห้าปีพระโอรสจะกลับมาครองเมือง แต่มเหสีมิได้กลับมาด้วย และพระองค์จะไม่ได้ได้เห็นโอรส โหรแนะนำให้ท้าวมหาปะรินตะปะจัดให้พระมเหสีอยู่แต่ในปราสาทห้ามออกมาภายนอก เรื่องดำเนินไปจนพระมเหสีทรงครรภ์เกือบถ้วนทศมาส

๒.๒) เปิดตัวเมืองใหม่สองเมือง คือเมืองอะลักกะปะ กับ เมืองเวทลักกะปะ โดยดำเนินเรื่องให้กษัตริย์สองเมืองเป็นสหายกัน ได้เห็นคนแก่คนพิการต่าง ๆ ในเทศกาลสงกรานต์ กษัตริย์ทั้งสองได้เห็นอนิจจังของสังขารทั้งหลาย จึงพร้อมใจกันสละราชสมบัติออกไปบำเพ็ญพรตในป่าหิมพานต์ จนเวทลักกะปะโยคีสิ้นอายุชั้ยไปเกิดเป็นพระอินทร์ และได้มอบมนต์กระซิบข้างและพิณเรียกข้างไว้ให้ อะลักกะโยคีจึงอยู่สุขสบายไม่ต้องเดือดร้อนรำคาญจากข้างที่มีมากถอนต้นไม้ที่บริเวณใกล้อาศรม

๒.๓) ดำเนินเรื่องย้อนกลับไปยังเมืองสามพี

ในช่วงฤดูหนาวมเหสีจันทวีทรงครรภ์ถ้วนทศมาส วันหนึ่งเกิดหนาวจนผิงไฟก็ไม่ทันเวลา จึงขอให้ท้าวมหาปะรินตะปะพาออกไปนอกปราสาทเพื่อผิงแสงแดด โดยพระสวามีเอาภูษาทิพย์ดอกดวงแดงกระจ่างให้ห่มและให้แหวนนาคราช ซึ่งนางก็รับไปสวมไว้ที่นิ้วนาง ซึ่งขณะนั้นนกหัตถิลิงค์ซึ่งหาอาหารในป่าหิมพานต์ไม่ได้ก็ได้บินเข้าไปในเมืองและเห็นภูษาทิพย์สีแดงสำคัญว่าเป็นสัตว์ ก็โฉบเอามเหสีจันทวีไปยังรังบนยอดต้นไทรทองใกล้กับอาศรมของโยคีอะลักกะปะ

๒.๔) ดำเนินเรื่องจากเมืองสามพีย้อนกลับมายังป่าหิมพานต์

เมื่อนกหัตถิลิงค์ว่างมเหสีลงในรังบนยอดต้นไทรทอง นางได้ตวาดเสียงดังขึ้นทำให้นกตกใจบินหนีไป คินนุ์เองนางเจ็บท้องจนประสูติพระโอรสตอนรุ่งสาง เช้าวันนั้นอะลักกะปะโยคีได้ออกมาหาเศษเนื้อที่เหลือจากนกหัตถิลิงค์กินเสมอในฤดูหนาว จึงได้มาพบมเหสีกับโอรส แล้วพากลับไปอยู่ที่อาศรม ช่วยเลี้ยงดูพระโอรสและสอนศิลปศาสตร์ให้ รวมทั้งสอนให้เรียนมนต์และตีพิณเรียกข้าง

๒.๕) ย้อนเรื่องกลับไปเมืองสามพี

ตอนนกหัตถิลิงค์บินมาทุกคนต่างวังหนีเอาตัวรอด ทำวมหาปะรันตะปะก็วังหนีไปซ่อนตัวด้วยความตกใจ จึงรู้สึกอับอายและรู้สึกผิดต่อพระมเหสีและพระโอรส จึงตรอมใจตายไป อำมาตย์ทั้งหลายจึงช่วยกันดูแลรักษาเมืองไว้

๒.๖) ดำเนินเรื่องกลับไปยังป่าหิมพานต์

อะลักกะปะโยคี เดินจงกรมในตอนกลางคืนเห็นดาวประจำเมืองสามพี เสร้าหมองก็รู้ว่าทำวมหาปะรันตะปะเจ้าเมืองตายแล้ว รุ่งเช้าจึงได้บอกแก่จันเทวีมเหสี และแนะนำให้นางบำเพ็ญบารมีอุทิศส่วนกุศลถวายแก่สามีแทนการร้องไห้ โศกเศร้าคร่ำครวญ

วันหนึ่งนางจันเทวีคิดว่าหากวันใดอะลักกะปะโยคีเกิดเบื่อภาระที่ต้องดูแลนางสองแม่ลูกแล้วทิ้งนางไปเสีย นางกับพระโอรสจะลำบาก จึงจะผูกโยคีไว้ด้วยโลภี๋ นางใช้มารยาเล่าโลมโยคีจนอะลักกะปะโยคีลาเพศมาอยู่กินกับนาง ครั้นอุเทนกุมารอายุสิบหกปีได้ทราบประวัติของตนจากพระมารดา ก็ขอลาพระมารดากับอะลักกะปะไปยังเมืองสามพี ซึ่งอะลักกะปะได้มอบพิณ มนต์เรียกช้าง และพระขรรค์ให้ไป

๒.๗) อุเทนกุมารได้ยกทัพช้างไปล้อมกำแพงเมืองสามพี และในที่สุดได้แสดงหลักฐานให้ปรากฏว่าตนคือพระโอรสของทำวมหาปะรันตะปะและมเหสีจันเทวี อำมาตย์จึงได้เชิญเข้าพิธีราชาภิเษกเป็นเจ้าเมืองสามพี

๒.๘) เปิดเมืองใหม่ที่ปรากฏชื่อเมืองและชื่อเจ้าเมือง โดยมีตัวละครใหม่ชื่อโกตุทะลิกกับกาหลี และทารกหญิงซึ่งได้อพยพหนีไข่มุขไปยังเมืองสามพี ระหว่างทางโกตุทะลิกได้ทิ้งลูกสาวที่เป็นทารกน้อย แต่ภรรยาให้กลับไปอุ้มเอามา แต่ทารกได้โดนแดดลมจนอิดโรยเดินทางต่อไปได้ไม่นานก็ตาย โกตุทะลิกกับกาหลีไปขอกินข้าวที่บ้านโคบาล ซึ่งนายโคบาลได้จัดทำขวัญโคและจัดอาหารถวายพระปัจเจกพุทธเจ้า โกตุทะลิกกินอาหารเกินกำลังจนไฟธาตุแตก ก่อนตายได้เห็นนายโคบาลจัดข้าวธัญญาสาให้สุนัขกินก็อยากกิน พอตายไปจึงไปเกิดในท้องสุนัข เมื่อคลอด

ออกมานายโคบาลให้ชื่อว่า โทน และให้ทำหน้าที่ไปนิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้า มารับภัตตาหารที่บ้านและพาไปส่งทุกวัน จนออกพรรษาพระปัจเจกพุทธเจ้าลายนายโคบาลและโทนไปยังเขาคันธมาสน์ โทนอาศัยรักหอนคร้ำครวญจนสิ้นใจตาย โทนไปเกิดเป็นเทพบุตรอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ได้ชื่อว่าโคสก ครบเจ็ดวันบนสวรรค์ก็ จุตินาปฏิสนธิในครรภ์ของหญิงนครโสเภณีเกิดมาเป็นทารกเพศชาย มารดาจึงให้ ทาสีพาไปทิ้งในกองหลุม้าหัว มานพหนุ่มมาพบจึงเอาไปเลี้ยงเป็นลูก แต่โหรซึ่งวัดก เสรชฐีให้ทำนายเรื่องทรัพย์สินของบ้านเมืองบอกว่าเหตุการณ์บ้านเมืองเป็นปกติ แต่ถ้ามีทารกเพศชายเกิดตอนใกล้รุ่งวันนี้จะได้เป็นมหาเศรษฐีมีค้ำกว่าเศรษฐีทั้ง ปวงในกรุงสามพิ วัดกเศรชฐีจึงให้คนใช้ไปหาจนพบ จึงขอซื้อทารกจากมานพมา หนึ่งพันตำลึงทอง จะเลี้ยงไว้เป็นลูกถ้าภรรยาตนคลอดลูกเป็นหญิงโตขึ้นจะให้ แต่งงานกัน ถ้าลูกตนเป็นชายก็จะฆ่าทารกนั้นเสีย ต่อมาเศรษฐีได้ลูกชายจึงพยายาม ฆ่าโคสกถึงหกครั้ง (เจ็ดครั้งรวมทั้งที่มารดาให้นำไปทิ้ง) แต่ฆ่าไม่สำเร็จ การสังฆา ครึ่งที่หกกลายเป็นลูกชายเศรษฐีต้องรับกรรมแทนถูกฆ่าและโยนเข้าไปในเตาเผา หม้อ การฆ่าครั้งที่เจ็ดถูกนางดาหราแปลงสารกลายเป็นโคสกได้แต่งงานกับ นางดาหรา ในที่สุดวัดกเศรชฐีแค้นใจจนล้มป่วยตาย ฝ่ายโคสกเมื่อรู้ความจริง ทั้งหมดก็ได้คิดทำบุญสร้างโรงงานเลี้ยงคนจนวันละหนึ่งพันตำลึงทองทุกวัน

๒.๙) การดำเนินเรื่องย้อนไปกล่าวถึงนางกาฬิทีที่เป็นภรรยาหม้ายของ โทตุทะลิก ซึ่งนางเป็นคนรับใช้ของนายโคบาลทำหน้าที่หุงหาอาหาร และได้ใส่บาตร พระปัจเจกพุทธเจ้าทุกวัน นางอธิษฐานขอให้ได้เป็นคู่ครองของโทตุทะลิกทุกชาติ เมื่อตายได้ไปเกิดเป็นลูกเศรษฐีสุนนกับนางมณฑาชื่อว่าดาหรา โดยเมื่ออายุได้ สิบห้าปี เมื่อวัดกเศรชฐีส่งโคสกไปจะให้ขุนส่วยฆ่า นางดาหารู้ว่าโคสกได้พักแรม คินที่บ้านบิดา นางจึงชวนพี่เลี้ยงไปแอบดูโคสกเพราะนิกรัก ครั้นได้เห็นหนังสือที่ โคสกถือมาก็ได้เอาไปอ่าน เห็นว่าเป็นหนังสือสังฆา จึงแปลงสารให้มีใจความว่า ให้ ขุนส่วยปลุกเรือนหอและจัดงานแต่งงานให้โคสกกับตัวนาง นางจึงได้เป็นภรรยาของ โคสกสืบมา

๒.๑๐) เปิดตัวละครใหม่เป็นเศรษฐีชื่อภควัดดี ครอบเมืองชื่อภควัดดี และ มีภรรยาชื่อสมุนเทวี มีธิดาชื่อสามา เศรษฐีภควัดดีมีทรัพย์สี่สิบล้าน มีสมณนาง ช่าง ม้า เสมอภักษัตริย์ มีพ่อค้าไปค้าขายกับชาวเมืองสามพิ พ่อค้าจึงเสนอให้โคสกเศรษฐี เป็นเพื่อนกับภควัดดีเศรษฐี ทั้งสองจึงส่งจดหมายและเข้าของถึงกันอยู่เป็นนิจ ต่อ มาเมืองภควัดดีเกิดอหิวาตกโรคระบาดคนและสัตว์ล้มตายลงมาก ภควัดดีเศรษฐีจึง อพยพครอบครัวจะไปหาโคสกเศรษฐีที่เมืองสามพิ แต่เมื่อไปถึงก็ไม่กล้าไปหา โคสกเพราะคิดว่าตนตกอับเกรงโคสกเศรษฐีจะรังเกียจ เพราะยังไม่เคยรู้จักกันจริง ๆ จึงพักแรมอยู่ข้างนอกแล้วให้ลูกสาวไปรับอาหารจากโรงทานที่ มิตร กระทบพิศุแล นางรับอาหารมาสามส่วน บิดารับประทานมากเกินกำลังจึงตายไป วันรุ่งเช้านางไปรับอาหารจากโรงทานมาสองส่วน มารดาก็รับประทานเกินกำลังจึง ตายไปอีกคน วันต่อมานางไปรับอาหารจากโรงทานเพียงส่วนเดียว ทำให้มิตร กระทบพิศุโกรธว่านางโลภเอาอาหารไปรับประทานไม่หมดลดลงมาเรื่อย ๆ พอรู้ความ จริงก็เสียใจและสงสารนางจึงรับไปเป็นลูก นางเป็นคนฉลาดได้เสนอให้จัดโรงทาน เสียใหม่ ทำทางเข้ากับทางออกคนละทางกัน และให้ทำทางที่เดินได้เพียงแถวเดียว คนมารับทานจึงเข้าแถวรับอาหารอย่างเป็นระเบียบไม่อึกทักโกลาหล จนวันหนึ่ง โคสกเศรษฐีถามมิตรกระทบพิศุว่า เลิกโรงทานแล้วหรือเพราะเจียบไม่อึกทัก เหมือนก่อน พอทราบความจากมิตรกระทบพิศุก็ให้พาสามาไปพบ และรับนางไว้เป็น ลูกให้มีบริวารห้าร้อยคน พอถึงเทศกาลสงกรานต์สามากับบริวารมาเล่นน้ำที่หน้า น้ำของบิดา ทำอุเทนเห็นก็ชอบจึงให้ทำหนังสือไปสู่ขอจากโคสกเศรษฐีจะอภิเษกนาง สามาเป็นมเหสี ตอนแรกโคสกไม่ให้จึงถูกจับและล่อมบ้านไว้จนสามาขึ้นจากทำน้ำ ได้ทราบความจากบิดา จึงบอกว่าจะขัดความประสงค์ของภักษัตริย์มิได้ บิดาอย่าได้ เอาชีวิตมาแลกกับลูกเลย โคสกเศรษฐีจึงได้ยกสามาถวายทำอุเทน ก็ได้อภิเษกกัน อยู่เย็นเป็นสุขสืบมา

๒.๑๑) เปิดเมืองใหม่อีกเมืองหนึ่ง ชื่อเมืองมโหริยม์ เจ้าเมืองชื่อท้าว จันทร์ประโชติมีมเหสีชื่อมณฑา มีพระราชธิดาชื่อवासูหิต เมืองมโหริยม์ยิ่งใหญ่มาก ท้าวจันทร์ประโชติชำนาญธนูและมีสมบัติค่าควรเมืองห้าสิ่ง คือ ช้างพังภควัดดี

ม้าเวลกัณฐา ม้านันทเกศี ม้ากาทาส และพญาช้างพลาย ซึ่งล้วนมีกำลังแรง ท้าวจันทรประโชติมีกษัตริย์น้อยใหญ่มาอ่อนน้อมมากมาย วันหนึ่งปรารภกับอำมาตย์ว่าในแผ่นดินนี้มีกษัตริย์ที่ไหนจะยิ่งใหญ่เท่ากับตนและเมืองของตนบ้าง อำมาตย์ทูลว่าในชมพูทวีปยังมีกษัตริย์และมหาเศรษฐีมากมายที่มีทรัพย์มาก อย่างท้าวอุเทนแห่งเมืองสามพิภักโคสกเศรษฐี เขามีทรัพย์นับโกฏิแสน ท้าวจันทรประโชติได้ฟังก็พิโรธว่าจะยกทัพไปตีเมืองสามพิภัก แต่อำมาตย์บอกว่าสู้ไม่ได้เพราะกำลังพลเขาเป็นช้างทั้งสิ้น ท้าวจันทรประโชติจึงบอกว่าถ้าอย่างนั้นต้องคิดกลอุบาย อำมาตย์คิดทำช่างยนต์ช่างในบรรจอาหารและอาหารไว้พร้อม ทำล้อลากเลื่อนเหมือนช้างเดินไป พรานป่าเห็นเข้าก็ไปทูลท้าวอุเทน ท้าวอุเทนใช้มนต์และติดพินเรียกแต่ก็ไม่ได้ผล จึงรีบขี่ม้าตามไปจนไพร่พลตามไม่ทันและถูกจับตัวได้ ท้าวจันทรประโชติอยากได้มนต์กระชับช้างเสียก่อนแล้วค่อยฆ่าท้าวอุเทนทีหลัง จึงขอเรียนมนต์แต่ท้าวอุเทนบอกว่าต้องไหว้ตนเสียก่อน ท้าวจันทรประโชติจึงคิดอุบายให้พระธิดามาเรียนแทน แต่บอกท้าวอุเทนว่าจะให้ทำสี่เป็นหญิงค่อมมาเรียน แล้วไปบอกพระราชธิดาว่าให้ไปเรียนมนต์กับคนที่เป็นขี้เรื้อนน้ำเต้า โดยให้พระราชธิดานั่งเรียนอยู่ในม่านกั้นเจ็ดชั้นและให้ท้าวอุเทนนั่งสอนอยู่นอกม่าน พระราชธิดาจำมนต์ไม่ได้ ท้าวอุเทนจึงตำหนิเอา พระราชธิดาเถียงตอบ ท้าวอุเทนสงสัยจึงเปิดม่านเข้าไปดู และได้ถามไถ่ทำความรู้จักกัน เกิดเสน่หาต่อกัน ท้าวอุเทนจึงได้นางวาสุต ต่อจากนั้นนางสุทจึงออกอุบายพาภักนหนีกลับไปเมืองสามพิภัก เหลือสามาขอขอบคุณสุทเทวีที่ช่วยท้าวอุเทนให้รอดชีวิตกลับมาได้ ท้าวอุเทนได้อภิเษกกับสุทเทวี ทั้งสามพระองค์ก็อยู่ครองเมืองสามพิภักต่อมาอย่างมีความสุข

จะเห็นว่า การดำเนินเรื่องมีการเรียบเรียงคำและจัดลำดับความคิดเพื่อเชื่อมโยงเรื่องไว้เป็นอย่างดี แม้จะมีตัวละครจากหลายเมือง แต่ผู้แต่งสามารถผูกเรื่องให้ตัวละครเชื่อมกันอย่างสมเหตุสมผล แม้ว่าในตอนท้ายเรื่องจะมีการกล่าวถึงลูกสาวของพราหมณ์ตระกูลมาคันที และกล่าวถึงพระพุทธรองค์ส่องทิพยญาณเห็นว่าพราหมณ์มาคันทีจะได้บรรลุนิพพานถึงระดับพระอนาคามี จึงจะเสด็จไปโปรดขณะพราหมณ์มาคันทีกำลังจะฝังไฟอย่างกิเลส แต่เรื่องมาคันทีอยู่เพียงตอนที่พราหมณ์

มาคันทิที่คิดว่าพระพุทธรองค์รูปงามมีสง่าราศรีเหมาะสมที่จะเป็นคู่ครองของธิดา
ของตนก็ตาม

จะเห็นได้ว่าการเปิดเรื่องของมาคันทิที่พราหมณ์ และปล่อยเรื่องค้างคาอยู่
เช่นนั้น ก็ไม่ได้ทำให้นิทานเรื่องโคสกกุมารและนิทานท้าวอุเทนเสียอรรถรสไปแต่
อย่างไร

๓) โวหารภาพพจน์

ผู้แต่งนิทานไทยจากชาตกถาธรรม เรื่อง โกสกกุมาร และนิทานท้าวอุเทน
มีการใช้โวหารภาพพจน์ ทำให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเกิดภาพในใจประทับใจและสะเทือนใจ
ดังนี้

๓.๑) อุปมาอุปไมย (เปรียบเทียบว่าสิ่งหนึ่งเหมือนกับสิ่งหนึ่ง)

๑) ชาววังสิ้นทั้งหลาย ตกใจหายเพียงวายวาง

ชีวิตจิตจากร่าง วิ่งวุ่นว้างขึ้นปราจันต์

๑) ท้าวทรงโค끼 ด้าวดันอินทรีย์ เพียงจะสิ้นชีพขนม
คลั่งไคล้นัยนา ราชาเล็งยล เห็นเหล่านิรมล ร่ำร้องก้องปรา

๑) น้อยใจเราไซรับฟัง เสมือนจะตะบึง

เข้าไฟตายตามลูกกุ

๑) แค้นใจสุดคิด เพียงตั้งชีวิต จะม้วยมรณา
กุใช้ให้ตาย กลับได้ภริยา หนังสือเขียนฆ่า กลับมาแปรปรวน

๑) แสนสุขเสมือนอินทร์ มาตยานรินทร์
สะพรั่งสะพ้อมนองนันท

๑) กำลังตั้งราชสิงโ ในน้ำมโน
มากมายไม่เกรงไฟรี

๓.๒) อุปลักษณะ (เปรียบสิ่งหนึ่งว่าเป็นอีกสิ่งหนึ่ง)

๑ ว่าทำวามมรองค์ เอาอำมะรงค์อันพรายพรรณ
โชติช่วงคฤสุริย์ฉันทน์ เธอประสาทส่งให้เรา

๑ ครองกรุงอะลักกะปะราช อาจองจิตคือฤทธิพลัง
ศัตรุหมู่ชนัน ทั้งแปดทิศเกรงเดชา

๑ ละสิ้นสิ่งทรัพย์โภคี อันครองทั้งนี้
คือบ่วงริงรัดร่างกาย

๑ กำลั๋งเทวปักษา สะท้านฟ้าคือเมฆบน
องค์พระสุริยน บ่สงแสงแจ้งกระจ่าง

๑ รู้พร้อมเจรจา ทรงวัยใหญ่มา ลักษณะอาการ
สบที่ประสงค์ ดั่งองค์มณฑพาน สมมติอาจารย์ รักครีโอลูกตน

๑ ทรงโฉมหมดจดงดงาม สีนี้ออร่าม
ครีอเทวะท้าวเมืองบน

๓.๓) สัญลักษณ์ (เป็นการเรียกชื่อสิ่งหนึ่ง โดยใช้คำอื่นมาแทนไม่เรียก
ตรง ๆ)

๑ แสนสาวเฝ้าท้าวดาชดา ฤดาวดารา
ล้อมพระจันทรารำเภาไส

๑ นางสาวคนเฒ่าแก่ ชาวชะแม่หมู่ก้านัล
พรั่งพร้อมล้อมดวงจันทร์ เป็นเหล่าหลั่นรูปแรรวย

๓.๔) บุคคลวัต (สมมุติสิ่งไม่มีชีวิตหรือสัตว์ ให้มีสติปัญญา อารมณ์ หรือ
กิริยาอาการเยี่ยงมนุษย์)

๑ พวกพระยาภุชสร คำนับรับพร ขวงวงอภิวันท์

๑ บรรดาพวกวงขลุ่ย ถวายบังคม
กราบลาพระโคตม แล้วยางนาถคลาดคลาจร

๑ พวกคชคำนับรับตาม คำองค์ทรงนาม
ผู้เจ้าแห่งตนบัญชา

๑ ฝ่ายพวกภุชสรทั้งหมด ยกงวงจ้วงขู
ขึ้นถวายบังคมลาไท

๓.๕) อธิพจน์ (ภาพพจน์ที่กล่าวเกินจริง)

๑ เลี้ยงดูอาหาร ให้ผู้ถือสาร อยู่เป็นสุขา
ฝ่ายว่าเศรษฐี ทวีเจ็บทุกครา คอยไม่เห็นมา ยิ่งแค้นแตกาญ

๑ มิตตะผู้ใหญ่ โกรธาพุนไฟ คุกคามเทวี
อะเรทุษฐะ คนชั่วไม่ตี แรกเริ่มเต็มที เอาสามส่วนไป

๓.๖) สัทพจน์ (ภาพพจน์ที่ใช้เสียงธรรมชาติ)

๑ ร้องแตรรันแปร้นเสียงโดยแรง ังเงยเสยแพง
วงจับไม้ค่อนก้อนดิน

๑ ร้องอยู่ในแหวแออา นายช่างพิจารณา
จึงเห็นทารกาชื่นชม

๓.๗) อุปมานิต์ศน์ (ภาพพจน์ที่ใช้เรื่องราวสอนใจ)

๑ โทษท้าวสามี ว่าให้บุตรี ไปเรียนคาถา
ผิดเรตผู้เต่า เล่าสืบกันมา หลึงหอนฤหนา เรียนมนต์ต่อชาย
๑ น้ำผึ้งถึงมด โครกระบือแก่ออด เห็นหญ้าอ่อนหมาย
พยัคฆ์เห็นเนื้อ มุ่งมองปองร้าย พบกับรบคล้าย จะอดได้ฤไฉน

๑ อันสาวกับบ่าว แม้นไกลรอยเท้า ยังแสวงหาไป
ด้วยความเส่นหา ผูกจิตมิตรใหม่ รักร่วมอาลัย ตายไม่รู้ตัว

๗.๒ คุณค่าด้านเนื้อหาสาระ

๑) ลักษณะนิสัยตัวละคร

(๑) ท้าวมหาประรินตะปะ

(๑.๑) เป็นเจ้าเมืองโกสสามพี เป็นผู้เรืองอำนาจ มีเมืองน้อยใหญ่มาสมาภักดิ์ เป็นเมืองที่มีเศรษฐกิจดี มีชาวต่างชาติต่างภาษามาอาศัยอยู่มากมาย ประชาชน ชาวเมืองต่างอยู่เย็นเป็นสุข ดังนี้

๑ ยังมีเมืองหนึ่งใหญ่	นามกรไชร์โกสสามพี
ท่านท้าวเจ้าธรณี	เป็นศรีสูงบำรุงเมือง
๑ ชื่อมหาประรินตะปะ	มีตะปะไปเรื่อง
มเหสีมีเฉลิมเมือง	พระนามนาถเทวี
๑ แสนสนมหมื่นห้าพัน	อีกกำนัลหมู่อันทวี
จตุรงค์พลโยธี	มีอนนต์ก็เนื่องนอง
๑ ร้อยเจ็ดกรุงนครา	ถวายมาลาดอกเงินทอง
ฝูงสกลสะก่ายกอง	ทรัพย์ลืบ ๒ พระคลังหลวง
๑ ช่างม้ารถหัตถ์	พลโยธีตราทรวง
ราชนิกุลลูกขุนหลวง	มีประเภทหลายภาษา
๑ ลูกค้ำมหาเศรษฐี	ทั้งกระฎุมพีชาวไร่นา
แขกญวนมอญแขกขวา	เทศศุลาฝรั่งลาว
๑ ศัตรูหมู่ไพริน	ไม่ดูหมิ่นคิดเดียดฉันท
ก็ละเหตุเข้าประจัญ	ก็อยู่สุขเย็นใจ

(๑.๒) รักพระมเหสีมาก

ตอนที่ฝันว่าพระอินทร์มอบแหวนให้ แล้วพระองค์มอบให้พระมเหสี

ต่อมาเกิดพายุพัดเอาที่อยู่พร้อมด้วยมเหสีขึ้นไปในอากาศ หายไป เมื่อโหราทำนายว่าพระมเหสีพร้อมพระโอรสในครรภ์จะถูกนกใหญ่คาบพาไป ท้าวมหาปะรันตะปะ ให้โหราหาวิธีแก้ แต่โหรบอกว่าแก้ยาก เพราะมเหสีมีพระเคราะห์ร้ายมาก แต่ให้ระวังอย่าให้พระมเหสีออกนอกปรางค์ พระองค์ทุกขีใจมากจึงจัดการให้เฝ้าระวังอย่างแน่นหนาพร้อมคาดโทษหนักหากไม่ทำตามที่ตั้งกำแพงไว้ ดังนี้

- ๑ แม่สุละให้ทรมานเปลี่ยว เจ้าจรถักเลี้ยง
ลงโทษถึงสิ้นชีวิต
- ๑ ตรัสแล้วพระองค์ทรงธรรม ตั้งแต่วันนั้น
ท้าวทรงวิตกนักหนา

(๑.๓) มีชัตติยมานะ

เมื่อนกหัตถ์ถึงคบินมาที่ปรางค์ ด้วยความตกพระทัยทำให้ลืมพระองค์ ทรงวิ่งเข้าไปซ่อนอยู่ในปราสาทโดยทิ้งพระมเหสีไว้ เมื่อนกโฉบพระมเหสีไปแล้ว ก็ทรงเสียพระทัยด้วยอาลัยรักประการหนึ่ง และด้วยเหตุที่ลืมพระองค์ทรงวิ่งหนีเอาพระองค์รอดแต่เพียงลำพังอีกประการหนึ่ง ทำให้ตรอมพระทัยจนสวรรคตเพราะทรงรู้สึกผิด ดังนี้

- ๑ ทรงพระโศกให้ ถึงนางอรไท พุ่มทอดกายให้
โ้ทรมารักพี่ มิกกรรมปางใด ให้นางร่วมใจ จากข้างห่างกัน
- ๑ เจ้าทรงครรภา ถ้วนทศมาสตรา ลำบากกายัน
ยังอยู่หรือตาย โดยปากสุบรรณ จะร่ำหาขวัญ สักกี่วันเหลย
- ๑ โอ้แก้วกรรมมาก จักหา ๒ ยาก พรากเจ้าทรมเซย
แต่วันนี้ไป จะเห็นใครเลย เสมือนพี่แกลังปล่อย ทิ้งให้ปักษา
- ๑ คิดมาน่าอาย เกิดเป็นผู้ชาย ละเสียภรรยา
เสนาสามนต์ ขนชาวพารา กล่าวคำครหา ว่ากลัวปักษี
- ๑ ยิ่งว่าข้าศึก สามารถอาจนิก ในจิตไพร่
ถูกจิตคิดฆ่า คาแค้นแสนทวี สู้ม้วยชีวิต ดีกว่าเป็นคน

๑ ท้าวทรงโค끼	ด้าวดินอินทรี	เพียงจะสิ้นชีพขนม
คลังโคลนัยนา	ราชาเลี้ยงล	เห็นเหล่านิรมล
๑ เร่งเศร้าไสก	คิดถึงพินิตา	รำร้องก้องปรา
ไม่เป็นจะเสวย	บริโภคน้ำอาน	คำนึงถึงนาง
๑ ตั้งแต่ขึ้นมา	ท้าวเจ้าพารา	หลายวันล่วงไป
ทรงพระประชวร	ขนมชีพดักษัย	ท้าวพระยาน้อยใหญ่
		แต่งศพทรงธรรม

(๒) นางจันทวี

นางจันทวีเป็นมเหสีของท้าวปะรันตะปะ

(๒.๑) มีความคิดในการแก้ปัญหา ทั้งปัญหาเฉพาะหน้าและปัญหาระยะยาว

(๒.๑.๑) การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

เมื่อถูกนกหัดถึถึงคโอบพาไป ตอนแรกนางก็ตกพระทัยต่อเมื่อนกพาบินไปนางก็คิดว่าถ้าร้องตัวออกไป เกิดนกตกใจอาจจะทิ้งนางลงมา นางจึงคิดว่าจำต้องนิ่งไว้ก่อน รอให้ไปถึงรังของนกจึงค่อยพิจารณาว่าจะทำอย่างไร ดังนี้

๑ นางนั่งในกรงเล็บ	มิได้เจ็บกายสายสมร
คลจิตคิดเดือดร้อน	เร่งอวรณ์รำพึงพลาง
๑ แม้นกรูร้องตัว	ปีกขาชาติจักลวง
ทิ้งลงในทางกลาง	บร้างจะรอดชีวาวัน
๑ จำจะนิ่งไว้	ให้ปีกขาพาถึงรัง
ถ้าว่าสุกฉมัง	มันจะทำประการใด
๑ ด้วยบุญนางนักรธรรม	ลูกในครรภ์กันโพลภัย
ปีกขาพาเจ้าไป	จับจับพงไพรตั้งใจปอง
๑ ร่อนลงจับกรงรัง	สุกฉมังตั้งใจปอง
วรนาถตัวดร้อง	เสียงก๊กก้องห้องโพรสนท์
๑ หัสดินตื่นตกใจ	วางนางไทเสียบัดดล
บินขึ้นบนเวหาหน	นางนิ(ร)มลอยู่เือกา

เมื่ออะลักกะปะโยคีมาพบนางที่ต้นไทรทอง และบอกนางว่าตนก็เป็น กษัตริย์สละราชย์สมบัติมาเป็นโยคี จะรับนางลงจากต้นไทร นางยังไม่เชื่อใจจึง ทดสอบว่าอะลักกะปะโยคีเป็นกษัตริย์จริงหรือไม่ จึงขอให้อะลักกะปะโยคีบอกข้อ ควรปฏิบัติของกษัตริย์ ดังนี้

๑ นางตอบนาคา ว่าน้องนี่หนา ไม่สิ้นสนธิ
จงท่านสำแดง แจ้งกลกายี กษัตริย์ทั้งสี่ ดูก่อนเจ้าไท

เมื่ออะลักกะปะโยคีตอบได้ครบถ้วน นางจึงเชื่อใจ ยอมลงมาจากต้นไทรทอง

(๒.๑.๒) การคิดแก้ปัญหาระยะยาว

หลังจากที่นางจันทวีและพระโอรสอุเทน อาศัยอยู่กับอะลักกะปะโยคี มาหลายปีและนางทราบข่าวว่าท้าวมะหาปะรันตะปะสวามีได้สวรรคตเสียแล้วจาก อะลักกะปะโยคี ซึ่งดูจากดาวประจำเมืองสามปีที่อับแสงลง อยู่มาวันหนึ่งนางคิด เกรงว่าหากอะลักกะปะโยคีเกิดเบื่อหน่ายที่นางกับพระโอรสมาเป็นภรรยา อะลักกะปะโยคีอาจทิ้งนางกับพระโอรสไปเสีย นางก็จะลำบากขาดที่พึ่งเพราะ พระโอรสก็ยังไม่โตอยู่ นางจึงคิดเล้าโลมโยคีให้หลงใหลโลกีย์ด้วยมารยา อะลักกะปะโยคีรู้ว่านางมายั่วยวนแต่คิดหักใจไม่ลงจึงละเพศโยคีมาเสพสมกับนาง ดังนี้

๑ วันหนึ่งเทวี ตรึกในหทัย ว่ากูอยู่ป่า
สองคนแม่ลูก บ่มีพงศา เปลี่ยวอกอุรา แค้นคาเจ็บเหงา
๑ อาศัยดาบส เธอทรงพระพรต อยู่เวียนหัวเขา
เป็นคนสัจจร ลัดเหลี่ยมเทียวเทา จะละทิ้งเรา ไว้ในไพรวัน
๑ สองคนลูกน้อย จะได้ทุกชัโศก ถึงแก่อาสัญ
ด้วยไม่รู้แห่ง มรรคาอารัญ ที่จักผายผัน ไปสู่สามพิ
๑ จะพึ่งลูกน้อย เมื่อยังกระจ้อย เล็กน้อยเต็มที
จึงกูเล้าโลม ด้วยความโลกีย์ ให้พระฤษี หลงด้วยมารยา
๑ ที่นั่นตัวกู จะอยู่เป็นคู่ ชักพระนาคา
ด้วยว่าเธอนี้ เชื่อชาติกษัตรา คิดแล้วกัลยา ลินลาเข้าไป

(๒.๒) รักและส่งเสริมลูกให้ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ทั้งมีความรอบคอบ
เมื่อทราบว่าพระสวามีสวรรคต นางปรารถนาให้โอรสได้เป็นกษัตริย์ครอง
กรุงสามพี ดังนี้

๑ แม่ลูกสองเรา	พลอยมันผลผลา	จึงคงชีวิต	
คิดเสียดายของ	สิบสองพระคลัง	ม้ารถคชัง	พลแสนสาวสนม
๑ ถ้าพระลูกยา	ครองในพารา	สุขาชื่นชม	
มาตยานานาเนก	จะอภิเษกสม	ให้เจ้าเสวยรมย์	แทนท้าวพิตุโร
๑ เกิดวงศ์กษัตริย์	มาอยู่ป่าชัญ	เห็นแต่รุกข์	
อาภัพอัปปาง	จากราไชโย	มาอยู่เอโก	ด้วยแม่เปลี่ยวใจ

เมื่ออุเทนกุมารอายุสิบห้าชันษา ได้ขอให้พระมารดาเล่าว่าได้อยู่ที่นี่มาแต่
เดิมกันหรือ นางก็ได้โอกาสเล่าและบอกให้พระโอรสกลับไปครองกรุงโกสามพี ดังนี้

๑ นางฟิงลูกรัก	คิดสงสารนัก	เกล้าคำนัยนา	
ไอ้ทราชมรักแม่	๒ จะแก้กังขา	เดิมเราอยู่สา	พีราชนคร
๑ ท้าวปะรันตะปะ	เป็นพระปิตรา	แห่งเจ้าสายสมร	
มีนกพาแม่	มาในดงดอน	เจ้าทราชมบังอร	จงแจ้งหทัยง
๑ เชิญเจ้ากลับไป	ยังกรุงเวียงชัย	แม่จักจะสั่ง	
บอกมาตยา	น้อยใหญ่ทั่วทั้ง	เจ้าแม่จงฟัง	จำไว้อย่าหลง
๑ บัดนี้บิดา	ของเจ้ามรณา	ซีพิปลดปลง	
เสียแล้วหนีเจ้า	ไม่มีสุรียวงศ์	จะได้บำรุง	ครองกรุงสามพี

เมื่ออุเทนกุมารตอบรับจะกลับไปครองกรุงโกสามพี นางก็เตรียมสิ่งที่เป็น
หลักฐานยืนยันตัวตนให้ไป ดังนี้

๑ จึงนางโฉมยง	เอาภูษามะรงค์	กับผ้าซัซवाल	
ให้แก่โอรส	แล้วมีพจนา	พ่อเจ้าประทาน	ให้แก่มารดา
๑ เมื่ออยู่ไอสุริยา	เจ้าจงเอาไป	เป็นสถาพร	
แม้หม่อมมาตยา	ในพระนคร	สืบถามนามกร	ข้อความกังขา

๑ ฤษชอำมะรงค์วงนี้ กับฝ่าภูษี ของพระบิดา
ส่งให้เขาดู จะได้รู้จักจา สิ้นความกังขา ท้าวพระยาในเมือง

เมื่ออุเทนกุมารกราบลาพระมารดาและพระอะลักกะปะ ทั้งสองก็ตามไป
ส่งที่นอกเขตอาวาส และอวยชัยให้พร ดังนี้

๑ กุมารกัมเกล้า กราบลาสองท้าว แต่งองค์ทรงครอง
กรจับพระขรรค์ ศรสิทธิ์ฤทธิรงค์ ประเสริฐเลื่องล่อง อำมะรงค์พระใส

๑ แล้วทำประทักษิณ สามารถโดยถวิล ลินลาคลาโคล
ฝ่ายพระชนนี ฤษีเจ้าไท สองเสด็จจรไป ตามส่งทรงธรรม

(๒.๓) มีความกตัญญูและเด็ดเดี่ยว

เมื่ออุเทนกุมารตั้งมั่นว่าจะเดินทางไปครองกรุงสามพิ นางก็ได้บอก
พระโอรสให้ไปลาพระอะลักกะปะผู้เปรียบเสมือนบิดา ดังนี้

๑ ทูลแจ้งแถลงไขไว้ ลากนปิตา เธอได้พิทักษ์
รักษาเจ้ามา เหมือนหนึ่งในปิตุรา พี่งพาอาศัย

หลังจากอุเทนกุมารได้ลาพระอะลักกะปะแล้ว พระอะลักกะปะได้เรียก
นางเข้าไปถามว่านางจะไปกับพระโอรสหรือไม่ นางตอบว่านางจะอยู่กับ
พระอะลักกะปะต่อไป ให้แต่พระโอรสไปตามลำพัง นับว่านางมีความกตัญญูต่อ
พระโยคีผู้ช่วยชีวิตนางและพระโอรส กับมีความเด็ดเดี่ยวในการตัดสินใจอยู่กับ
พระโยคีในฐานะที่นางได้ใช้มารยาเย้ายวนจนพระโยคีต้องสละเพศมาครองคู่กับนาง
ดังนี้

๑ จึงนางอรไท กัมเกล้าทูลมา ข้าแต่ภูมี
จะอยู่ด้วยท้าว ที่ดงพงพี ให้แต่บุตรี ลาสู่ราชฐาน

(๓) ท้าวอุเทน

โอรสของท้าวมหาปะรันตะปะกับนางจันทวีแห่งกรุงสามพิ แต่มาประสูติ
ที่วังนักษัตถิลิณคับนยอดต้นไทรทอง โยคีอะลักกะปะช่วยนางจันทวีเลี้ยงดูอบรม
สั่งสอนมาจนอายุได้สิบห้าปี จึงได้ทราบประวัติของตนจากพระมารดา และ

พระมารดาขอให้กลับไปครองกรุงสามพีต่อจากพระบิดาที่สวรรคตไปแล้ว ลักษณะนิสัยของท้าวอุเทน มีดังนี้

(๓.๑) ตระหนักในสิทธิและหน้าที่

เมื่อพระมารดาบอกให้กลับไปครองเมืองสามพี ก็ตั้งใจกลับไปทำหน้าที่ต่อไป

๑ เชิญเจ้ากลับไป ยังกรุงเวียงชัย แม่จักษ์จะสั่ง
บอกมาตยา น้อยใหญ่ทั่วทั้ง เจ้าแม่จงฟัง จำไว้อย่าหลง

และ

๑ ได้ฟังมารดา เล่าเรื่องหลังมา โศกาหมองศรี
จึงตอบยุบล แก่พระชนนี ว่าตัวลูกนี้ จะลาแม่ไป

๑ ยังกรุงสามพี ครองกรุงธานี แทนบิดาไท
มาตว่าตาม แม่อนุญาตไป ไม่ขัดอาลัย ลูกรักเสนาหา

(๓.๒) มีความฉลาด

(๓.๒.๑) ตอนนำกองทัพข้างออกจากป่าหิมพานต์ไปสู่กรุงสามพี ได้จัดกระบวนทัพตามหลักพิชัยสงคราม ดังนี้

๑ ข้างนำพระทรงศักดิ์ ห้าหมื่นพันล้อมทันที่
ยึดพลคชสารศรี ยกเกียกกายเป็นกองกลาง
๑ ปีกซ้ายแล้วปีกขวา ทัพหลังหน้าล้วนกลางแขง
กองคชสี้อาแมน เข้าซุ่มเชิงหยั่งเหตุการณ์

(๓.๒.๒) สั่งกองทัพข้างไม่ให้เบียดเบียนชาวเมือง

๑ อุเทนหน่อกษัตริย์ ท้าวตรีสพวกคชสาร
ว่าท่านอย่าเที่ยวพาล ไปเบียนเหล่าชาวพารา
๑ อย่าเที่ยวเลี้ยวลดกิน ผลอาหารในไร่นา
สวนแวกแล้วเคหา ผูกชนาจะฉิบหาย

(๓.๒.๓) วิธีแสดงตนต่ออำมาตย์ในกรุงสามพี คือ แกล้งทำรบ เมื่ออำมาตย์ถามว่ายกทัพข้างมาล้อมเมืองด้วยเหตุใด

อำมาตย์เห็นท้าวอุเทนและถาม

- ๑ จึงเห็นหน้าหน้านอกษัตรา อยู่บนพระยา
เศวตคชสารชาลยสนาม
- ๑ ทรงโฉมหมดจดงดงาม สีเนื้ออร่าม
ครือเทวะท้าวเมืองบน
- ๑ อำมาตย์ถามไปบัดล ข้าแต่เจ้าตน
อันมีมหิทธิศักดิ์ดา
- ๑ โยพอมาล้อมนครา ประสงค์ซึ่งมา
ด้วยกิณุกิจจงสำแดง

ท้าวอุเทนจึงตอบ

- ๑ เมื่อนั้นอุเทนขัดตียัง ได้สดับวังนัง
จึงว่าเหวยชาวเวียงชัย
- ๑ จะบอกให้เอ็งแจ้งใจ จงเร่งเข้าไป
บอกเจ้าเวียงชัยอย่างฉน
- ๑ ให้เร่งยกโยธาพล ออกมาต่อประจัญ
ถ้าข้าเราจักทำลาย
- ๑ ฤจะยกสมบัติมาถวาย ตามแต่จะแก้ภัย
ผันผ่อนหย่อนตามคิดอ่าน

(๓.๒.๔) ครั้นอำมาตย์ตอบว่า ไม่อาจต่อสู้และไม่อาจยกเมืองถวายให้ท้าวอุเทนก็แกล้งทำเป็นถามว่าเพราะเหตุใด จนอำมาตย์ต้องเล่าเรื่องแต่หลังเมื่อครั้งนงกัทธิลึงค์บินโอบเอาพระมเหสีพร้อมพระโอรสในครรถ์หายไป และท้าวมหาปะรันตะปะเจ้าเมืองก็สวรรคตไปแล้ว มีเพียงอำมาตย์ช่วยกันรักษาเมืองท้าวอุเทน จึงแสดงตนพร้อมหลักฐานยืนยันว่าตนคือพระโอรสพระองค์นั้น ดังนี้

๑ จึงมีโองการไปปล้น
แลมตยาน้อยใหญ่
๑ จะบอกให้เข้าใจ
ท้าวเจ้าพิภพทรงนาม
๑ ซึ่งนกหัสติมหาชัม
สู่ต้นนิโครธพระไทรทอง

และอำมาตย์ถามว่า

๑ สิ่งใดสำคัญอันแถลง
จึงจักเที่ยงแท้โดยธรรม

และ

๑ ถ้าแห้วบุตรหน่อไท
จงแสดงแจ้งมาอย่าอำ

ท้าวอุเทนจึงแสดงหลักฐานโดย

๑ ตรัสพลางเรียกซึ่งมตยา
บอกนามชื่ออันมี

๑ อำมาตย์รับคำด้วยดี
ตอบว่าจริงฉะนั้นหรือนาย

๑ แล้วเจ้าเปลื้องผ้าจากกาย
ด้วยพระหัตถ์สอดใส่อำมระรงค์

๑ เหวยท่านนี้แลผ้าทรง
ขององค์พิตรบิดา

๑ ประทานให้แก่ชนมารดา
ยังจริงหรือเท็จเป็นไฉน

จึงทำให้

๑ มาตยาพิศดูดูไซ
ก็เห็นเป็นแท้แน่นอน

ดูก่อนพลชั้นร์

เรานี้หน่อไท

หิมเวศพนาราม

ชักออกชี้แจง

มีสำคัญใด

ตามคำมารดา

อุเทนจักรี

ชูขึ้นโดยหมาย

อีกอุชามะรงค์

ท่านจงพิจารณา

กับแหวนประไพ

(๓.๒.๕) เมื่อท้าวจันทรประโชติให้ไพร่พลจับตัวท้าวอุเทนไปได้ และให้ท้าวอุเทนสอนมนตร์กระซิบข้างให้พระธิดา โดยท้าวจันทรประโชติออกอุบายว่าให้สอนแก้ทาสิค่อม และไปบอกพระธิดาว่าผู้สอนคือชายขี้เรื้อนน้ำเต้า และให้ผู้เรียนนั่งในม่านเจ็ดชั้นผู้สอนอยู่นอกม่าน เมื่อความจริงปรากฏท้าวอุเทนก็รู้ทันว่าท้าวจันทรประโชติทำกลอุบายเช่นนั้นเพราะ

- ๑ บิดาพรางเจ้าเล่าโฉน ด้วยว่าอรไท
กับพีนีจะเห็นกัน
- ๑ เกิดความเสนาหกระสัน จิตคิดดังนั้น
แม่่มั่นจงแจ้งหทัยา

(๓.๒.๖) เมื่อท้าวอุเทนได้เห็นหน้านางสุทนต์ ธิดาของท้าวจันทรประโชติ และต่างทำความรู้จักและแนะนำตัวกันแล้ว ท้าวอุเทนก็เรียกร้องความเห็นใจจากสุทนต์เทวี โดยกล่าวเกินจริงในส่วนที่ว่าถูกท้าวจันทรประโชติลงทัณฑ์จนแทบจะสิ้นชีวิต ดังนี้

- ๑ นามพี่อุเทนรินทร ร้อยเอ็ดนคร
ยอมถวายด้วยใบเงินทอง
- ๑ บิดาเจ้าทำกลयोग ล่อข้างคนคนอง
ลวงจับพี่มาลงโทษ
- ๑ ตรายตราทำพี่ตีโบาย เดือดแดงหัวโหย
ต้องโทษเพียงจะสิ้นชีพขันธ์

(๓.๒.๗) รู้จักใช้วาทศิลป์ แต่ก็มีความจริงใจ

ตอนที่เกี่ยวสุทนต์เทวี

- ๑ ดูก่อนแก้วพี่พินดา ชะรอยว่าวาสนา
เราสองซึกปองมาสม
- ๑ พี่จะขอฝากกายแก่ทราชมม ด้วยความปรารมภ์
ใจเปลี่ยวด้วยโคตรเอ๋ย

๑ ปลงจิตผูกมิตรไมตรี กว่าจะสิ้นชีวี
มารศรีจึงทรงเมตตา

ตอนแสดงความจริงใจ

๑ พี่เป็นกษัตริย์สืบสาย สาวสนมกรงกาย
ของพี่มีใช้นับแสน

๑ ถ้าเจ้าช่วยพี่คราวแคลน คุณล้าดินแดน
มั่นม้วยไม่ลืมคุณนาง

๑ จะเชกเอกองค์โฉมปรากฏ แสนสาวสคราญ
พี่จักมอบให้อรไท

มีการกล่าวคำขอโทษที่ได้ตัวดสุทท์เทวีขณะสนมนมและเข้าใจผิดว่านาง
คือนางทาสีค่อม ดังนี้

๑ หนึ่งพี่ประมาทพลาดพลั้ง พาโลโวหัง
คิดว่านางค่อมคดชา

๑ จำให้อภัยพี่ยา อย่าถือโทษา
แก่พี่เลยงามทราชมสงวน

ตอนนำนางสุทท์เทวีกลับกรุงสามปี

ท้าวอุเทนเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้มเหสีสามาฟังและบอกว่าที่ตนรอดตาย
มาได้ เพราะสุทท์เทวีช่วยเอาไว้

๑ นั่งเหนืออาสน์รัตน มีโองการตรัส เล่าเรื่องทุกขภัย
แก่นางสามา วรดีศรีใส ว่าเจ้าภพไตร ประโชติทรงนาม

๑ ทำรูปข้างยนต์ ล่องลงเป็นกล จับพมิขาม
เอาไปจงจำ ทำโทษมากความ ขอบใจโฉมงาม สุทท์ฉายา

๑ เจ้าช่วยแก้ภัย พี่รอดแต่ตาย พันภัยรำคาญ
ท้าวเล่าให้ฟัง เหมือนแต่หลังมา นางฟังกิจจา กัลยาโคศกี

(๓.๒.๘) ยกให้นางสุทนต์เทวีเป็นผู้แก้ปัญหาในการหาทางกลับกรุงสามพี เพราะนางสุทนต์เทวีย่อมรู้นิสัยของพระบิดา และรู้ทางหนีที่ปลอดภัยกว่าเนื่องจากเป็นเจ้าของพื้นที่ ดังนี้

- ๑ ดูก่อนวรรณานิรมล เราจักคิดกล
 ไตเล่าจะพ้นความตาย
- ๑ ครั้นไปพ้นภัยโดยหมาย คอยเมื่อท้าวสบาย
 กลับม่าวายบึงคม
- ๑ ท้าวคอยคลายความปรารมภ์ โฉมงามทราชมชม
 เจ้าพี่จักคิดฉันทไต

และ

- ๑ ได้แลจึงจักโคลคลา ตรัสว่าแก้วตา
 ตามแต่ปัญญามารศรี

(๓.๓) ขาดความเฉลียว

ตอนท้าวอุเทนร้ายมนต์และติดพิณ แต่ช้ายนต์ยังเดินต่อไป ท้าวอุเทนแปลกใจแต่ไม่ได้คิดให้รอบคอบ กลับเร่งขึ้นม้าติดตามไปจนไพร่พลตามไม่ทัน และถูกจับตัวในที่สุด ดังนี้

- ๑ ไกล่กระชั้นช้ายนต์คชเคนทร์ พระเจ้าอุเทน
 ร้ายมนต์ดีติดพิณสายกลาง
- ๑ ช้ายนต์คนชักวิ้งวาง ตรงไปตามทาง
 ท้าวคิดว่าช้านี้ไหน
- ๑ มิได้กลับมาว่ากะไร ยังรีบจรไป
 ตั้งนั้นถูกคิดตวงน
- ๑ ท้าวขึ้นอาชาบัดดล ชับเร่งรีบพล
 ไพร่พลติดตามไม่ทัน

- ๑ แแต่องค์ราชาผ่านผัน ร่ายมนต์ดีดพิณเสียงดัง ตามข้างยนต์พลัน
 - ๑ ข้างยนต์มิได้ผินหลัง ธิปไตยยัง
 - ๑ ท้าวขับอาชาจรลี พันแดนบุรี
 - ๑ กองคอยดูเห็นฤสาย ล่องเข้าในค่าย
 - ๑ เข่ากลุ่มรุมจับเอาองค์ อุเทนท้าวลง
- จากหลังอาชามินาน

(๓.๔) ข้างสังเกต

เมื่อวัดกเศรชฐีตาย อำมาตย์ทูลท้าวอุเทนว่า วัดกเศรชฐีมีลูก คือ โคสกกุมาร และวัดกเศรชฐีได้ยกทรัพย์สมบัติให้ทั้งหมด ท้าวอุเทนจึงให้อำมาตย์ไปตามโคสกกุมารมาเฝ้า วันนั้นเป็นวันฝนตก โคสกกุมารก็กระโดดโลดเล่นน้ำมา พลาจจนถึงหน้าพระบัญชา ท้าวอุเทนได้แต่งตั้งโคสกกุมารเป็นเศรชฐีแทนบิดา โคสกรับโองการแล้วกราบถวายบังคมลา แล้วลุกขึ้นเดินออกไปอย่างสง่างาม ท้าวอุเทนเห็นโคสกกุมารเดินอย่างสง่างามผิงผายต่างกับตอนเข้ามา ก็แปลกใจ จึงให้อำมาตย์ไปตามกลับมา ถามว่าทำไมตอนมาเฝ้าโลดเล่นเข้ามา แต่ตอนขากลับได้เดินออกไปอย่างสง่างาม ดังนี้

- ๑ อุเทนกษัตรา เห็นโคสกา ยাত্রาคลาโคล
- ๑ สบสมยศไกร เมื่อกั้วองไว สงสัยหทัย
- ๑ ท่านมีโองการ เหวยใครอย่านาน หาโคสการ
- ๑ เจ้ากรุนครา มีพระบัญชา ตรัสถามด้วยพลัน
- ๑ เหวยเจ้าโคสกา เรายังวิตก เหตุใดท่านนั้น
- ๑ เมื่อมาหาเรา เล่นโลดถลัน เมื่อกลับไปนั้น แลดูแงงงาม

(๓.๕) ทรงธรรมทรงอำนาจ

ทำอุเทนเป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรม ตอนที่เห็นนางสามาธิดาของโคสกเศรษฐี ออกมาพายเรือเล่นกับสาวบริวารที่ท่าน้ำ เห็นว่าสวยเป็นที่ประโลมใจ จึงถามมหาดเล็กว่านางเป็นลูกใคร เมื่อทราบว่าเป็นลูกของ โคสกเศรษฐี ก็ถามต่อไปว่า “นางมีคู่ครองหรือยัง” ตรงนั้นบว่าทำอุเทนเป็นผู้ทรงธรรมในการไม่ละเมิดหญิงผู้มีคู่ครอง ดังนี้

๑ มหาดเล็กก้มเกศี	ทูลว่ามีว่าธิดา
ของท่านโคสกกา	ชื่อสามานาถรวเทวี
๑ ทำวสตัดค์อำมาตย์	ประภาษถามด้วยจิตแห่ง
มีผิวแล้วจงแจ	ฤยังไม่มีคู่ครอง
๑ มหาดเล็กทูลธิตี	ว่าไม่มีคู่ปกครอง
สตัดค์อภัยหุทัยปอง	ต้องประสงค้องค์เทพิน

เมื่อต้องประสงค้องค์กึ่งส่งหนังสือไปสู่อุเทนว่าจะอภิเษกเป็นมเหสี

๑ จึงให้แต่งลิจิต	อันวิจิตรโดยคิตถวิล
ว่าเรามีใจจิน	ตนาราชธิดา
๑ ของท่านมหาเศรษฐี	ผู้มีนามชื่อสามา
วรสตีเส่นหา	แห่งท่านจักภิกษกสม
๑ ปกป้องครองบุรี	เป็นมเหสีเสวยรมย์
เอกอัครแก่นักสนม	ให้สมว่าอย่าช้าการ

ทำอุเทนดำรงตนเป็นผู้ทรงอำนาจแห่งกษัตริย์ เมื่อโคสกเศรษฐีปฏิเสธไม่ถวายธิดาให้ ดังนี้

๑ ชาวเราเร็วยาวนาน	บ่าวข้าหาหม่ออาสา
ไปพร้อมล้อมปรางปรา	โคสกกาให้แข่งขัน
๑ เร่งให้ส่งบุตรี	ของเศรษฐีมาเร็วพลัน
มาตยาสาผายผัน	บ่าวไปพร้อมล้อมปรางค์ชัย

๑ โศกโวกที่ประสงค	ร้องให้สงชิตาไท
แล้วจับเศรษฐีไว้	ไพล่คอกไว้ที่นอกปรางค
๑ ว่าเรงสงชิตา	ให้ราชาอย่างางขนาง
บสงองค่นงคราญ	เห็นจะวุ่นทั้งเรื่อนหลวง

(๓.๖) มีชัตติยมานะ

ตอนถูกไพร่พลของท้าวจันทรประโชติจับตัวได้พาไปเมืองมไหรมย์ ทรง
โศกเศร่า คร่ำครวญอยู่ในใจ ไม่แสดงความอ่อนแออ่อนไหวให้ปรากฏ แล้วเกิด
ชัตติยมานะว่า ครั่งนี้เสียกลจะโทษใคร ดังนี้

๑ พระองค้ทรงโศกกันแสง	ในใจบ่แสดง
ออกให้ปรากฏแก่คน	
๑ แล้วคิดมานะถือตน	ครั่งนี้หลงกล
จะโทษใครเล่าออกอา	
๑ ตามแต่กุศลสร้างมา	ไม่วายชีวา
จะค่อยท่วงที่อุบาย	
๑ เกิดเป็นกษัตริย์สืบสาย	แทบมรม้วยวอดวาย
อย่าให้เสียศักดิ์สุริยวงศ์	
๑ เป็นชายไม่อาจใจทะนง	ว่าตัวเอกองค
เกิดกำลังมากเสียตน	

มีใจองอาจกล้ากล่าวปรามาสท้าวจันทรประโชติว่าการใช้อุบายแต่ง
ช่างยนต์ไปหลวงตนนั้นเป็นความคิดอย่างผู้หญิงไม่ถื่อว่ามีปัญญา ดังนี้

๑ เป็นชายถื่อความคิดหญิง	นับว่ายอดยิ่ง
เรายังไม่ชมปัญญา	

ตอนที่ตกลงกันเรื่องการไหว้หรือไม่ไหว้ในการขอเรียนมนต์กระซิบข้าง
ท้าวอุเทน ก็กล่าวปรามาสท้าวจันทรประโชติอีกว่า

๑ ท่านนี้เป็นใหญ่แต่กาย
ยังไม่เป็นเจ้าของใจ	ข้าตริกนิกหมาย
๑ แก่ข้าก่อนหนาท้าวไท
กว่ากายแห่งเราสิ่งเดียว	ตัวเธอเป็นใหญ่
๑ แม้นท่านลงโทษโกรธเกรี้ยว
ตามจิตทรงคิดปรารภนา	จะกัดจะเคี้ยว
๑ ชื่อดีอวดฤทธา
จึงจะนับว่ามีฝีมือ	ต่อคชไอยรา
๑ ใครยึดจะได้นับถือ
ว่าท่านชนะแก่เรา	เขาจักเล่าลือ
๑ นี่คิดล่อลวงเอาเขา
แล้วกลับว่าช่างคิดจริง	โยธาจับเรา
๑ ความคิดเป็นอย่างผู้หญิง
ด้วยกลมายาต่าง ๒	ลวงเราแท้จริง
๑ แม้นตายวายชีพจากร่าง
พระมนต์แก่ท่านเปล่าตาย	ข้านี้มีวาง

เมื่อท้าวจันทร์ประโชติขอให้สอนมนต์กระซิบข้าง ท้าวอุเทนก็กล่าวว่า ถ้าจะเรียนก็ต้องกราบไหว้ตนเสียก่อน ท้าวจันทร์ประโชติตอบว่า ท้าวอุเทนอายุคราบบุตรจะให้ไหว้ได้อย่างไร ถ้าไม่สอนมนต์ก็จะฆ่าเสีย ท้าวอุเทนก็ยืนกราน ดังนี้

๑ อุเทนฟังถ้อยสรรวลสันต์
ว่าไม่เสียตายชีวี	ตอบพจนะพลัน
๑ แม้นท้าวลงโทษฆ่าตี
เราไม่ประสิทธิมนต์	ครั้นไม่ซูลี
๑ จะสู้ออดเวทคาถา
เกิดมาอย่าให้เสียวงศ์	ตายไปดีกว่า

๑ กษัตริย์แผ่นดินม้วยชีพปลง สงวนศักดิ์มั่นคง
ไม่ย่อท้อความวอดวาย

(๔) อะลักกะปะโยคี

ท้าวอะลักกะปะเป็นเจ้าเมืองอะลักกะปะนคร เป็นสหยากับท้าวเวทลักกะปะ เจ้าเมืองเวทลักกะปะ ในเทศกาลสงกรานต์ท้าวอะลักกะปะพาชาวเมืองไปเที่ยวที่เมืองเวทลักกะปะ ทั้งสองพระองค์ได้เห็นผู้ที่ออกมาเที่ยวงาน มีทั้งคนแก่ชรา คนพิการ คนหูหนวกตาบอด รูปสังขารเป็นที่น่าเวทนา ได้เห็นความทุกข์และความเป็นอนิจจัง ทั้งสองจึงคิดจะออกบวชแสวงหาพระโพธิญาณ เมื่อจัดการกับบ้านเมืองเรียบร้อยแล้วก็พากันเดินทางไปยังป่าหิมพานต์ เพื่อจะบำเพ็ญพรตเป็นโยคี

ลักษณะนิสัยของท้าวอะลักกะปะ

(๔.๑) มีจิตเมตตา

(๔.๑.๑) ตอนที่พบนางจันทวีกับพระโอรสบนยอดต้นไทรทอง ก็ได้ช่วยเหลือรับไปอยู่ที่อาศรม ตอนแรกนางจันทวียังไม่ค่อยไว้วางใจ อะลักกะปะโยคีตอบว่า

๑ เจ้าอย่ากลางแกลงแห่งความ ไม่ควรลวนลาม

เมณฺฐนัสสวาสเสพสอง

๑ ละสนมสมบัติทั้งปวง มาอยู่คามคลอง

โยคินิสิตธิ์ปางหลัง

๑ พี่เอ็นดูร้อยชั่ง กุมารน้อยนั้ก

มิรู้นิยมภาษา

(๔.๑.๒) เมื่อถึงวันฤกษ์ดีได้ตั้งชื่อให้พระกุมาร

๑ วันหนึ่งได้ฤกษ์ยามดี สมมติฤทธิ

ท้าวจึงให้นามโอรส

๑ ชื่อเจ้าอุเทนทรงยศ จักให้ปรากฏ

ประสูติเมื่อรุ่งแสงใส

๑ เมฆาพระพิรุณร่วมใจ
ก็ตั้งขึ้นมาพร้อม

ทั้งสุริโยทัย

(๔.๑.๓) สอนอุเทนกุมารทั้งวิชาโลกและวิชาธรรม

๑ อายุของเจ้า สิบห้าขวบเช้า เล่าเรียนขานศิลา
ศาสตราอาคม ได้ครบสบถวิไล สอนให้ดีดพิณ อ่านเวทคชชี

(๔.๑.๔) รักอุเทนกุมารเสมือนเป็นลูกตน

ดั่งนางจันทวีกล่าวแก่พระโอรส เมื่อตัดสินใจจะไปครองเมืองสามพิ ว่า

๑ ทูลแจ้งแถลงไข ลากจนบิดา เธอได้พิทักษ์
รักษาเจ้ามา เหมือนหนึ่งในบุตรา พี่งพาอาศัย

เมื่ออุเทนกุมารลากลับไปครองเมืองสามพิ อะลักกะปะโยคีก็อาลัยรักแต่
ไม่กล้าห้ามเพราะเกรงว่าลูกจะเสียใจ ดังนี้

๑ นาคาตาบส ได้ฟังโอรส หันแถลงแจ้งครอง
องค์พระหน่อไท ลาไปสู่เมือง ท้าวให้ขัดเคือง แค้นคาพระทัย

๑ ด้วยความเสันทา ครั้นจะห้ามลูกยา เจ้าจะเศร้าหมองใจ
เชิญเถิดพ่อเจ้า จะเข้าเวียงชัย จงพาคชไกร เข้าไปเพื่อนองค์

๑ จงมีสวัสดิ์ ครองกรุงสามพิ แล้วหยิบเอาพิณ
พระขรรค์ศิลป์ทรง สำหรับบารง ส่งให้ลูกยา

ก่อนอุเทนกุมารจะออกเดินทาง อะลักกะปะโยคีได้กำชับพวกข้างให้ดูแล
พระกุมารให้ดี แล้วกล่าวววยชัยให้พรประการต่าง ๆ ดังนี้

๑ ให้เชิญชาวกรุงสามพิ กลัวฤทธิ์เลื่องลือนาม

ขอให้สัมฤทธิความ พรารถนาแห่งพระลูกรัก

๑ ศัตรูหมู่อรินทรราช เช็ดขยาตองค์พระทรงศักดิ์

แต่งมาลาสามมิกดิ์ ทั่วโลกไกลจักมานบ

๑ ให้มีชัยชาญ ยืนพันปีครองพิภพ

ระบือลือพระยศ ให้ปรากฏในเวียงชัย

เมื่ออุเทนกุมารยกทัพซ่างไปแล้วอะลักกะปะโยคีกับนางจันเทวีก็ใจหาย

๑ ส่วนสองดาบสนี้	ครั้นคชี่ไปมีนาน
ตื่นตัวความสงสาร	จนไกลตาท้าวปรารมภ์
๑ แล้วชวนนางอรไท	จรคลาไคลยังอาศรม
คิดคะนึ่งถึงทราชมช	จากอกไปใจแม่หาย
๑ ด้วยหวังพระลูกน้อย	จิตละห้อยบ่วายวาง
ท้าวคอยดำรงนั่ง	สำรวมจิตเป็นนิจกาล

(๔.๒) พ่ายแพ้แก่โลกียวิสัยและตั้งอยู่ในความประมาท

อะลักกะปะโยคี ดำรงเพศเป็นโยคีมาเป็นปกติ แม้จะช่วยเลี้ยงดูนางจันเทวีกับอุเทนกุมารตลอดมา แต่เมื่อนางจันเทวีตั้งใจใช้มารายั่ว ก็พ่ายแพ้แก่โลกียวิสัยโดยไม่อาจฝืน ดังนี้

๑ ยิ่งแต่กู	เที่ยวทรมาณอยู่	ในไพรหิมวา
หวังว่าจะได้	พ้นจากราคราคา	นางท่ามายา
๑ ราพึงคะนึ่งคิด	ทับทวนดวงจิต	ดั่งนี้คิดไฉน
ห้ามจิตว่าอย่า	ใจพาเวไป	รำงับดับไซ้
๑ บังเกิดโลกีย์	หนักแน่นแสนทวี	ใจยิ่งลวนลาม
พิศโฉมกัลยา	รูปชั้นธกาม	หมดจดงดงาม
		เลาเลิศล้ำอง

และ

๑ พระดาบสไท	พึงพิศติดใจ	คลั่งเกล้าเฝ้าชม
ห้ามไว้ไม่อยู่	จิตคิดปรารมภ์	เข้าในอาศรม
		ละพรตมีนาน

ตกอยู่ในความประมาท

๑ แล้วกลับออกมา	จากห้องศาลา	อาศรมสำราญ
รำพึงว่ากู	ยังยืนอยู่นาน	ค่อยสร้างสมภาร
		เบื้องหน้าสี่ไป

(๔.๓) ขาดความใส่ใจมิตร

อะลักกะปะโยคี กับเวทลักกะปะโยคี ตกลงกันทำให้สังเกตกองไฟจากอาศรมของกันและกัน หากไม่เห็นกองไฟแสดงว่าอาจเกิดเภทภัยถึงเจ็บไข้ไม่สบาย

จึงจะไปเยี่ยมเพื่อให้รู้เหตุการณ์ แต่เมื่อเวลาลักกะปะโยคีละสังขาร ไม่ปรากฏ
กองไฟขึ้น อะลักกะปะโยคีก็ไม่ได้ใส่ใจ จนเวลาลักกะปะโยคีไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึง
แล้วแปลงเป็นมานพมาเยี่ยมและถามว่าอะลักกะปะโยคีมาบ่าเพ็ญพรตในป่า
คนเดียวหรือมีเพื่อนมาด้วย อะลักกะปะโยคีจึงตอบว่า

๑ หนึ่งเมื่อแรกมา สร้างพรตสัญญา สองทั้งพระสหาย
มาอยู่ในไพร ย่อมสุขสบาย บัดนี้ฤสหาย พระองค์ทรงญาณ
๑ ไม่เห็นกองไฟ หลายราตรีใน ยังไม่แจ้งการณ์
ไม่เห็นเทียวมา ชำระกิจงาน จงมาพบท่าน แจ้งในอนุสนธิ์

(๕) เวทลักกะปะโยคี

เป็นเจ้าของเวทปิยะ หรือเวทลักกะปะโย เป็นสหายของท้าวอะลักกะปะ
ทั้งสองได้เห็นคนที่ มาเทียวงานสงกรานต์ มีทั้งคนแก่ คนพิการมีรูปสังขารเป็นที่น่า
เวทนา จึงเกิดความเบื่อหน่ายในทุกข์และอนิจจัง จึงตกลงใจพร้อมกันไปบ่าเพ็ญ
พรตเพื่อแสวงหาพระโพธิญาณในป่าหิมพานต์

เวทลักกะปะโยคีมีลักษณะนิสัย ดังนี้

(๕.๑) มีความคิดรอบคอบ

เมื่อแปลงเพศเป็นโยคี ได้กล่าวกับอะลักกะปะโยคีว่า ควรจะแยกกันอยู่
คนละอาศรมด้วยเหตุผลดังนี้

๑ เวทลักกะปะท้าวไท วาจาวาไป
แก่ท้าวลักกะปะโคดม
๑ ท่านขอไปอยู่ศรม ช่างในอุดม
ทำนองนิรมิตเหมือนกัน
๑ มีทั้งเขายอดเขานั้น ไม่ใกล้ใกล้กัน
พอไปเยี่ยมเยียนหาสู่
๑ ครั้นเราทั้งสองจักอยู่ อาศรมเดียวดู
ไม่ควรแก่เรานักสิทธิ์

(๕.๒) มีความเอื้ออาทรต่อกัน

เวทลัทธิกะปะโยคีกำหนดให้ทั้งสองฝ่ายสังเกตกองไฟจากอาศรมของกันและกัน หากไม่ปรากฏกองไฟแสดงว่ามีเหตุการณ์ไม่ปกติเกิดขึ้น ดังนี้

- ๑ กองไฟเป็นความสัญญา เจ็บปวดอาตมา
อาจเว้นมิเห็นกองไฟ
- ๑ จึงรู้ว่าเกิดเหตุภัย ควรเรามาไป
เยียมเยียนให้รู้เหตุการณ์

เมื่อเวทลัทธิกะปะโยคีละสังขารไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ก็นึกสงสัยว่าตนได้สร้างบุญกุศลใด จึงได้มาเกิดเป็นพระอินทร์ เมื่อพิจารณาแล้วทราบว่าเป็นจากการได้บำเพ็ญพรตอยู่ในป่ากับสหาย จึงลงไปเยี่ยมอะลักกะปะโยคีทันที

- ๑ ท้าวพิจจะหนาแล้ว เห็นเป็นแมนแท้ แนในเหตุภัย
ด้วยผลกุสร้าง พระพรตอยู่ไพร ด้วยสหายร่วมใจ อะลักกะปะโยคี
- ๑ จำกลงไป เยือนสำนักเจ้าไท อยู่ในพงพริง
คิดแล้วเท่านั้น อินทราธิบดี จากดาวดึงส์ มาสู่ศาลา

เวทลัทธิกะปะโยคีแปลงเป็นมานพไปถามข่าวอะลักกะปะโยคีว่า

ผลไม้พ้อฉ้นหรือไม่ มีสัตว์ใดมารบกวนหรือไม่ ท่านมาบวชโดยลำพังหรือมีเพื่อนมาด้วย

อะลักกะปะโยคีตอบว่า ผลไม้พ้อฉ้น สัตว์ใหญ่ผู้น้อยไม่มีมาเบียดเบียน มีแต่พวกช่างที่พ้อค่า ๆ ก็มาที่อาศรม เที้ยวถอนต้นไม้ผล ส่วนการมาบำเพ็ญพรตเดิมมากับเพื่อนแต่ตอนนี้เห็นไฟที่อาศรมของเพื่อนดับไปหลายคืนแล้ว และก็ไม่ได้มาพบกันยังไม่รู้เหตุการณ์

พระอินทร์เวทลัทธิกะปะโยคี จึงแสดงตนว่าเป็นเพื่อนและให้มนต์เรียกช่างกับพิณ ไว้ป้องกันช่างรบกวน ดังนี้

๑ พิณข้าประเสริฐ	มนต์อันล้ำเลิศ	ประจักษ์อักษร
มีอยู่สามนัด	พวกคเชนทร	อย่าได้อาวรณ์
๑ พิณสายนี้ไซ้	ช่างกลัวเหลือใจ	เลยหนาพระสหาย
เส้นกลางข้างรัก	คิดแล้วร้ายมนต์	เส้นทู่มีจำหมาย
๑ อินทราธิปตี	บอกให้ถ้วนถี่	เวทมนต์คาถา
แลจับเอาพิณ	ถวายแก่หน้าคา	อินทร์เจ้ากราบลา
		สู่ไตรตรึงษ์สวรรค์

(๖) โโกตุทะลิก โทน โคสกเทพบุตร และโคสกเศรษฐี

โกตุทะลิก โทน โคสกเทพบุตร และโคสกเศรษฐี คือคนเดียวกัน แต่เมื่อตายแล้วได้มาเกิดใหม่ตามลำดับ ด้วยผลบุญและกรรมที่ทำไว้ในแต่ละชาติ

(๖.๑) เมื่อเกิดเป็น โโกตุทะลิก

(๖.๑.๑) เป็นคนเห็นแก่ตัว

โกตุทะลิกกับนางหสิภรรยา ได้พาบุตรที่ยังเป็นทารกอพยพหนีโรคระบาด อหิวาต์โรค (ไข้ห่า) ไปยังเมืองสามพี ระหว่างทางเสบียงอาหารหมด โโกตุทะลิกรู้สึกอ่อนเพลียจึงบอกภรรยาให้ทิ้งลูกเสีย เพราะอย่างไรก็ยังสามารถมีลูกใหม่ได้ ดังนี้

๑ มรรคายังไกล	จะคิดฉันใด	แม่เจ้าใจดี
พีน้อยแรงนัก	หอบพักเต็มที	ละทิ้งบุตร
๑ ครั้นเราไม่ตาย	ยอมยังหาได้	ผิดเจ้าแล้วไป
เห็นจักเต็มที	จะอุ้มลูกอ่อน	บุญเรายังก่อน
		เจ้าอย่าบารมภ์

เมื่อภรรยาไม่ยอมให้ทิ้งลูก และชวนตกลงกันใหม่ว่าจะผลัดกันอุ้มลูก เมื่อถึงคราวโกตุทะลิกอุ้มก็แก่ลงเดินช้า ๆ ตกหลังภรรยา เมื่อถึงต้นไม้ใหญ่ก็เอาไปไม่มาปูทิ้งลูกให้นอนอยู่ใต้ต้นไม้

๑ โโกตุทะลิก	ถอนใจออกอีก	คิดจะพุ่มบุตร
ทำเดินให้ช้า	อยู่หลังกาหลิ	เห็นต้นพุกษิ
๑ หักไปไม้มา	รองทารกา	ตั้งลูกไว้บน
แล้วจรตามทาง	ไปหาเมียตน	กาหลินิรมล
		ไม่เห็นทาริกา

ลักษณะนิสัยของโธน

(๖.๒.๑) เข้าใจภาษามนุษย์เพียงแต่พูดไม่ได้

นายโคบาลมอบหมายให้โธนไปนิมนต์พระปัจเจกพุทธมาฉันอาหารที่บ้านทุกวัน โดยนายโคบาลสั่งให้โธนระมัดระวังในหนทาง ตรงโธนที่มีกัมมัสถ์ร้ายผ่านก็ให้เร่ร่อนนำพระปัจเจกพุทธเดินและให้ดูแลให้ปลอดภัย

๑ มาถึงเรือนพลัน ครั้นรุ่งสุริยัน สุนัขผายผัน
ตามค่านายสั่ง หมายจذبจร ถึงอवासหอน สามที่นอนระวัง

โธนไปนิมนต์รับส่งทุกวัน จนพระปัจเจกนิกสงสัยว่าถ้าท่านแกล้งเดินไปทางอื่นโธนจะรู้หรือไม่ ปรากฏว่าโธนรู้ ดังนี้

๑ สุนัขคิดฉนวน เหตุใดทศพล เดินชนโหดหิน
ทางนี้มีไป ละไลทางอื่น สุนัขจึงยืน ขวางทางโดยไว

๑ ปัจเจกพุทธา เธอไม่พรรณนา ทำเดินเมินไป
สุนัขคาบชาย จีวรไวไว ลากคร่าเจ้าไท มิได้ละวาง

๑ เธอหลงหลายครั้ง สุนัขให้พาลาง ไส่สกัดขัดขวาง
ชักจีวรพา มาให้ถูทาง ถึงแล้วเธอย่าง ขึ้นบนเคหา

(๖.๒.๒) รักพระปัจเจกพุทธมั่นคง

เมื่อฤดูออกพรรษา พระปัจเจกพุทธอำลานายโคบาลเพื่อจะไปยังเขาคันธมาสน์ และบอกลาโธน โธนเสียใจและนึกถึงพระปัจเจกพุทธที่เมตตาแบ่งอาหารให้กินทุกวัน สำนึกในพระคุณและอาลัยรัก ดังนี้

๑ กูจักอยู่ไย ตายตามเธอไป เห็นว่าดีกว่า
ไอ้โธนรำรัก เพียงจักมรณา ปัจเจกพุทธา เหาะเหินเสด็จไป

๑ สุนัขตามแล สูดนัยนาแท้ กลิ้งเกลือกเสือกไป
กับพื้นปฐพี หอนก้องเสียงใส สำคัญน้ำใจ ไปหาพุทธัง

๑ สิ้นเสียงรำรัก ตระบัดสุนัข ก็ลั่นกำลัง
อกแยกแตกตาย โดยหมายจิตหวัง ขึ้นไปเกิดยัง ชั้นดาวดึงส์สวรรค์

(๖.๓) เมื่อไปเกิดเป็น โศกเทพบุตร

เนื่องจากโตนมีจิตจดจ่อมั่นคงที่พระปัจเจกพุทธ ไม่หวั่นไหวอวกแวก เมื่อตายจึงได้ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เจ็ดวัน (หนึ่งวันบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เท่ากับหนึ่งร้อยปีในเมืองมนุษย์)

โศกเทพบุตร มีลักษณะนิสัย ดังนี้

(๖.๓.๑) มีเสียงกึกก้องไปทั่วภพ

๑ เนาที่พิมาน	นางฟ้าบริวาร	มากมายอนันต์
ส่งเสียงก้องกึก	พิลึกใครจะทัน	เทพทั่วเมืองสวรรค์
ชวนกันไถ่ถาม		
๑ ดูก่อนราท่าน	ได้สร้างสมภาร	เป็นโฉมใจความ
ซึ่งมีเสียงดัง	ก้องทั้งภพกาม	เชิญบอกความตาม
แต่สัจวาที		
๑ เทพบุตรบอกว่า	อันตัวของข้า	คิดน้าบัดสี
เมื่ออยู่เมืองมนุษย์	เป็นสุนัขพี	ถวายเป็นเสียงข้านี้
นิมนต์พุทธา		
๑ น้ำจิตรักใคร่	พระปัจเจกฤสาย	เท่านั้นแลข้า
ดับจิตมาเกิด	ในฉกามา	บุญนั้นแหละหนา
ท่านจงเข้าใจ		

และ

๑ เสียงดังเหลือใจ	แต่เธอพูดใน	วิมานอาตมา
กึกก้องกุกอก	นอกโพชนมณฑปรา	โดยไพโรพนาวา
หมิ่นโยชนกำหนด		
๑ เพราะเหตุฉนั้น	เทพในเมืองสวรรค์	ในนามปรากฏ
ชื่อว่าโศก	เทวบุตรฤยศ	บริวารหมดจด
พันหนึ่งโดยมี		

(๖.๓.๒) หลงไหลในกามคุณ

โศกเทพบุตรอยู่บนสวรรค์ก็หลงไหลในกามคุณ เมื่ออยู่ครบเจ็ดวันก็จัดไปเกิดในกรุงสามพิ

๑ เสวยทิพย์สมบัติ	เจ็ดวันสันทัด	ในดาวดึงส์
หลงด้วยกามคุณ	กลีรสนารี	สุขเกษมเปรมปรีดี
คลังเคลิ้มลิ้มเสวย		

๑ เครื่องทิพย์อาหาร ต่าวดิ้นวิญญาน ด้วยความชมเชย
ขามคลอนย่อนจิต พิษวาสร่าร้าย ร้าจวนบ่เสบย จุติจากสวรรคมา

(๖.๔) เมื่อไปเกิดเป็นโคสกเศรษฐี

โคสกเทพบุตรจุติลงมาเกิดในครรภ์ของหญิงนครโสเภณี โดยนางกำหนดว่า ถ้าลูกเป็นหญิงจะเลี้ยงไว้ถ้าเป็นชายจะทิ้งเสีย เมื่อถึงกำหนดนางคลอดบุตรออกมาเป็นชาย นางจึงให้ทาสีเอาไปทิ้งไว้ในกองหญ้าแห้ง จนมานพหนึ่งมาพบเข้าจึงเอาไปให้ภรรยาเลี้ยงไว้เป็นบุตร แต่วัดมกเศรษฐีแห่งเมืองสามพิได้ให้คนมาซื้อเอาไปเลี้ยงเป็นบุตร โดยกำหนดว่าถ้าภรรยาคลอดบุตรเป็นหญิงจะให้แต่งงานกัน แต่ถ้าลูกเป็นชายก็จะฆ่าโคสกกุมารเสีย วัดมกเศรษฐีได้ลูกชายจึงพยายามฆ่าโคสกถึงหกครั้งแต่ไม่สำเร็จ จนวัดมกเศรษฐีตรอมใจตาย โคสกจึงได้รับแต่งตั้งจากท้าวอุเทนให้เป็นเศรษฐีต่อจากวัดมกเศรษฐีผู้ที่ตนเข้าใจว่าเป็นบิดา

โคสกกุมารมีลักษณะนิสัย ดังนี้

(๖.๔.๑) เป็นลูกที่เคารพรักและเชื่อฟังบิดา

เมื่อวัดมกเศรษฐีจะฆ่าเป็นครั้งที่ห้า ก็เรียกโคสกมาหาแล้วทำเป็นร้องไห้ว่า พ่อจะใช้ให้ไปหาช่างหม้อ โคสกกราบพ่อแล้วถามว่าพ่อทุกขใจเรื่องอะไร

๑ โคสกรับคำบ่นาน ก้มเกล้ากราบกราน

ถามว่ากังวลสิ่งใด

๑ ที่จักใช้ช้านี้ไป เศรษฐีบอกไฉน

ว่าพ่อกังวลนักหนา

๑ เจ้าบอกกุมภการอย่าช้า ว่าพระบิดา

ให้มาด้วยความกังวล

๑ หนังสือส่งให้บันดล ว่าเรื่องยูล

แจ้งในนั้นแล้วแลหนา

๑ โคสกรับหนังสือหมาย จากบ้านผันผาย

ไต่เต้าตามมรรคาจร

เมื่อวัดกเศษฐีคิดจะฆ่าเป็นครั้งที่หก

๑ คิดพลางเศษฐีแต่งสาร ในลักษณอาการ

ว่าจงทำนายขุนส่วย

๑ ฆ่าโคสกกุมารให้ม้วย เห็นแก่เราด้วย

เราจักให้ทองทั้งพัน

แล้ววัดกเศษฐีก็เรียกโคสกกุมารมา

๑ ว่าพ่อจะใช้ให้ไป หาขุนส่วยใส่รั

ด้วยกิจธุระมากมาย

โคสกถามว่าจะให้ใครไปเป็นเพื่อน จะได้เตรียมจัดเสบียงเดินทางวัดกเศษฐีบอกว่าไม่ต้องมีใครเป็นเพื่อน เพราะระหว่างทางมีบ้านเศษฐีเพื่อนของตนให้โคสกกุมารอาศัยพักค้างคืนได้ แล้วรุ่งเช้าค่อยเดินทางต่อไป สาย ๆ ก็ถึงบ้านขุนส่วย

๑ โคสกรับสารตายไว กราบลาคลาไคล

บมิได้รู้สีกอาตมา

เมื่อโคสกกุมารแต่งงานกับนางดาหราแล้ว และวัดกเศษฐีป่วยหนักให้คนไปตาม แต่นางดาหารอรอนคนมาตามเป็นครั้งที่ ๓ จึงบอกให้โคสกทราบโคสกก็ร้อนใจ ดังนี้

๑ เจ้าโคสกกุมาร ฟังแจ้งแสดงสาร ตระหนกตกใจ
ดูก่อนแก้วพี่ จำเราเร็วไป เยือนบิดาไท อย่าช้าเลยนวล

และ

๑ โคสกจึงให้ จัดโคเกียนไว ทุกเครื่องบรรดา
ชาวบ้านรู้ข่าว แต่งของเข้ามา ให้โคสกกา ทั่วทุกแห่งหน

เมื่อนางดาหารารรยาบอกว่าวัดกเศษฐีคิดจะฆ่าโคสกโดยเขียนหนังสือสั่งให้ขุนส่วยฆ่าโคสกก็ไม่เชื่อ ดังนี้

๑ เจ้าโคสก ไม่เชื่อดาหรา ว่าเอาเท็จใส่
อันท้าวบิดา จะฆ่าลูกทำไใด เจ้าว่าเป็นเปล่าไป พี่นี้ไซร์ไม่เชื่อฟัง

จนนางดาหาราต้องบอกให้นางทาสีกาหนีเล่าให้ฟัง โศสก็จึงเชื่อและรู้สึก
สลดใจยิ่งนัก

(๖.๔.๒) เป็นคนที่รักและตามใจน้อง

ลูกชายของวงศ์กรมเศรษฐีไม่ค่อยฉลาด เวลาเล่นกับบิรารก็มักจะแพ้อยู่เสมอ
ดังนี้

๑ โศสฉลาดแสนดี ครั้นลูกเศรษฐี
ชี้แพ้กันแก่ทั้งหลาย

วันที่วงศ์กรมเศรษฐีชี้ให้โศสถือหนังสือสั่งฆ่าไปถึงช่างหม้อ ลูกของวงศ์
เศรษฐีกำลังเล่นแพกับบิรารอยู่ จึงขอให้โศสเล่นแก้มือให้ ตนจะถือหนังสือไปแทน
และอ้อนวอนโศสโดยรับว่าถ้าบิดาจะทำโทษโศส ตนก็จะยอมรับโทษแทน โศส
จึงใจอ่อนยอมให้น้องถือหนังสือไปแทน

๑ ลูกเศรษฐีว่าพี่น้องจะวาน เล่นสะบ้าอย่างนาน
ให้ช้า ๒ จักไปแทน

และ

๑ ลูกเศรษฐีว่าพี่อย่าขาม แม่นพี่แจ้งความ
ซึ่ง(พิ)โรธน้องจะรับโทษเอา

๑ จะให้บิดาตีเรา ท่านอย่านึกเดา
จงให้ชนะเถิดหนา

๑ โศสฟังน้องวอนว่า จึงแก้สารตรา
ออกให้น้องขาด้วยพลัน

โศสเล่นเสร็จแล้วคอยน้องนานเท่าไรน้องก็ยังไม่กลับ จึงเข้าใจว่าน้องคง
กลับไปทางอื่นแล้ว

๑ ส่วนว่าโศสสายสมร ชนะมะขุมมียอน
ก็ทราบเท่าสายเวลา

๑ คอยน้องไม่เห็นกลับมา สำคัญสัญญา
ว่าน้องกลับเรือนทางอื่น

(๖.๔.๓) รู้จักพิจารณาเห็นทุกข์เห็นธรรม

เมื่อโคสกรู้ความจริงว่า ตนรอตจากการถูกฆ่ามาถึงเจ็ดครั้ง จึงเกิดสลดสังเวชว่ากว่าตนจะพ้นความตายมาได้ช่างน่าเวทนา ชีวิตนี้ไม่เที่ยงจริง ๆ แม้แต่วัฏกเศรษฐีผู้บิดามีทรัพย์สินมากมายครั้นตายไปก็เอาอะไรไปไม่ได้ ดังนั้นตนจึงคิดเอาสมบัติออกมาทำทานและชวนเศรษฐีอื่นให้ร่วมด้วย

๑ คิดแล้วมีข้า	โคสกรให้หา	มีตกระฎุมพี
เข้ามาถึงแล้ว	โคสกรเศรษฐี	ว่าแก่กระฎุมพี
		ให้เร่งจัดแจง
๑ ปลุกซึ่งโรงงาน	ไว้แทบประตูบ้าน	ท่านบรรจงแก่สัง
ทำไว้ถ้วนถี่	ที่หุงที่แกง	บอกทุกคำหนัก
		เศรษฐีน้อยใหญ่
๑ เก็บทรัพย์วันพัน	พันตำลึงทอง	ซื้อของจ่ายไป
ถ้าว่ากระยาจก	ตกมาแต่ไกล	คนกำพร้าใน
		นอกเมืองเข้ามา
๑ แม้นขอสิ่งใด	ท่านยกให้ไป	ตามความปรารถนา
ให้จงเป็นนิจ	ทุกวันอันตรา	อย่าได้อูเบกษา
		เครื่องโภชนาหาร

(๖.๔.๔) รู้จักวางตัวให้เหมาะสม

เมื่อวัฏกเศรษฐีตายไป ท้าวอุเทนให้โคสกรเข้าเฝ้าเพื่อจะแต่งตั้งให้เป็นเศรษฐีสืบต่อจากบิดา ตอนเดินทางไปเข้าเฝ้าวันนั้นฝนตกน้ำนอง โคสกรก็กระโดดเล่นน้ำไปพลาง ดังนี้

๑ ลงจากเคหา	กับนายมาตยา	ลีนลาคลาผัน
ไปเฝ้าท้าวไท	เจ้ากรุงไอศวรรย์	เมื่อยามวันนั้น
		ฝนตกไหลหลาม
๑ โคสกรเข้าไป	โลดเล่นน้ำใน	หน้าห้องสนาม
วาริถึงไหล	วิ่งไปบนาน	อุเทนทรงนาม
		เสด็จหน้าบัญชี
๑ ทอดพระเนตรแลมา	เห็นโคสกร	โลดน้ำบ่หยอน
คลานเข้าเฝ้าท้าว	ถึงหน้าสิงห	อุเทนนรินทร
		มีราชโองการ

หลังจากได้รับพระราชโองการแต่งตั้งให้เป็นเศรษฐี โคสกรก็เดินทางกลับโดยวางท่วงท่าสง่างาม

๑ โศกเศรษฐี	รับพจวาที่	ก้มเกล้ากราบลา
แล้วจรตามทาง	เยื้องย่างยาดรา	บำรุงกายา
๑ อุเทนกษัตรา	เห็นโคสกา	ยาดราคลาโคล
สะสวยหมดจด	สบสมยศไกร	เมื่อกั้วองไว
		สงสัยหทัยา

ทำอุเทนสงสัยจึงต้องให้อำมาตย์ไปตามกลับมาแล้วถามว่าทำไมขามา
โลดเล่นเข้ามา แต่ขากลับจึงเดินออกไปอย่างสง่างาม โศกตอบว่า

๑ ข้าบาทที่ผู้	ยังเด็กหนุ่มอยู่	บรู้เตียงสา
คะนองใจสบาย	เชิงชายทารก	บัดนี้เจ้าฟ้า
๑ ถึงมหาเศรษฐี	ให้ทดแทนที่	ท้าวบิดาไท
พ้นจากทารก	แล้วพระจอมไตร	รักษาศไกร
๑ อันว่าทารก	ให้หมู่ทาส	ในฝ่าธุลี
คิดแต่จะเล่น	โลดเด่นจึงมี	ป็นีกตริกที่
๑ เอาแต่ความสนุก	พบเพื่อนเข้าชุก	จะทำการงาน
เห็นหญิงกำหนด	ลัดเลี้ยวเกี้ยวพาน	ปราศจากในการ
๑ ผู้มียศลา	ย่อมพิจารณา	อิริยาบถงาม
ในอิริยาบถ	ทั้งสิ่งดงาม	ตรงตริกนีกตาม
๑ ครื่อนั่งครื่อนอน	เร่งเที่ยวบทจร	ดำรงกายตาม
ขอพระกรุณา	ทราบฝ่าธุลี	อิริยาบถสี่
		นี้เห็นสมควร

(๖.๔.๕) แสงงามมิตรและรักมิตร

เมื่อโคสกเศรษฐีได้พบกับพวกพ่อค้าที่นำเข้าของจำนวนมากมาค้าขายที่
เมืองสามพิ ก็ซักถามว่ามาจากที่ไหน พ่อค้าว่ามาไกลจากเมืองภควัตตี เจ้าเมืองเป็น
เศรษฐีชื่อภควัตตีมีทรัพย์นับโกฏิ น่าจะได้เป็นเพื่อนกับท่านโคสกเศรษฐี โศกเศรษฐี
นิกยินดีจึงฝากแก้วแหวนเงินทอง ผ้าผ่อนแพรพรรณพร้อมกับสารไปให้เจ้าเมือง
ภควัตตี ฝ่ายเจ้าเมืองภควัตตีก็ยินดีฝากเข้าของและหนังสือถึงกันเป็นนิจ

๑ เศรษฐีสองรา	ต่างให้สารตรา	เครื่องบรรณาการ
ต่างไม่เห็นกัน	เห็นแต่ราชสาร	ต่างชุ่มชื่นบาน
		ด้วยกันพันทวี

เมื่อโคสกเศรษฐีทราบจากมิตรระกฐุมพีว่า ครอบครัวของเจ้าเมือง
ภควัดตีหนีโรคระบาดอหิวาตกโรครมา และถึงแก่ความตาย ยิ่งแต่สามาธิตาอยู่กับ
มิตรระกฐุมพีก็รับเอานางสามา มาเป็นลูกและรักเหมือนเป็นลูกแท้ ๆ

๑ สามาสามารถ กัมเกล้ากราบบาท โคสกแจ้งการ
ว่าพระบิดุมาร มาสิ้นสังขาร โคสกสงสาร ครวญคร่ำรำไร
๑ แล้วว่าบุตรี เจ้าอยู่ที่นี้ ด้วยบิดาให้
ภักตะแต่งตั้ง ให้เจ้าเป็นใหญ่ แล้วจัดสนมใน หมุ่นางนารี
๑ สาว ๒ น้อย ๒ ได้ถึงห้าร้อย กำนัลชั้นที่
ไม่มีขัดสน ข้าสาวชาวที่ มากมือนันต์ โคสกเศรษฐี นางวรรดาหรา
๑ รักเจ้าทรามวัย ครือเกิดอุทรใน รับนางสายใจ
ให้อยู่ปราสาท มณฑเียรรัตนา นางนาคสามา อยู่จำเริญผล

เมื่อทำอุเทนส่งหนังสือมาขอสามาไปอภิเชกเป็นมเหสี โคสกเศรษฐี
ไม่ยอมยกให้ โดยตอบอำมาตย์ไปว่า

๑ พระยาวาสนามาก เราบุญน้อยไม่ถึงไหน
เบื่องหน้าจะเกิดภัย ยากแก้ไขเราขยีน
๑ เราเป็นแต่เศรษฐี ไม่ควรคู่เจ้าภูวรินทร์
จงท่านทำนุสินธ์ ทูลกิจจาอย่าระวาง

ทำอุเทนพิโรธ จึงให้พลอาสาสามาล้อมที่อยู่และจับตัวโคสกเศรษฐีเอาไว้
นอกเรือน โคสกเศรษฐีก็ยังไม่ยอมยกธิดาให้ ดังนี้

๑ โคสกตอบวาที ว่าเสนีท่านทั้งปวง
แม้ยับยั้งทั้งเรือนหลวง เรามิให้พระบุตรี

เมื่อสามาผู้เป็นธิดากลับมาจากท่าน้ำ ได้ทราบความจากบิดาก็บอกว่า เรา
จะขัดข้องการของกษัตริย์มิได้ บิดาอย่าแลกชีวิตกับลูกเลย ให้ตอบท่านไปใหม่ว่าจะ
ยกลูกให้ ถือว่าแล้วแต่บุญที่สร้างมาเถอะ โคสกเศรษฐีก็ยอมทำตามทันที ดังนี้

๑ โศสภังพุทธรี
น้ำจิตเจ้าคิดตั้ง
๑ รู้อยู่ขัดโองการ
แต่จิตของบิดา
๑ หวังว่ามีให้จาก
ไม่กลัวซึ่งไพร่
๑ ผินพักตร์รักกลัวจา
เชิญท่านเร่งเร็วไป

ว่าตามมีมีโนสิ่ง
พอไม่ขัดซึ่งอัชฌา
จอมจักรพรรดิจะมรณา
รักลูกยาสิ้นสมดี
อกปีตุมานพระชนนี
อาชญาท้าวเจ้าภพไตร
แก่มตายาไปด้วยไว
ทูลท้าวไทองค์นิบาล

เมื่อจะส่งธิดาสามาเข้าวัง ก็อววรรณสั่งสอนธิดาการทำหน้าที่มีเหลือที่ตัวอย่าง
ละเอียดละออ

๑ ฝ่ายท้าวปีตุมารดา
จึงมีพจน์สอน
๑ เจ้าจงรักษากาย
อย่าประมาทความข้าพาร
๑ ยามสรงแลยามเสวย
สนมนางซ้ายขวา
๑ อย่างหึงหลุ่ยขัด
อย่าเปิดบัญชีรชอง
๑ อันว่าเกิดเป็นผู้หญิง
ความแหวงแคลงใจชาย
๑ ครองตัวสงวนศักดิ์
สัจจาจงเกื้อหนุน
๑ เกิดมาเป็นกษัตริ
สูญเสียชีวิตตน
๑ ทั้งสองท้าวเศรษฐี
อย่าลืมคำแม่ว่า

เคล้านัยนาให้อววรรณ
ว่าบังอรจากปีตุมาร
หมายมั่นเฝ้าเจ้าภูบาล
อรนงคราญอย่าอุเบกษา
อย่าละเลยจากบาทา
แม่นักราชาประสงค์ปอง
พระอัชฌาท้าวจักหมอง
ลอดดอมมองคูผู้ชาย
อย่าหยิ่งนักรักษากาย
ชนม์ชีพวายบ่หายสูญ
รักษาสัจบริบูรณ์
พูนพิพัฒน์สมงคล
เจรจาเป็นท่วงที่
มิให้เสียซึ่งสัญญา
สอนบุตรมีนา ๒
เจ้ากำพร้าจำใส่ใจ

(๗) วัฏกเศรษฐี

ทำวอุเทนแต่งตั้งให้วัฏกเศรษฐีเป็นหัวหน้าเศรษฐีทั้งปวงในเมืองสามพี มีทรัพย์สินแปดสิบล้านโดยมีลักษณะนิสัย ดังนี้

(๗.๑) เป็นคนโลก

เมื่อโหราทำนายว่า ถ้ามีลูกใครเกิดเป็นผู้ชายในเวลาใกล้รุ่งวันนี้ จะได้เป็นเศรษฐีร่ำรวยกว่าเศรษฐีทั้งปวงในเมืองสามพี วัฏกเศรษฐีก็ส่งคนไปดูว่าภรรยาซึ่งท้องแก่คลอดบุตรแล้วหรือยัง หรือเข้าหาสคนใดคลอดลูกในตอนใกล้รุ่งหรือไม่ ถ้าไม่มีก็ให้ไปสืบหาว่ามีใครบ้านไหนที่คลอดลูกชายตามเวลาดังกล่าว ถ้ามีก็ให้ซื้อเอา มาแม้จะต้องเสียเงินถึงหนึ่งพันตำลึงทองก็เอา

- ๑ ถ้าพบกุมารสำแดง คลอดเมื่อรุ่งแจ้ง
ทำนเร่งซื้อมาย่านาน
- ๑ มาดว่าบิดาชนมาร ตั้งค่ากุมาร
ร้อยพันตำลึงก็ตามที

(๗.๒) เป็นคนเห็นแก่ตัว

วัฏกเศรษฐีกำหนดว่า ถ้าลูกตนเกิดเป็นหญิงจะให้แต่งงานกับโคสกกุมารเพื่อครองสมบัติสืบไป แต่ถ้าลูกตนเกิดเป็นชายจะฆ่าโคสกกุมารเสีย

- ๑ เศรษฐีดำริตรอง นึกในใจปอง
ว่าถ้าลูกกูเป็นหญิง
- ๑ จะให้เลี้ยงกันแท้จริง ส่วนทรัพย์สินทั้งนั้น
ให้แก่ทั้งสองเสพสม

และ

- ๑ ถ้าลูกกูเกิดเป็นชาย เห็นที่วุ่นวาย
ไม่ไว้กูจะฆ่ามันเสีย

(๗.๓) เป็นคนใจร้ายใจดำ

เมื่อภรรยาตนเกิดลูกเป็นชาย วัฒนกเศรษฐีได้พยายามฆ่าโคสกกุมารถึงหกครั้ง คือ ครั้งแรกให้กาหลิบริวารเอาไปวางที่หน้าประตูคอกโค ครั้งที่สองเอาไปวางบนทางเกวียน ครั้งที่สามเอาไปทิ้งในป่าช้า ครั้งที่สี่เอาไปโยนในเหว ครั้งที่ห้าจะให้ช่างหม้อฆ่าแล้วโยนเข้าเตาเผาหม้อ และครั้งที่ ๖ จะให้ขุนส่วยฆ่าเสีย และสุดท้ายเมื่อตนจะตายก็ยังไม่ให้ทรัพย์สมบัติแก่โคสก ดังบทประพันธ์

ครั้งแรก

๑ ดูรกาหลิทาสา	จงเร่งเร็วพา
ทารกท่านไปยาวนาน	
๑ ทิ้งแทบประตูโคบาล	ให้ตายวายปราณ
ด้วยตีนแห่งไคย่ายี้	
๑ แล้วท่านซาบดูคติ	ว่าทารกนี้
จะตายฤมิภรณ์	

ครั้งที่สอง

๑ กาหลิว่าพีจิงพา	ทารกนี้หนา
ไปทิ้งที่หนทางเกียน	
๑ ทิ้งห้าร้อยเล่มแนบเนียน	เมื่อยามใกล้จร
สุริย์แสงสว่างขึ้นมา	
๑ แล้วแอบคอยดูทารกา	จึงนางทาสา
ให้รู้ตายหรือยัง	

ครั้งที่สาม

๑ เศรษฐีฟังอีกบ้านาน	ว่าครั้งนี้ท่าน
พาไปป่าช้าแล้ววาง	
๑ ให้อดซึ่งอาหาร	แรงกาจจะมล้าง
อมนุษย์จะทำายี้	

ครั้งที่สี่

๑ เศรษฐีกล่าวตอบวาจา ว่าท่านจงพา
ไปทิ้งในเหวทิ้งโจน

ครั้งที่ ๕

๑ ท่านจงฆ่าให้มันตาย ด้วยทรัพย์โดยหมาย
แล้วใส่ในเตาเผาไฟ

ครั้งที่ ๖

๑ เศรษฐีคิดโดยนิยม อุบายหนึ่งคม
ควรผูก่าโคสการ

๑ คิดพลางเศรษฐีแต่งสาร ในลักษณะอาการ
ว่าจงท่านนายขุนส่วย

๑ ข่าโคสการกุมารให้ม้วย เห็นแก่เราด้วย
เราจักให้ทองทั้งพัน

ตอนวัดกเศรษฐีจะตาย สั่งไม่ให้สมบัติแก่โคสการ แต่นางดาหารภรรยาของ
โคสการู้ทัน เมื่อไปเยี่ยมบิดาจึงให้โคสการนั่งที่ปลายเท้า ตนเองนั่งที่ตรงกลางใกล้ลำตัว
เศรษฐี พอเศรษฐีจะพูดคำว่า “อย่าให้โคสการ” นางเอามือกอดท้องของวัดกเศรษฐีใน
จังหวะที่จะพูดคำว่า “อย่า” ทำให้เสียง “อย่า” หายไป แล้วปล่อยมือคำว่า “ให้”
ดังออกมา ดังนี้

๑ นางถามข้ามา เมื่อกี้บิดา สั่งว่ากระไรนั้น
ข้าก็ไม่ทันได้ ยินฟังหมายมั่น ขอโปรดดิฉัน ว่าอ้ออึ่งกัน

๑ ว่าพลางชายา ยกเอาหัตถา ประทับอุทร
แห่งมหาเศรษฐี มีคำโอนอ่อน กล่าวพจนูสอน โจนทาพาที่

๑ อันออกจรรยา ว่าทรัพย์โศกา ของกูทั้งนี้
ทั้งปวงสุอย่า บัดนี้นารี สะกดลงทันที เสียงอย่าหายคำ

๑ แล้วนางดาหารา เคลื่อนคล้ายหัตถา จากตะออกอำ
เศรษฐีพูดได้ ยินเสียงออกคำ ให้โคสการจำ ไว้เถิดทั้งปวง

(๗.๔) เป็นคนเจ้ามารยา

ตอนจะให้โคสกถือหนังสือส่งตายไปให้ช่างหม้อ ก็แกล้งทำเป็นร้องไห้ว่ามีทุกข์กังวลเดือดร้อนใจ ดังนี้

๑ เรียกโคสกมาจากบัลย์ พ่อจะใช้เจ้าผ้น
ให้ไปหานายกุมภกร

และ

๑ เจ้าบอกกุมภกรอย่าช้า ว่าพระบิดา
ให้มาด้วยความกังวล

(๘) นางกาหลี ทาสีของวัฑกเศรษฐี

นางกาหลีเป็นตัวละครสำหรับเดินเรื่องให้วัฑกเศรษฐีหาทางฆ่าโคสก และเป็นผู้เปิดเผยความจริงเรื่องที่วัฑกเศรษฐีพยายามฆ่าโคสกให้นางดาหฺราและโคสกทราบ ลักษณะนิสัยของนางกาหลี มีดังนี้

(๘.๑) เป็นคนจิตใจดี

วัฑกเศรษฐีมอบให้นางกาหลีเลี้ยงโคสกกุมารตั้งแต่ซื้อมา เมื่อสั่งให้นางเอาไปทิ้งเพื่อให้ถูกฆ่าตาย นางจึงสงสารและอาลัยรักโคสก

๑ กาหลีคำนับรับสั่ง อุ้มลูกไปยัง
มรรคังนางคลาน้ำตา

๑ ว่าโอสุตรรักแม่อา เจ้าเป็นกำพว้า
พลัดแม่แต่น้อยกระจ้อยจริง

๑ แค้นใจสุดที่จะรำพึง ครั้งนี้ตายจริง
ด้วยตีนแห่งโคจะปีทา

(๘.๒) เป็นคนเชื่อฟังนาย

แม่นางกาหลีจะรักโคสกกุมารเพียงใด แต่ก็ไม่กล้าขัดคำสั่งนายเพราะ

๑ ไม่ทำตามคำลูกอา แม่เกรงบุญญา
ที่การท่านเป็นเจ้านาย

(๙) นายกุมภกร (ช่างหม้อ)

(๙.๑) เป็นคนทำช่างง่ายและเห็นแก่ได้

เมื่อวัดกรมเศรษฐีเรียกมาบอกให้ฆ่าลูกโดยอ้างว่าลูกเล่นการพนันเสียทรัพย์ไปมากมายให้ฆ่าแล้วเอาเผาในเตาเผาหม้อเสีย แล้วจะให้เงินหนึ่งพันตำลึงทองเป็นการตอบแทน

- ๑ ท่านจงฆ่าให้มันตาย ด้วยทรัพย์โดยหมายแล้วใส่ในเตาเผาไฟ
- ๑ ช่างหม้อว่าอย่าทุกขใจ ข้าจักทำให้ท่านเร่งส่งไปยาวนาน
- ๑ เศรษฐีได้ฟังขึ้นบาน ให้ทองกุมภกร ถ้วนพันตำลึงถึงมือ

เมื่อวัดกรมเศรษฐีไปบอกช่างหม้อว่าฆ่าผิดคน โดยได้ฆ่าลูกชายแท้ ๆ ของตน ช่างหม้อก็ถามว่า “หรือจะเอาทองคำ หักจะเอาเพิ่มขึ้นก็จะคืนให้” ดังนี้

- ๑ ฤท่านจะเอาทองคำ ทวีขึ้นอื่นไม่ขึ้นไม่ขัดท่านเลย

(๑๐) ขุนส่วย

ขุนส่วยทำหน้าที่เป็นหัวหน้าผู้เก็บส่วย เป็นลูกน้องที่วัดกรมเศรษฐีหวังให้ช่วยฆ่าโคสกกุมารโดยจะให้รางวัลหนึ่งพันตำลึงทอง แต่หนังสือที่เขียนสั่งฆ่าลูกนางดาหาราลูกสาวของเศรษฐีสุนกับนางมณฑา เขียนเสียใหม่ให้จัดงานแต่งงานและสร้างเรือนหอให้โคสกกับตน แล้วจะให้รางวัลหนึ่งพันตำลึงทอง

ขุนส่วยมีลักษณะนิสัย ดังนี้

(๑๐.๑) บริหารจัดการงานได้ดี

เมื่อได้รับหนังสือจากวัดกรมเศรษฐี ขุนส่วยก็ดำเนินงานทันที มีการประชุม บ่าวไพร่ แบ่งงานให้แต่ละฝ่ายไปจัดทำดังนี้

ต้อนรับโคสกกุมาร

๑ นายขุนส่วยเรียกบ่าวไพร่ ให้มาพร้อมเคหาใน
เชิญเจ้าโคสกกว ไช้ขึ้นไปนั่งยังที่ควร

สั่งหัวหน้างานไปแจ้งข่าวแก่นายบ้าน

๑ แล้วสั่งหมุนายใช้ ให้วิ่งไวกไปโดยด่วน
บอกกันสิ้นทั้งปวง ล้วนนายบ้านชวนกันมา

ประชุมชี้แจงนายบ้าน

๑ ช่วยกันทำเคหัง อย่าหยุดยั้งตั้งใจเดา
ทางกลางภูมิลำเนา เอาสี่ด้านไว้จรดล
๑ ชาวบ้านก็ชวนกัน จัดแจงทำให้กินกิน
แล้วให้หมู่ทนายเดิน เร่งเก็บส่วยเร่งเข้ามา
๑ จัดซื้อเครื่องบริโภค เครื่องกินอยากมีนา ๒
เตรียมพร้อมไว้เคหา แห่งขุนส่วยสำเร็จการ

จัดคนสำหรับไปเจรจาส่วยของนางดาหรา ลูกสาวของเศรษฐีสุนนกับนาง

มณฑา

๑ เลือกเอาคนชำนาญ ให้ย้ายหวานเป็นหัวหน้า
ยายแดงแล้วยายหลา ช่างพูดจาปรีชาดี

(๑๐.๒) ภาคภูมิใจที่นายไวกังใจ

๑ ขุนส่วยแจ้งในสาร จิตชื่นบานพูดโอ้อี
ว่าท่านมหาเศรษฐี มีเมตตาข้าพ้ใจ

(๑๐.๓) รู้จกรายงานผลเพื่อรับรางวัล

๑ วันหนึ่งขุนส่วย ว่าครั้งนี้รวย เราได้พึงบุญ
คิดแต่งสารตอบ มิให้หมองหม่น ซึ่งท่านการุณ มาแล้วเสร็จการ
๑ ครั้งนั้นเศรษฐี ในกรุงสามพิ ครั้นรู้แจ้งความ
ว่าขุนส่วยแต่ง ซึ่งมงคลการ เจ้าโคสกกุมาร กับบรรดาหรา

ลักษณะนิสัยของนางดาหรา

(๑๑.๒.๑) ใจกล้า

เมื่อนางดาหราทราบจากทาสีคนสนิทว่า โศสกุมารถือสารไปบ้านขุนส่วย และได้แวะพักค้างคืนอยู่ที่บ้านของตน ทั้งนางทาสีก็บอกว่า “ถ้าได้กับโฉมฉาย ฤๅได้แก้วมาแกมทอง” ดาหราก็รักและหมายมั่นว่า “ควรจะไปดูแล ให้เที่ยงแท้แน่นอน” พอตึกบิดามารดาหลับสนิทแล้ว นางดาหราก็ชวนทาสีไปที่ห้องพักของ โศสกุมาร แล้วเข้าไปนั่งลงใกล้ ๆ ดังนี้

๑ พิศโฉมประโลมใจ	นางอรไทเร่งกระสัน
แสงส่องต้องกายัน	ผิวหนังนั้นงามพรรณราย
๑ คลั่งเคลิ้มปลื้มจับจิต	คำนิ่งคิดอารมณ์หมาย
เปลื้องผ้าดมกลืนอาย	สำราญกายนางชื่นใจ

นางดาหราเห็นห่อที่โศสกวางไว้ก็อยากรู้ว่าเป็นอะไร

๑ กระซิบถามทาสีปลัน	ว่าอะนั่นห่ออันใด
หยิบแก้ออกแลไฉน	รู้แจ้งใจในสารา

นางจึงชวนทาสีเอาหนังสือกลับไปอ่านที่ห้องของตน

๑ นางแจ้งเร่งตักใจ	ว่าเหตุไฉนทรมบังอร
ไม่รู้รู้กลข้อซ้อน	เขาป้องกันคิดฆ่าตัว
๑ น้อยหรือหนังสือขาด	ให้พิฆาตคิดน่ากลัว
ไม่รู้รู้ความดีชั่ว	น่าอนิจจามากกรรมตาย

นางเห็นว่าถ้าหนังสือนี้ไปถึงขุนส่วย โศสกุมารจะต้องตายแน่นอน

๑ จำกูจะช่วยทุกซ์	ให้ได้สุขสมปรารถนา
คิดพลางนางก็ลาย	เจ้าแปลงสารให้ชอบความ

นางแปลงสารถึงขุนส่วยเสียใหม่ว่า ให้ขุนส่วยรีบจัดพิธีแต่งงานให้โศสกุมาร กับลูกสาวของเศรษฐีสุนน เพื่อนของวัดกเศรษฐี และให้ปลุกบ้านให้แข็งแรง ลงตรงกลางมีกำแพงล้อมรอบ มียามเฝ้าประตูให้เข้มแข็ง และให้จัดลูกของ

ซึ่งนางดาหาราก็ได้คาดการณ์ไว้แล้ว ดังนั้นเมื่อวัดกษेत्रษฐีได้ส่งคนมาตาม โศสกุมารว่าตนป่วย นายคนรักษาประตูก็ก็ก็กมาบอกนางดาหารา นางดาหาราก็ต้อนรับ คนของวัดกษेत्रษฐีและถามข่าวคราว ดังนี้

๑ บอกว่าเศรษฐี เจ็บหลายราตรี แต่มิเป็นไต่
รับประทานอาหาร อยู่ก่อนนางไท นางฟังแจ้งใจ จึงมีวาจา
๑ ท่านอยู่ที่นี่ก่อน ค่อยคลายบทจร ด้วยเราเถิดหนา
เจ้าให้แลดู มิให้เคืองคา นิ่งไว้ไม่ปรา- กฎแก่สามี

ต่อมาอีกสองสามวันวัดกษेत्रษฐีเห็นว่าโศสกุมารยังไม่มา ก็ให้ส่งคนไป ตามอีก พอไปถึงคนเฝ้าประตูก็ก็กแก่นางดาหารา นางถามอาการของวัดกษेत्रษฐี คนที่มาตามก็บอกว่า

๑ บอกว่าเศรษฐี ป่วยใช้ครั้งนี มัจจุราษคุกคาม
ยังกินอาหาร ได้บ้างโณงาม ใช้เข้ามาตาม โศสด้วยพลัน
๑ ตอบว่าพืมา ข้าจักจรจัด อยู่ท่าข้าก่อน
สักสองสามวัน ค่อยไปพร้อมกัน เยือนพระบิดา

วัดกษेत्रษฐีเห็นโศสกุมารยังไม่มา ก็เร่งให้ส่งคนไปตามอีกเป็นครั้งที่สาม ดังนี้

๑ ครั้นถึงนางถาม บิดาทรงนาม เจ็บหนักเข้าไหน
บอกว่าเศรษฐี ลงเลือดเหลือใจ ภาชนะสองใบ รับส่งไม่ทัน
๑ ไม่กินอาหาร หลายวันมานาน ไม่พ้นจะวายสัณ
บ่นหาโศส เป็นนิจทุกวัน ใช้เข้ามาพลัน ว่าให้เร่งจร
๑ อันว่าเศรษฐี เจ็บในครานี้ เห็นจักม้วยมรณ
เชิญแม่ดาหารา พาสามีจร อย่าให้ทันมรณ พอได้เห็นใจ
๑ นางวรดาหารา ฟังแจ้งกิจจา ขึ้นชุ่มภายใน
ครั้งนี้สำเร็จ ดั่งน้ำใจไฟ ควรที่จะคลาไคล ซ้ำไปเสียความ

นางดาหารารอให้วัดกษेत्रษฐีป่วยหนักใกล้จะสิ้นใจจึงบอกสามี ซึ่งโศสก็ ร้อนใจรีบเร่งเดินทางไปเยี่ยมบิดา พอเดินทางถึงบ้านวัดกษेत्रษฐีนางดาหาราก็บอก สามีว่า ตอนที่เข้าไปพบบิดาให้โศสกินน้ำที่ปลายเท้านางจะนั่งตรงกลาง พอไปถึงคน

ที่ดูแล้วผนกะเศรษฐีอยู่ก็บอกว่าโคสกมาแล้ว นั้งอยู่ที่ปลายเท้าของท่านเศรษฐี
ภรรยาที่มาด้วย

▼ผนกะเศรษฐีถามนายคลังว่า สมบัติของตนมีอยู่เท่าใด นายคลังบอกว่ามีอยู่
แปดสิบโกฏีปลาย

○ ผนกะเศรษฐี	กล่าวพจวาที	คติโดยหมาย	
ว่าทรัพย์สมบัติ	มีมากก่ายกอง	กุนี้มีให้	โคสกกุมาร
○ นางวรดาหธา	ได้ฟังผนกะ	กล่าวคำหักธาน	
มิให้สมบัติ	แกโคสกกุมาร	นางคิดเดือดดาล	แกล้งทำโสกี
○ อ้ออ้งตระลบ	แกล้งทำให้กลบ	เกลื่อนคำเศรษฐี	
ผู้คนบรรดา	นั้งอยู่ในที่	ไม่ทันแจ้งคติ	เศรษฐีจาบัลย์
○ นางถามซ้ามา	เมื่อก็บิดา	ล้งว่ากระไรนั้ง	
ซ้าก็ไมทันได้	ยินฟังหมายมัน	ขอโปรตติฉาน	ว่าอ้ออ้งกัน
○ ว่าพกลางชยา	ยกเอาหัตถา	ประทัບอุทร	
แห่งมหาเศรษฐี	มีคำโอนอ่อน	กล่าวพจनुสอน	โกนทาพาที
○ อันออกจรรจา	ว่าทรัพย์โกคา	ของกุนี้	
ทั้งปวงสูอย่า	บัดนี้นารี	สะกตลงทันที	เสียงอย่าหายคำ
○ แล้วนางดาหธา	เคลื่อนคลายหัตถา	จากแตะอกอ้า	
เศรษฐีพูดได้	ยินเสียงออกคำ	ให้โคสกกจ่า	ไว้เถิดทั้งปวง

(๑๑.๒.๔) รู้จักเกรงกลัวเมื่อสามิโกรธ

นางดาหธานั้งคุยกับนางทาสิกาหลี เล่าว่าตนได้แปลงสารช่วยให้โคสกรอดตาย นางกาหลีถามว่านางดาหธาทราบเรื่องแค่นั้นหรือ แล้วนางกาหลีจึงบอกว่าโคสกได้รอดตายมาแล้วถึงเจ็ดครั้ง แล้วก็เล่าเรื่องทั้งหมดให้นางดาหธาฟัง หลังจากนั้นโคสกกกลับมาเห็นนางดาหธาคุยและหัวเราะอยู่กับนางกาหลี จึงถามว่านั้งคุยหัวเราะกันด้วยเรื่องอะไร นางดาหธาตอบว่านางทั้งสองมิได้นินทาใคร ดังนั้นอย่าถามเลยเสียเวลาเปล่า ๆ โคสกกโกรธว่านางปิดบัง

๑ ทำเสียงสีหนาท กีกก้องร้องทวาด ชักดาบคุกคาม
อุแม่ดาหารา อุปส่าห์ลวนลาม มิบอกออกความ กูจะฆ่าให้ตาย

นางดาหาราตกใจ จึงเล่าเรื่องการได้ทรัพย์สินสมบัติที่นางใช้กลอุบายเอามือ
กตท้วงวัดกเศรษฐีไม่ให้ออกเสียงคำว่า “อย่า” และเรื่องที่นางแปลงสารจากหนังสือ
สั่งฆ่าให้ได้แต่งงานกัน โคสกไม่เชื่อกล่าวว่า “พ่อจะฆ่าลูกทำไม” นางดาหาราจึงบอก
ว่าถ้าไม่เชื่อก็ให้ถามยายกาหสิดู โคสกจึงรู้ความจริงทั้งหมด

(๑๑.๒.๕) รักสามี

เมื่อโคสกเศรษฐีรับนางสามาธิตาของท้าวภควัดเศรษฐีเป็นลูก นางดา
หาราก็รับสามาเป็นลูกด้วย

๑ ๐๐๐๐ ๐๐๐๐ ๐๐๐๐
๐๐๐๐ ๐๐๐๐ ๐๐๐๐ โคสกเศรษฐี นางวรดาหารา
๑ รักเจ้าทราวมวัย ครือเกิดอุทรใน รับนางสายใจ
ให้อยู่ปราสาท มณฑียรรัตนา นางนาถสามา อยู่จำเริญผล

และเมื่อจะส่งตัวนางสามาไปถวายท้าวอุเทน ทั้งโคสกเศรษฐีและนาง
ดาหาราก็อาลัยรัก และสั่งสอนให้วางตัวให้สมกับการเป็นมเหสี ดังนี้

๑ ฝ่ายท้าวปิตุมารดา	เคล้านัยนาให้อาวรณ์
จึงมีพจนีสอน	ว่าบังอรจากปิตุมาร
๑ เจ้าจรรักษ์ากาย	หมายมั่นเฝ้าเจ้าภูบาล
อย่าประมาทความข้าพาร	อรนงคราญอย่าอุเบกษา
๑ ยามสรงแลยามเสวย	อย่าละเลยจากบาทา
สนมนางซ้ายขวา	แม้้นราชาประสงค้ปอง
๑ อย่าหึงหลุทัยขัด	พระอัชฌมาท้าวจักหมอง
อย่าเปิดบัญชรช่อง	ลอดดอมมองคูผู้ชาย
๑ อันว่าเกิดเป็นผู้หญิง	อย่าหยิ่งนักรักษากาย
ความแหว่งแกล้งใจชาย	ชนม์ชีพวายบ่หายสูญ

๑ ครองตัวสงวนศักดิ์	รักษาัจจบริบูรณ์
สัจจาจงเกื้อหนุน	พูนพิพัฒน์สมงคล
๑ เกิดมาเป็นกษัตริ์	เจรจาเป็นท่วงที่
สูญเสียชีวิตตน	มิให้เสียซึ่งสัญญา
๑ ทั้งสองท้าวเศรษฐี	สอนบุตรมีนา ๒
อย่าลืมน้ำแม่ว่า	เจ้ากำพร้าจำใส่ใจ
๑ เสรีจัดเอาเครื่องเสวย	เอาเครื่องทรงทิพย์ภูษา
ของดีมีแต่ไร	ให้ทราวม้วยทุกอัน

(๑๒) ท้าวภควัดตีเศรษฐี

เจ้าเมืองภควัดตีเป็นสหายของโคสกเศรษฐี โดยการแนะนำของพ่อค้าเมืองภควัดตี เมื่อหนีโรคระบาดอหิวาตกโรคไปเมืองสามพิหวังจะไปพึ่งสหายโคสกเศรษฐี มีลักษณะนิสัยดังนี้

(๑๒.๑) เจียมตัว

แม้ท้าวภควัดตีเศรษฐีตั้งใจจะมาพึ่งพาโคสก แต่พอมมาถึงเมืองสามพิหวังยังคิดโดยกล่าวกับนางสุมนเทวีว่า

๑ เราพลัดเมืองมา	อย่างรายขายหน้า	เป็นที่เกลียดหน่าย
แก่ญาติและมิตร	เพื่อนพวกทั้งหลาย	ถึงไปทักทาย
๑ โคสกเศรษฐี	เขาสียังมี	สินทรัพย์โภโคย
ยังไม่เห็นตัว	ตีชู้เป็นโฉน	ครั้งจักเข้าไป
		เกลือกจะเสียท่วงที่

(๑๒.๒) ไม่ประมาดตนในการกิน

ท้าวภควัดตีเศรษฐีไม่เคยอดอยากมาก่อน ครั้นอพยพหนีโรคระบาดไปเมืองสามพิหวังเสบียงอาหารหมดไประหว่างทางจึงหิวโหยมาก พอลูกสาวไปรับอาหารมาจากโรงทานของโคสกเศรษฐีสำหรับสามคนพ่อแม่ลูก นางสมาธิดาบอกบิดาว่าให้กินอาหารให้เต็มที่ ท้าวภควัดตีเศรษฐีเห็นอาหารก็โลภกิน ไฟธาตุเผาผลาญไม่ทัน ท้าวภควัดตีเศรษฐีจึงตายไปในตอนใกล้รุ่ง

๑ ภควัดเศรษฐี	บริโภคสาลี	โดยโลกเจตนา
กินเข้าเกินขนาด	ด้วยหิวโรยรา	เพลิงธาตุม่า
๑ ไกล่รุ่งสุรีย์	ภควัดเศรษฐี	สิ้นชีพวายปราม
นางผู้ภรรยา	ธิดาสงสาร	ตื่นตัวแตกลาย
		ต่าง ๒ นาระพรรณ

(๑๓) นางสาวมา

ธิดาของท้าวภควัดตีเศรษฐี เจ้าเมืองภควัดตี ครอบครัวยสามคนพ่อแม่ลูก
อพยพหนีโรคระบาดอหิวาตกโรค จะมาพึ่งสหายโคสกเศรษฐีที่เมืองสามพี

ลักษณะนิสัยของนางสามมา

(๑๓.๑) มีความละเอียดในการขอของจากผู้อื่น
ตามวิสัยของผู้ดีตกยาก สามารถรู้สึกละเอียดที่จะต้องไปรอรับอาหารจาก
โรงทานตามคำสั่งของบิดา

๑ คิดพลางสองรา	เรียกราชธิดา	มาสั่งด้วยดี
เชิญแม่เข้าไป	ในกรุงธานี	โรงทานเศรษฐี
๑ เจ้าเร่งแสวงหา	อาหารข้าวปลา	เอามาโดยหมาย
ให้สองแม่พ่อ	ภักษาสบาย	เจ้าอย่าเอื้อนอาย
๑ นางนถสามมา	ได้ฟังบิดา	แค้นคาใครจะเห็น
เจ้าคิดความอาย	ยากไร้ลำเค็ญ	เช่นนี้ออกอา

(๑๓.๒) กล้าพูดความจริงเพื่อยืนยันความบริสุทธิ์ของตน
วันแรกทีไปขอรับอาหารจากโรงทาน นางขอรับไปสามส่วน พอบิดาตาย
ก็ขอรับสองส่วน พอมารดาตายก็ขอรับของตนเพียงส่วนเดียว ทำให้มี
กรรมผูกพันเข้าใจผิดคิดว่าและไถ่นางไป ดังนี้

๑ มิตตะผู้ใหญ่	โกรธาพุนไฟ	คุกคามเทวี
อะเรทษุระ	คนชั่วไม่ตี	แรกเริ่มเต็มที
๑ วานีสองส่วน	เดี๋ยวนี้โยจะควร	จะเอาส่วนเดียวไป
ไม่รู้ประมาณ	ท้องเองหรือไฉน	คนร้ายจ้งไร
		เร่งหลีกไปพลัน

นางสามาเสียใจนัก ดังนี้

๑ นางนางสามา	ได้ฟังวาจา	เจ้าให้ศึกศัลย์	
เคยเป็นผู้ดี	ไม่มีใครจะทัน	กล่าวตอบไปพลัน	ใช้คนจอบแหล
๑ เดิมเอาสามส่วน	สามคนยังควร	ถือเอาโดยแท้	
บิดาม้วยคีน	สิ้นชีพแล้วแล	เมื่อวายังแม่	ถือแต่สองส่วน
๑ บัดนี้มารดา	ข้าม้วยมรณา	เสียสิ้นทั้งมวล	
ยังแต่ตัวข้า	เวทนาทับทวน	จะขอเอาแต่ส่วน	ข้านี้คนเดียว

(๑๓.๓) เป็นคนฉลาดและจิตใจงาม

เมื่อมีตกรรมภูมพีรับสามาเป็นบุตร นางได้คิดแก้ปัญหาคนแอ้อยัดเยียดแย่งกันเข้ารับอาหารในโรงทาน โดยให้จัดแยกทางเข้าทางออกและให้ทำช่องทางเดินเป็นแถวเรียงหนึ่ง เป็นการจัดระเบียบโรงทานให้เรียบร้อยและผู้มารับทานไม่ส่งเสียงอึกทึกเหมือนเมื่อก่อน ดังนี้

๑ มิตกรรมภูมพี	ว่าตัวพ่อนี้	มิอาจแก้ไข	
นางว่าข้าจะคิด	ให้บิดาไท	จงแต่งคนไป	เอาไม้เร็วมา
๑ มิตกรรมภูมพี	ฟังนางเทวี	จึงมีวาจา	
ว่าให้ไปเอา	ไม้เร็วเข้ามา	แล้วนางกัลยา	ให้ทำรั้วพลัน
๑ รอบโรงทานใหญ่	ไว้แล้วด้วยไว	ไซ้ประตูแขงขัน	
เป็นสองประตู	เข้าออกต่างกัน	ไว้ทางจรจัด	พอคนเดียวเดิน
๑ เข้าไปเป็นย่าน	มิได้แทรกจรัล	รับทานแล้วเมิล	
มุ่งไวไปสู่	ประตูออกเอน	เป็นสุขจำเริญ	ทุกหัวหญิงชาย

เมื่อโคสกเศรษฐีรับไปเป็นบุตรนางอายุได้สิบห้าปี ท้าวอุเทนเห็นเข้าจึงให้ทำหนังสือขอต่อโคสกเศรษฐีผู้บิดา จะอภิเษกนางเป็นมเหสี แต่โคสกเศรษฐีมิยกให้ ท้าวอุเทนจึงส่งพลาสาไปล้อมที่อยู่ และจับโคสกเศรษฐีมัดมือพลหลังไว้นอกกำแพงบ้าน พอนางสามาทราบเรื่องก็ตกใจ บอกบิดาว่าอย่าขัดพระราชโองการ กษัตริย์และไม่ควรสละชีวิตเพื่อนาง

๑ สามาฬงบิตร	สะท้อนตอบถ้อยคำงาม
ว่าท่านกล่าวหยาบหยาม	ไม่ชอบความซึ่งประสงค์
๑ ธรรมดากรุงกษัตริย์	ใครขึ้นขัดคำพระองค์
การตรัสจะดับปลง	ชีวิตคงจะม้วยมรณ์
๑ ไม่ควรพระบิดา	เอาชีวะมาดับก่อน
ด้วยซ้ำผู้ลู่ก่อน	กำบังจิตอะจาเอ้ย
๑ เชิญท่านผู้บิดา	เร่งพจนากลับเฉลย
อย่าทำซ้ำเชื่อนเลย	เชิญลู่หน่อยไปไวยธา
๑ เป็นข้าบาทยุคค	ตามแต่บุญลู่สร้างมา
เห็นว่าพระบิดา	จะรอดพ้นชีวะวัง

เมื่อทำอุเทนได้นางสุทเทวีและพาหนีออกจากเมืองมไทรมย์กลับมาถึงเมืองสามพิได้เล่าเรื่องทั้งหมดให้มเหสีสามาฬ ว่าสุทเทวีได้ช่วยพระองค์ ดังนี้

๑ นั่งเหนืออาสน์รัตน	มีองการตรัส	เล่าเรื่องทุกข์ภัย
แก่นางสามา	วรดีศรีใส	ว่าเจ้าภพไตร
๑ ทำรูปข้างยนต์	ล่อลวงเป็นกล	ประโชติทรงนาม
เอาไปจงจำ	ทำโทษมากความ	ขอบใจโฉมงาม
๑ เจ้าช่วยแก้ภัย	พีรอดแต่ตาย	พ้นภัยร่าคาญ
ท้าวเล่าให้ฟัง	เหมือนแต่หลังมา	นางฟังกิจจา
		กัลยาโคกี

เมื่อมเหสีสามาได้ฟังก็กล่าวตอบทันที ดังนี้

๑ แล้วเสวนาไป	ขอบคุณอรไท	สุทเทวี
น้องช่วยทุกข์ท้าว	ได้รอดกาย	เสมือนช่วยชีพพี
๑ แต่วันนี้ไป	พีจะเอาอรไท	เป็นน้องอุทร
ถึงไกลปีตุมาร	เจ้าอย่าอวารณ์	พีจะให้สายสมร
		เป็นเจ้าแก่นาง

ถ้อยคำที่มเหสีสามากล่าวว่า “น้องช่วยทุกข์ท้าว ได้รอดกาย เสมือนช่วยชีพพี มีให้ม้วยมรณ์” มีความงดงามทั้งคำและความหมาย เพราะเท่ากับนางได้บอก

ทั้งทำวอุเทนและสุทัตเทวีให้รู้ว่า นางรักทำวอุเทนดุจชีวิตของนาง และผู้ใดที่ช่วยชีวิตทำวอุเทนก็เหมือนกับช่วยชีวิตของนางด้วย

(๑๔) มิตกระฎุมพี

ผู้รับผิดชอบจัดโรงงานให้โคสกเศรษฐี มีลักษณะนิสัยดังนี้

(๑๔.๑) ช่างสังเกต

ตอนเห็นนางสามารถรับอาหารที่โรงงาน นางเอาผ้าคลุมศีรษะมาโดยไม่พูดไม่จา มิตกระฎุมพีจึงเห็นว่า

๑ เห็นนางนักรธรรม มีวรรูปโฉม เป็นที่ปฏิโลม ลักษณะตะลาสรค์
ชะรอยนางนี้เล่า พรากด้าวจรจรัล มาแต่ไอศวรรย์ ประเทศเมืองอื่น

๑ ใช้เชิงทรพล แต่ว่ามาจน ๒ ใจจำขึ้น
จิตมีความละอาย แอบกายมายืน ซ่อนหน้าผ้าผืน กระฎุมพีถามไป

เมื่ออย่างเข้าวันที่สามที่นางสามารถรับอาหารที่โรงงาน มิตกระฎุมพีถามว่าจะเอาที่ส่วน นางบอกว่าเอาส่วนเดียวเพราะตัวคนเดียว มิตกระฎุมพีจึงโกรธว่านางโลภไม่รู้จักประมาณท้องของตน วันแรกเอาสามส่วน วันถัดมาเอาสองส่วน วันนี้อาส่วนเดียว มิตกระฎุมพีจึงไล่นางไป แต่นางก็ได้เล่าความจริงให้ฟังว่า เดิมมีพ่อและแม่ด้วย แต่ทั้งสองต่างทยอยกันตายไปเหลือแต่นางผู้เดียว

(๑๔.๒) มีเมตตา

เมื่อรู้ว่านางมาเป็นธิดาของท้าวภควัดดีเศรษฐี เจ้าเมืองภควัดดี ซึ่งเป็นสหายของโคสกเศรษฐีต้องกำพร้าทั้งบิดาและมารดา ก็สงสารและพลอยเศร้าใจออกไปกับนางด้วย แล้วจึงรับนางเป็นบุตรบุญธรรม

๑ เสรีจโยทานา มานาสามา ๒ เรือนเชิญชม
ตั้งไว้เป็นบุตร รักสุดนิยมนางอารมณณ์ อยู่สุขสบาย

(๑๔.๓) ยอมรับความคิดเห็นและความสามารถของผู้อื่น

ตอนที่นางสามารถขอให้มิตกระฎุมพี จัดระบบระเบียบของโรงงาน ดังนี้

๑ นางนาถสามา	ว่าแก่บิดา	จงท่านคิดอ่าน
อย่าให้ฝูงคน	อื้ออึงโรงทาน	ถ้าจักคิดอ่าน
ยังได้ฤไฉน		
๑ มิตกระฎุมพี	ว่าตัวพ่อนี้	มิอาจแก้ไข
นางว่าข้าจะคิด	ให้บิดาไท	จงแต่งคนไป
เอาไม่เร็วมา		
๑ มิตกระฎุมพี	ฟังนางเทวี	จึงมีวาจา
ว่าให้ไปเอา	ไม่เร็วเข้ามา	แล้วนางกัลยา
		ให้ทำรั้วพลัน

(๑๔.๔) พุดความจริงครั้งเดียวเมื่อไม่อยากเสียประโยชน์

เมื่อโคสกเศรษฐีถามว่าไม่ได้จัดโรงทานแล้วหรือ เพราะเจ็บบ่เสียงไม่อีกทีก็
มาหลายวันแล้ว มิตกระฎุมพีตอบว่า

๑ มิตกระฎุมพี	บอกว่าซำนี้	แจกจ่ายทานใน
ทุกวันบ่เว้น	ผู้มารับไป	โคสกกว่าไย
มิได้ยินเสียง		
๑ ตอบว่าอุบาย	อันหนึ่งแยบคาย	ข้าคิดบายเบี่ยง
ไม่มีฝูงชน	อลวนอึงเสียง	รับทานแล้วเบี่ยง
ให้ออกประตูอื่น		
๑ โคสกว่าท่าน	ไยมิคิดอ่าน	ไว้กาลแต่ก่อน
ตอบว่าซำเจ้า	ฟังรู้อนุสรณ์	ธิดาดวงสมร
บอกกลอุบาย		
๑ โคสกว่าไฉน	แต่ก่อนท่านไซร์	ธิดาสืบสาย
เรามีพบเห็น	เร่เร้นช่อนกาย	บอกเราโดยหมาย
ได้ไว้แต่ไหน		
๑ มิตกระฎุมพี	แจ้งอรรถคดี	ว่าได้ทราบวัย
ลูกพระสหาย	แห่งท่านนั้นไซร์	ซึ่งมาแต่ไกล
เมืองภควัดดี		
๑ ทั้งสองปีตุมาร	พานางนงคราญ	เดินป่าพนาลี
หนีใช้มาตาย	ในกรุงสามพิ	(โคสกเศรษฐี
		ฟังรู้กิจจา)

(๑๕) ท้าวจันทรประโชติ

เจ้าเมืองมโหรีมย์ มีของดีห้าอย่าง คือ ช้างพังภควัดดี เดินทางได้วันละ
ห้าสิบบโยชน์ ม้าเวลกัณฐากับม้าบนทเกศี เดินทางได้วันละร้อยโยชน์ปลาย ม้ากากทาส
เดินทางได้วันละหกสิบบโยชน์ พญาช้างพลาย เดินทางได้วันละร้อยสิบบโยชน์

ท้าวจันทรประโชติชำนาญและมิกำลังมากปานราชสีห์ มีเมืองขึ้นมากมาย มี
ป้อมปราการเชิงเทินสูงดั่งภูเขา มีมเหสีชื่อนมชา มีธิดาชื่อว่าสุทนต์เทวี

มีลักษณะนิสัย ดังนี้

(๑๕.๑) หลงตัว

ตอนไปชมอุทยาน

๑ ปางท้าวจันทรประโชติ
สำราญบานหญัตย	ชมรุกข์อุทยานใน
ด้วยทราวม้วยนาถเทวี
๑ กำหนดหญัตยคิด
จะเสมือนเมืองกูนี้	ใครผู้ใดในปฐพี
เห็นไม่มีในสากล

ตอนกลับจากชมอุทยานไปยังที่ประทับ

๑ ท้าวจิงตรีสประภาษ
กษัตริย์ในปฐพี	แกอำมาตย์หมู่เสนา
ใครจะมีเหมือนเมืองเรา
๑ หนึ่งเล่าอสิริยยศ
พระยาทั่วแดนด้าว	อีกบริวารสยดเขยาว
ภพใดเล่าใครจะเหมือน

(๑๕.๒) ยอมรับไม่ได้เมื่อรู้ว่ามิผู้อื่นเหนือกว่า

เมื่ออำมาตย์ทูลว่ากษัตริย์ในชมพูทวีปยังมีอีกมากมาย เศรษฐีที่มีทรัพย์
มากก็มีอยู่ในสากล เช่น ท้าวอุเทนจอมกษัตริย์ และโคสกเศรษฐีที่มีทรัพย์นับ
โกฏิแสน

๑ ไทสดับถ้อยมาตยา
เช่นนี้มีอยู่แน่นอน	ให้เคืองคาพระทัยแค้น
ท้าวเธอเกิดความโมหัน
๑ ควรเรากรีชาพาล
อุเทนเจ้าไอศวรรย์	ไปประจัญด้วยทรงธรรม
จะเปลื้องปล้นเอาธานี

(๑๕.๓) เจ้าเล่ห์

เมื่ออำมาตย์ทูลขังว่าไม่อาจสู้กับท้าวอุเทนได้ เพราะท้าวอุเทนมีช้างเป็น
พลทัพ พระองค์มีมนต์กระชับขังและมีพิณประจำองค์ สามารถเรียกช้างมาได้

ทุกเวลา ถ้าจะให้รบกับพลทัพบที่เป็นมนุษย์ พวกตนก็จะรบจนตัวตาย แต่จะให้รบกับช้างนั้นเกินกำลังของพวกตน

๑ ท้าวฟังคำเสนา อันกราบทูลมูลตันปลาย
จำคิดกลอุบาย เอาให้ได้กรุงสามพิ

เมื่อทำช้างยนต์ล่อจับท้าวอุเทนมาได้แล้ว

๑ จำกูจะเลี้ยงดูให้กิน แล้วจักล่อลื่น
เอามนต์กระซิบคชา

๑ ได้แล้วจึงจักเช่นฆ่า ให้ม้วยมรณา
เห็นว่าจะสมใจปอง

ท้าวจันทร์ประโยชน์ขอเรียนมนต์กระซิบช้างจากท้าวอุเทน ท้าวอุเทนว่าต้องไหว้ครูก่อนจึงจะสอน ท้าวจันทร์ประโยชน์ตอบว่า ท้าวอุเทนอายุคราวลูกจะไหว้ได้อย่างไร ท้าวอุเทนยื่นคำขาดว่า ถ้าไม่ไหว้ก็ไม่สอน ถึงจะฆ่าให้ตายก็ตาม ท้าวจันทร์ประโยชน์จึงต่อรองว่าจะส่งหาสีเข้ามาเรียน ทั้ง ๆ ที่จริงๆ แล้วจะส่งธิดามาเรียน ท้าวอุเทนก็ตกลง ท้าวจันทร์ประโยชน์จึงไปบอกธิดาว่าให้ไปเรียนมนต์กระซิบช้างจากชายชี่เรื่อนน้ำเต้าแทนตน เพราะตนไม่อาจจะไหว้ชายชี่เรื่อนน้ำเต้าได้ แต่พระธิดาอายุยังน้อยสามารถจะไหว้ได้ เมื่อไปเรียนให้พระธิดาอยู่ในม่านเจ็ดชั้น ส่วนนายชี่เรื่อนน้ำเต้าจะสอนอยู่ข้างนอกม่าน และในบริเวณนั้นห้ามคนอื่นอยู่ในระยะที่จะได้ยินกัน เพราะไม่ต้องการให้ผู้ใดได้มนต์กระซิบช้างไป

๑ จักให้นางค่อมคนแห่ง เรานี้มาแจ้ง
กราบไหว้เล่าเรียนคาถา

๑ ท่านอยู่นอกม่านนั้นหนา บอกเวทมนต์ตรา
ให้แก่นางค่อมอันมี

๑ ในม่านท่านบอกจงดี นางค่อมทาสี
กราบไหว้ภายในม่านทอง

แล้วไปบอกธิดาว่า

๑ จะโทษใครไหนเล่าคราวนี้ หลงไหลเต็มที
เพราะอีลูกกูเจ้าเพลง
๑ ทำซั้วมิได้กลัวเกรง เอาเภอใจเอง
ไม่ไว้หน้าหน้าปิตุมาร

แล้วสั่งกองทัพให้ติดตามแต่ตามไม่ทัน

๑ พระองค์ทรงศักดิ์ แจ้งว่าลูกรัก หนีไปสามพิ
ท้าวน้อยพระทัย แค้นใจพันทวี ครวหรือบุตรี เจ้ากรรมทำเชิญ
๑ เสียวรู้เสียวฤทธิ์ เสียวสิ้นความคิด เสียวจิตจำเป็น
เสียวราชธิดา เสียวชั้วนาเคนทร์ เมื่อลูกเองเห็น อื่นยังปิตุมาร
๑ แล้วเสด็จเข้าไป บอกแก่อรไท เมียร่วมสงสาร
ว่าราชธิดา พากันสู่สถาน โกสามพิสาร แล้วหนาทรมวย

นางมณฑามเหสีเสียใจ ได้ต่อว่าท้าวจันทรประโชติมากมาย ท้าวจันทร
ประโชติก็กล่าวตอบอย่างน่าเห็นใจ ดังนี้

๑ ท้าวฟังกัลยา เมียรกร่ำว่า ไศการ่าเชิญ
เป็นเวราแล้ว จึงให้จำเป็น พิศคิดมิเห็น ว่าจักเกิดภัย
๑ พิศคิดผิดแล้ว ตามแต่น้องแก้ว จะว่าอันใด
บุญยังไม่ตาย จะได้พบสายใจ เจ้าอย่าอาลัย ถึงให้ธิดา

(๑๖) นางवासुทัต

ธิดาของท้าวจันทรประโชติกับนางมณฑาแห่งเมืองมโหริศ เป็นมเหสีคนที่
ที่สองของท้าวอุเทนแห่งเมืองโกสามพิ มีลักษณะนิสัย ดังนี้

(๑๖.๑) การมคมคายช่างเจรจา

ตอนไปเรียนมนต์กับท้าวอุเทนซึ่งนางเข้าใจว่าเป็นชายขี้อ่อนน้ำเต้าตามที
บิดาบอก นางท่องมนต์ไม่ได้ ทำให้ท้าวอุเทนว่านางด้วยความโกรธ ดังนี้

๑ ทรนทรอดสดีว่าไป อีค้อมนี้เอน
ชาติหน้าว่ากะไรเต็มที

๑ ทูลว่าข้าแต่บิดา

ลูกจะขอคชา

ชื่อภควัดตีนาเคนทร์

และขอให้ท้าวบิดาสั่งให้เปิดประตูกำแพงทั้งสี่เวร และห้ามนายประตู่
ทักถาม ดังนี้

๑ ทูลว่าข้าแต่บิดา

ลูกจะขอคชา

ชื่อภควัดตีนาเคนทร์

๑ หนึ่งเล่าประตูทั้งสี่เวร

จงให้เรนทร์

สั่งนายพระทวารทั้งหลาย

๑ สองบานประตูเบิกบาย

เมื่อจรผันผาย

ขึ้นข้างออกนอกเวียงชัย

๑ ห้ามอย่าให้คนผู้ใด

ทักทาบปราศรัย

จักเกิดอุบัติยา

วางแผนสกัดผู้ติดตาม โดยเตรียมเงินทองเพชรนิลจินดาผ้าผ่อนแพรพรรณ
ไว้โปรยเป็นระยะ ๆ เพื่อถ่วงเวลาผู้ติดตามให้อยู่เก็บของมีค่านั้น

๑ ลำดับเงินทองของดี

แพรพรรณอันมี

อีกทั้งเนาวรัตน์รัตถา

แล้วย่อเข้าไปขโมยอาวุธจากห้องของพระบิดา ดังนี้

๑ เข้าในที่ประทับลักเอา

ศรศิลป์พิณท้าว

แล้วนุชนาถยาตรา

๑ ไปยังปราศรัยนางกัลยา

ให้เอาคชา

เขาเข้ามาบรรทุกเสร็จพลัน

ขณะเดินทาง เมื่อทางเมืองมโหระทึกว่าทั้งสองหลบหนีก็ยกพลติดตาม นาง
จึงใช้ของมีค่าโปรยเป็นระยะ ๆ เพราะนางรู้ว่าใคร ๆ ก็อยากได้ทรัพย์สินเงินทอง
ของมีค่า ดังนี้

๑ คิดแล้วกลัวยา แก่ถุงเงินตรา ที่นั่งลงโดยด้าว
เรียงรายมรรคา โยธาเก็บเอา มากมายไม่เปล่า ชิงกันสนลวงน

หลังจากเดินทางไปอีกระยะหนึ่ง พลทัพเมืองมโหระทึกก็ตามกระชั้นมาอีก

๑ นางวาสุทัต ปรายทรัพย์สมบัติ แต่ล้วนสุวรรณ
ทหารอาสา เก็บหาเอาพลัน โยธาข้าชัณฑ์ ชิงกันป่วยที่

จนท้าวอุเทนสามารถเดินทางถึงเมืองสามพิได้ด้วยความปลอดภัย

๒) ฉากและบรรยากาศ

๒.๑) ฉากในนิทานชาดกกถาธรรมสะท้อนให้เห็นสภาพบ้านเมืองที่ตั้งอยู่ห่าง ๆ กัน มีธรรมชาติเป็นป่าและกล่าวถึงป่าหิมพานต์ ที่มีสัตว์แปลก ๆ เช่น นก หัตถิลิงค์ การเดินทางยังต้องใช้การเดินทางเท้าและใช้สัตว์เป็นพาหนะ การชวาระหว่างเมืองยังไม่แพร่หลาย จึงไม่ค่อยรู้เรื่องระหว่างกัน เช่น ท้าวจันทร์ประโชติแห่งเมืองมโหระทึก ไม่เคยรู้จักเมืองโกสามพิ ทั้งที่เป็นเมืองใหญ่ที่รุ่งเรืองมาก ดังนี้

๑ ท้าวจิงตรีสประภาษ แก่อำมาตย์หนุ่มเสวี
กษัตริย์ในปฐพี ใครจะมีเหมือนเมืองเรา

ฉากอาศรมของโยคีในป่าหิมพานต์ ที่พระอินทร์เนรมิตไว้ให้

๑ เป็นสองอาศรมฤๅษี ไว้หนึ่งพยัคฆ์
และเครื่องห่อเกล้าขงูา

๑ ไม่เท่ากำวบทลีลา ขอเกี่ยวผลผลา
ไว้หน้าจกรมพรหมจรรย์

๑ ปักธงขวลงสองอัน ให้เห็นสำคัญ
เธอจะได้ห่มวมาตหมามุ่งมา

๑ ไว้สระใสบัวบุษบา อบริมศาลา
ไว้พรรณมาลาต่างต่าง

๑ เต้าน้ำโอ่งโอโถอ่าง สรรพสิ่งสรรค์สร้าง
สำหรับล้วนตีวีตถาร

๑ จารึกอักษรมิแนน
ของท้าวมัฆวานสร้างถวาย
๑ แล้วจึงกำจัดสัตว์ร้าย
ยิกไล่ออกนอกแดนสถาน

ฉากความรุ่งเรืองของบ้านเมือง

๑ ยังมีเมืองหนึ่งใหญ่
ท่านท้าวจำทรณี
๑ ซ้อมหาปะรันตะปะ
มเหสีมีเฉลิมเมือง
๑ แสนสนมหมื่นห้าพัน
จตุรงค์พลโยธี

๑ ร้อยเจ็ดกรุงนครา
ฝูงสกลสะก่ายกอง

๑ ช่างม้ารถหัตถ์
ราชินิกุลลูกขุนหลวง

๑ ลูกค้ำมหาเศรษฐี
แขกญวนมอญแขกขวา

๑ ศัตรูหมู่ไพริน
ก็ละเหตุเข้าประจัญ

ว่าเครื่องบริหาร

มิให้ใกล้ร้าย

นามกรไชร์โกสามพี
เป็นศรีสูงบำรุงเมือง
มีตะบะตโปเรือง
พระนามนาถเทวี
อีกก้านลหม่อันทวี
มีอนนต์ก็เนื่องนอง
ถวายมาลาดอกเงินทอง
ทรีพิสัย ๒ พระคลังหลวง
พลโยธีตราทรวง
มีประเภทหลายภาษา
ทั้งกระฎุมพีชาวไรรณา
เทศศุลาฝรั่งลาว
ไม่ดูหมิ่นคิดเคียดฉันท
ก็อยู่สุขเย็นใจ

๓) บทสนทนา

คำพูดที่ใช้เป็นภาษาปากแบ่งตามชนชั้น และตามลักษณะของอารมณ์

คำพูดของบุคคลชั้นสูงเจรจากันตอนที่นางจันเทวีจะลงจากต้นไทรทองกับ
อะลักกะปะโยคีผู้มาช่วยเหลือ

๑ นางบอกฤๅษี น้องกล้วยพันธ์ที่ ที่จรลีพะวง
นามแห่งพระกษัตริย์ จะสูญเสียดีเปล้า ท่านอย่ามาหลง ล้อลิ้นเจรจา
๑ ดาบสแยมัศวรล พี่นั้ทรามสงวน ไซ้คนลวนลาม
พี่เป็นกษัตริย์ สู(ร)วงศ์พงศ์นาม ออกมาพนาราม บวชเป็นโยคี
๑ นางตอบนาคา ว่าน้องนี่หนา ไม่สิ้นสนที่
จงท่านสำแดง แจ้งกลกายี กษัตริย์ทั้งสี่ คู่ก่อนเจ้าไท

คำพูดแสดงออกตามอารมณ์

ท้าวจันทร์ประโชติชักถามท้าวอุเทนที่บอกให้ผู้คุมไปทูลท้าวจันทร์ประโชติ

๑ เออ เจ้าว่ากล่าวหยาบคาย เหมือนหนึ่งค่านาย
นั้การไปแจ้งกูไฉน

ตอนท้าวจันทร์ประโชติรู้ว่าสุทัตธิดาหนีไปกับท้าวอุเทน

๑ ชีชะช่างคิดปลิดเปลื้อง เราไม่รู้เรื่อง
แยบคายอุบายหลบหนี

๑ จะโทษใครไหนเล่าคราวนี้ หลงไหลเต็มที

เพราะอีลูกกูเจ้าเพลง

๑ ทำซั้วมิได้กล้วยเกรง เอาเอาใจเอง

ไม่วไ้หน้าหน้าปีตุมาร

๗.๓ คุณค่าด้านสังคม

๗.๓.๑ สะท้อนสภาพสังคม

๑) ด้านความคิด

เห็นว่าคนที่ควรจะคบหาสมาคมกัน ควรเป็นบุคคลที่มีศักดิ์เสมอกัน
ดังเช่นพ่อค้าจากเมืองภควัฒตีได้ชักนำให้โคสกเศรษฐีเป็นสหายกับท้าวภควัฒตี
เศรษฐี เจ้าเมืองภควัฒตี ดังนี้

๑ พาดิขทั้งหลาย	ตอบถ้อยภิปราย	ว่ามาแต่ไกล
เมืองภักดี	นามเจ้าเวียงชัย	ชื่อภักดีไชร์
๑ ทุนทรัพย์นับโกฏิ	ท่านผู้นั้นโสด	หนุ่มน้อยรูปดี
ถ้าได้เป็นสหาย	กับท่านที่นี้	ข้าเห็นสมศรี
		มีทรัพย์เหมือนกัน

ความคิดดังกล่าวสอดคล้องกับตอนที่ท้าวภักดีไชร์เสด็จกลับ หนีโรคระบาดจะมาพึ่งโคสกเศรษฐีผู้เป็นสหาย แต่พอมาถึงเมืองสามพื้เข้า ก็กลับลังเลว่า

๑ เราลัดเมืองมา	อย่างรายชายหน้า	เป็นที่เกลียดหน่าย
แก่ญาติและมิตร	เพื่อนพวกทั้งหลาย	ถึงไปพักทาย
๑ โคสกเศรษฐี	เขาสียังมี	สินทรัพย์โภโคย
ยังไม่เห็นตัว	ดีชั่วเป็นไฉน	ครั้งจักเข้าไป
		เกลือกจะเสียท่วงที

๒) ด้านความเชื่อ

๒.๑) เชื่อเรื่องความฝันและโหราศาสตร์

ตอนท้าวมหาปะรันตะปะเจ้าเมืองโกสามพื้ฝันว่า พระอินทร์นำแหวนนาคราชมาให้แล้วทรงมอบแก่องค์พระมเหสี ต่อมาเกิดพายุใหญ่พัดเอาปราสาทที่พระมเหสีอยู่ข้างใน ต่อมาชาวเมืองเห็นแหวนนาคราชติดอยู่ที่ยอดเศวตฉัตร จึงหาโหรให้ทำนาย ดังนี้

๑ ว่าท้าวอัมมรงค์	เอาอำมะรงค์อันพรายพรรณ
โชติช่วงคฤสุริย์ฉัน	เธอประสาทส่งให้เรา
๑ เราให้แก่มเหสี	จันเทวีเจ้ารับเอา
สอดก้อยแล้วเนา	ในปราสาทแห่งนงคราญ
๑ บังเกิดพายุร้าย	ขึ้นมีถมนอันธการ
อับแสงบ่แจ้งนาน	แล้วพัดพานเอาปรางค์นาง
๑ หอบขึ้นเวหาหน	นากนิรมลเนาในปรางค์
ปรางค์ปลิวไปโดยทาง	นภากาศคลาดไกลตา
๑ ทั้งเพแล้วชาวเมือง	ฉงนงงในอุรา
จนใจจะติดตาม	ต่างเจียบเหงา

๑ หน้อยหนึ่งชนชาวเมือง
ว่าภูษามะรงค์เรา
๑ บนนยอดเศวตฉัตร

ก็ลือเลื่องไปทั่วตัว
กลับมาเนาสถิตใน
แสงก็ชัดจำรัสไซ

และโหรทำนาย

๑ แล้วกั้มกราบทูลแก่ท้าว
ซึ่งท้าวฝันเห็นว่า
๑ มาให้ท้าวรับไว้
แล้วปั้นให้โฌมยง
๑ จักได้ราชบุตรา
แล้วเกิดลมพายุใหญ่
๑ พระเคราะห์เจ้าเทวี
อันว่าวายุร้าย
๑ จะคาบพาเทวี
ไปไกลพระราชา

ผู้ปั้นเกล้าจอมจักรา
อมรินทราเอาอำมะรงค์
ดูแจ่มแจ้งแข่งสีสง
เธอรับไว้ได้เหมือนใจ
มีบุญญาเกล้าแดนไตร
พิตปรังค์ปรานางปลิวหาย
ในครั้งนี้จะวุ่นวาย
ฤทหนึ่งสัตว์สฤณง
ไปจากที่นเเวศน์วัง
ทั้งราชบุตรก็ติดไป

โหรค่านวณแล้วสรุปว่า

๑ ยังอีกสิบเดือนโดยตรา
ครือห้สดีลิ่งคห้ตถิ
๑ จักคาบเอาองค์เทวี
ที่ในหิมพานต์สถานไพโร
๑ ทั้งราชบุตรสุดใจ
จึงไปโดยความคะคนคา
๑ อายุสิบห้าพระวสา
กลับคืนมากรุงนรินทร์
๑ จักได้เป็นเจ้าธรณินทร์
แต่ว่าองค์พระฤสา

มีราชปักษา

ไปสู่อิมพลี

ติดกายอรไท

พระราชาบุตรา

ลือล่งทั่วถิ่น

๑ มิได้อยู่เห็นพระลูกชาย มเหสีโหมฉาย
มิได้กลับคืนมา

ทำนายเสร็จแล้วโหรยังย้ำว่า

๑ ของค์ทรงบาทา ไม่แมนเหมือนว่า
ตำราผูกฤษอันอัคคี

๑ แล้วให้ตัดเกล้าเกศี ข้าฝารุลี
มิอยู่ทายทักต่อไป

ตอนวัดกษेत्रฐีแห่งเมืองสามพิพโหรหลวงของท้าวอุเทน วัดกษेत्रฐี
ได้ถามถึงเรื่อง “นคราชฤงคาร” โหรบอกว่าไม่มีเหตุร้ายในเมือง ดังนี้

๑ คินนี้ข้าดูบันเทือง ด้วยดาวประจำเมือง
เรื่องฉายให้คุณทุกแห่ง

๑ ถ้าบุตรใครเกิดสำแดง เมื่อใกล้รุ่งแจ้ง
อาทิตย์จะเป็นเศรษฐี

๑ ผู้ใหญ่ในกรุงสามพิ ยิ่งกว่าเศรษฐี
ในเมืองสามพิ ๒ สาร

โหรบอกว่าถ้าลูกใครเกิดเป็นผู้ชายตอนใกล้รุ่งวันอาทิตย์คือเช้าตรู่ของวันนี้
จะได้เป็นมหาเศรษฐียิ่งกว่าเศรษฐีทั้งปวงในเมืองสามพิ

ทำนายโดยการดูดาว

อะลักกะปะโยคีดูดาวประจำเมืองสามพิเห็นอัปแสง ก็รู้ว่าเจ้าเมืองสามพิ
สวรรคต ดังนี้

๑ เธอได้เล่าเรียน ต่อตั้งความเพียร สำเนียรศึกษา
กำหนดกฎหมาย ไม่เพี้ยนเคลื่อนคลาย ดาวจำพารา ท้าวเจ้าเมืองใด
๑ ถ้าจักสวัสดิ โชติช่วงรัศมี สีขาวประไพ
ถ้าอุบัติเหตุ ถึงชีพพิราลัย ดาวประจันนั้นไซ้ อุบัติการณ์

๑	อะลักกะปะเจ้าไท	รู้ลักษณะใน	ดาวอื่นแจ้ฉาน
	ดาวประจำสามพี	สีแสงร้าวราน	จึงรู้อาการ
			ว่าเจ้านครา
๑	สู่ยั้งสวรรคต	โดยเรากำหนด	ไม่คลาดเคลื่อนคลา

...

๒.๒) เชื้อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดและกฎแห่งกรรม ตามหลักพระพุทธศาสนา ดังนางสามาและนางชุชดา ในอดีตได้เวียนว่ายตายเกิดมานาน ดังนี้

๑	ล่องไปแสนกัปนับนา	ครั้งถึงศาสนา
	แห่งองค์สมณโคดม	
๑	ปรารถนาสองนางใครสม	เป็นสีกาอุดม
	แห่งพระโคตโมโอร	
๑	แล้วพระองค์กลับสู่วิหาร	ฝ่ายสองนงคราญ
	เมตตาแผ่ผลต่อไป	
๑	ครั้งดับชีवालัย	จตุเกิดใน
	สวรรคัมมนุษย์นาระพรณ	
๑	ทั้งสองเที่ยวท่องเวียนวัน	ในมนุษย์แลสวรรค
	ได้ถึงแสนกัปนับมา	
๑	ครั้งนรพุทธศาสนา	พระโคตมทา
	นางทั้งสองมาเกิดพลัน	
๑	ผู้พี่มาเกิดในครรภ	นางทาสีนั้น
	เป็นลูกจ้างโคสกเศรษฐี	
๑	ครือนางชุชดานารี	นางไปเกิดมี
	คือนางโฉมศรีสามา	

การไปเกิดในภพภูมิใดเป็นไปตามกรรมของตน ดังโกตทุทะลิกมีความโลภจากการกินอาหาร เมื่อตายก็ไปปฏิสนธิในท้องสุนัข ได้ชื่อว่า โทน

๑ พระเจ้าเทศนา ว่าสัตว์เกิดมา ในภพสากล
ตายด้วยอดอยาก น้ำจืดพะวง มักเข้าปฏิสนธิ ในท้องเตียรณาน
๑ บางที่เป็นเปรต อสุรกายเพศ สูยงนรกานต์
เกิดในจตุภูมิ นรกสี่สถาน ด้วยอดอาหาร จิตไม่เที่ยงตรง

ส่วนสุนัขทอน เมื่อตายได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะใจรักมันคงใน
องค์พระปัจเจกพุทธ

๑ อันจิตมนุษย์ แปรปรวนที่สุด พลันพาเวียนว้าย
กลางที่เป็นดี กลางที่เป็นร้าย ไปจนทำลาย มักไม่เที่ยงธรรม
๑ ด้วยเหตุนี้หนา จึงโคล่กกาก ไปเกิดในสวรรค์
เพราะใจมีตรง ไม่พะวงหลายหัน เพราะเหตุดังนั้น จึงได้สุขา

ชื่อเรื่องบุพเพสันนิวาส

ตอนนางดาราดำยีนชื่อโคสกครั้งแรก ก็นี้รักทันที

๑ ดาหาราฟิงทาสี ออกชื่อถึงโคสก
มีความเสน่หา ในวิญญูณต์ดินแดลาญ
๑ ด้วยว่าเจ้าโคสก เคยคู่สร้างมาแต่ก่อน
หลายชาติล่วงมานาน ครั้นออกชื่อก็ยินดี
๑ ในจิตคิดรักใคร่ แต่ยังไม่เห็นกาย
ถามว่าพี่ทาสี เจ้าโคสกอยู่ไหนหนา

๓) ด้านจริยธรรม

จริยธรรมคือสิ่งที่ควรประพฤติ ดังเช่นสิ่งที่กษัตริย์ควรจะทำ แสดงไว้ตอน
ท้าวอะลักกะปะแสดงข้อพึงปฏิบัติของกษัตริย์ให้นางจันเทวีฟัง เพื่อยืนยันว่าตนเอง
เป็นกษัตริย์ก่อนสละราชสมบัติมาเป็นโยคี

๑ แห่งวงศ์กษัตริย์นั้นหนา หนึ่งเสวยโภชนา
ย่อมพิจารณาอารมณ์

- ๑ หนึ่งเล่าเข้าแทนประหม หลงทัยปรารมภ์
- ทุกซึ้งแห่งข้าแผ่นดิน
- ๑ หนึ่งเสด็จเข้าออกโดยถวิล ทุกวันอาจิม
- เจรจามีได้แปรปรวน
- ๑ สั่งแล้วไม่ทบไม่ทวน ถ้อยคำเรรวน
- ย่อมตรีนึกตามทางธรรม
- ๑ หนึ่งเมื่อเสด็จจรผัน ทรงพระแสงขรรค์
- องอาจดั่งพระยาราชสีห์

ผู้แสวงหาพระโพธิญาณ พึงปลีกวิเวกอยู่ตามลำพัง ดังเวทลัทธิกะปะโยคี
กับอะลัทธิกะปะโยคี ออกไปเดินป่าด้วยกัน แต่เมื่อมีอาศรมสองหลังก็ควรแยกกันอยู่

- ๑ ครั้นเราทั้งสองจักอยู่ อาศรมเดียวดู
- ไม่ควรแก่เรานักสิทธิ์
- ๑ เหตุว่าสำรวมวิจิตร ตัดพาหุกิจ
- แต่ไว้สัญญาแก่กัน
- ๑ ถ้าวาสสุขทุกขีไครนั้น ชำระกิจทัน
- ไปมาหากันโดยมี
- ๑ ทำตามอาจารย์โยคี สนธยาราตรี
- ก่อกองอัคคีบังคม
- ๑ สำคัญว่าผ้าพระสยม ภูวนาถบรม
- ประจักษ์โพธิบุษบก
- ๑ กองไฟเป็นความสัญญา เจ็บปวดอาตมา
- อาจเว้นมิเห็นกองไฟ
- ๑ จึ่งรู้ว่าเกิดเหตุภัย ควรเรามาไป
- เยี่ยมเยียนให้รู้เหตุการณ์

๔) ด้านประเพณี

๔.๑) การเคารพครูบาอาจารย์

ตอนทำวัจนทร์ประโชติขอเรียนมนต์กระซิบข้างจากทำวอุเทน ทำวอุเทน
บอกว่าต้องไหว้ครูก่อน ดังนี้

๑ ประสิทธิมิให้ผิดเพี้ยน ก็พึงเล่าเรียน
ท่านจักนบนอบฤไฉน

และ

๑ เรียนรู้มิได้ย่อกาย นบนอบครูบาย
ข้าไม่บอกให้ท้าวไท

๑ ธรรมดากลูกศิษย์ผู้ใด ปรนนิบัติถึงใจ
ต่อจึ่งจะได้วิชา

๑ เรียนรู้อย่าถืออาตมา นบนอบวันทา
คำเข้าปรนนิบัติจึ่งควร

และ

๑ ข้าแต่ท้าวเจ้าสากล ท่านไม่นอบตน
จะเรียนมนต์นี้ได้ไฉน

๔.๒) ผู้หญิงกับผู้ชายไม่ควรใกล้ชิดกัน

ตอนที่ท้าวจันทรประโชติบอกนางมณฑามเหสีว่า พระธิดากับท้าวอุเทน
พากันหนีไปเมืองสามพิแล้ว

๑ โทะษท้าวสามี	ว่าให้บุตรี	ไปเรียนคาถา	
ผิเตรตผู้เต่า	เล่าสืบกันมา	หญิงห่อนฤหนานา	เรียนมนต์ต่อชาย
๑ น้ำผึ้งถึงมด	โคกระบือแก่อด	เห็นหญ้าอ่อนหมาย	
พยัคฆ์เห็นเนื้อ	มุงมองปองร้าย	พบกับรบคล้าย	จะอดได้ฤไฉน

๑ อันสาวกับบ่าว แม้นไกลรอยเท้า ยังแสวงหาไป
ด้วยความเสนาหา ผู้จิตมิตรใหม่ รักร่วมอาลัย ตายไม่รู้ตัว

๔.๓) การแสดงความเคารพแบบพราหมณ์ โดยการทำประทักษิณ

ตอนอุเทนกุมารลาพระมารดาจันทวีและอะลักกะปะโยคี ไปกรุงสามพี

๑ กุมารกัมเกล้า กราบลาสองท้าว แต่งองค์ทรงครอง
กรจับพระขรรค์ ศรสิทธิ์ฤทธิ์รงค์ ประเสริฐเลื่องลือ อามะรงค์พระใส

๑ แล้วทำประทักษิณ สามรอบโดยถวิล ลินลาคลาโคล
ฝ่ายพระชนนี ฤๅษีเจ้าไท สองเสด็จจรไป ตามส่งทรงธรรม

๕.) ด้านการสะท้อนวัฒนธรรม

ในงานเทศกาลสงกรานต์ที่เมืองเวทลักกะปะ มีการเล่นรื่นเริงขับเพลง เล่นมโหรี ขับเสภา และมีชาวบ้านมาชมงาน ดังนี้

๑ ซึ่งชายชาวกรุงไกร ก็ไปเล่นเป็นสำราญ
ขับร้องก้องดินดาล ขับเพลงลานเพราะจับใจ
๑ ลางบ้างขับมโหรี เป่าปี่แก้วปีไฉน
ร่อนรำทำเพลงไป ตามประเพณีพรณภาษา

และ

๑ บ้างขับเสภาระลัก เสียงประจักษ์พร้อมเพราะดีน
บางเล่นปรีไทยถวิล อ่อนลมลั่นล่อลวงกัน
๑ ถ้วนทุกพรณภาษา มาเล่นงานเสียงสนั่น
อึ่งคะนึ่งอยู่นั้น ปมีอัจระพรณนา

ทั้งกล่าวถึงคนมาเที่ยวงานว่ามีหลากหลาย อาทิ

๑ บางพวกเหล่าขี้เมา ชักชวนกันซื้อสุรา
แกล้มแนมได้แล้วมา โห่เฮฮาส่งเสียงสนั่น
๑ บ้างตรวจวันหน่อรุ่นวันวัน วึ่งเที่ยวหากัน
กอดเกี่ยวเลียขวพัลวัน ก็ไปเล่นเป็นผาสุก

และ

๑ แล้วชวนกันไปเล่น
บ้างอุ้มจูงลูกหลาน

เดินโลดวิ่งปมี่ซ่า
บอกโน่นนี่ชี้ให้ดู

๖) คำนิยม

๖.๑) การชื่นชมชาววังว่าเป็นผู้งดงามด้วยจาริตประเพณี
เมื่อนางสามาดิศาของโคสกกเศรษฐีจะไปเข้าพิธีอภิเษกกับท้าวอุเทน
นางชุกตะราทาสีคนหนึ่งของนางสามาก็ได้เตรียมบริวารที่จะติดตามนางสามาไป
เข้าวัง

๑ ชุกตะราทาสีสันท
ให้สติเตือนเพื่อนไว

๑ ซึ่งไปด้วยแม่เจ้า
นั่งยืนเดินเทิงเท้า

๑ เขาเล่าว่าชาวใน
พลาดปลั่งปลันเสียดัว

ซิดเชื้อใช้ช่างฝ้ายใน
ว่าครั้งนี้ชาวเราอา

อย่าประมาททำคุดเขา
จงประหยัดระมัดตัว

แต่ละคนมิใช่ชั่ว
เขาจะหิวเข้าไยไฟ

๖.๒) การปฏิบัติตนในฐานะมเหสีของกษัตริย์
โคสกกเศรษฐีกับนางดาหาราสอนธิดาสามาก่อนเดินทางไปเข้าวัง เพื่ออภิเษก
กับท้าวอุเทน ดังนี้

๑ เจ้าจงรักษากาย
อย่าประมาทความข้าพาร

๑ ยามสรงแลยามเสวย
สนมนางซ้ายขวา

๑ อย่างหึงหลุ่ยขัด
อย่าเปิดบัญชรช่อง

๑ อันว่าเกิดเป็นผู้หญิง
ความแหวงแคลงใจชาย

หมายมั่นเฝ้าเจ้าภูบาล
อรนงคราญอย่าอุเบกษา

อย่าละเลยจากบาทา
แม้ราชาประสงค์ปอง

พระอัครมาท้าวจักหมอง
ลอดดอมมองคูผู้ชาย

อย่าหยิ่งนักรักษา
ชนม์ชีพวายบ่หายสูญ

๑ ทรงตัวสงวนศักดิ์	รักษาสัจบริบูรณ์
สัจจาจงเกื้อหนุน	พูนพิพัฒน์สมงคล
๑ เกิดมาเป็นกษัตริ์	เจรจาเป็นท่วงที
สูญเสียชีวิตตน	มิให้เสียซึ่งสัญญา
๑ ทั้งสองท้าวเศรษฐี	สอนบุตรมีนา ๒
อย่าลืมหาคำแม่ว่า	เจ้ากำพร้าจำใส่ใจ

๗.๔ มีแนวคิดที่ตรงกับวรรณกรรมอื่น

๗.๔.๑) มหาเทพยอี่เลียด เรื่องสงครามเมืองทroy

กล่าวถึงม้าไม้เมืองทroy^๑ หรือม้าโทรจัน คือ ม้าขนาดใหญ่ที่ทำจากไม้ เป็นม้าไม้ที่กองทัพกรีกเอาทหารเข้าไปอยู่ข้างในเพื่อจะตีเมืองทroy แล้วทำทีเป็น ถอยทัพ ส่วนชาวเมืองทroyเห็นอย่างนั้น ก็คิดว่าม้านั้นถูกทำขึ้นเพื่อถวายแด่ พระเจ้าก่อนที่จะถอนทัพไป จึงลากเอาม้าไม้เข้าไปในเมือง แล้วก็เลี้ยงฉลองชัยชนะ กัน พอตกตีทหารที่อยู่ในม้านั้นก็ออกมาโจมตีกรุงทroy

ในนิทานชาดกกถาธรรม ท้าวจันทร์ประโชติแห่งเมืองมโหริยมจะตีกรุง สามพิโดยจัดทำช้างยนต์ ไปล่อท้าวอุเทนให้ออกมาจับช้างดังนี้

๑ มათยาหนึ่งผู้ใหญ่	กราบทูลไท่ไปทันที
อุบายกลหนึ่งดี	ควรให้ทำรูปกุญชร
๑ ช้างชกัลลือไปด้วย	ให้สานโครงให้บัว
แล้วเอาผ้าขาวอ่อน	หุ้มเป็นหนังว่าแนบเนียน
๑ จึงเอาดินสะดี	โปกประสมสีไว้แล้วให้ยื่น
ทำล่อเลื่อนบังเหียน	ให้คนชกัช็ือกยนต์จร

^๑<http://www.thungtongtour.com>. ตำนาน ‘สงครามม้าไม้แห่งกรุงทroy’. ๒๕๖๒. ค้นคว้า
๘ มี.ค. ๒๕๖๕.

และ

- ๑ แล้วซักรูปข้างยนต์
คนที่เข้าอยู่ใน
- ๑ ได้ถึงลิบเจ็ดชั้น

เที่ยวสนละวนกินหญ้าไป
ห้องข้างใหญ่มากคณนา
แต่คนล้วนแก่ล้ากว่า

และ

- ๑ อาหารมีทุกพรรณ
ครั้นค่ำออกจากข้าง

ในข้างนั้นบ่อาจนาง
พรั่งสว่างซักรยนต์จร

๗.๔๒) ฤๅษีแปลงสาร

ในเรื่องพระรถเมรี^๑ ตอนพระรถเสนถือสารของนางยักษ์ไปให้นางเมรี
ข้อความในสารนั้นให้ฆ่าพระรถเสน แต่ด้วยความสงสาร พระฤๅษีจึงเปลี่ยนข้อความ
ในสารเสียใหม่เป็นให้นางเมรีแต่งงานกับพระรถเสน

ในนิทานชาดกกถาธรรม ตอนโคสกกุมารถือหนังสือสั่งฆ่าของบิดาไปให้
ขุนส่วย ในระหว่างทางได้พักค้างคืนที่บ้านเศรษฐีสุนนเพื่อนของบิดา นางดาหรา
ลูกสาวของเศรษฐีเจ้าของบ้านได้เปิดหนังสือออกดูขณะที่โคสกกุมารนอนหลับ แล้ว
แปลงสารเสียใหม่เป็นให้ขุนส่วยจัดงานแต่งงานให้โคสกกุมารกับนางเสีย พร้อมให้
จัดสร้างเรือนหอให้ด้วย ดังนี้

- ๑ ในสารว่าเศรษฐี
มาถึงนายโภคาม
- ๑ ให้เร่งแต่งธิดา
ให้พร้อมที่บ้านใหญ่
- ๑ ไปขอลูกสหาย
เร่งอภิเษกसान
- ๑ แห่งเราให้สำเร็จ
ปลุกเรือนให้มั่นคง

ในกรุงศรีบุรีนาม
แลขุนส่วยเป็นนายใหญ่
ลูกเสน่หามาด้วยไว
เรียกนายสะหมอดมาคิดอ่าน
ให้ลูกเราอย่าได้นาน
งานวิวาห์โดยใจปอง
ตามที่ต้องปองประสงค์
ลงกลางบ้านล้อมกำแพง

^๑จากวรรณกรรมท้องถิ่น เรื่องนางสิบสอง <http://panida12345.blogspot.com> สืบค้นเมื่อ
๒๕ มีนาคม ๒๕๖๕.

๗.๕ การนำไปประยุกต์ใช้

๗.๕.๑ นิทานชาดกกถาธรรม เน้นสาระสำคัญเรื่องการทำ (กรรม) ส่งผลทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ก่อให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่าง ๆ เป็นข้อเตือนใจให้ผู้อ่านระมัดระวังกาย วาจา ใจ และพึงประกอบกรรมดีให้มั่นคง

๗.๕.๒ การศึกษาลักษณะของตัวละคร ได้เห็นความหลากหลายของบุคคล แต่ไม่พ้นเรื่องของโลภะ โทสะ และโมหะ ซึ่งส่งผลต่อการดำเนินชีวิต เป็นข้อคิดให้ผู้อ่านมีสติในการประพฤติปฏิบัติตน

๗.๕.๓ การผูกเรื่องที่มีตัวละครจากเมืองต่าง ๆ หลายเมือง ซึ่งตัวละครเหล่านั้นรองรับการดำเนินเรื่องได้อย่างมีเอกภาพ สัมพันธภาพ และสาร์ตภาพ เป็นแบบอย่างในการนำไปใช้สื่อสารได้ ทั้งโดยการพูดและการเขียน

๗.๕.๔ การได้เห็นแนวคิดของเรื่องที่ตรงกันกับแนวคิดในวรรณกรรมอื่น ทั้งวรรณกรรมไทยและวรรณกรรมต่างประเทศ ชวนให้คิดต่อไปว่าเป็นการพ้องกันทางความคิด หรือเป็นการถ่ายทอดวรรณกรรมถึงกันโดยทางใดทางหนึ่ง

ประมวลศัพท์โดยสังเขป

ก

กรุหนา	-	กรุณา
กไทร	-	กระไร
กะเหวน	-	ตระเวน
กำภลี	-	คัมภีร์
กำมัจจัด	-	กำจัด
กำมล้าง	-	กำล้าง
กำมหนัร	-	กำนัล
กุมมารรา	-	กุมารา
โกหลา	-	โกลา

ข

แขบ	-	รีบ
-----	---	-----

ค

คำหนึ้ง	-	ค้ำนึ้ง
คล้ม	-	เคล้ม
แค้น	-	จุก เสียดในลำคอ

ง

เงื้อง	-	เงื่อ
--------	---	-------

จ

จำเมรีน	-	จำเริญ
จันระจา	-	เจรจา

ฉ

ฉหงร	-	ฉงน
เฉดกะฉัด	-	เศวดฉัด

ช

ชงคา	ชังคา-	โองการ
ชัดเวก	-	ชัดแจ้ง
ช้ำมระ	-	ช้ำระ
ชুম	-	ชม
เชอ	-	ชื้อ
เชิงสะกอน	-	เชิงตะกอน

ช

ชาบ	-	แอบดู ชุ่มดู
เซี้ยก	-	แพรง

ฉ

ฉ่	-	หน่อ
----	---	------

ด

ดำทรง	-	ดำรง
ดีชะ	-	เดชะ
ดุม	-	ดม

ด

ตกกำหม่า - ตกประหม่า
 ตាំมร้ำ - ตាំรา
 ตាំมลิ่ง - ตាំลิ่ง
 ตាំหนาร - ตាំนาน

ท

ทริง - ชิ่ง

น

นุ้ม - นม
 ไนญ - ใน

บ

บหรม - บรม
 บริหวาน - บริวาร
 บันไหล - บรรลั้ย
 บารหมี - บารมี
 บาทลี - บาลี
 บำมร่ง - บำรุง
 บุหรี - บุรี

ป

ประลุม - ประโลม
 ปรีดติกริ - ปฐพิน
 ปราหรม - ประรรมภ
 ปิตุมาร ปิตุมาน - บิดา มารดา
 เปรียม - เตรียม

พ

พนัก - พนัส
 พระทาน - ประทาน
 พาโหม - กระพังโหม
 พิดจะหนา - พิจารณา
 ไพชน ไพซอง - ไพชนนต์

ภ

ภร, ภอน, ภัร์ - พัน

ม

เมลีน - เล็น
 แม่นหย่า - แม่นย่า

ย

ยมบน, ยุมบน - ยุบด

ร

ไรมน - ร่ามมนต์
 เริน - บ้าน เรือน

ล

แฮลร - เล็น

ว

เว - เขว
 แวงไชย - เวียงชัย

ส

สหาย	-	เสวย
สะแบง	-	เสบียง
สะมรับ	-	สำหรับ
สั้มเม็รด	-	สำร็จ
สั้มหรราร	-	สำรารญ
สาหมี	-	สามี
สำมรวม	-	สำรวม
สุกกะหรวด	-	ศักราช
สุวัน, สุหวัน	-	สวรรค
สุกา	-	โศกา
สุภา	-	โสภา
เส็ด	-	เสร็จ
เส็บ	-	สีบ
เสหนา	-	เสนา
เสหนี	-	เสหนี
โส	-	สู่

ท

หมัน	-	มัน
เหมินเสกัณ	-	หมื่นสีพัน
หลบ	-	กลับ
เหงียบเหง้า	-	เงียบเหงา
หย้าใจ	-	ยาใจ
หย้า	-	อย่า

หยาง	-	อย่าง
หยิน	-	ยีน
เห็นดู	-	เอ็นดู
เหย็น	-	เย็น
เหยียบเหยียน	-	เยียมเยียน
หวาง	-	วาง

อ

อหนร็न्हัร	-	อนันต์แน่น
อัด	-	อรรถ
อันนระราย	-	อันตรราย
อาหรม	-	อารมณ
อาไหล	-	อาลัย
อำนาจ	-	อำนาจ
อุนาทร	-	อนาทร
อุกหังการ	-	อหังกา
เอิน	-	อีน

.....

หนังสืออ้างอิง

เอกสารตัวเขียน

นิทานไทยจากชาดกกถาธรรม เรื่อง โศลกกุมาร กับนิทานท้าวอุเทน. บุคชาว. เส้นหมึกดำ. จำนวน ๑๕๔ หน้า.

เอกสารตัวพิมพ์

ทองแถม นาถจำนง. (๒๕๕๙). คำฉันท์ : วรรณลีลามรดกชาติ. กรุงเทพฯ : แม่คำฝาง.

ถุกทองท้าว. (๒๕๖๒). ตำนาน : ‘สงครามม้าไม้แห่งกรุงทรอย’. สืบค้นเมื่อ ๘ มีนาคม. ๒๕๖๕. จาก <https://www.thoongtongtour.Com>

น้อย ผิวผัน. (๒๕๖๐). วรรณกรรมท้องถิ่น เรื่อง นางสิบสอง. สืบค้นเมื่อ ๒๕ มีนาคม. ๒๕๖๕. จาก <http://panida12345.Blogspot.com>

สุจินต์ บริหารวนเขตต์. (๒๕๕๔). กรรมในพระพุทธศาสนา. มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา. สืบค้นเมื่อ ๘ มีนาคม. ๒๕๖๕. จาก <http://www.dhamahome.com>

ประวัติผู้ปริวรรตและศึกษาวิเคราะห์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์นิตยา ธัญญพานิชย์

ประวัติการศึกษา

- การศึกษาระดับบัณฑิต (กศ.บ.) สาขาภาษาไทย
วิทยาลัยวิชาการศึกษา สงขลา หรือ มหาวิทยาลัยทักษิณ ในปัจจุบัน
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาจารึกภาษาตะวันออก
มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพมหานคร

ประวัติการทำงาน

พ.ศ. ๒๕๑๕	รับราชการเป็นอาจารย์วิทยาลัยครูสงขลา
พ.ศ. ๒๕๔๑	รองอธิการบดีฝ่ายกิจการนักศึกษา สถาบันราชภัฏสงขลา
พ.ศ. ๒๕๔๒-๒๕๔๖	รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ สถาบันราชภัฏสงขลา
พ.ศ. ๒๕๔๖-๒๕๕๖	รองอธิการบดีฝ่ายพัฒนานักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏ
สงขลา (หมายเหตุ : เกษียณอายุราชการ ๓๐ กันยายน
๒๕๕๒ แต่ยังคงดำรงตำแหน่งผู้บริหารจนครบวาระ)
พ.ศ. ๒๕๕๔-๒๕๖๒	ประธานหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
พ.ศ. ๒๕๖๔-ปัจจุบัน	ผู้ทรงคุณวุฒิในการปริวรรตหนังสือใบ
สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

ผลงานวิชาการและผลงานเขียน

ผลงานวิชาการ

- เอกสารประกอบการเขียน เรื่อง วรรณคดีนานาชาติ
- การอ่านตีความ
- วรรณกรรมพัฒนาภูมิธรรม เล่มที่ ๑ วิถีแห่งเต๋า
- เอกสารคำสอน วิชาการเขียนทั่วไป
- บทความวิชาการ เรื่อง ว่าด้วยการพูดในประชุมโคลงโลกนิติ

ผลงานเขียน

- ศึกษาจริยวัตรงาม จากพระวินัยในพระไตรปิฎก
- สดส. พระราชทาน
- ภูมิปัญญาไทย : สำนวนไทยพัฒนาคนให้เป็นคน
- คิด ๆ เขียน ๆ

เกียรติคุณ

- ได้รับยกย่องจากกระทรวงศึกษาธิการ เป็นครูภาษาไทยดีเด่น ระดับอุดมศึกษา ปี ๒๕๒๘
- ได้รับยกย่องจากสโมสรโรตารีหาดใหญ่นครินทร์ เป็นคนดีศรีโรตารี ปี ๒๕๕๖
- ได้รับยกย่องจากสมาคมครูศาสตร์สัมพันธ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นผู้มั่งคั่ง สาธารณะอุทิศตนเพื่องานกิจกรรมนิสิตนักศึกษา ปี ๒๕๖๐
- ได้รับยกย่องจากมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา เป็นคนดีศรีราชภัฏ ประเภทศิษย์เก่า ประจำปี ๒๕๖๓